IGNÁCZ RÓZSA

ARGENTÍNA VIHARSZÜNETBEN

GONDOLAT • BUDAPEST 1972

ELŐSZÓ —UTÓLAG

Szerzői előszó? Sokféle van. Egynémelyiknek alig rejtett célja a soron következő munka ajánlása. Az ilyen rendszerint szerényebb hangú, mint a borítólap „fülére" nyomott érdekfeszítő szöveg.

A szerénytelenebb előszavakban az író mentegetőzik. Mossa kezeit. Próbálja megmagyarázni, hogy írásából mi miért maradt ki. Mit jelenthetne az nagy vonalakban megírtan, amit részletekben fecsérelt el? Vagy ellenkezően: hol is, a szöveg melyik részében mulasztotta el „nagyvonalú" jellemzése közben a részletekbe menő, az eleven ábrázolást? Olyan olvasó, aki nem szokta átlapozni az elöljáró beszédet, találkozhat még a várható kritikának elébe vágó, önbírálós előszóval is. Van, aki akkor fordít vissza az első oldalra, mikor a könyv végéhez ért. Lehetséges, hogy az ilyen olvasó nem is jár el oktalanul?

Mert százféle előszó is megegyezik abban, hogy azt a szerzők akkor írják, mikor a kéziratot befejezték. Utólag. Ezt az előszót, melyet 1971 júniusában kopogtatok, még „utólagabb" szeretném írni. Ha lehetne, mikor már ki is szedték-nyomtatták a könyvet. Ha kedvemért — hogy a könyvből kimaradt legújabb értesüléseimet még beleírhassam — a már bekötött példányokat szét is szednék, újra is nyomnák! Akkor még későbben előszavaznék. Mi lehetne az „utólag" határozószónak a felsőfoka? Legeslegutólagabb? Nem! Egy, csakis a kézirat befejezése után megírható előszó

esetében az utólag felsőfokát talán úgy nevezném, hogy: „a nyomdai átfutási idő" legutolsó percei.

És írnám készséggel a hiányosságokat pótló előszót az utolsó pillanatokig — ha győzhetném a versenyt a rohanó idővel.

Egy tavaszt és egy nyarat töltöttem Argentínában, 1968 októberétől 1969 márciusáig. Ekkor kisebb sztrájkokról is csak hallhattam. Nem ott s nem akkor történtek, ahol jártam. Egy-két hírlapi szenzációt kavaró bankrabláson hüledezhettem volna, ha különböző rendű-rangú ismerőseim nem fogadták volna azok hírét unott-közömbösen. Úgy tetszett, hogy közéleti nyugalom, szemlélődésre, megfigyelésre alkalmas, békés turisztikára jó csend honol Argentínában — legalábbis egy idegen látogató számára. Alkalmas időszak arra, hogy járhassam az országot, tájakkal, emberekkel, intézményekkel ismerkedhessem. Olvashassak argentin irodalmat és argentin irodalomról. Éljem vendéglátóim, új ismerőseim életformáját, próbáljam megérteni, átérezni életfelfogásukat. Hogy érezhessem s majd érzékeltethessem — amennyire képességemtől telik — az 1968—1969-es argentin társadalom légkörét. Sokat tanultam s még többet hallottam Argentína viharos közéleti közelmúltjáról; mintha ezek a viharok elültek volna 68—69-re.

A természeti viharoknak más menetrendjük van, mint a közéletieknek. És lám, azokat sem tudja mindig előre, biztosan jelezni a meteorológia. Hogyan tudhatná előre jelezni, érzékeltetni a közéleti zivatarokat egy, a politikai jós képességeivel fikarcnyit sem rendelkező utazó?

1970-ben, egy évvel ezelőtt „fejeztem be" *először* a kéziratot. Azóta többször újra végigolvastam. Hozzá tanult forrásmunkákból, lektori véleményből beletoldottam, részleteket kihúztam — szóval szorgalmasan javítottam-rontottam rajta. Mikor hatodszorra olvasva „nyomdakészre" próbálom tisztogatni, egyben a könyv jellemző címét keresem. S most fedezem fel, hogy azok az „utcai történelemóráimon" szerzett értesüléseim és élményeim,

melyeket a könyv egyik nagyobb fejezetében megírtam, ha nem is jósolják meg határozottan az ottlétem óta bekövetkezett forrongó változásokat, egyet kétségtelenül jeleznek. Azt, hogy az a szemlélődésre jó csend *csak* viharszünet *volt.* Ezért lett könyvem címe: *Argentína viharszünetben.*

Azóta, hogy munkámban az „utolsó" pontot letettem, számos közéleti, politikai esemény zajlott s zajlik Argentínában. Még e percben is, mialatt ezeket a sorokat írom, azt közli nyitva felejtett rádiónk, hogy:

„Eduardo Rafael Labanca *tábornok,* aki ellen az argentin hatóságok letartóztatási parancsot adtak ki, tegnap nyilatkozatot intézett az ország lakosságához, azzal vádolva a kormányt, hogy ..." Hogy egy *tábornok* áll a legeslegújabb argentínai események központjában, azon nincs mit csodálkozni. Argentína egy évszázada szinte egyvégtében a generálisok országa. De hogy most Labanca? Mikor én Argentínában tartózkodtam, meg Ongania *tábornok* volt az államfő, kit nekem egyes argentin állampolgárok, félszelíd diktátorként jellemeztek (mint az könyvemben olvasható).

„Ongania elnök utóda Levingston Marcelo repülő *tábornok* lett, aki annyira ismeretlen volt az országban, hogy ..." — írta nekem 1971. január 27-én keltezett levelében öreg argentínai barátom, egy bennszülött Buenos Aires-i, vagyis egy igazi porteno, aki minden változástól iszonyodik, viszont készséggel próbált informálni az ottlétem óta történt változásokról is. Mivel tudomása van róla, hogy Argentínáról írok. írta ez a kispolgár lelkületű, aggódós barátom azt is, hogy 1971. január 16-tól Argentínában a közszolgáltatások, élelmiszer, vasutak, benzin ára 20 százalékkal emelkedett. Mar del Plata világhíres fürdőhelyén csak lézengenek a nyaralók. Közölt ő velem híreket ezt megelőzően is. Például a szomszédos Chiléről (amit természetesen mi is tudtunk idehaza), hogy ott szocialista kormány alakult. Chilei kisbirtokát az álla-

mosítástól féltve, ez a porteno informátorom nem a leglelkesebben fogadta s jellemezte a chilei eseményeket. Nem úgy történész ismerősöm, kinek vélekedése ebben a könyvben bőven előfordul. írt nekem ő is azóta, hogy eljöttem Argentínából. Fernando ujjongva üdvözölte a chilei eseményeket. Azt reméli, hogy azok nagy társadalmi változásokat hoznak az ő argentin hazájában is.

Azóta, hogy Argentínában jártam, hódoltak *némely* argentinok napjaink már-már jellegzetes „divatjának", a modern technikai eszközök alkalmazásával végbevitt, középkori szokásnál sötétebb „morálú" emberrablásnak is. Raboltak diplomatákat. *Tábornokot.* Ügy hallom, éppen most rabolták el Rosarióból az angol főkonzuli.

Ügy érzik innen hazulról, ebből az Argentínától való nagy messzeségből, hogy ott új közéleti szelek zúgnak. Elülnek-e? Vagy régi gyökereket kitépő — a viharok természete szerint előbb pusztítást hozó — közéleti orkánná fajulnak? Hogy a vihartisztította közéleti légkört majd áldásos, békés, *szép idő* váltsa fel?

Hogy szerénytelenül tovább mentegetőzzem: nemcsak riportázs egy útirajz, hogy abba a legfrissebb események — azokat megértékelően — belekerülhessenek. Csak riportázs szándékkal tudósítani célszerűbb manapság rádió útján, televízión, hiszen mire az egyidejű eseményeket is tudósítani szándékolt *könyv* megjelenik valamely távoli világról, addigra — ég ne adja! — még földrengés, szökőár is elsodorhat a föld színéről egész országrészeket. S ki ne tudná, hogy a természeti, de még a közéleti viharok is fürgébbek, gyorsabban működnek, mint Gutenberg találmányának, a könyvnyomtatásnak mára oly nagymérvűvé fejlődött mívelői.

Örvendezve gondolok rá, hogy újkeletű közéleti viharok nem ingathatták meg Argentínát a maga *fizikai mivoltában.* Az örök hólepte Aconcagua ma is a kőorgiában tobzódó Andok legmagasabb csúcsa. És áll, rezdületlenül. A végtelennek tetsző pampák mellszorongató egyhangúsága

nem változott azóta sem. Martin Fierro, a vad mezők szegénylegény gauchója él ma is. Élteti az irodalom. Rég kipusztult argentínai indiánok elhullajtotta kőnyílhegyet ma is lehet gyűjteni odalent, Patagóniában. S híreljem-e el már most, az előszóban, hogy a patagóniai hím fókák akkorára nőnek, mint egy-egy kis teherautó? Igyekeztem természetesen, hogy lehetőleg „örökzöld" sorokat is írjak Argentínáról, mikor tájait próbáltam szavakkal festeni. Néprajzát inkább illusztráltam; földrajzát szürkén pontos adatokkal jeleztem; jellegzetesebb alakokról novellisztikus részletek is kerültek könyvembe — de végtére is ott a tartalomjegyzék, az is *utólag* készült, *tehát* tájékoztatásul *előre* is átolvasható. És könyvem tartalmának további, az előszóban történő sorolása azt a magukat ajánló előszavakéhoz tenné hasonlóvá.

Nem volt szándékomban művet-ajánló előszót kerekíteni. Inkább csak: mentegetőzőst. S ha már azt, hadd valljam be itt, az elején, hogy mikor az Argentínát benépesítő, különböző nemzetiségű emigránsok sorsát ismertettem, előszeretettel írtam Argentínába került, ott élő magyarokról *is*. Mintha már egész, több évtizedes munkásságom alatt feladatom is lett volna a haza határain túl, szétszórtságban élő magyarokról szólanom. Magunknak írok, ha mégoly messzi világról is.

Szeretném az olvasótól azt a bírálatot hallani, hogy *Argentína vihar-szünetben* című könyvemben sikerült valamennyire nemcsak állóképeket rajzolnom, hanem embereket megszólaltatva, mozgást-változást jelezve, néhol megközelíthettem a legnehezebbet: a folyamat ábrázolását. A nem befejezhetőt.

Az előszó, szerencsére, befejezhető. Minél előbb, annál jobb. Szíves elnézésüket kérem a hosszas magyarázkodásért. Most már — remélem— a nyomdára kész, utólag írt előszó után csakugyan pontot tehetek.

Budapest, 1971 június

Ignácz Rózsa

„EZÜSTFÖLD" DICSÉRETE

Argentína neve: gazdagságot, pompát, méltóságot jelez. Mintha „Ezüst-földet" mondanánk.

Dél-Amerikának ez a fél kontinens nagyságú ország-góliátja mintegy másfél évszázada, nemzeti állammá alakulása idején jutott nevéhez.

Plata spanyolul: ezüst; jelent síkságot is. Hogy a Rio de la Platát, a Paraná, Uruguay és megannyi folyóból egyesülő, az Atlanti-óceánba torkolló tenger-széles deltát a földrész felfedezői miért nevezték „Ezüst Folyamnak", arról a hiteltelen legenda több a kelleténél. Eleinte csak azt vették észre, hogy ennek a „tengernek" édes a vize; úgy is hívták kezdetben: Mar Dulce, édesvizű tenger. A Rio de la Plata ezüstszínű bizonyára sohasem lehetett. Sötétsárgás, homoktól zavaros-barnás ma is. A gazdag Argentínának érchegysége, ipari fémet lelő helye rengeteg. Aranybányái is akadnak. Legkevésbé vannak ezüströgei. Lehetséges, hogy az újkor hajnalán ideözönlő kincsre éhesek az ezüstös fénnyel csillogó, sok-sok homokkő hegyláncot képzelték felszíni ezüstöt ontó kincsestárnak?

Vagy azért nevezték volna el „Ezüstföld "- Argentínának, mert a 18. század harmadik harmadában a szabadkereskedelemhez jutott Buenos Aires lett a latin-amerikai ezüst (potosí ezüst!) import-exportjának főfőlebonyolítója, aránytalanul több ezüstöt hozva be a maga felvirágoztatására, meggazdagodására, mint amennyit az akkor még „anyaország" Spanyolhonba kivitt? (1776-ban a mai Argentína, Uruguay, Paraguay és Bolívia — eladdig a perui spanyol alkirályság részei — La Plata néven külön alkirálysággá szerveződött, és Buenos Aires lett La Plata al-királyság fő-fő kikötő városa.) Az ezüstkereskedésből származott meggazdagodásnak köszönheti-e nevét az

ország? A jóval későbben történt országnév-adományozásnak, az elnevezésnek valódi oka nem ismeretes. Feltehető, hogy „Argentína" az ország gazdagságát akarja jelenteni.

Gazdagsága: aranynál, ezüstnél többet érő természeti adottságai. Kincset ér már földrajzi fekvése is. Mint egy hatalmas sziget! Keleti határán az Atlanti-óceán, nyugatin az Andok kőszikla hadserege, északon az őserdők, lent a Déli-sark jege védelmezi.

Pompája tájegységének fenséges szépségéből fakad: a hosszú tengerparti vonulat, messze szemközt az Andok égbe bökő, szörnyű-szép kő-orgiája. Középütt a beláthatatlan térségű síkságok: a pampák döbbentő monotóniája.

Méltósága, melyre az ország népe másfél évszázada és máig hatóan egyre a legtöbbet tart: a dicsőséges történelmi tegnapelőtt. A függetlenségi harcok korának ma is élő, szenvedélyes tudatossággal ápolt emlékezete.

Vannak nemcsak utazni, turistáskodni, idegen világokat tanulmányozni akaró emberek, akik — talán — nem lelik egyetlen helyüket a világon, s nemcsak utazgatni vágynak, hanem tartósabban szeretnének egyre-mindig máshol élni. (Ilyenféle volnék, s ha tehetem, vagyok magam is.) Efféle kóborokban melyikben ne kelt volna egyszer-másszor az a csalóka sejtelem, hogy a megpillantott idegen tájat nem is először látja? Mintha „ismerte volna már". S tudja bár az elámult utas, hogy sohasem járt arra, a káprázattól mégis nehezen szabadul. Argentínának, mint táj-látványnak, az „ismeretlen ismerősre" egyszerre rádöbbentő vidéke nincs. Más földrészről odakerülő nem egykönnyen lel ott ismerősnek tetsző síkságot, hegyet vagy vizet.

Vannak helységek, ahol a vándor első látásra találna magának *egy* ismerősnek tetsző sarkat. *Egy* otthont ígérő házat a világ legkülönbözőbb szegeleteiben: világvárosban, kis fővárosban, isten háta megett, akár kunyhótelepülésen is valahol Afrikában. Mindenütt akad egy-két otthonos érzést keltő utcasarok. Egy erkély. Valamely lakás ablaka mögött meglebbenő függöny. Egy kunyhó előtt fortyogó üst,

melyből odatelepedésre csábító illat gőzölög. A legkülönbözőbb helyeken hívogat megállásra, odatelepedésre egy kényelmes asztalt, karosszéket kínáló kávéház vagy akár *egy* hatvanemeletes bérház civilizált kényelmet ígérő bejárata.
Első látásra *nem* ismerős az argentin vidék? Nem olyan, mintha már „látta volna egyszer" az idegen világokból odakerülő? Buenos Aires világváros, Argentínának ez a több mint ötmillió lakosú fővárosa annál inkább — túlontúl is ismerős! Buenos Aires tartományban, a főváros köré zsúfoltan, még mintegy másik hárommilliónyi ember él. Az ország összlakosságának egyharmada. Buenos Aires tartományon túl, ezer négyzetkilométeres területeken néptelenül hagyott üresség. A zsúfolt, méhkaptár sűrűségével hemzsegő fővárosban viszont *nem egy* otthonszerű, ismerősnek tetsző helyet, utcát, teret találni. De százat vagy kétezret! Különösen annak, aki európai.

A főváros a La Plata-öböl hatalmas deltája mellé kerekített magának egy kis országnyi félkört. Ezt, majdhogynem mértani merev pontossággal meghúzott, sok száz utcája úgy szeli át meg át, hogy az egyik a másikat pontosan, minden száz méterre derékszögben keresztezi. A négy oldalról házakkal beépített, száz négyzetméteres háztömbök, a „quaderek" a magasból (repülőről) a városkörbe rajzolt sakktáblának mutatják Buenos Airest.

A város *felől* a hatalmas delta vize nem nyújt megragadó látványt. A deltára — a Costanera-part nagyobbacska vízsávján kívül — alig lehet egyszerre *rálátni,* mert azt számtalan vízövre osztották, beépítették. Rakodókkal, kikötőkkel, csatornákkal, vasútállomásokkal ingyen lubickolásra engedélyezett, nyakig érő sáros-olajos vizet löcsögtető „fürdőhelyekre" s megint csak rakodóterületekre osztották. Hajódaru állomások telepeivé aprózták fel.

A városnak ez a quaderes alapterülete *nem* európaiasan otthonos jelenség. De a sakktáblásan beépített város házerdeit helyenként kis terek, néhol egy-egy hatalmas

dísztér tágassága levegősíti. A 9 Julio utcának egy hatalmas szakasza tágul térré; közepén a világ legmagasabb, csupasz felületű obeliszkjével, mely a város minden pontjáról látszódhatna. De nem látszik a házerdők sűrűsége miatt. A város legszebb terei már európaiasak. Házai az európai 19. század építészetét idézik.

A törvényhozás impozáns épületének, a Congresónak elhelyezése, a hozzávezető sugárút, a tér s meg annyi buenosi körút, mintha a nagy, párizsi városrendező: Haussmann elvei szerint keletkezett volna.

Az Avenida Mayo kényelmes kávéházai úgy hívogatnak, mint a párizsi Coupole, a Dome vagy a bécsi Josefstadt kapuciner illatú vendégmarasztalói.

A Boca városrész színes-zűrös tarkaságában úgy érezzük, mintha Nápolyban vagy Genovában járnánk.

Valamelyik argentin generális nevét viselő, öt-hatemeletes bérházakkal szegett sugárút közepén, minden átmenet nélkül egy meg még egy, majd öt földszintes házacska nyíregyházi ismerősök viharvert otthonára emlékeztet.

Bukarestben vagy — hinnéd, a csak gyalogos forgalmat tűrő Lavalle utca embersűrűs sarkán, de a Florida utca ugyancsak csupán gyalogosokkal tömött sürgése meghökkent: ez egy százszoros bukaresti belvárosi utca?

Vagy ez *az* a jellegzetes Buenos Aires-i, ami sehol máshol nincsen? Az a kis, váratlanul felbukkanó, barokk palotácska talán Granadából szökkent ide? (Ellaknál *egy* ilyenben is!) De még tíz ugyanilyen bukkan elénk. Az a Guadalupe utca sarka volna? Éppen olyan ház és akkora és ugyanolyan áll rajta, mint a pesti Rákóczi úton a Színművészeti Főiskola mór stílusú épülete.

Mondogatták is az argentinok, írták is, különösen a második világháború előtt a harmincas években, hogy országuk a „tengerentúli Európa". Fővárosuk meg éppen „párizsi". Ma már nem mondják egészen így.

A klasszicista stílusban épült elnöki palotát, a Casa Rosadát talán csak azért festették tetőtől talpig szép

eperrózsaszínűre, hogy törékenyebbnek hasson puncstortaszerűségében, és ne utánozza annyira a washingtoni Fehér Házat. A Corrientes sugárút mozipalotái és fényreklámjai a New York-i Broadwayjal vetekednek-e vagy önmagukban Buenos Aires-iek? Ki tudná azt egy-kettőre eldönteni?

Ma a város egyik részében egy törpébb Chicagót idéző toronyházak épülnek egymás után. Nagy gonddal őrzik, ápolják a város parkjait, meg a síkföldi fővárosba vezető utak mentén az ültetett erdőket. A debreceni Nagyerdőt juttatnák ezek eszünkbe. Vagy mégis inkább egy észak-amerikai síksági település erdősített városait? Buenos Airest a gyárövezettel ellentétes oldalain kertvárosok százai övezik. Az Egyesült Államok New Englandjében sincsen annyi pázsitos, cédrusfákkal, itt trópusi virágokkal is pompázó, díszkertes villa, mint Buenos Aires körül.

Viszont a Kolumbuszról, spanyolos nevén Colonnak elnevezett pompás operaház lehetne a bécsi vagy akár a pesti is, a maga eklektikusszecessziós pompájában, oly 19-századian otthonos jellegű. Közelében a hordó hasú, itt jellegzetes hazai díszfaként őrzött óriási ombu figyelmeztet: vigyázat, ez nem Európa. Ez: Dél-Amerika.

Ha valamely európai utas a gazdag Argentínában, és éppen az oly sokféle stílusban épített fővárosban a szegénység, a nyomor fészkeit keresné, nem szembeszökően s nem sokat, de lelhet olyanokat is. Keresse bár régi emlékek folytán, hiszen az egykor „megszokott régi rossz" is lehet bizonyos fokig nosztalgikusán vonzó — avagy azért, mert egy ország megismerésében a szociográfust jellemző hevület vezeti. A villa miseriák, a nem is éppen mindig csak a város peremén lelhető nyomortelepek se nem európaiasak, se nem észak-amerikaiasak. Vadonatúj nyomorviskót nehezebb találni, mint régit — de azért akad. Az egyik ilyen viskót éppen bontják. Egy osztag argentin katona rombolja a nyomortanyát; lakóit máris autóra rakják s viszik valamelyik új lakónegyedben most épült, kényelmes, nekik kiutalt lakásba.

Aztán egy kicsivel odébb az „eltüntetett" nyomortanya maradékaiból — leginkább kő-és téglatörmelékből — máris rakja magának az „új viskót" az a fővárosba éppen most felszivárgott szegényember, a peon és családja, akinek eleddig még eltüntethető nyomorviskója sem volt. De most majd leszi Olyan, ami *helyett* hátha kap egyszer egy igazi lakást? Ha ma nem, hát majd. Mariánál

Több értelmű, sokrétű jelszó ez a fogalom Ezüstföldön.

Perón, az argentin diktátor uralkodása idején a munkakerülés, a halogatás eltörlésére napiparancsba adta, hogy — mindent *már ma* meg kell oldani, mert: „Manana es nunca!" Holnap nincsen soha. De azt még ő sem parancsolta, hogy *jobb* holnapot tervezve, érte munkálkodva ne reméljen az argentin szegény ember, a peon.

Argentínának nem egy gunyorosan csipkelődő ismertetője, különösen a húsz év előtti közelmúltban, azt állította, hogy *több* olyan ember él Argentínában, aki a nagy erőfeszítést, a nagy küzdelmet holnapra halasztaná. Az argentinok jellemzésére szokás volt idézgetni egy régi közmondásukat: „Időt kell hagyni az időnek." És hogy nem lehet véletlen az, hogy argentin-spanyolul *egyazon* ige jelenti a remélést és a várakozást. Mindkettőt úgy mondják, hogy „esperar".

Az Argentínán kívüli nagyvilág erről az országról a harmincas évekig általában főleg, mint nagy történelmi múltú, és állatállományában rendkívül gazdag földről tudott, hallott, olvasott valamit is. Természeti szépségeiről vagy éppen kultúrájáról többnyire semmit.

A harmincas években kezdte Argentína a világ többi tája felé felmutatni, ismertetni kulturális értékeit is.

A kelet-európai utazó, aki 1968—1969-ben járja be Argentínát, azt oly viharos történelmi rég- és közelmúltja után ezekben az években a föld legbékésebb, legnyugalmasabb országának látja. Apró közéleti szellők

borzolják az országot ekkor is. De 1968—1969-ben Argentína mintegy tartós közéleti viharszünetben él.

Mintha az argentin ember ezekben az években ráérne szembenézni önmagával. Országa ismertetőitől nem azt várja, hogy azok csakis múltját, erejét, gazdagságát dicsérjék. Inkább azt, hogy azok őt mérlegelve, bírálva méltassák. Következtetem ezt — sok argentinnal folytatott beszélgetésen kívül — abból a rengeteg Argentínáról szóló útleírásból, tanulmányból is, melyből nem egyet végigböngésztem magam is a Florida utca egész éjjel nyitva tartó, olvasótermes, zsúfolt könyvkereskedéseiben. Manapság nemcsak argentínai írók, hanem franciák, angolok, szovjet írók, németek írják meg, bírálják, noszogatják, dicsérgetik is Argentínát. Az argentin ember meg falja a neki tükröt tartó műveket.

Ha nem is éppen nekik, hanem inkább róluk magunknak az általam megismert argentin kedélyvilághoz hasonulóban — a megmásíthatatlan tények lehetőleg pontos sorolásán túl — *szubjektíven* szeretnék a továbbiakban szólani. De hogy beszámolóm a „tárgyilagos ismertetést" megközelítse, megszólaltatok benne különböző, önmagukról egyénien vélekedő argentinokat. Valóságos élő alakok ők is. Kettő kivételével saját nevükön szerepelnek. A két költött nevű története annyira személyes, hogy azokat el kellett másítanom.

Nem mondhatom, hogy argentínai élményeimért csakis magasztalással tartozom. Kevesebbel. És többel is.

Hálával és nagy-nagy szeretettel elsősorban azoknak az argentinoknak, akik meghívtak és elbűvölő vendégszeretettel fogadtak. Dr. Theész Jánosnak, Kelity Jenőéknek, révükön megismert valamennyi jó barátjuknak, annak a két spanyol-argentinnak is, kiket nem valódi nevükön említek.

Valamelyes olvasottságom és inkább halovány sejtelmem volt róla, hogy milyen is lehet Dél-Amerika, Argentína népessége, természeti adottságai, flórája, faunája, múltja,

jelene, kik nagy írói, költői, jelentős zeneszerzői, történelmi hősei és mindennapi emberei, mikor Buenos Airesnek a „Jó Szelek" fővárosának repülőterén leszálltam.

ÉRKEZÉSTÖL — A MEGÉRKEZÉSIG

Októberi, argentin tavasz volt. Úgy fújt a szél, mint kelet-közép-európai áprilisi bolond időjáráskor. A „Jó Szelek" városát négyirányú szél szokta látogatni. Akkor éppen a legkellemesebbik lengedezett a pampák fő-fő repülőtere, az Ezeiza fölött.

Semmilyen szelet sem állhatok, de azt, amelyik engem didergetett, egy argentinbarátnak — nem is éppen szeretnie — de tisztelnie kell. Mert az a szél a legigazibb, a legkellemesebb argentin fuvallat: a pampero. Saját szóval nehezen győzném bármilyen szél dicséretét; szerencsémre Rafael Obligado hazafias argentin költő megtette azt helyettem is. Kis argentinok iskoláskönyvében szereplő, megtanulni nem éppen kötelező, de igen javallott versikéje azt mondja, hogy:

A pampero.
Apja, a Déli-sark fagya
forró pampánkkal nemzi őt
Ő hozza ránk a friss időt!

porfelhőt hord, termékenyít,
míg pampafüvek magvait
száguldva hordja szerteszét —
argentin szél a pampero,

legtombolóbban itthon él,
föld alá, aki tőle fél!
Én rajongom szél-zsarnokom...

én nem.

Örömömre barátaim csukott kocsival vártak a pampero borzolta reptéren. Rövidesen abba, nem a föld alá bújhattam Obligado szaktárs rajongva tisztelt szél-zsarnoka elől.

Olyan délcegen kászálódtam lefelé a holland rendszámú léglökéses ezüst hasából az „Ezüstföldre" vezető lépcsőn, ahogy csak bírtam, de főként ismertetőjelnek viselt, méregzöld esőkabátom szárnyait segítettem lebegtetni pamperónak.

Régen látott meghívóimnak, és csak hallomásból, levelezésből ismert barátaimnak csoportja várt. Orvos házaspár nagykislányukkal. Mérnökék, három férfi, barátaim barátai, kiket akkor láttam először, és nevüket személyükkel csak hetek múltán tudtam azonosítani. Meghívóm a repülőgép lépcsőjéig jött elébem, kezében jókora virágcsokorral, és oly közvetlen otthonosan, mintha nem egy nemzetközi forgalmú világvárosnak, hanem az ő magánrepterének területén volnánk. Jenő, a Bukarest-Temesvár mélységéből elszármazott építész elegáns tokba csomagolt, fémből készült, ezüstözött rózsaszálat nyomott a kezembe. Brazíliából hozta tegnap, repülőn, hadd érezzem nyomban, milyen az igazi, brazíliai ajándékkal kifejezett, argentínai-rornániai-erdélyi-magyar rokonszerető fogadtatás.

Útlevélvizsgálat, vámkezelés nemcsak udvariasan, egyenesen nyájasan folyt, kedves jókívánatokkal, percek alatt. Hajlamos rá az ember, hogy hivatalnokok udvariasságát természetesnek találja, s én is csak azért lepődtem meg ezen a nagy kedvességen, mert a hazai elindulásom, ha udvarias külsőségek között is, de nem ilyen gyors ügykezelés közben történt.

Nem egyhuzamban utaztam hazulról Buenos Airesig. Londoni erőt gyűjtő „nyaralás", majd kéthetes hollandiai tanulmányút után Amsterdamból indultam. így csak tizenhat

órás repülőút volt mögöttem, ötszörös fülzúgással, mert az Amsterdamból startoló KLM, melynek nem éppen kényelmes, de vékonypénzű utasnak mégiscsak fenséges, szűk ülésű másodosztályán zsugoroghattam, ötször szállott le, míg megérkeztem: Zürichben, Lisszabonban, Rio de Janerióban, Montevideóban és végtére Buenos Airesben. (Egyszer sem raboltak el.)

Az elgémberedett lábakat ilyenkor sétáltatja meg az utas, és a leszállás okozta fülzúgástól ilyenkor nem hallja az amúgy is érthetetlen megafonok indulást jelző bemondásait. De minek is hallani azt! A tovább utazó tranzit utast viszik a stewardessek, a kis csapatokat oly gondosan vezetik, mint napközis tanító nénik a forgalmas pesti utcákon a kisgyerekeket. Zürich repterét ismertem már. Lisszabonba sötétben érkeztünk, és gondosan kísért „zárt alakulatban" vonulva az étteremig, ott csak egy coca-colát ihattunk, míg tankolt a gép.

Rio de Janeiro bezzeg forró, dél-amerikai vendégszeretettel fogadja még az átutazót is. Eteti, itatja, repterén sétáltatja, és mikor a továbbinduló gép felszáll, nem vág neki nyomban az útiránynak, hanem elébb alacsonyan szállva két kört ír le a tengerparti város csoda-látványa fölött.

Lehetséges, hogy nekem pesszimista fantáziám van? Sohasem látott tájat például előre hibátlanul gyönyörűnek elképzelni sohasem tudtam. Annál inkább meglepett, elkápráztatott néhányszor az az élmény, hogy a valóság szebb tud lenni, mint a képzelet. Így jártam Rio de Janerio madártávlatú látképével is. A tengeröblök, tengerkarajok csöndes, sima, vizén tükröződő, fehéren tündöklő felhőkarcolók megannyi gyöngyfüzér föntről; zöld drapériák, gigászi színházi körfüggönyök a környező hegyek.

Van egy idegcsillapító játékom zaklatott napok után, elalvás előtti meditálás. Valami olyasmi: most arra emlékezem, hogy immár hosszúra nyúlt életemben, mi volt

a szép? Nem „szép érzelmekre", hanem áhítatot keltő látványokra — állóképekre gondolok.

Megállok gondolatban — emlékképét magam elé idézve — a chartres-i katedrális vitreaux-i előtt. „Nézem" az ifjúkoromban annyit bámult Michelangelo Dávid szobrát a Piazza Signorián. Erdélyi szülőfalumban a virágba boruló almáskertet. Egy régi hajnalon az éggel egybemosódó, rezdületlen tükrű Balatont. London mellett az eppingi erdő szikamorfáit. Nekem a föld legszebb fekvésű városának, San Franciscónak a szemközti Oaklandre odafehérlő, a ködprizmán át csillogó képét. A Kilimandzsáró havas süvegét, a havat Badacsony-szerű tetején.

Ilyenné vált emléktáramban Rio de Janeiro madártávlatból látott szépsége is. Szívesen kerengenék akár mindennap húsz-húsz percet előtte, hogy frissiben, újra érezhessem az ember és a természet együtt alkotott, a föld szépségei iránt hálát és áhítatot keltő gyönyörűségét.

Montevideo nem tudom milyen. A repülőtere olyan kicsiny, olyan ármás, latinosan rendetlen-zsúfolt és ismerős-forma, mintha a bukarestire emlékeztetne. Az átutazó (míg a légikisasszony utána nem rohan) ide-oda mászkálhat az egymás mellett zsúfoltan álló kis, belföldi :ét- meg négymotorosok között, legfönnebb egy-egy irányt jelző táblával hadonászó forgalomirányító böki barátságosan oldalba, fejhangon és ismerősnek tetsző nyelven hadarva. Talán a dél-amerikai, latinból lett nyelveknek a románéhoz való hasonlósága is kelti azt az érzést, mintha egy másik Bukarestben járnánk.

Az Ezeizáról egy, a régi Háromszék megyéből elszármazott, öles termetű székely-argentin bérautóján robogtunk befele. Óra hosszat tart az út házigazdáimnak a Palermo nevű városnegyedében levő házáig. Nevek, régen és sohasem látott arcok, kétnapi alvatlanság, fülzúgás, de azért világosan látom, hogy egy hatalmas síkságra épült város ültetett erdők szegte műútján haladunk át, s már ugyancsak tavasz van: mindenütt virulnak a levéltelen októberi fákon a pipacspiros ceibók.

— Az argentinok nemzeti virága — mondja valaki zúgó fülem mellett, de oly messziről hangzóan, mintha felszíni dróttelefonon beszélne Nyíregyházáról. A külső, kevésbé forgalmas utakra térve úgy jutunk el a Palermo nevű városnegyednek Julián Alvarez nevű utcájában épült, posztkoloniális stílusú, az utcától befelé a kertecskéig egyvégtében tizenkét szobát meg egy kikövezett belső udvart, a patiót magába foglaló házig, mintha még mindig egy százszorosára tágult észak-amerikai síksági, erdős kisváros, vagy akár egy koloniális spanyolsággal keresztezett nagy, erdős Debrecenben járnánk.

A pation vidám kutyaugatás fogad. Kivételesen nem magyar puli, pedig ugye — ki ne tudná? — ma világszerte az egyik legdivatosabb házibarát ez a fekete gubancosszőrű. Argentínában három neves puli tenyésztő is él, s még lent, délen, a nagy szelek, az elefántfókák és szikkadt meseták Patagóniájában is találkoztam pulival, igaz, hogy fényes simára volt kifürdetve-kefélve az az otthoni pusztákon loncsos szőre, s nem juhot őrzött (amiből pedig Patagóniában van millió és millió), hanem doktor Álarcon orvosnak és nejének megargentinesült ölébe lett.

A „mi" kutyánk a palermói házban *csak* vendégszerető, örömében reszkető, viháncoló foxterrier. Vonszol is már ki a kertecskébe a szoknyám szélébe kapva; csomagjaim, virágaim szorgos kezek elhelyezték már, én még igazából nem is tudom, hol is vagyok. A ház végében levő belső kertecskébe az ebédlőn át huzigál kifele Zsuzsi kutya. Az ebédlőben pompás, székelyes fafaragással készült karosszékek, falitékák, szőttesek, az ajtót két kopjafamódra faragott „kapu-félfa" támasztja kétfelől a kerti kijárat felé. Az asztal ebédre terítve.

A konyha felől parázson sülő lomo - vesepecsenye - illata száll. A kertben öröktermő, négyévszakos citromfa. Egyik ága most ontja virágjának pazar illatát, másikról pottyan le az éppen megérett gyümölcs. A fa alatt kerti asztal, székek, heverők. A közelben bimbózó mandarinfa, száradt fügefa, fikuszok, egy kertsarokban petrezselyem, kapor,

paradicsom-palánták, évelő jézusszíve virág friss hajtásai. A kertecske kikövezett közepe fölött kihúzott dróton száradó, a szél miatt jól odacsiptetett fehérneműk. A ház kertre néző manzárdszobájából egy „európai arcú" szemüveges fiatalember kukkant a jövevényre. A szomszéd házának lapos tetejéről egy labdázó kínai fiúcska mér fel; a bálik szomszéd ugyancsak lapos házának tetején köpcös, spanyolos külsejű nő áll, s mintha némi megvetéssel rázna valami rongyot mifelénk. Citromvirágillat s csak enyhe szél, kialvatlanságtól, mitől, mégis dideregve fázom.

Két paplan és egy takaró alatt ébredtem fel - gondolom úgy tizennégy óra múltán; pedig váltig mondtam, mielőtt a finom ágyba bújtam, hogy igazán csak egy órát aludnék, hiszen minden percért kár, amit egy számára új világ felfedezéséből veszít a boldog világcsavargó, aki annyira szeret máshol élni. Hány óra lehetett? Sötét volt, az enyém kilencet mutatott. A ház népe aludott. A szobasor és a szomszéd ház felé a nyitott tetejű patio fölött nem égtek a színes, a drótra fűzött lampionok. (Máskor ugyancsak világítanak itt ezek, kéken, sárgán, rőtpirosan hangulatosítva a tánchelynek is alkalmatos belső udvart.) Fönt, az ég sötétje éppen elég csillagot ragyogtatott, s ha értenék hozzá, hogy hol is áll most az égen a Dél keresztje csillagkép, kiszámíthattam volna, hogy hány óra lehet? A patio lampionjait — s engem — egyre birizgált az úgy látszik még éjszakára sem elcsendesült pampero. Kályhájuk nincsen házigazdáméknak. Nagy télen ugyan — júliusban is néha — havazik egy keveset, és volt már plusz két fok is errefelé, de oly rövid ideig tart itt a tél, hogy annak hidegét egy ide-oda hordozható villanykandalló is elűzi.

Ágyam fölött hatalmas kép: Krisztus sírba tétele, mint később felfedeztem, Argentínában élő, kiváló magyar festő műve. Hogy van egy néma villanyóra is az ágyam mellett, azt csak akkor vettem észre, mikor második alvás után végre teljesen kialudva ébredtem. Így hát pontosan 1968. október 14-én, ottani idő szerint reggel nyolc órakor érkeztem Buenosba.

Váltig sajnálom, hogy az ismerkedéssel, fáradtsággal zsúfolt, fél figyelmű érkezéskor nem volt módom jobban körülnézni a repülőtéren, mert akkor magam is láthattam volna azt a két kis tűzföldit, akik velem egy időben szálltak le Ezeizán.

KÉT TŰZFÖLDI GYEREK

Napokkal későbben mondotta el nekem dr. Carlota S. Z., a Buenos Aires-i műszaki egyetem matematikai tanszékének professzornője, hatvanas, ma is működő, energikus okos ember, hogy két kis unokája éppen akkor szállt le az Ezeizán egy belföldi kétmotorosról, mikor a nagy KLM-ről én.

A gyerekek kísérő nélkül jöttek fel a kietlen délről, nem is Patagóniából, hanem azon is túl, magáról a Tűzföld poklából, nyakukban egy-egy nevüket, úticéljukat és nagyanyjuk nevét is feltüntető táblácskával, öt- és hatévesek. A Tűzföldön születtek, ott éltek mostanig; szüleik ott élnek most is.

Carlota veje — mezőgazdasági szakember — odalent, a többszörös milliárdos Menendez millióhektáros birtokainak egyikén, egy birkabőr kikészítő-üzemben dolgozik. Tisztességes fizetése, a helyi építkezési viszonyokhoz mérten jó lakása, rendkívül kemény munkája van. A kicsik közül a nagyobbik most menne iskolába, az éppen volna odalent, a jeges pokolban is, de Carlota azt szeretné, ha a gyerekek nála lennének, és a jó klímájú fővárosban járna elemibe a nagyobbik, kindergartenbe a kisebbik gyerek. Egyelőre látogatóba jöttek a professzor nagymamához, hadd lássák, megszoknak-e nála?

Odalent, a Tűzföldön, az utcán csakis kötélbe fogózva, mint a gleccsermászók, lehet járniok, hogy a Déli-sarkról feltartóztathatatlanul és szünet nélkül özönlő jeges szél fel ne döntse, földhöz ne vágja őket. Ez a déli-sarki szél ott olyan ádáz dühvel, akkora sebességgel és olyan kitartó

erővel bőg és özönlik, hogy — ha például tűz keletkezik — egy tíz helyiségből álló ház, raktár, olthatatlan-menthetetlenül egy negyed óra leforgása alatt porig leég.

A Tűzföldön csak törzsük és kopasz águk van a fáknak. Rügyeznek ugyan, de legelső zsenge levélkéiket lesorvasztja róluk a szél. A fák ott megannyi absztrakt rajz, élő fáknak egy irányban elhajolt torz vázai. Zöldet csak a juhlegelőnek kitűnő, földhöz tapadt apró füvek hajtanak tartósabban.

Hogy én fáztam, mikor megérkeztem, az édes, a friss, a zsenge pamperótól? Carlota teleszívvel nevetett rajtam, s - mialatt, hogy ne fázzam, hát nyomban egy, a buenosi októberi időjárásnak való kardigánnal ajándékozott meg - azt mondta:

– Tudja mit kérdezett a nagyobbik unokám, mikor a repülőtérről a városba vivő autóbuszhoz vezettem őket, és meglátta az út mentén az első igazi fát?

– Mit? —kérdeztem értetlenül.

– Először is földbegyökerezett a lába ámulatában, aztán fölmutatott a fára:

- Jaj, miért olyan magas az a *fű,* mi abuela (nagymamám)? Sohasem látott még igazi leveles fát, nemhogy olyant, amin piros virág nyílik.

– Fa — mondtam neki. — Az fa. Itten ilyen a fa.

– Nem — mondta a kicsi —, fű. Mert mozog! De miért odafönt mozog a fű?

Azok a kopasz, torz, leveletlen-virágtalan, elég ritkán lelhető „fák" odafent, a Tűzföldön a gyerek szemében esetleg útirányjelző valamik, elkövesült rémalakok. *Neki azok a fák.* Igazit itt látott először, az áldott klímájú Buenos Airesben.

Érkezésemtől számított hetek, sőt talán másfél hónap múltán kezdtem úgy érezni, hogy most már lassan csak megérkezem Argentínába.

AZ ELSŐ, KÉRETLEN TANÁCSOK

Ahhoz, hogy megérkezettnek érezzem magamat, sok jó és kellemes találkozás, emberekkel való beszélgetés, néhány kellemetlenül kínos, új ismeretség megszerzésén túl, többek közt az is segített, hogy hosszasan beszélgethettem egy neves argentin pszichológussal. Angol eredetű ember dr. Carlo Spilster, bennszülött argentin, mivel már az ötödik nemzedéke valamikor ide vándorolt őseinek. Ezért a társadalmi ranglétrán magasan álló crillónak tartja magát. Spanyolul, angolul egyformán anyanyelveként beszél.

Tett fel nekem egy pár meghökkentő kérdést. De olyanokat is, melyek eligazítottak, hogy ebben az országban mit is, hogyan is nézzek, tanuljak, figyeljek?

Kijelentette, hogy: „Senki sem szereti az argentinokat, ők maguk sem önmagukat." Majd feltette a kérdést:

Találkoztam-e már igazi argentinnal - nem frissen, egy-két évtizede bevándorolt emberrel, hanem régibbel, aki követelő hangon kérdezte véleményemet „az országról"? Mert - mondta - az argentin ezt kívánja hallani az európaitól. Erről a kérdésről ismerszik meg, hogy ő *régi* argentínai. Figyelmeztetett, hogy amennyiben haboznék gyors véleményt formálni, az argentinom nyomban önt belém egy mázsa panaszt, kritikát országáról, hogy itt „mindenki lusta, tudatlan, önző, ami itt történik, az kész katasztrófa". De ne siessek ezzel egyetérteni sem, bárminő volna a tapasztalatom, mert ezek provokatív szavak. Arra valók, hogy vitatkozva ellentmondjak, meggyőzzem a beszélőt állításainak „ellenkezőjéről". Vigyázzak, nehogy az ügyes argentin rászedésnek, a compadradának áldozata legyek.

Mondta a néplélektannal is foglalkozó senor Spilster azt is, hogy hiszen hát a lelki önostorozást tulajdonképpen minden dél-amerikai gyakorolja, de az argentinok ezt a módszert valamiképpen mazochista módon tökélyre vitték, hogy „ezáltal, öntudatlanul segítségére siessenek egy nemzetnek, melynek érzik tökéletlenségét és hiányosságait".

De el ne feledjem, hogy ezt a fájlalt nemzetet *mélységesen szeretik.* Különböző fokon — mondta —, de minden igazi argentinnak fáj Argentína. De nehogy ne értsem a „játékot", s esetleg bírálatommal újabb fájdalmakat okozzak, mert akkor a nemzetieskedő ország-védelmezésének egy olyan dicshimnuszát fogom hallani, aminőt el sem tudok képzelni. Fogok találni — mondta — olyan argentinokat is, akik mellüket verik az európai előtt; ezek ugyanígy feszítenek a peruiak, bolíviaiak, sőt még a *brazíliaiak előtt is,* ami azért nagy szó, mert az argentinok egyik másodrendűségi komplexusa éppen abból ered, hogy:

Területileg nem Argentína Dél-Amerika legnagyobb országa, hanem Brazília;

Brazília ma jobban, gyorsabban, érdekesebben, jobb jövőt ígérően fejlődik mint Argentína;

Argentína nagy, izgalmas történelmi múltja ellenére ma nem a föld legérdekesebb országa (mennyivel többet írnak, beszélnek például Kubáról, s más közép- és dél-amerikai országról);

Nagy országalapítási, világhírnév éhségében — mondta dr. Spilster —, nagy reménységeiben végtelenül csalódottnak érzi magát a mai argentin ember. *Nem feledheti a múlt nagyszerűségét,* örökösen ingadozik az alsóbbrendűség és felsőbbrendűség két pólusa között.

Nagyon vigyázzak — mondta —, az argentinok nem indiánok. — S hozzátette, hogy ez a vázolt argentin magatartás természetesen a városi emberé (viszont az ország lakosságának több mint fele városi, egyharmada éppen fővárosi). Más dolog az, ha majd a campón, a nagy mezőkön derült kedélyű, nagylelkű, öreg criollókkal találkozhatom. Azoknak nincsen szükségük rá, hogy nagyságukat bizonyítsák. Azok viszont nem olvasnak könyveket, és nem is kíváncsiak a róluk való szóbeli vélekedésre sem. Míg — s ezt ne felejtsem — az argentin nép többsége egyébre sem

kíváncsi, mint hogy őt magamagának megmagyarázzák. Ezt így fejezte ki:

„Az argentin ember identifikálódni kíván. Azonosulni önmagával. Él-hal érette, hogy neki tükröt tartsanak."

Fenti tanácsok óvatos betartásával vélekedjem hát, beszélgessek bárkivel nyugodtan, és érezzem itthon magamat.

HONFOGLALÁS, HÓDÍTÁS, BETELEPÜLÉS

Azt a műveletet, hogy egy idegen földrészre felfegyverkezett férfiak érkeznek valahonnét, a területet elfoglalják, birtokba veszik, úgy tetszik, leginkább csak a *középkori* népvándorlás utolsó hullámaival más területekre érkezettek nevezték honfoglalásnak. S ugyancsak a „honfoglalók" jellemző fogalmazása az is, hogy a birtokba vett terület rendezését, fegyveres védelmét a vissza- vagy elfoglalni kívánókkal szemben, a szomszédsággal történő védelmi-támadó csatározást, megegyezést, alkukötést, magának a területnek benépesítését — honalapításnak nevezik. Július Caesar „meghódította" Galliát. I. Vilmos Anglia hódoltatója. (A példákat folytatni lehetne.)

Az újkor hajnalán, Dél-Amerika felfedezésének idején egy szálig hódoltatok az új területek megszállói és birtokbavevői: a konkvisztádorok.

A „hódítás" kifejezés magában foglalná a vitézséget, a lovagiasságot, sőt a lojalitást is. Az az értelem is benne kérkedik a szóban, hogy aki hódít, az nem csupán erőszakkal szerez-rabol, s nem is csak magának. Aki „hódít", az megszerezte valakiknek a hajlandóságát, „jött, látott, győzött" — elfogadták, megszerették, és — amilyen lojális — nem is csak magamagának és fegyvertársainak rabolt-harácsolt kincseket a meghódoltaktól. Az új föld

területét nem is a maga és társai számára foglalta el új hazájául (mint mondjuk a népvándorlás elűzött, hontalanná lett, tömegesen új hazát kereső egyes csoportjai), hanem távol levő urának és királyának szerzett birodalmához új területeket.

Az újkor konkvisztádorai a megszállt területeket a hazájuktól való nagy távolság miatt nem tudhatták *szervesen* ahhoz hozzácsatolni. Ehelyett ezeken az új területeken az anyaországgal jogilag összefüggő, külön kolóniákat alapítottak. Dél-Amerikában főleg spanyol kormányzás alatt.

A már kirajzott és befogott méhcsaládnak colonia a spanyol neve. Innen származhatik a hazájukból el-, kirajzott, máshol letelepült népcsoportoknak a „telepesek", „kolóniások" megnevezése.

16—17. századi dél-amerikai értelemben *más* a kolónia szónak a jelentése, mint ma. Ködösítenénk, ha történelmi távolságok felmérésénél a kolónia szónak csakis pejoratív értelmezését használnánk. Hiszen például Argentína a négy évszázadon át oda betelepült, különböző időkben és rajokban, különböző okokból érkezett telepesek, kolóniások nélkül egyszerűen létre sem jöhetett volna. És az ország szabadságát, a gyarmattartó spanyol anyaországtól való elszakadását éppen a magukat — mielőtt önálló nemzetté váltak volna — kolónia-listáknak: colonistóknak tartó-nevező emberek vívták ki annak idején.

Argentína *első* hódoltatói, a spanyol konkvisztádorok néhány évi ott-tartózkodásuk után többnyire meggazdagodva hazatértek, s maguk után csak félvér utódaikat — apátlan gyerekeket — a későbben az „árva" szóról gauchónak elnevezett embereket hagyták.

Köztudott, hogy a konkvisztádorok kora a világkapitalizmus kezdeteivel, mintegy *születésével* egyidejű. Az őslakosságtól elfoglalt új földterületeken a hódoltatok az árutermelő nagybirtokok terjeszkedését alapozták meg.

A mai Argentína területén nem hódoltattak olyan világnagyság méretű híres-hírhedt konkvisztádorok, mint egy Cortez vagy Pizarro; bár ez ország mindenik felfedezője, foglalója is spanyol volt. Argentin történelemkönyvek vallomásszerű bizonysága szerint egyetlen dél-amerikai országban sem „kellett" annyi indiánt kiirtani, mint itt — mivel itt „harcias, vad, munkára nem szorítható törzsek éltek". Indiánoknak munkába állítása, támogatása jóval az első foglalások ideje után kezdődött el (s akkor is csak a mai ország kis területén). Nem kétséges azonban, hogy Argentína spanyol hódoltatói nemcsak gyilkolták, irtották a népet, voltak nekik is emberáldozataik és bizonyos, hogy a spanyolok már a 16. század végétől kezdve nemcsak vittek a mai Argentína földjéről — indiánoktól kobzott ezüstarany ékszereket, nemes vad prémeket, levágott indián fül trófeákat —, hanem oda importáltak is: állatokat, gabonát, és mindent ami egy új ország alapításához szükséges.

A SPANYOLOK ARGENTÍNÁBA VÁNDORLÁSÁRÓL

Természettudósok szerint a ló őse a tapír nevű (még nem egy patájú, hanem négy, illetve három ujjú) ősállat volna. S ennek az erdők sűrűjét kedvelő őslénynek még mai napság is élnek lóvá egyáltalán nem fejlődött példányai. Nagy számban éppen Argentínában. Argentínában — valamikor — az a tapírfajta is élt, mely a tapírból lóvá nemesedő átmenetet, ama bizonyos hiányzó láncszemet alkotta. Múzeumokban lehet is látni ilyen átmeneti tapírmaradvány-preparátumokat.

Akár tapírból lett a ló, akár se, tény, hogy mai értelemben vett ló egy szál sem találtatott a mai Argentína területén a felfedezések korában, de még szarvasmarha sem. Spanyol

telepesek vitték be Argentínába azt az andalúziai lófajtát, amelynek utódai azután a dús füvű végtelen pampákon hamarosan sok százezerre szaporodtak, így alapozva meg a későbbi argentin ganadería első gazdagságát. Spanyolok vitték be Argentínába az első vetőmagvakat is, kivéve természetesen az ott őshonos kukoricát.

Spanyol telepesek ide kirajzó serege alapította meg többek közt a tengeri kereskedelmet (a korszak módján eleinte kétségtelenül kalóz-rabló kereskedelem formájában, majd módosítva azt az idők folyamán). Belőlük lettek — mint „ősfoglalókból" — az első nagy földbirtokosok.

Argentína spanyol eredetű benépesedésére jellemző az is, hogy nem minden rajuk érkezett oda egyenesen Spanyolországból. Nagy számban kerültek oda olyan spanyolok, akik előbb évtizedeken át a mai Peru területén éltek. Ezek az inka birodalomnak Pizarro által (1533) történt meghódítása során kerültek Peruba, majd onnan a mai Argentína területére — argentínai történelemkönyvek állítása szerint már perui indiánokkal összeházasodottan. Mondja ez az argentínai történelemkönyv azt is, hogy a túltenyésztett, túlfinomult, meglepett inka társadalom valóban meghódolt volna, vagyis kevés ellenállással adta meg magát a Pizarro-féle hódoltatóknak (s ezt is véli okául a perui inkáknak spanyolokkal történt összeházasodásának). Nem úgy a mai Argentína területén talált hat indián törzs, melyet még a 19. századi argentin politikusok és történészek is „kegyetlen, vad, vérengző csordának" találtak és kiirtásra ítéltek.

„Argentínában még 1879-ben is szervezetten kellett irtani" a maradék, a lázongó indiánokat.

A spanyolok — akár az anyaországból közvetlenül érkezettek, akár Peruból áttelepedettek lettek légyen — az új lakóterületükön megalapított, úgynevezett: La Plata alkirályság keletkezéséig (1776 amely Argentínán kívül magában foglalta a mai Uruguayt, Paraguayt és Bolívia egy részét is) *nagyjában egy* kolóniának tartották magukat.

A spanyolság kettéválni az alkirályság alapítása körüli időkben kezdett. Nagy tömegükben az anyaország ellenségeivé váltak, és Argentína elszakadását Spanyolhontól, függetlenségét ők, ezek a „colonistók" vívták ki 1816-ban. Az 1776-ig tartó két évszázad alatt Argentína földjén városokat, birtokokat alapítottak. Spanyol jezsuiták szerveztek e területen egyházat, iskolákat, missziót. Spanyol alapítás a mai Argentína földjén legelőször létesített egyetem is, a córdobai (1613).

A TÖBBI ARGENTIN KOLÓNIÁRÓL

Kolóniának nevezték letelepült csapatukat a 17. század derekától kezdve egyre nagyobb tömegben Argentína mai területére özönlő *olaszok* is. A „colonia italiana" tagjai nagyrészt a szárazföldi kereskedelemre, általában a kereskedelem második vonalára vetették magukat vagy föld- és kertmunkán helyezkedtek el; földbirtokokat is szereztek az olasz bevándoroltak — mint már argentinok.

Argentin? Úgy, mint nemzetség megjelölés? Mint angol, orosz, német? Igen. A mai Argentína lakói *így* nevezik magukat — már a függetlenségi harcok óta —, akár spanyolok, akár olaszok voltak valaha.

A ma 23 millió lelket számláló Argentína lakói — statisztikájuk szerint — 97 százalékban fehér emberek leszármazottai, és mindössze 3 százalék, mintegy 600 000 ember az „egyéb", a tulajdonképpeni mesztic.

A „fehér ember" természetesen elsősorban az egykori spanyolok utóda; de a bevándorolt olaszok száma ma már ezekével majdnem azonos. Statisztikájuk számon tart az öreg Eurázsiából hozzájuk beszármazottak között (számarányuk szerinti sorrendben): franciákat németeket, angolokat, skótokat, walesieket, baszkokat, íreket, lengyeleket, libanoniakat, görögöket, hollandokat, oroszokat, svájciakat és - legújabban magyarokat is.

Argentin-franciák

A franciákat, az Argentínába bevándorolt egykori bretagne-iakat és normandiaiakat nem lehet ma már egy csoportban, egy településen megtalálni. Argentína nemcsak első ipari munkásait, újságszerkesztőket, nyomdászokat nyert a franciáktól, hanem mindenekelőtt szellemi áramlatokat.

Függetlenségének kivívói és hordozói a nagy francia forradalom eszméin nevelkedtek. Hadviselést, katonai rendet, „új hagyomány alapítást", korabeli technikát, a civilizáció ezer csínját-bínját tudatosan a franciáktól tanultak el. Művészetük máig francia hatásra fejlődik, és illik elismételni, amit argentinok egy időben oly büszkén emlegettek, hogy fővárosuk, Buenos Aires „jobban hasonlít Párizsra mint Madridra".

Az angol argentinokról

Az Argentínában nagy számban élő franciák még kezdeti odatelepülésük idejében is kevésbé tartották magukat egy azonos, az argentin néptestbe ékelt „kolóniának", mint akár az ugyancsak nagy számban odakerült angolok. Más eset, hogy nem a már Argentínában letelepült, hanem az oda betörő angol hadsereget éppen maguk a colonistók (soraikban régen ott élő, argentinesült angolokkal is) verték el olyan alaposan, hogy efölött érzett boldog dicsőségükben — máig és általában — igen kedvelik, becsülik az „angolokat", kiknek őseit egykor oly remekül elpáholták.

1806-ban ugyanis — az egyesült francia-spanyol hadaknak Trafalgarnál történt megsemmisítése után — az akkori angol kormány expedíciós sereget küldött Dél-Amerikába, és ezek el is foglalták Buenos Airest, ám a colonistók (a függetlenségiek) a francia származású Liniers és a spanyol Alzaga vezetése alatt kiűzték, tönkreverték az angol megszállókat.

Angol telepesek az invázió leverése miatt egyáltalán nem hagyták cl Argentínát, sőt, odavándorló, az országba tőkét,

munkát invesztáló buzgalmuk még csak ezután vett igazi lendületet.

Orvosi iskolát, bankokat először az angolok alapítottak Argentínában; ők vették át a spanyoloktól a kereskedelmi hajózást. Az új, független államot angol tőke árasztotta el. Az argentínai közlekedési utak, a közszolgáltatás, a könnyűipar megteremtésében a döntő szerep az angol tőkéé lett. A 19. században kialakult nagybirtokon alapuló kapitalizmust a városi, az ipari kapitalizmus csak a század végén követte. A gabonatermelés, a hűtőgépes marhatenyésztés, juhtenyésztés fellendítése — mind az angol piac felé exportáló országgá tette Argentínát. Angol pénz, francia kulturális eszmények — ez a 19. századi Argentína egyik jellegzetessége.

A francia pozitivizmus jól megfelelt a tőkésedő nagybirtok és a kereskedelmi tőke érdekeinek, amelyek nem konvergáltak a parazita nagybirtok és az egyház törekvéseivel. Az ebből származó politikai tendenciák szőtték át a 19. századi föderalista-unitarista kettősséget az argentin politikai életben.

„Liberális" történészek vitatkoznak rajta, hogy a szabadkőművesség eszméjét és gyakorlatát franciáktól avagy angoloktól vették-e át az argentinok? Tényként sorolják, hogy Argentína majdnem valamennyi vezető államférfia az egész 19. században s még a 20. század elején is szabadkőműves volt — az egy Rosas nevű diktátort meg az 1955-ben lebukott Perónt kivéve.

A négerek José A. Wilde szerint

A telepeket alkotó vagy szétszóródó 19. századi bevándorlókról való adatok egy részét José A. Wilde könyvéből merítem. Neki már az apja is Argentínában született a 18. század derekán. Orvos volt. Azzá lett ez a spanyol-angol anyanyelvű, mélységesen argentin érzelmű derék fia is, aki orvosi foglalkozása mellett egy kitűnő, spanyol nyelvű dokumentum szerzőjévé, s oly izzó argentin

lokálpatriótává vált, hogy még angol nevét sem szabad angolosan: uajldnek ejteni, az csakis: vildé.

Sok érdekes adatot lehet megtudni senor Wilde könyvéből. Az Afrikából behozott *néger rabszolgáikat* az argentinok elébb szabadították fel, mint odafönt Észak-Amerikában Lincoln a maga négerjeit. Kik voltak, s *mára* hová tűnhettek el az egykori argentínai négerek? Eltűnésük *módját* Wilde is inkább csak sejteti, mint tudatja.

Közöl könyvében néhány, a 19. század elején kelt néger rabszolgát eladó szerződést is (az adók-vevők neve nélkül csak N. N. aláírással); jellemzően mindenik közölt szerződésnek fennkölten „emberbaráti" szelleme van.

A felszabadított négerek Wilde szerint egy ideig, míg önálló munkát tudtak kezdeni, régi gazdáik pártfogoltjai maradtak. De számosan (adat nincsen rá, hogy mennyien) önállósították magukat, és a 19. század derekán néger volt Buenos Airesnek akkor még kövezetlen, sáros utcáit tapodó minden utcai kereskedő: pékáru-hordó, gyalogkereskedő, cukorka-, füge-, mézeskalács-, olajbogyó-árus.

Az öreg utcai néger kereskedőt tiónak hívták, és a Buenos Aires-i anyák síró csöppségeiket *nem* azzal rémítették, hogy ha rossz leszel, elvisz a tio, hanem azzal vigasztalták, biztatták, hogy ne sírj, nyomban megérkezik a tio, és cukorkát hoz. Élelmiszerüzlet ebben az időben még egyáltalán nem volt a városban; az utcai árusok *mindent* házhoz szállítottak.

A négerek felszabadulásuk után eleinte a város szívében, egy tömbben laktak, de „örökös dobolásuk, vidám hejehujájuk miatt" lassan egyre kinnebb telepítették őket. Mozambiktől Algériáig a legkülönbözőbb országokból kerültek ezek a négerek Argentínába. Egy lelkes misszionárius, Las Casas találta ki, hogy: „az indiánok szenvedéseinek csökkentésére, melyet a konkvisztádorok mértek rájuk" — négereket hozzanak be Dél-Amerikába.

Azt írja Wilde, hogy voltak olyan felszabadult négerek is, akik a várostól távoli estanciákra (nagyföldbirtokra)

szegődtek el földmunkásnak. A fekete leányok részére pedig három katolikus női szerzet is létesült (Rosarióban stb.). Ott is fogytak-e el, mint utódokat létre nem hozók? Férfiaik kivándoroltak volna?

Wilde leírja, hogy felszabadulásuk után eleinte sokan zenekart alakítottak, belőlük lettek Buenos első szórakoztató zenészei, és még Wilde apja is egy volt néger rabszolgából lett, kiváló zongoristától tanult zongorázni. De történt, hogy Rosas, a „vad tirannus" kémszolgálatra, feljelentésre kényszerítette, szervezte be az eladdig főként házaló, kereskedő négereket (kémkedhet a lakosság után, aki minden házba bejáratos), és feltehető, hogy Rosas diktátor bukása után — aki tudvalevően diktátorsága vége felé minden tizedik embert megöletett —, sok, akkor még szabad néger megtorlás áldozata lett. Tömegesen irtották ki őket.

Sötét bőrű férfi, nő — moreno és morana — van természetesen ma is Argentínában, de jellegzetes néger haj, szem alig-alig található. (Magam, le egészen Patagóniáig, egyet sem láttam. Akit mégis annak vélhettem, az véletlenül éppen Brazíliából átlátogatott ember volt.) Wilde közlései a 18. századi Argentínára vonatkoznak. Ma már nincs Argentínában négerkérdés.

Újabb spanyol emigrációs hullám

A legnagyobb mérvű angol bevándorlás után, 1821-22-23-ban nincs jelentős letelepedés az országban. Németek ekkor még alig-alig találhatók ott. Újabb beözönlési hullám Rosas idejében, 1845 táján önti el e földrészt. Az akkori Spanyolországból (Galíciából) beáramló spanyol eredetűeket gallegónak nevezi az argentin népnyelv. Ezek többnyire szegény nyomorult munkát-keresők. Tífuszt és sárgalázt „importálnak" új hazájukba. Oly értelemben, hogy lehetőleg egy tömbben telepednek le, és egymással összetartanak — telepesek ezek is. A befogadó ország szempontjából első érdemüknek az látszik, hogy miattuk

(de nemcsak számukra) alapítják meg az ország első közkórházát a Hospitál Generált. Ezeket a szerencsétleneket éri az a csapás, hogy Rosas diktátor katonai szolgálatra kötelezi őket.

„Micsoda gazság! — kiált fel a szegény gallegók 19-század végi humanista lelkületű krónikása. — Ez nem módszer a bevándorlók megnyerésére! A bevándorlókat ebbe a hatalmas, üres, néptelen országba tárt karral és minden jóval kell befogadni." — Ahogyan fogadja, fogadta is Argentína történelme során mindig a bevándorlót, kivéve Rosas idejét — írja José A. Wilde úr.

A baszkok bevonulása

A néger utcai árusok helyét Buenos Aires utcáin a baszkok népszerű, **a** befogadók által valósággal rajongott serege váltotta fel. A baszkok még viseletükben is érdekes színfoltot képviseltek: bő bugyogó, csizma, kicsiny fejfedő, a híres baszk sapka nagy feltűnést keltett **a** városban, ahol ugyan nemzetközien sokféle ruházatban jártak az emberek, de általában nagy szalmakalapot, sombrerót viseltek bármiféle népviselethez is. De hogy csakis egy fejet alig takaró kis posztósapkát, mint a baszk? Először minden bevándorló Buenosba érkezik meg, és **a** város valóságos lelkesedéssel fogadta a baszkokat. A baszkok atlétatermetű fickók, erősek, dolgosak. Hetek alatt megtelepedtek. Belőlük lettek a város első hússzék-tartói, péküzletet először ők nyitottak. Baszkok szervezték meg a tejnek szekéren, kannákban történő házhoz szállítását.

Eladdig úgy történt a tejárusítás, hogy a teheneket valaminő városvégi karambol behajtották egy-egy terecskére, és a fekete tejárusnők, a lecherák, ott helyben megfejték a teheneket, hogy azon frissiben tudjuk a tejet a vevőknek átadni. Későbben, mikor már a teheneket kitiltották a város sáros utcáiról, a lecherók és lecherák a fejükön cipelt kannákban hordták be az útközben a nagy melegtől bizony kissé megáporodott tejet. Fejükön kanna,

pénzeszacskójuk a vállukon, gyalogosan mentek hazafelé, és egyre gyakrabban megtörtént, hogy összeszedett pesokat elrabolták az útonállók.

Hoztak is a korabeli városi fejesek már 1823-ban egy rendeletet. Aszerint a tejhordó nők és férfiak életük és keresetük védelmére fegyverviselésre és használatára jogosultak.

Már egy tizenhat éves egész vagy félfekete tejhordó leányzónak is lehetett önvédelmi fegyvere. Rosas diktátor idejében — amikor úgy látszik, a terror nemcsak a városokban tombolt, hanem mintegy decentralizálódott is -, egynémely lecherók falangba: fegyveres bandába szerveződtek, s nem éppen csak kis keresetüket védelmezték, hanem ők maguk kezdeményezték a rablást, fosztogatást, majd pártot alapítottak.

Dal a derék tejárusról

A tejesről mint olyanról, még verset is írtak a 19- század derekán. Igaz, hogy inkább a kedves, jó lecherókról szólt a dal, mint a rablókká váltakról. Olyasféle műdal ez — Florencio Balcarce tollából —, mely mára argentin vidéki, falusi népdallá vált; éneklik ma is:

Tejet hordok,
nyalka-hetykén,
nincs menyecském,
kell is, hogy szabad legyek!
Egy gúnyám van
meg a málló
kajla csákó:
az föd engem,
bőrgatyám már kirepedt.

Ám enyém
a föld egészen,
tó vizében

lebegek,

rét fölött vagyok szelecske,
úgy illanok faluszerte,
azt kívánom
csak magamnak,
hogy jó vevőkre akadjak,
kik csak tőlem vegyenek.

Ha egy szép lány
— mily szerencse,
víg a kedve! —
lenn az utcán
rámnevet,

dolgom máris
elfeledtem,
elveszek a
szerelemben,
csak széptevést
ismerek!

De ha mégis
fittyet hány a
fránya lánya
s nem szeret,
hogy undok, szemébe vágom,
hisz vagy nem hisz, mit se bánom,
s megyek is már
nagy sietve,
s fölkurjantok:
„Friss tejecske!
Jó friss tejet vegyenek!"...

(Majtényi Zoltán fordítása)

Az előbb kiszolgáltatott, majd fosztogatóvá vált lecherók szenvedésének és garázda uralmának a szekerező, a tejet lóháton hordó baszkok vetettek véget. Sok baszk szegődött el földmunkára is, de egy-két évnél tovább elszegődött sorban nem maradt, hanem a még részint szabad földfoglalás jogával élve: önállósult. Állandó telepeket **a** baszkok nem alkottak. Manapság már csak alapos névelemzés útján lehetne esetleg kideríteni, ki lehetett baszk valaha?

Olasz és német jövevények

Újabb olasz betelepülés és igen nagy német bevándorlás Mitre (1821—1906) elnöksége alatt árasztja el Argentínát.

A németek szabályos előírásszerű telepesek lesznek Argentínában. (Települési szabályaikat ők maguk diktálják önmaguknak.) Egy csoportban maradnak, együtt telepednek le. Földet szereznek, sok munkát, némi tőkét is fektetnek be. Ők lendítik föl a pampák mezőgazdaságát. Bőséges búzatermését az ország először nekik köszönheti. Számon- és összetartják egymást; önsegély egyesületeket létesítenek, és az anyaországtól — mindenféle bevándorolt között — érzelemben legkevésbé ők szakadnak el. Ma nagyobb tömegükben Córdobában élnek. Számuk első odatelepülésük óta egyre növekedőben, mert több hullámban bevándorolt német is a „régi hazabeliek" köré telepszik. De Buenos kert- és külvárosai között is lehet találni nem egy helyet, ahol 90 százalékban régi és új argentin-németek a lakók. Ezek ma is

mind németül beszélnek legszívesebben. Nincs pontos képem róla, hogy a második világháború után mennyi német került oda; köztudomás szerint * második világháború után számos hitlerista is keresett menedéket Argentínában.

Írek, svájciak, libanoniak, walesiek

Írek, svájciak, libanoniak egyazon településen éléséről sincsen adat. Intézmények között lehet leginkább fellelni őket. ír katolikus, ír protestáns egyházi létesítményeknél. Svájci kereskedelmi, kulturális, jóléti intézményekben a svájciakat. A libanoni arabok jó része a Corrientes sugárút külsőbb fertályán kereskedik.

Annál inkább egy telep, sőt valóságos kis ország a nagy országban a Nagy-Britannia Wales tartományából kereken száz évvel ezelőtt Dél-Amerikába, pontosan az argentínai Patagóniába, a Chubut folyó két partjára és tengeri torkolatvidékére került walesieké.

Nagy-Britannia szegény bányász népségéből váltak Patagónia kiváló kertgazdáivá. Hosszú vándorlás, keserves eltévedés és helykeresés után találtak rá a Chubut folyó széltől védettebb tájára, ahol ők kezdették el az öntözést. Ezek még máig is walesi nyelven beszélnek maguk között, walesi iskolát tartanak fenn. Házaik szépek, kertgazdaságuk jövedelmező. Még ahhoz is hozzájutnak, hogy Patagónia egykori indián múltját kutassák. A walesi tanítónő kis tanítványaival gyűjtögeti, osztályozza a manapság is bőven lelhető egykori, elhullajtott kőből pattintott indián nyílhegyeket. Emléktárgyait azoknak a régen ott élt, kiirtott embereknek, kikből — mire ők odaérkeztek — már kevesen éltek, de akikkel barátságot, a bevándorlók közül elsőként, éppen ők kötöttek. A walesiek a kereskedést, a közlekedést természetesen az ország nyelvén bonyolítják le, angolul nem tudnak, amelyik tudna, sem akar ezen a nyelven beszélni.

Oroszországi zsidók, hollandok, görögök

A maga régen elsajátított, oroszos err-jeivel recsegtetve beszédét, de egyébként szép kasztezsánó-spanyolt beszélve Argentínában mintegy félmillió orosz zsidó bevándorolt él. Első rajaik még a cári pogromok idején érkeztek az országba. Buenos Airesben az izraelita hitközség tartja számon ezt az ötszázezer embert. Létszámuk az ő adataik nyomán került a hivatalos állami statisztikába is. Tömeges

szálláshelyük a Corrientes sugárút módos kereskedésekkel zsúfolt része.

Entre Riosban, a Folyók Közti Tartományban, amit neveznek Mezopotámiának is, eléggé nagy számú (pontos adat nincsen) letelepült, intenzív földmíveléssel foglalkozó volt oroszországi zsidó él.

A hollandok — úgy tetszik — ma már nem annyira a tengeri kereskedelemben, mint inkább a vendéglátóiparban tevékenykednek. „Holland" cukrászda, kifőzés, vendéglő, szálloda, úgyszólván minden tengerparti vagy hegyvidéki üdülőhelyen van.

Hogy ki mindenki a görög Argentínában, azt pontosan kinyomozni nem sikerülhetett, de alighanem ékszerészek, kereskedők, tengerhajózási vállalkozók, szállodások vannak bőséggel közöttük. Ezt egy-két ilyen személyiség megismerésén túl abból is gondolom, hogy mikor 1968-ban Onasszisz görög hajókereskedő milliomos feleségül vette John Kennedy volt amerikai elnök özvegyét, Jacqueline-t, hetekig, de szó szerint hetekig zengett a világ legbulvárabb és szenzációt hajhászóbb argentin sajtója az eseményről, és ennek kapcsán főként arról, hogy márpedig Onasszisz úr argentin-görög. „A mi tehetséges görögjeink közül való!" Ott élt, ott kezdte, mint élelmes, tehetséges és nagyra hivatott *igazi* argentin-görög kifutófiú.

Magyarok

Legkevesebben a magyarok vannak Argentínában. Már ők is annyian, hogy hivatalos kimutatások is — utolsósorban bár —, de felemlítik őket.

Egy, a Népszövetség által 1930-ban közzétett jelentés szerint az akkor Argentínában élő magyarok száma kb. 30 000 volt. 1968—1969-ben — hozzávetőleges számítás szerint — 80 000-en lehetnek. Magyarok a legkülönbözőbb

időkben kerültek Argentínába. Néhány tucatnyi már az 1848-as szabadságharc után.

Egy híres magyar katona

Ezek között a nagy hírre jutott, erdélyi származású, gidófalvi születésű Czetz János, a 48-as szabadságharc ezredese arról nevezetes, hogy ő alapította elébb az argentínai Katonai Iskolát, majd a Katonai Földrajzi Intézetet, melynek igazgatója lett. Később az argentin vasútnál dolgozott, idővel tábornoki rangra emelték, mely rang ebben a „generálisok országában" valóban ki is járt neki. Ma a Katonai Akadémia előtt szobra áll Jüan Czetz generálnak: hogy magyar volt, azt inkább csak életrajzának néhány ismerője tudja már.

Különböző magyar csoportok

Nincs adat róla, hogy a századforduló táján hány munkát kereső magyar vagy monarchiabeli szállhatott partra a La Plata kikötőben. Az idő tájt inkább Észak-Amerikába szoktak volt — József Attilával szólva — ki tántorogni embereink.

Az első világháború után seregnyi föld nélküli mezei munkás keresett és lelt menedéket, munkát, sőt elfoglalható, megművelhető, nyers, szűzföldet is Argentínában. Erdélyiek, bánátiak, felvidékiek. Ezekből mintegy ötezer él ma a dzsungel-forró Gran Chaco tartományban, Argentína északi részén.

Nagy számban telepedett le Argentínában magyarországi ember 1919-1920-ban. Mentek oda 1938-1940 között magyarországi politikai és faji üldözöttek.

A második világháború után, 1944-1948 között érkezett Argentínába a legnagyobb számban magyar anyanyelvű bevándorló. Volt bukaresti, erdélyi magyarok. Magyarországi „középosztálybeliek", volt jobboldali értelmiségiek. Közöttük elég sok politikailag iskolázatlan, ellenséges propagandától megriadt „menekülő" is, de jó né-

hány, inkább kis kaliberű, mint közepes „nagyságrendű", háborús bűnös vagy népellenes volt szélsőjobboldali ember is, családostól.

Argentínába települt át, eléggé nagy számban, a magyar arisztokrácia egy része is. Köztük néhány vagyonát vesztett, valamikor csáklyásnak nevezett jobboldali konzervatív, egy-két teljesen apolitikus ember is. Valószínű, hogy volt nyilas is. (Olyannal, örömömre, nem volt alkalmam találkozni.) 56 után Argentínába került magyarral kettővel találkoztam.

Él Argentínában néhány volt magyarországi apáca is. Betegápolásból, kéregetésből szerzett, összekuporgatott pesóikból magyar nyelvű magániskolát próbálnak fenntartani, ahol a még nem iskolaköteles apróságokat — a már nem is második, hanem harmadik nemzedéket — magyar írás-olvasásra tanítják.

Egy világhíres magyar

A harmincas években Argentínába került magyar anyanyelvűek között eleddig a golyóstoll feltalálója, senor Biró jutott világhírre. Róla nevezik spanyol nyelvterületen máig is: bíróménak ezt a remek szerszámot. Éppen egy ilyen, Buenos Airesben a Julián Alvarez utca sarkán levő trafikban oly olcsón, hogy majdnem ingyen vásárolt birómé-val kezdettem jegyezni Argentínát ismertető soraimat.

Talán egy kissé többet jegyeztem föl, írtam le s fogok még megírni Argentínában élő magyarokról, mint ott élő más nemzetiségűekről, noha ezt az argentin népben elfoglalt számarányuk nem indokolná. De jó elmondani, hogy az argentinok, nem az összes bevándorolt magyart (hitvány ember minden nemzetiségben akad, a magyarban is), hanem *a javát* milyen nagyon is elismerik, megbecsülik. Nem éppen világhíres, de legalább Argentína-szerte híres magyar egy seregnyi él ott. Leginkább iparos, de neves kisgyáros, újságíró, könyvkiadó is. Ott élő magyar származású vagy onnan továbbvándorolt, de Argentínában pályát kezdett művésznek pedig már nem egynek az országon túl is terjedő

híre van, például Szalay, Maar, D. Szabó László festőművésznek, a Tompa-Szilágyi porcelánfestő iparművész családnak.

Cigányok is

Vajon milyen „nemzetiségűek" lehettek egykor, mielőtt odakerültek volna, az Argentínában ma szép számmal élő cigányok? Kis meglepetéssel fedezhettem fel, hogy éppen „magyarok". Állítólag még az alcsuti József főherceg, a „cigányok nagy patrónusa" vándoroltatott ki négy hajórakománynyi magyarországi cigányt Peruba, és azok — a Peruból Argentínába költöző egykori spanyolok példájára? vagy más okokból — átmentek Argentínába, nyomban a fővárosba, ahol ma szép házakban lakó, jómódú polgárok. A férfiak rézművesek, ötvösök. Asszonyaik a spanyol kendő és a magyaros bokorugró szoknya cigányosan kevert, tarka eredetiségében járnak-kelnek; sétálni is ráérő, jómódú háziasszonyok, és otthon, egymás között magyarul beszélnek.

(Mint mindenütt: a cigányság új telepén sokáig megtartja azelőtti lakótelepének nyelvét. Nálunk például Somogyban — Vámos vidékén — sok, egymás közt cigányos románul beszélő ember él; egykori moldovaiak.)

Egy esőre hajló délután, a Buenos Aires-i állatkert bejárata előtt megszólított egy szőke, hadari spanyolt beszélő asszony. Úgy látszott, hiába várt randevújára az állatkert előtt, ahonnan én éppen kiléptem, hazaindulóban a közelgő eső elől. Ö meg a hiábavaló várakozás ideges unalmában éppen velem, a hazafelé tartóval kezdett el beszélgetni.

– A senora, á látom én, a senora az arca után nézve kelet-európai, igaz? Tudom én. Lengyel? Nem. Maga úgye magyar? Én felismerem a magyarokat, laknak magyarok a mi utcánkban is. Már húsz éve. Nem gitanok a magyarok, igaz? Van, aki azt mondja, hogy gitan (cigány) vagy magyar az ugyanegy. De maga sem gitan, igaz?

Azt is közölte, hogy ő maga lengyel eredetű, s hogy körötte sok egykori honfitársa is él.

— De csak az igazi portenókat (Buenos Aires-i születésűeket) kedvelem — mondta nagy közvetlenül.

NINCS „NEMZETISÉGI KÉRDÉS"

Ennek a majdhogy felsorolhatatlanul sokféle nemzetiségből keveredett argentin nemzetnek spanyol a hivatalos nyelve, helyesebben a castellano (ejtsd argentin-spanyolul: kasztezsánó) nyelvjárás. Nyelvtana azonos a klasszikus spanyol nyelvével, kiejtése, a sok „zs, j" használata, a hanghordozás miatt — legjobban a román nyelvhez hasonlít.

Argentína alkotmánya szerint nem nemzetségi ország oly értelemben, mint például Románia, ahol a magukat nem románoknak valló, más anyanyelvűeknek, „a kisebbségnek" alkotmányban biztosított joga, hogy az állam számukra saját anyanyelvű iskolákat és kulturális intézményeket tartson fenn.

Argentínában mindenki „argentin", aki argentin állampolgár. Ezen túl azonban minden népcsoport megtarthatja a saját anyanyelvét, és önerejéből, saját költségére ápolhatja sajátos nemzeti kultúráját, iskolát, színházat tarthat fenn, egyházat alapíthat, lehet saját anyanyelvű sajtója, könyvkiadása.

Így van ez az USA-ban és általában földünk nagyobbik részében is A nemzetiségi kultúrák állami támogatását, melyet a lenini alkotmány oly nemesen szabott meg, nem sokfelé tekintik követendő példának a Szovjetunió és a Közép- meg Kelet-Európa szocialista országain túl.

Természetes hát, hogy nem nemzetiség az a mintegy 600 000 többnyire mesztic argentin-indián, aki Argentína északi vidékén és kis részben Tűzföldön is megtalálható. Múltjuk, keserves sorsuk, jelenük nem a bevándorlottaké között

említendő. Ők az ország őslakói. Vagy legalábbis azoknak másokkal kevert leszármazottai.

KI HÁT A CRIOLLO?

A criollót kriozsónak ejtik. Régebben kreolt mondottunk. Hogy ki az igazi argentin criollo, azt nehéz eldönteni, mivel ezt maguk az argentinok sem döntötték még el végérvényesen. Volt egy korszak, mikor criollónak csakis a régen Argentínába bevándorolt, ott letelepedett *spanyol* eredetű, lehetőleg másfajtával nem keveredett embert tartották. A gauchók, akik viszont első ízben kétségtelenül a spanyol konkvisztádoroknak indián nők megerőszakolta „házasságából" lettek (miután az indián férjeiket leölték), mint legigazibb criollók szerepelnek az argentin történelemben és irodalomban egyaránt. Hogy ezek az „apátlanok" azután továbbá hogyan, kikkel házasodtak — mikor női bevándorlás csak nagyon későre kezdődött —, kétséges. Valószínű, hogy indián nőkkel vagy testvérek egymás között. Egy valamivel tudományosabb felfogás criollónak tartja — a múlt század dereka óta — az Argentína földjén született spanyol-arab-indián keveredésű embereket. De már a múlt század végétől kezdve criollónak hirdeti magát az az eladdig bevándorolt volt francia, baszk vagy ír leszármazott is, aki — egy már azelőtt is criollónak tartottal vagy bár félig annak tartottal összeházasodott. Az argentin társadalomban a második világháború idején bár egy nyolcad-criollóval történt összeházasodás rangot, előkelő ősiségét jelentett. Manapság meg — ha nagyon igyekszik — criollo lehet az is, aki a második világháború, a legújabbkori tömeges bevándorlás *előtt* származott be Argentínába.

Az egykori indiánok sötétbarna-rézveres bőrszíne régesrégen elfakult a ma már csak öt-tíz százalékban „indián vérű" criollo utódokban. Itt-ott egy-egy szürkéssé sápadt arcszín, magasabb járomcsont sejteti az egykori indián

beütést. Argentína lakossága (az említett 600 000-en kívül) nagyjában és egészében fehér vagy fehérré fakult? Akik közülük nem criollo őseikre, azok éppen erre a jelenségre büszkék. Mondogatják is, számtalanszor hangoztatják, leírják manapság is: „Argentína Latin-Amerika legeurópaibb országa." „Argentína, a tengerentúli Európa: fehér."

Nem úgy, mint a „színes Brazília", a nagy vetélytárs! Fehérségében érzi különbnek magát az argentin ember a brazíliainál? Ha már ugye, erőben, haladottságban *manapság* nem versenyezhet ezzel a szomszédos országgal. Ismételten hallottam, hogy sajnos, Argentína területileg *sem* a legnagyobb országa Dél-Amerikának. Csak a második.

Pedig hát Argentína is akkora hogy — mekkora is pontosan?

ARGENTÍNA NAGYSÁGA

Területe 2 776 656 négyzetkilométer — a magyar *Világatlasz* adata szerint. Az argentinok ezt a területi nagyságot — nem éppen atlaszaikon és földrajzkönyveikben, de Argentínát propagáló prospektusaiban úgy fejezik ki, hogy:

„Argentína területe több mint egyharmada az Egyesült Államok területének, és tízszer akkora, mint az Egyesült Angol Királyság."

Északon a Baktérítő környéki Formosa-Jujuy-Gran Chaco tartomány forró trópusi dzsungel vidékétől a jégbe dermedt Déli-sarkig terjed. Magának az Antarktisznak egy része is hozzátartozik. Az ország kétharmada termékeny lösszel borított végtelen síkság: a pampa. Egyharmada az Andok. Alakja délfelé elhegyesedő háromszög, ék alak. De leginkább talán egy óriási, haránt félbehasított, görcsös felületű sárgarépához hasonlítható, s ez nemcsak egy róla készült dombormívű térképről derül ki, szemlélhető annak is, aki e hatalmas területet át-körberepüli. A „sárgarépa"

csücskén túl, mint megszakadt gyökérszálak sorakoznak az Antarktisz előtti, az Argentína testéhez tartozó apró szigetek. Délen oldalvást egy nagyobb sziget az argentinok „Islas Malvinasa", melyet jelenleg az angolok bírnak és Falkland-szigetnek neveznek, s melynek jogos visszaköveteléséről, a „mi elidegeníthetetlen Malvinasunkról" szinte naponta cikkezik a sajtó. A földrész Magellán-szoroson túli csücskének egyik része is Argentína felségterülete. (A másik Chiléé.)

ÓRIÁSOK. HEGY ÉS HŐS MAGNITÚDÓJA

Chilétől nyugat felé az Andok vadságukban fenséges kőszikla hegyláncai határolják Argentínát. Ha egy mesebeli gigász a Svájci-Alpokat az Északi-Kárpátok csúcsára tenné, fogalma akkor sem támadhat róla annak, aki nem látta — különösen az Andok északi része ezer árnyalatban tobzódó szikláinak színorgiáját. Az Andokét, ahol eladdig járhatatlan utakon San Martín, a *világ* legderekabb katonája —

elnézést kérek a félbeszakított mondatért, de most joggal kapott el Argentínáról szólóban a szuperlativusz. És hiába is igyekezném sorrendet tartani, hogy San Martínról, Dél-Amerika nagy szabadsácharcosáról, a Libertadorról majd csak Argentína történelmének ismertetésénél szóljak, mert el sem lehet kezdeni ennek az országnak ismertetésekor a legszűkszavúbban vázlatos bevezetést sem anélkül, hogy San Martín neve máris ne ugorjék a biroménk alá.

Hannibál elefántokkal kelt át az Alpokon? San Martín lovas hadsereggel az Andoknak Alpokénál sokkalta zordabb, vad Kordilleráin. Hannibál hódítani indult — San Martín felszabadította a spanyol gyarmati sor alól Argentínát. Átkelve az Andokon 1817-ben szabaddá tette Chilét, 1820—1821-ben Perut, majd miután megsegítette Simon Bolivárt, Dél-Amerika másik, nem éppen San Martín jellemű nagy szabadságharcosát, megosztva, sőt annak

engedve át a dicsőség másik felét — Peru másik részének a mai Ecuadornak, Kolumbiának, Bolíviának és Venezuelának felszabadítását — 1824-ben visszavonult. Nem lett diktátor belőle, mint előtte néhány és utána úgyszólván valamennyi argentin vezető generálisból. „Visszavonulva, szegényen halt meg" — zengik róla az argentin tankönyvek, mintha egy szentről szólanának. Halála *után* kelt és egyre növekvőben lobogó kultuszát, majdhogynem imádatát tekintve, el lehet róla mondani — per analógiám Capek cseh írót idézve, aki Kossuthról azt írta, hogy „egy nép szerelme" volt —, hogy San Martín egy népnek, az argentinnak „katona szentje" lett. Ha nem is szent, azt vélné az ember, hogy San Martín az igazi, az eszményi criollo prototípusa.

Választotta is, választja is őt eszményképnek számos, hozzá felérni vágyó, hozzá méltatlan, karrierista törtető, ügyes és ügyetlen, boldog boldogtalan Még a legbarbárabb, népirtó volt diktátorok sem átallották magukat San Martín „követőinek" kinevezni.

CIVILIZÁCIÓ ÉS BARBÁRSÁG

Mikor Juarrozt — középkorú, magát neomarxistának valló argentin költőt — kérdeztük róla, hogy szerinte milyen, nem is csak az igazi criollo, hanem azon túlmenően maga az igazi argentin ötvözetű, argentin lelkiség, ezt tudakolandó, persze hogy az argentin irodalom alapos megismerését ajánlotta. Azért író.

Elmondta, hogy mi mindent kell — bár kivonatosan vagy jó fordításban — argentin esszéistáknak, leginkább Estradának az argentin irodalmat megmérő műöveiből elolvasni ahhoz, hogy az „argentin lelkiségről" valaminő fogalmunk lehessen. Majd az egyik, ezt a megismerést célzó alapvető műről, Sarmiento *Civilización y Barbariéjéről* szólva, váratlanul így kiáltott fel:

— Figyelje meg az y-t (az „és"-t) e két szó: civilizáció *és* barbárság között! Sohasem volt arról szó, hogy *vagy* civilizáció, *vagy* barbárság. A kettő együtt. E két fogalom — mondta — azonos. Mindössze az egyensúlyban levő életrendszernek centripetális és centrifugális erőiről, azoknak a dialektikus haladásért való küzdelméről van szó. Civilizáció és barbárság. E kettő: Dél-Amerika.

Juarroz mondta. Az utas jár-kél. Szemlélődik. Tanul.

A „JÓ SZELEK" FŐVÁROSÁBAN

Latin nyelvekben kissé járatosak többnyire úgy gondolják, hogy „buenos aires" — jó levegőt jelent. A fővárosban sok a park, fújdogál a frissítő pampero. Kormot árasztó gyárak nincsenek a belterületeken. Szagot leginkább a rendkívül nagy autóforgalom benzingőze, a minden második sarkon lelhető töltőállomások naftája áraszt. A több kilométeres kikötő fa-korhadék, olaj, kátrány, és társaiból mixelt bűzét sem éppen Heléna Rubinstein tervezte. Bár neki vannak ma Buenos Aires-szerte a legdúsabb illatszer-kozmetikai cikk lerakatai. A pazar üzletekből a fényes avenidákra kiszálldosó illatárral együtt sem mondható, hogy Buenos Aires annyi mint: jó levegő.

A hagyomány szerint a város mai területének egy kis részén városkát először Don Pedro de Mendoza alapított 1536-ban. És azt Rio de la Platának nevezte el. A Buenos Aires név először a Mendoza-féle expedíció első kikötőjét illette, s az spanyolos terjedelmességgel így hangzott:

> Puerto de Santa Maria de los Buenos Aires. (Jó Szelek Szűz Máriájának kikötő-menedéke.)

Ugyancsak a legenda szerint úgy jutott ehhez a névhez, hogy Mendoza útitársa, a hosszú utazástól elgyötört Sancho de Campo, kikötéskor, hogy milyen jó vitorlázás esik erre, s hogy végre szerencsésen révbe hajóznak, így kiáltott fel:

— Qué buenos aires soplan en este suelo! (milyen jó szelek fújnak ezen a földön!)

Az aztán már történelem, hogy hogyan lett a hosszú nevű, kicsiny kikötőből és a hozzátartozó területből egy tartomány Rio de la Plata néven, majd hogyan fejlődött ki az ország fővárosa, a mai Buenos Aires.

Neve még így is hosszúnak tűnik napjaink minden fogalmat minél rövidebben kimondani szerető emberének. Ottaniak maguk közt inkább csak Buenosnak emlegetik. A buenosi utcák emberei a város szerelmesei, a srácok meg éppen komázva szólítják:

Che! Buenos!

Mintha Buenos komát, hékámat, hé te, — azt mondanák. Az argentínai születésű Guevara kubai szabadsághős „Che" előneve is ebből a pajtáskodást jelentő szóból származik, olyan, mintha elvtárs-pajtást is jelentene.

Hogy éppen Chenek nevezzem, ilyen jóba mégsem keveredhettem a várossal. De annyira ottaninak kezdtem már érzeni magamat, hogy csakis Buenosnak emlegessem.

Nagy Buenos kövein nyomban az első várost néző napomon térdre rogytam. Nem éppen szépsége fölött érzett elragadtatásomban, hanem a feltört járda széléről lelépve a macskafejköves úttest száz gübbenő-jének egyikén elbotolva. Nyomban és egyszerre három testes férfiú segített fel a földről. Állcsontig lenőtt patillát, szép, fekete barkót viseltek. Koromfekete hajukat fényesen csillogó, illatos Rubinstein-féle hajlakk ragasztotta le. Már álltam a macskakövek hepehupáján, mikor az első senor a harmadikkal hevesen összekapott. Ha az enyhe bokaficam

heves kínjában jól értettem, azon pöröltek, hogy három úrnak nem illő egy elbukott senora után kapni. Talán csak kettőnek udvarias és illő egy elesett hölgyet felsegíteni. A második senor némán biccentett és elsietett. Én sziszegve elbotorkáltam. Ezek után nem ajánlhattam magamnak, hogy a két úr további patvarkodását figyelve tanulmányozzam az utca életét, azt sem, hogy ne a lábam alá nézzek. Napokig földre szegezett fejjel, sántikálva, a város talajáról és alaprajzáról szerezhettem alapos ismereteket.

Van a quader-rendszerben — száz négyzetméteres kockákban — épült városnak olyan szűk, macskafejköves utcácskája, amelyik *csak* 3 kilométer hosszú. Van neki szép, széles, pompás betonnal ellátott avenidája, amelyik tizenkét kilométeres. S mind a város belterületén. Gyalog járni benne csakis ott lehet, ahol nem közlekedhetik autó: a belvárosi fényes üzletek, a galériák utcáiban a Floridán, a Lavalle-on. A Július 9 nevet viselő téren, az obeliszk körött inkább üldögélni jó a meleg aszfalton, hátat vetve a nagy obeliszknek, különösen ha fiatal szerelmespár egyik tagja volna az ember. Buenosban öreg szerelmespárok nem ülnek le a földre az obeliszk köré. Őket leginkább egy-egy éjjeli lokál sejtelmes félhomályában láthatni — hatvantól fölfelé a végtelenségig —, amint összetapadtan milongáznak vagy az asztalkák mellett egymásra borulva hallgatják valamely fiatal énekesnek hallgató-nótaként, balladaszerűen előadott érzelmes dalát a híres elsanszonosult argentin tangót. Valamikor táncolták a tangót. Ma csakis éneklik. Egy költő írta (Rafael Alberti), gyakran előadott, csakis énekelhető „tangó"-szöveg:

BELGRANO LIGETÉBEN

Belgrano friss zöld ligetében
két szerelmes jár kéz a kézben.

Esküszó s árnyék heve repdes,

lankán sétál a két szerelmes.

Esküszó felel esküszóra,
két szerelmes jár egybeforrva.

Rügyek hullnak, rügyek fakadnak,
ők ketten soha meg nem halnak.

Város, szeress! Város, szeretlek!
Szerelmes gallyak énekelnek.

Belgrano friss, zöld ligetében
két szerelmes jár kéz a kézben.

(Majtényi Zoltán fordítása)

A legtöbb tangó szövege szívfacsaróan érzelmes. Megcsalatásról, szívfájdalomról, a kedves hűtlenségéről szól. A „mi corazón" — „a szívem" szó — egy strófában lehetőleg háromszor fordul elő. Még Argentína legnagyobb költője, a minden állami díjjal kitüntetett, örökös Nobel-díj jelölt Borges, maga is írt már tangó-szöveget. Az argentin tangó szerepe az argentinok életében kis erőltetéssel, a régi, sírva vigadó magyar ember nótahallgatásához hasonlítható: dallama, ritmusa a tangónak persze sokkal modernebb, mint azoké a régi, magyar műdaloké.

EGY HÍRES TANGÓ-ÉNEKES

Argentínában élő, egykori színészkollégám veje, a kis Leo Dan ma az ország száz híres tangó-énekese közt is egyik

leghíresebb. Volt kollégám, a boldog, büszke após, nem folytatja a színészetet. Állandó magyar színtársulat már egy évtizede nincsen Buenosban. Az meg, hogy a főváros 120 spanyol nyelven játszó színházának valamelyikében legyen egy nem oly régen argentinesült ember színész, nem olyan egyszerű. Ehelyett pompás kis, jól jövedelmező kötszövött gyára van Argentína — és a világ — egyik legnagyobb, leghíresebb tengerparti fürdővárosában Mar del Platán. Nemrégiben ennek a volt színészből lett gyárosnak a kislánya lett a Mar del Plata-i szépségkirálynő. A lány megismerte a nagynevű Leo Dant, kivel rövidesen házasságot kötött. No, aztán most képzeljem el a Dan népszerűségét!

Az esküvőre csak a családtagok voltak hivatalosak; de hát a lapok megírnak egy ilyen nagy eseményt, hogy a leghíresebb tangó-énekes hol és mikor nősül, hát a kápolnát, ahol az esketési szertartás folyt a szokásos ceremóniák között, körbe vette — kollégám szerint — 10 000 lelkes tangó-rajongó, hadd lássa közelről kedvencét a boldog pillanatokban. Rendőr sajnálatosan nem volt a közelben, ezért történt talán, hogy a tangó-sztárt és menyasszonyát látni óhajtó lelkes sereg egyre közelebb nyomult a kápolnához, majd az ajtót be is szakították, egymásra zuhantak, megsebesültek, és az új házasokat csak a földön heverő lelkesek testén tapodva lehetett a mentőknek kihozniok. Higgyem, ne higgyem? Nem sokat válaszoltam, de ő folytatta: — Nem ismered te még ezt az országot. Én imádom. Hidd el, ez „egy édes ország". Most van róla szó, hogy a vejemről nevezik el szülőfaluját. Igen, igen, az a córdobai kisváros, ahol Dan született ezután Leodan város lesz. Itt nemcsak a generálisokról, politikusokról, írókról és költőkről neveznek el utcát, teret, de akár egész tartományt vagy várost is, hanem az ország igazi kedvenceiről is. És ne hidd, hogy a színészek a legnagyobb sztárok itt. Az énekes, a tangó-dalos a leg-népszerűbb. Igaz, nem tart sokáig, mintegy öt év egy ilyen dalosfiú tündöklése, de amennyi

pénzt azalatt az öt év alatt megkeres, abból majd kezdenek a gyerekek valamit. A név megvan már, a városnév is meglesz, a Dan szerezte vagyonból talán az én üzememet bővítjük vagy ők csinálnak egy új üzemet a vejem aranyat érő nevével.

Hittem is, nem is. És csakugyan. Van már ilyen nevű nem éppen városka, de egy kis falu, amit a tangó-énekesről elneveztek — felhagyva annak a falunak régi, ma kit sem érdeklő indiános nevével.

GYALOG VAGY BUSZON

Gyalogolni lehet persze a városban, mert néha muszáj, még a Corrientes járdáján is, de ezt a sugárutat is százméterenként szakítják meg a quadert szegő keresztutcák. A város piros autóbuszai, sárga mikrobuszai olyan gyorsan-ügyesen száguldanak, kanyarognak a háztömbök körött futó utcákon, hogy egyetlen nagyobb karambolnak még csak a hírét sem hallottam egész ottlétem alatt. Mondogatják is a buenosiak, hogy városuk a jól vezetők városa, a balesetmentes vezetésben világviszony-latban első helyen állnak.

A buszvezető maga szedi a jegyet, kezeli, vált, visszaad, cigetterázik.(Az utasok is, ha kedvük tartja.) Vezetés közben többnyire rádiót hallgat, és arra is ráér, hogy a maga elé kirakott kabala-csecsebecséit pucolgassa, átrendezgesse. Lehet vele beszélgetni is. Egy kérdésre, hogy hol szálljak le, tíz szóval válaszol, a helyéről esetleg fel is áll, és a lépcsőn letámogat. Mindezzel együtt kevés ember találtatik széles Buenosban, aki három hétnél rövidebb idő alatt tanulta ki, hogy hogy a csudában kell itt közlekednie? Mert minden második utca: contramano. Itt így hívják az egyirányút. De minden első utca kétirányú. És hiába van 295-ig jelzett s valójában 300-nál többféle egy-egy járatban rengeteg sűrűn közlekedő busz, mert hogy a megálló hol van erre-felé, hol

meg amarra, azt buenosi legyen, aki kitalálja. A buszmegállót paradának hívják, de a *Parada* feliratú tábla vagy nincs sehol, vagy éppen költöztetik a szünet nélküli felbontott, javítás alatt levő úttestek miatt is. Meg kell tanulni, hogy ne keresse a megállót az utazni vágyó. Ki lehet állni az úttest kellős közepére, kis egyensúlyozással, hogy a macskaköves részeken orra ne bukjunk, nem üt el semmi jármű, ebben bízni kell, ha még oly temérdek rohan is előttünk, mellettünk, megettünk, aztán némi határozottsággal int az ember egy száguldva közeledő piros busznak, s az — kitűnő fékjeik lehetnek — megáll pontosan az integető előtt, s föl is veszi. Egy utas sem morog az autóbusz menetközben történő megállítása miatt. De még azért sem lázong senki, ha a buszvezető hirtelen odakanyarodik egy italmérés elé, megáll, bemegy és iszik egy cocát vagy indián tonicot, utóvégre ő is ember, megszomjazhatott, és különben is — a tömegben utazó argentin ember ilyesmibe soha bele nem szól. Nem az ő dolga. Nem kell belevegyülni. No te metas! Elkésik valahonnét efféle út-közi időtöltés miatt? Az nem olyan nagy baj. Az argentin — úgy látszik — ilyen esetben is azt gondolja, hogy: „Időt kell hagyni az időnek."

A FÖLDALATTIN

Buenosnak öt pompás földalatti vasútvonala van, a német Siemens-gyár egykori gondos építkezése jóvoltából. A földalatti egyes állomásait az argentin nemzeti történelmi múlt eseményeit ábrázoló pazar kivitelű freskók ékesítik, és ezek mellett, felettük, köröttük, magában a kocsik belsejében annyi és akkora a harsogó, olykor művészien jó plakát, reklámhirdetés, hogy szeme legyen annak az emberfiának, aki e zsúfoltságában egy-egy kis, az útirányt jelző felírást, táblácskát megtalál. Az is ki van írva a

földalatti állomásokon, hogy ahol most vagyunk, ott ennek és ennek az utcának ilyen és ilyen száma kezdődik. Mert akár buszon, akár földalattin közlekedik valaki, azt is kell tudnia, hogy az az utca, ahová menne, milyen quader, azaz tömbszámnál keresztezi azt, ahol leszállóhely van.

Most már értem én a quader-rendszert, hogy csak itthon gondolok rá, de az első napokban alapos munka volt megtanulnom, hogy a Santa Fé avenidának pedig annál a megállójánál szálljak le, amelyik 3000-es vagy 3500-as tömbszámot mutat, mert ott valahol keresztezi a mi Julián Alvarez utcánk ezt az avenidát. Onnan már csak hét quadert, azaz hétszáz métert kell gyalogolnom, hogy hazajussak. Ez hétszáz méteren át hat keresztutcát jelent. Az egyiken jobb felől rohannak az autók, és buszok, a közvetkezőn bal felől ömlik egy megszakítatlan autófolyam, a harmadikon mindkét irányból. A negyedik utca átkelője le van zárva, mert ott éppen — az út közepén vezet
el a csatorna, amit most javítanak, azért most ezt ki kell kerülni, de semmi sem jelzi, hogy merre. Zebra nincsen mifelénk, az úttestet itt azok a drága, masszív macskakövekkel verik ki. Egyik tíz centivel magasabban gömbölyödik ki a főidből, mint a másik, amelyik csak öt centivel. Errefelé a régi város egykori, felszíni villamossínéit nem szedte még fel senki, ott kanyarognak azok a nyílegyenesre kiszabott átalutakon. Van sín, amelyik már megunta tétlenségét és kiemelte magát egy jó darabon a földből, s most úgy egy fél méter magasan felfelé kunkorodik; hogy hogyan tudják az autók ezeket a buktatókat mindig kikerülni? A városrendezés e tájon nem az autósoknak kedvezett, mert nem vágatta ki, megkímélte a gyönyörű jacaranda-fákat.

VIRÁGOS UTCÁK

A kedves Guatemala utca két oldalán éppen alagutat formálva borulnak össze a jacarandák, hogy tőlük közeledő

járművet ne láthass, de minek is azt nézni, mikor úgysem ütnek el az ügyesek?

A fák éppen tavaszi lila pompájukban állanak az út szélén, földszintes, egyemeletes, patiós, öregecske házsorok előtt. Akáclevélszerte zsenge zöldjük még alig ütközik, de ibolyalila hüvelyknyi-nagy tölcséres szirmú virágjukkal már októberi koratavaszon telve vannak a fekete ágak. Van virág a fák tövében is. A tegnap nyílott szirmok ma hajnalban egyszerre hullottak le, és nagy kört formálva terültek el alant. Délre újonnan fakadt lila virágok borították el a fakoronákat. A kör alakban lehullott virágok szőnyege eltakarja az úttest oly egyenlőtlenül kiálló macskaköveit. Csak egyszer rogytam térdre egy ilyen átkelő úton, a sziromszőnyeg szélén, mint valami virágból lett ima-szőnyegen egy hithű muzulmán. Attól kezdve óvatosan közlekedtem.

!FARMACIA! !FARMACIA!

Mikor még a quader számok titkát nem fogtam fel — vidéki módra — úgy közlekedtem, hogy megjegyeztem, hol is, milyen külsejű ház, üzlet *után* következik a mi utcánk? Fel is fedeztem hamarosan, hogy egy magát spanyolul farmaciának nevező gyógyszertár *után.* Attól nyomban balra. Vagyis az első esquinán. A sarkon. Megyek haza az első napok egyikén, meg is látom *nyomban* a sarki patikámat. Térek balra. Szó sincs róla, hogy a mi utcánkban járnék. Visszamegyek a kiindulási pontig, vagyis ama bizonyos patikáig. Ugyanazon az úton megyek tovább egy másik quadernyit. Hát ott van, azon a sarkon az én farmaciám. ördögöt az enyém! Hazáig még éppen három esquinán volt ugyancsak éppen olyan mint az első farmacia.

Ez a patikabőség késztetett rá, hogy egy ízben, mikor egy óra hosszat autóztunk át a városon, minden sarokra alaposan odabámuljak, és szorgosan figyeljek. Egy órás, nem túl gyors autózás során sikerült is lelnem farmaciát minden harmadik-negyedik sarkon, és összeszámoltam egy óra alatt belőlük 127-et. Évtizedek óta ott élő barátaim roppant csodálkoztak felfedezésemen, s noha látták, amit én néztem, csak a telefonkönyvek alapos átböngészése után hitték el, hogy Buenosban valóban ezernél több gyógyszertár található. De igaz, ami igaz, nem mindegyik telepedett forgalmas sarki házba. Csak vagy kilencszáz.

PARILLA-BISZTRÓK ÉS TÁRSAIK

Legyünk igazságosak és részrehajlatlanok! Nem patika van a legtöbb Buenosban, hanem.. . minek is nevezzem hirtelen?

Minden második sarkon: kisvendéglő, bisztró, italozó, nagyvendéglő, talponálló, kávéház, empanada-sütöde, kocsma és még száz más nevű helyiség, melynek legtöbbjéből a roston sütött marhapecsenyének illata száll.

Argentína gazdagsága, kincse, híre-neve, a „sajátos argentin jó" mind-mind abból ered, hogy a beláthatatlan terjedelmű, kövérfüvű pampákon millió és millió fényes szőrű, jól kihízott szarvasmarha tenyészik. A „marha" szót — fordítsad bár akármelyik fajtájú és nemű értelmében spanyolra, sértő szónak, mint mikor mi mondjuk azt, hogy „barom" vagy „marha" — emberre értve használni lehetetlenség volna.

Ha azt mondjuk hát, hogy Argentína „a szarvasmarhák országa", ezzel nagyságát, gazdagságát, kincsesbányáját jellemeztük. Hogy az örökös marhahús evéstől oly jól tápláltak-e — városon éppen túl-tápláltaknak hatóak — a köpcös argentin férfiak és az általában apró növésű,

kövérkés nők, a „gorda" asszonyságok, azt nem tudom. Az egész várost át- meg átlengő sült marhahús illatát egyre érzem. Ha roston sütik, félkilós, egykilós porciókban, akkor parilla a neve az elkészítési módnak. Szabad tűzhelyen, egészben sütni állatot vagy félbe vágva, s azt parázs fölött zsírozóval locsolgatva pirítani kertben, tanyákon, a chacrán (ami a kisbirtok neve) szoktak — s az ilyen pecsenyesütés az asado. De van bent a városban is egy egészben vagy fél be-negyedében marhát, hízott ökröt sütő asado nagyvendéglő. Ilyen nagyméretű körülbelül minden huszadik sarkon.

Déltájt, beálló kisvendéglőben, parilla-bisztróban, a háromnegyed, egykilós vesepecsenye, kövér hátszín, marhaszegy és társai mellé ritkán eszik a városi polgár levest; tésztát, főzeléket soha. Öt-tízféle zöldségből és gyümölcsből összevágott kevert olajos salátát annál többet. A marhahús adagja a gyári kantinokban sem kevesebb fejenként egy fél kilónál.

És volt idő, nem is olyan régen, mikor a marhahúst evők paradicsomában egy bizonyos diktátor el merte rendelni a marhahús nélküli napokat. Bele is bukott ődiktátorsága — ha nem is csak éppen ebbe a tűrhetetlen rendeletbe.

Hogy mibe is? Az már történelem, aminek sorolása nem illenék a főváros utcaképének leírásához, ha az ország történelme nem volna kiteregetve magára a város utcáira, tereire. Nemcsak a lépten-nyomon elénk bukkanó történelmi hősöknek szobrai és szoborfeliratai hirdetik az ország történelmét. Az utcanevek is. Mint valami nagy, kitárt illusztratív történelemkönyvből tanulhatja meg a járókelő az ország sorsát formált nagyságok neveit. General, generál, generál — tábornok utca, tábornok nevű utca után. De mindezt csak későbben tudtam meg, egyelőre lábamalánéző óvatossággal jártam az utakat.

„EZÜSTTEL" KIVERT UTCÁK

Egy ilyen fejem leszegett kóborlásomkor fedeztem fel, hogy vannak nem macskaköves utcácskák is, hanem simára aszfaltozottak is, e mennyien! Olvadékony lehetett egykor ez az aszfaltozott utca részlet? Most nem egészen az. Számos helyen az aszfaltos utakat, mintha ezer és tízezer kétforint nagyságú fényes szöggel verték volna ki. Mi lehet, fel nem foghattam.

Olyan utcáról, hogy valami csillogóval van kirakva-verve inkább csak a mesékben meg a magyar népdalban hallottam, hogy „rakassa ki rakassa, gyémánttal kirakassa..." Hát nem éppen gyémánt, de fényleni fénylik. Ezüstösen csillog az úttest hosszú métereken át. Le is hajoltam, meg is tapogattam. Fémkupakok! Palackozott üdítő italoknak, sörösüvegeknek fémkupakjai, miket — sajátos helyi szokás szerint — a sarki italozókból, vendéglőkből az úttestre illik szórni. Csakis a kupakokat. Dugót, szemetet nem! Az autók, buszok aztán odébb hurcolják, és a lágy aszfaltba az öblös felükkel lefelé akkurátusan belepréselik ezeket. Mint a vajas kenyér a megkent oldalára, a kupak mindig az öblös felével lefelé esik a földre? Úgy látszik. Ha lehetett volna sokáig csámborognom a fémkupakokkal, mint nagy szegekkel kivert úttest közepén, statisztikai adatokat is gyűjthettem volna róla, hogy egyik meg másik esquinán levő italozóban mennyi palackozott ital fogyhatott.

CANDELA-VÁSÁR

Önállóan legelőször egy szál gyertyát vásároltam Buenosban. Argentínától nagy messze eltemetett hozzámtartozóm halálának évfordulója volt éppen, s ezen a napon, ha már sírjához nem mehetek el, s van éppen egy szobám, ahol mást ez a jelenet nem zavar meg — halottam emlékezetére gyertyát szoktam gyújtani.

9

Hogy candelának mondják spanyolul a gyertyát, azt szótár nélkül is nyomban gondoltam, a „candle" meg „kandeláber" szavakból. De hogy hol lelhetek egy gyertyát áruló üzletet ebben a körútjain szinte minden házában üzlettel zsúfolt város-dzsungelben? Jártam, keltem, csak nem találtam.

Vannak, akik szeretik átadni egy-egy idegen város szokásairól nyert tapasztalataikat, azt tenné az útikönyv író is, de az övé is eléggé hiábavaló buzgóság, mert úgyis minden másképpen van. Már egész kiskönyvtárnyit olvastam ekkorra össze — többek között — az argentin utcai járókelő természetéről, s legtöbbször azt, hogy márpedig az argentin ember olyan udvariasan félszeg, olyan komplexes, hogy sohasem mond *nemet!* Tehát — mondta útikönyvem — ne kérdezősködj utcai járókelőtől soha. Mert bár fogalma sincs róla, hogy a kérdezett utca merre van, *nem* fogja őszintén azt felelni, hogy NEM tudom.

Mivel nem mondhat nemet. Eligazít. Valahová. Nagyon udvariasan. Többnyire egészen ellenkező irányba. Fő, hogy ő udvarias, készséges volt. És nem árulta el, hogy nem tud valamit.

Szürkeruhás apáca állt egy utca szélén, éppen az eloldozódott cipőfűzőjét kötötte. De ha valaki, ő csak tudhatja, hol lehet, milyen üzletben candelát vásárolni? Tudom én, hogy lehetne valamelyik templomban is, de kihozni templomból gyertyát s nem ott helyezni el, ilyet mégsem tennék. Értette mit kérdezek, de nagyon ideges lehetett valamiért. Nem mondott sem nemet, sem igent. Kissé hadonászott, majd felugrott az éppen előtte megálló piros autóbuszra. Mikor utánabámultamból visszafordultam egy szép, alig gorda, negyven körüli asszonyt leltem a hátam megett, aki kedvesen karon fogott és kérdezte, hogy mit akarok?

Dehogyis utasított rossz helyre. Alig mondtam el, hogy „candelát", már vitt is magával néhány házzal odébb, be egy roppant elegáns virágüzletbe (!), ahol percek alatt és háromszáz pesóért (30 forint) egy szép, csavaros piros

gyertya tulajdonosa lettem. S hacsak ennyi! De az asszony tovább sem engedett el. Kikérdezte hol, merre lakom? Aztán újra belémkarolt, vitt-vitt. Közben — bizonyára nagyon sok érdekes dolgot is mesélhetett. Sajnos, zavaromban negyedére sem tudtam odafigyelni, hogy értsem is, de ő csak mondott. Ő értett mindent, hogy hová igyekszem. Elvitt az utcánk sarkáig, ott felmutatott a táblára, hogy lássam: ez az. Intett, hogy most balra tovább. Mielőtt „muchas graciast" mondhattam volna, átölelt és jobbról balról könnyedén megcsókolt. Ki lehetett? Hogy hívták? Soha többé nem láttam.

A becsomagolatlan piros gyertyával a kezemben még két gratulációt is kaptam a szomszéd ház gazdájától, éppen a kapuban álldogált. Piros gyertya. Egy szál. Azt gondolhatta, valamely egyéves csöppség születésnapjának fiestájára viszem. Rámmosolygott, s kétszer egymás után azt mondta:

— Felicidades senora, felicidades!

Kezdődött ismerkedésem a várossal és népével, és néhány hét alatt csak eljut odáig az ember, ha óvatos, hogy már ne csak a lába alá nézzen, hanem felemelt fővel tudjon körülnézni a „Jó Szelek" fővárosában.

TÖRTÉNELEM — VISSZAFELÉ?

Sehol sem szerettem az olyan iskolákat, ahol a történelemtanítást az őskor, a kőkorszak és ifjabb testvérei tüzetes ismertetésével kezdik el, majd jó sokáig elidőznek az ókor legendás részleteinél, kifogyva az időből, a középkor izgalmait már nagy kanállal mérik, hogy az újkoron átugrálva, legmaibb jelenkorunkról alig is lehessen a történelemtanulással egyszer s mindenkorra végzett nebulóknak csak halovány fogalmuk is.

Ennek az „alaposan kezdjük az elején" módszernek egy sajátosan túlzott — számomra szomorúan megható —

példájával emigrációban élő magyarok magániskoláiban találkoztam.

Sok Argentínában született, tizenéves gyerek kész rá, hogy a heti hat napi spanyol nyelvű iskolázása mellett, esténként vagy vasárnap egy olyan magyar nyelvű magániskolába is eljárjon, ahol kegyes tanárok ingyen buzgalmából az egykori haza történelmét is tanítják neki. Igen ám, de kevés az idő, nagy az anyag. A tanítást régi módszerrel az elején kezdik el. A tanuló többnyire nem is tudja éveken át látogatni a magyar iskolát más irányú, sok kötelezettsége miatt, aztán az történik, hogy egy-egy ilyen gyerek, úgy 18 éves korára, mikorra a pályaválasztás a kisegítő magyar iskolázástól végleg elszakította, eljutott a magyar történelem ismeretében — jó esetben — Mátyás király koráig. Van, aki csak az Árpád-házi királyokig. Hogy azután mi történt? Titok.

Hogy így folyhat-e a „hazai" történelem tanítása más nemzetiségiek emigrációs magániskoláiban is, azt nem tudom.

Az argentínai középiskolákban is inkább tömik a tanulók fejét a régmúlt, mint a tegnap és a jelenkor eseményeivel. Mellettem, a bimbózó mandarinfa alá tett asztalkánál házigazdáim 17 éves, lángvörös hajú, szép kis Anarosája érettségije készül. Éppen a történelemtételeket magolja utálkozva. Húszszor akkora egy 19. század eleji argentin történelmi tétele, mint egy 20. századi.

Kellett nekem azon merengenem, hogy szívesebben tanulnám meg az argentin történelmet napjainktól kezdve visszafele haladva, mint a messzi előidőkön kezdve, s nem jutni el sehova? Ezt a vágyamat jóformán elértem.

A jó barátommá lett Carlota professzornő mutatta be Fernando Ramón y Martinez senor harmincöt éves fiatalembert, aki az X-i egyetem történelmi fakultásának tanársegéde. Néhány napig éppen Buenosban tartózkodik. Hajlandó, mert útközben ráér — ha akar — néhány

történelemórát adni nekem. Nyomban a „helyszínen": Nagy Buenos utcáin és terein. Van egy kis Fiatja, azzal száguldozik ide-oda, tartsak vele.

A kocsit távolról sem roppant szerény tanársegédi fizetéséből szerezte. A tanársegédi hivatását tekintve: mellékesen, kereset szempontjából főfoglalkozásként: illatszercikkek ügynöke is. - Meg ne ütődjem ezen - mondta Carlota tanárnő. Az kivételes, és csak az ő nyilvános rendes tanári fizetése birtokában elérhető, hogy neki, nincs a tanárság mellett egy másik foglalkozása is. De már az ő, szintén kis fizetésű matematika szakos tanársegédjének is van. Az fényképészettel keresi a többlet kenyerét, amellett, hogy kitűnő matematikus.

Nem tudnám, hogy a központi postahivatal egyik főnökének az esti órákban nyitó, éjfélig nyitva tartó kolbászsütő kisvendéglője van? Olivos kertvárosban levő szép kis villáját bizonyára a kolbászsütésből szerezte, és az rágalom, hogy késő reggeli postanyitáskor inkább aludni jár be a hivatalba, mert nagyon is bírja az éjszakázást! Vendéglőjében ott dolgozik még zárás után is, hajnalig.

Nem vettem még észre, hogy hány vámhivatali, állami kistisztviselő foglalkozik — nyolcórás hivatali munkaidején túl — valamely házilag, családilag, családtagok segítségével is űzhető iparral?

- A városunk üzleteiből hiányzó alkatrészek újrafeltalálása, idegenből történő lekopírozása, gyártása és értékesítése „kisember" számára a legnagyobb kereseti tipp — mondotta Carlota. — Az igazi rámenős portenók ilyesmivel pótolják, csak pótolva elég, sovány fizetésüket. Csak egy-egy literátus, egy-egy „tudós-tojás" olyan gyámoltalan, hogy munkája mellett nem tud készíteni, előállítani, gyártani valamit, hanem mások készítményeivel ügynökök Mint ez a derék fickó, ez a Ramón y Martinez. Egy fiatalabb kollégám régi barátja, rá hivatkozva keresett fel a műegyetemen, sampont akart és adott is el nekem. Egyébként még kinyomatlan történelmi munkáját is

megmutatta ezúttal. Címe: *A függetlenségi harcok nyomán keletkezett anarchia gazdasági okairól.* Kollégám azt mondja: tehetséges ember. Történelemszemlélete némileg marxista — ezt halkabban közölte velem Carlota, aztán egészen hangosan, sietve hozzátette:

Szólítsam nyugodtan Fernandónak. Valószínűnek tartja, hogy egy idegen előtt nem fog ideológiájának teljes kifejtésébe belekezdeni, de mint történelmi útikalauztól, tőle jó és érdekes adatokat hallhatok. Hacsak útközben ki nem tör rajta a panaszkodási láz. Argentin betegség ez — mondta Carlota —, sok argentin szereti személyes bajait úgy nem elmondani, hogy ehelyett inkább a közállapotokat szidja, természetesen szubjektív módon a helyzetet saját szakmája jelenlegi állapotából ítélve meg. Lehetséges hát, hogy Fernando a közoktatás mai helyzetéről fog nekem beszélni többet, mint történelemről, erre legyek készen. S ha csakugyan ezt a témát kezdené el, tudjam azt felelni, hogy „arról már vannak fogalmaim". Hogy valóban legyenek, vegyem tudomásul, amit az argentin közoktatásról nagyjában és sebtében tudnom ehet.

AZ ARGENTÍNAI KÖZOKTATÁSRÓL

Az alsófokú oktatás 6-tól 14 éves korig általános, kötelező, ingyenes.

Ingyenesek a középfokú oktatás állami intézményei és az állami egyetemek is. (Bár ők nem államit, hanem „nemzeti egyetemet" mondanak.)

Középfokú tanintézetekbe enyhébb, az egyetemekre eléggé nehéz felvételi vizsga sikeres letétele esetén lehet bejutni.

— Bár — mondja Carlota, aki valaha párizsi egyetemet járt, és azóta is látogatott nyugat-európai egyetemeket —, a mi egyetemi oktatásunk színvonala mélyen alatta van a nyugat-európainak.

Vannak az alsófokú oktatást megelőző, úgynevezett „előiskolák" is. Városon 4—**5** éveseknek. Az indián-maradékok lakta helyeken, az Interiorban (Argentína belső tartományaiban) járhat ilyen előiskolába valaki négyéves korától akár húsz éves koráig is; mindaddig, míg rendes iskolázásra képessé válik.

Az ország 2100 (a számok inkább *lefele* kerekítettek) előiskolájában 10 000 tanulót 6100 tanító készít elő az igazi iskolázásra.

19 000 az általános iskolák száma. Ezekben 3 100 000 gyereket 60 000 tanító és tanítónő oktat.

Carlota azt mondja, hogy Argentínában tanerő túltermelés van. Különösen maestrából (tanítónőből) van rengeteg, és a maestrák képzésére létesült képzők száma is túl sok. Egy-egy fővárosi tanítónő naponta két, maximum három órát ad, azt sem ugyanabban az iskolában, hanem a város legkülönbözőbb területein levőkben. Egy általános iskolai számtan-maestra például a maga napi három óráját úgy adja le, hogy az órák között autóbuszozik, egy, néha másfél órát, a város-óriás egyik szegletéből a másikig. Nincs elég dolguk a maestráknak: fizetésük kevés. Az országnak már több külföldi ismertetője észrevette, meg is írta, hogy Buenos Airesben a munkával alig ellátott maestráknak nagy csapata „lézeng" a városban és „kezd egyfajta kispolgári lumpenproletárrá válni".

5500 középiskolában 107 000 tanár oktat 1 020 000 tanulót. 225 intézményt neveznek főiskolának, ezeknek 38 000 diákját 5300 professzor oktatja.

Felsőfokú létesítmény 177 van Argentínában, ezekben 9700 a tanárok,

1900 000 a diákok száma.

Megközelítőleg 300 000 tanerő, egy 23 millió lelket számláló országban, ahol a tanulók száma kb. 5 000 000. Szép számok.

Egyetemnek azaz universidadnak 27 intézményt neveznek; ebből 9 nemzeti (állami), 2 tartományi és 16 a

magánegyetem. A legtöbb magánegyetem egyházi, főként jezsuita alapítás.

1960-as statisztika szerint az ország lakóinak csak 8,6%-a analfabéta. — De ezt ne értsem szó szerint — mondja Carlota —, rengeteg azoknak az északi, indián beütésű, patagóniai vagy tűzföldi indiánféle maradékoknak, valamint az Interior fehér bőrű peonjainak a száma, akik jártak egy-két osztályt, s azért nem számítanak analfabétának, mert a *nevüket* le tudják írni, ismerik a számokat és jó esetben az újságok nagybetűit is elolvassák.

Mindezek ismeretében értsem, tudjam, hogy Fernando ebben a túlságos tanerő termelésben egy, ifjúkora ellenére, tudása révén magas fokra — egy vidéki nemzeti egyetem történelemszakán tanársegédségig — jutott, olyan személyiség, aki illatszerrel azért is ügynököl, hogy legyen kitartása kivárni azt az időt, mikorra összegyűl majd tanulmánya kiadhatásának költsége, vagy ami még nehezebb: megéri, hogy azt valamelyik kiadó kiadja . ..

Fernandón semmi tanáros nagyképűség sincsen, mikor történelmi leckét adandó alkalmi idegenvezetőként mosolygós udvariassággal maga mellé tessékel a Fiatba.

UTCAI TÖRTÉNELEMÓRÁK

— Ez a Congreso! — De ezt már úgyis tudja, igaz? Egy filmkockát vagy egy képes levelezőlapot megér. No mármint ennek a neoklasszikus épületnek a képe. A kupolája ugye egészen impozáns? Erről a városról nehéz szívrepesztő szépségű fényképet készíteni. Nem túl szép város ugye? Én imádom Buenost, ajjaj, ha itt élhetnék benne s nem odabent, a sötét Interiorban! A városnak sok külföldi szerelmese is van. Mint bizonyos nem túl szép asszonyoknak, kiknek annyi a hű lovagja, mint pampákon a fű. Miért? Ki tudná? Vannak nem szép, de nagyon is szeretni való asszonyok. Ez a Város is ilyen asszonyság.

Talán a sokszerűsége, az árnyalatai miatt? Érdekes város, ez az igazság. Jó a formátuma, az alapja, mint egy öregedőn is jó alakú, jó csontú, vonzóan csúnya nőnek. De történelem-magyarázatot ígértem, nem a város dicséretét. Csakugyan visszafelé szeretné történelmünket hallani? Próbáljuk.

– A Congreso — eredetileg a törvényhozás két házának, a képviselőháznak és szenátusnak a munkahelye — jelenleg üres, illetve vannak itt adminisztratív hivatalok, de mint láthatja, nem sokan járnak-kelnek benne. A tér szinte olyan kihalt, mint egy elhagyott európai temető. Ó, a mi temetőink egészen mások. El ne felejtse megnézni legalább a Chacarita meg a Recoleta nevű temetőinket.

– A Congresóba éppen bemehetnénk, van egy kis része, amott oldalvást, múzeum, az a látogatók számára is nyitva áll, de történelmet tároló múzeum sok érdekesebb van a városban, mint amaz. A Casa Rosadában, az elnöki palotában is van egy kisebb fajta, ha érdekli.

FERNANDO HÁROM POLITIKUSRÓL SZÓL

- A Congreso nem működik. Nálunk nincs törvényhozás jelenleg. Nincsenek pártok. Egy sincs. Nincsenek képviselők és szenátorok. Az államelnök Ongania generális — persze, hogy generális! — ő a katonai szövetség, a junta feje. 1966, pontosan 1966. június 18-a óta.
- Mi tulajdonképpen ma is föderális köztársaság vagyunk. 1853-ban keletkezett alkotmányunk voltaképpen az Estados Unidos (az Egyesült Államok) alkotmányának mintájára készült, ama bizonyos háromosztatúsággal: a törvényhozás, végrehajtás és igazságszolgáltatás ágainak elkülönítésével. Alkotmányunkat két ízben módosították eleddig. Először 1860-ban, majd 1956-ban. Ez az utóbbi nem volt valódi módosítás, voltaképpen ekkor törölték el azokat a

„törvényes változtatásokat", melyeket Perón diktátorunk saját hatáskörének kibővítése érdekében hozatott.

Ongania, jelenlegi elnökünk eltörölte a törvényhozás és a végrehajtás két ágát, megszüntette a felsőbíróságot is. Ma a végrehajtás csakis az ő kezében van. Rendeletek útján kormányoz. Még nincs objektív történelmi távlat működésének felmérésére, de amennyire megfigyelhető — ez teljesen szubjektív vélemény, a fél blandók közül való.

—Hogyan? Nem értem! - Fernando nevet:

– Ez olyan szóvicc-féle, hogy nálunk kétféle diktatúra váltogatja egymást:

– Dictadura (kemény diktatúra) — és dictablanda — (szelíd, engedékeny, omlós diktatúra).

– Ongania, mint ember, szerény, csöndes, méltóságteljes, jó családapa, nagy családja van. Személyi kultuszról szó sem lehet, mióta ő a főnök. Nem mutogatja, nem fényképezteti magát unos-untalan. Azt is alig engedi megírni magáról, hogy jelenleg éppen Neuquénben nyaral. Fő gondja - úgy látszik - a peso megszilárdítása, azután a külkereskedelmi mérleg javítása. Vannak tisztességes szociális intézkedései is, mint például a villa miseriák felszámolása. Tény, hogy mióta Ongania az elnök, nem lehet annyit lopni a hivatalnokoknak, mint azelőtt, tisztességesebben működik a vám és megannyi állami hivatal. Diktátor. Persze, hogy az. Bizonyos értelemben keménykezű, hiszen mondom:
Minden pártot betiltott. És hazabeszélek, de a közoktatás terén való működésétől sem vagyok elragadtatva. Nekünk közoktatási reformok kellenek. Hallott a diáksztrájkokról, ugye?

– Azt bizonyára az önök újságai megírták, hogy két éve? igen,1966-ban a mára félig-meddig megszelídült Onganiánk is államcsínnyel került hatalomra. S ha csak azzal! Az erőszakos hatalomátvétel nálunk úgyszólván bevett szokás. De Ongania kissé véresen kezdte — úgy látom — egyre szelídülő uralkodását. A buenosi egyetemi sztrájkot kato-

nasággal törette le, egyszerűen elfoglaltatta az egyetemet, mire fővárosi univerzitásunknak majdnem ezer alkalmazottja, tanára, tisztviselője mondott le állásáról, egyetemi tanárok seregestől távoztak külföldre. Nos, először az *egyetemi* személyzetben támadt hirtelen hiány hökkentette meg jelenlegi elnökünket, mert a buenosi botrány után már kesztyűsebb kézzel bánt az Interior egyetemeivel.

– Az egyetemi mozgalmak egyébként 1918-ban kezdődtek Córdobában. Ekkor kértek a diákok először rövidebb tanítási időt, a természettudományok alaposabb tanítását, szociológiai tanszék felállítását.

– Az idei diáktüntetés? Hát az éppen eléggé hevessé fajult, sajnos eredményt nem hozott eleddig. Általános egyetemi reformot követeltünk, a diákok diákönkormányzatot, a tanerők számára magasabb fizetést, hogy azok szánalmasan kicsiny fizetésük miatt ott ne hagyják az országot és külföldre ne menjenek. Az nem volt benne a programban, hogy a magamfajtának is elég fizetése legyen, de persze az kellene, hogy ne szoruljak ilyen ügynökösködésre; de nem akarnék magamról szólni, mikor általános helyzetünket jellemzem, én csak kis vidéki tanársegéd vagyok, félmunkaidős, féldíjas. Az idei diáktüntetők legfőbb követelése az volt, hogy az egyetemek, a főiskolák mellé sürgősen létesítsenek diákbentlakásokat. Regénybe illő diákjaink lakásínsége. Az idei tüntetésnek még nem volt meg a kellő eredménye — hangja lehalkult—, lesz még tüntetés az idén, folytatjuk — mondta, kissé kesernyésen elhúzta a szája szegletét, aztán jóval hangosabban:

– Maradjunk az aktuális történelmi személyek ismertetésénél. Nos, hát Ongania most éppen, napjainkban, sőt hónapjainkban szelídnek, jó szándékúnak látszik.

- Ongania nem csupán az ipart kívánná az ország fő jövedelmi forrásának kiépíteni a mezőgazdaság rovására, mint egynéhány elődje. Röviden szólva, a közelmúlt

diktatúráinak lioiba, viharos zűrjeibe belefáradt, politizálástól eliszonyodott kispolgár lelkületű portéríok, a városi polgárok mintha kedvelnék egy kissé; de kit nem kedvel a porteno, akit meg lehet szokni? Nem úgy a diákok. És a munkások.

– Ezt a jelenlegit mégis szelíd diktatúrának lehet mondani a *többiekhez mérten.*

—Onganiának utcája? Tere?

– Nem, nem. Élő politikusról nem nevezünk el utakat, tereket egy ideje. De ne vágjunk elébe, illetve ne rángassuk előre az óhaja szerint visszafelé felsorolandó eseményeket.

– Ongania elődje dr. Arturo Ilia. Az ugyancsak blandónak (Onganiánál sokkal blandóbbnak) nevezhető művelt öregúr vidéki orvos volt, mielőtt elnök lett belőle. Ő legalább nem volt tábornok, ami ritkaság a mi generálisok dirigálta hazánkban. Szintén nincs utcája. Három évig volt elnök, 63-tól 66-ig. Valamelyest demokratikus kormányzást próbált volna létrehozni (no már a mi viszonyainkhoz mérten demokratikusát). Manapság leginkább azt vetnék a szemére, hogy nem volt diktátor, hogy engedékeny volt. Elnöksége alatt szervezkedni kezdtek a perónisták. A kommunista párt legálisan működhetett az ő idejében, és ettől természetesen feléledt. Kettős okká vált ez arra, hogy a jelenlegi elnök vezette junta kihajítsa pozíciójából az öregurat. Még mindig visszafelé mondjam? Jó. Elég nehéz feladat. De van benne valami eredetiség.

– Ne felejtse: Ilia elnököt *választották.* Választás útján lett elnökké, miután az átmeneti elnök, egy katona persze (a neve nem fontos) az őt megelőző elnököt, Frondizit az elnökségből kibuktatta. Szép kis választás volt az az 1963-as, az Ilia-féle. Hatvan, pontosan hatvan párt indult a választási mezőnyön. Hatvanháromban az öt tucat párt azért is üthette fel a fejét, mert előzetesen túl sokáig nem voltak engedélyezett pártok Argentínában. A tradicionális kétpártrendszert Perón generalisszimusz eltörölte. De még előtte illetve, perdóneme! utána! hiszen visszafelé haladunk

a történelmet formálók sorolásában, 1956—1962 között Frondizi volt az elnökünk. Frondizi működését legalább kétféleképpen ítélik meg mai történészeink. Van, aki azt állítja, hogy Frondizi az övét megelőző peróni korszak hibáinak, még igen vérző sebeinek reménytelen orvoslásába bukott bele. Mások szerint alatta már-már újra éledt az 1955-ben nagy nehezen végre elűzött Perón diktátornak a szelleme. Ma 68-ban vagyunk, ugye, én 35 éves vagyok. Perón 13 évvel ezelőtt bukott meg, akkor én 22 éves voltam. Természetesen mindenre már akkor élénken figyeltem. A peróni idők alatt jártam egyetemre, ez azonban végképp nem tett perónistává. Ellenkezően.

FERNANDO PERÓN MÚLTJÁRÓL ÉS JELENÉRŐL BESZÉL.

EGY KIS TÜNTETÉS VÉGSZÓRA

— Perónról sincsen jelenleg sem utca, sem tér, sem város elnevezve. Volt bezzeg uralkodása idején nemhogy róla, még csodálatos feleségéről Eva Perónról is. A történelemből tudjuk ugyebár, hogy a latin Caligula egykor lovát neveztette ki konzullá, a mi nagy latin dictadorunk a maga civilizált minőségében ilyet nem tett. Ő munkatársát, választási kampányának vezetőjét, szerelmes feleségét, becenevén Evitát nevezte ki „Argentína lelkének", „a nemzet nemtőjének". LaPata nevű ősi városunkat elneveztette Eva Perón városának. Ma ismét La Platának hívják, és érdemes elmenni megnézni. Abban a városban van az egész föld legérdekesebb ősállattani múzeuma.

— Nos, Evita halála előtt kevéssel már köztársaságunk alelnöki tisztjére pályázott, már jelölte is erre a tisztségre őt férjeura, mikor szegény Evita elhalálozott. A halála után kelt

legendákról sokat fog hallani, asszonyom. Perón 11 évig 1944—1955-ig tartó dictadurájáról magáról annyit hall majd, ha itt él néhány hétig-hónapig, hogy kisebb regénynyit összeírhat, ha kedve tartaná. Gondolja meg, hogy az én egész gyerekkorom, tízéves koromtól kezdve ennek a korszaknak légkörében telt. Eltelt végre! Nem, utcanév nem őrzi Perón emlékezetét, de áhh — elfojtott káromkodásfélét hallatott a tanársegéd, hirtelen a járda széléhez hajtott, és harsogó fékezéssel megállította a Fiatot.

– Ide tessék nézni!

A szűk Güemes (egykori caudillo-tábornokról elnevezett) utca egyik háza előtt állottunk.

– Tessék!

A ház falán sűrű kréta felírás, kréta felírás után: „Viva Perón! Viva Perón!"

Fernando kiszállt, odament a falhoz, és egészen közelről megnézte, meg is tapogatta a felírást. Majd odaintett engem is, hogy nézzem, győződjem meg róla: egészen friss krétaírás.

– Azt hiszem — mormolta Fernando, mikor visszaültünk a kocsiba —, hogy ez az éltetés már nem magának Perón személyének szól. Hanem a „perónizmusnak", qué el diablo. — káromkodta el magát az ifjú ember. Önfeledt szavaiért gyorsan elnézést kért, s még ott a kocsiban ültünk, mikor magyarázni kezdte:

- Tele van az ország efféle felirattal. Újakkal is. A régieket sem törölte le senki.

– A kommunista mozgalmat éltető néhány, sokkal kevesebb feliratot — mondta egy kis hallgatás után, és sokkal halkabb szóval, mint az iméntieket — a várost övező gyárvidéken láthat, senora. A nagy állomások között is, ha megfigyeli. Sajnos, arra a vidékre nem tudom elvinni, mivel arrafelé senkit sem lelek, akivel — és az illatszerekkel telt bőröndjére intett, ami ott ült a hátsó ülésen — üzletet köthetek. De ha arra jár, figyelje meg.

— Még nemrégiben is mennyien várták őt vissza. Akiknek „jól ment" abban az időben. A perónizmus misztifikációitól megszédült szerencsétlen pasasok.... ó, mi ez? Tessék, tessék, vissza a kocsiba — ugyanis egy pillanatra ismét kiszálltam, hogy megnézzek valamit azon a bizonyos feliraton. — Gyorsan vissza. Miféle csődület?

Az autó melletti legközelebbi keresztutcából hirtelen mintegy ötvenhatvan főnyi gyerek rohant ki. Ráfordultak a Güemesre, és füttyögve, röhögve, volt aki fél lábon ugrálva, elrohantak előttünk, a kocsik között, az úttest közepén. Legelől nagy feliratot vittek ketten, csupa tizenöt, tizenhat év körüli fiú. Csak egyetlen szót tudtam hirtelen a feliratból kiolvasni. A hátul szaladok ütemesen ordítottak valamit.

— Nyugodtan, nyugodtan, asszonyom, izgulásra semmi ok. Már el is rohantak, a sok kis hülye. — Még hallatszott, hogy ordítanak, de már utóvédjük sem látszott a hátukba kerülő autóktól.

— Érti, hogy mit kiáltanak?

— Csak annyit tudtam kiolvasni, hogy: „Sin vergüen."

— Eh, gyerünk tovább mi is, másik irányban! — Fernando indított.

— A rendőrség az ötödik quadernél biztosan lefüleli őket, bár ki tudja! Manapság az egész városi rendőrség a bankok őrzésével van elfoglalva. Nem vette észre? Két-két rendőr áll egy-egy bank minden oldalán: rendőr őrzi a postát, a vámhiva . . . ejha!

Újabb kis csapat, mintegy öt főnyi gyermek rohant ki a harmadik keresztutcából, ott jártunk még csak. Torkuk szakadtából üvöltöttek ezek is, és a már messze tűntek után iszkoltak. Fernando befordult egy tilos: contramano utcába, aztán gyorsan kikanyarodott belőle.

— Másfele menjünk. No te metas! — morogta, ami tudom én már! mióta betettem a lábam Argentínába, azóta tudom, hogy „no te metas" azt jelenti: ne avatkozz bele.

— A kis ostobák — kezdett rá Fernando, mikor már a Güemestől jó messze jártunk. — Mit tudnak ezek a peróni

rezsimről! Őt éltették, hát persze! Bár ég tudja — ez olyan ironikusan, kétértelműen éltető szöveg. Csakugyan nem tudta az ordításukból kiérteni a szöveget? Ezek még jóformán a világon sem voltak, mikor itt Perón uralma dúlt. Miféle szüleik lehetnek! Alighanem a peróni időkben jól boldoguló, ma nem nagymenő emberek gyerekei; szüleik talán sóhajtoznak odahaza az „elmúlt szép idők" után? Vagy hogy csak egyszerűen játszanak? Ilyen ostoba, hülye tüntetésesdit! Hogy mit kiabáltak végtére is?

—Hát azt a már eléggé régi slogant, hogy:

„Sin vergüenza y ladron

lo queremos a Perón" — c'est a dire: sans vergogne et voleur... — kezdte fordítani, hogy biztosabban értsem, de nem pontosan tolmácsolta franciául, nem „szégyen nélkül", hanem valami ilyes lenne ez a szöveg nyelvünkön:

„Szégyentelen, tolvaj is Perón; — őt akarjuk!" (A vergüenza szó egyébként szemérmet, sőt nemi szerveket is jelent, nemcsak szégyenkezést, avagy mint: sin vergüenza: szégyenkezés nélkülit.)

– Á! — Fernando bal kezével könnyedén megvakarta lakkpomádéval lesimított frizurája tövét a nyakánál — á, nem jön az vissza többé! 1962-ben megkísérelte á la Napóleon, de 63 telén végleg kiakolbólintottuk. Ez csak olyan utóhulláma a bukása után zajlott szenvedélyeknek. Sokáig, valóban sokan, sokáig visszakívánták. Az 55 óta eltelt időket - nyugtalanul bár —, de lehet postperónizmus korának nevezni.

A LEGNAGYOBB RÉGI ARGENTIN DIKTÁTORRÓL, ROSASRÓL. ROSASISTÁK - A POSTPERÓNIZMUS KORÁBAN

– Hallott már a neorosasistákról? Ezek többnyire vidékiek, azaz interioriak. Ugyanannak a Rosas diktátornak nevét

használják idézőjelbe tehető „eszméik" cégéreként, aki régen, 1829-től 1852-ig uralkodott, s mindmáig a legnagyobb és leghírhedtebb diktátorunk volt. Hogy mit jelent ma rosasistának lenni? Egyszerű! Föderalizmust a Buenos Airesben összpontosított centralizmus ellen. Az Interiornak nagyobb befolyást a kormányzati döntésekre. Ez belterületeink vágyálma, az „új rosasizmus" jegyében.

– Csakugyan semmit sem tudnak az európaiak Rosasunkról? Ez a szőke, kékszemű, csöppet sem criollós küllemű férfi szenvedélyességét, diktátori minőségét tekintve Hitler 19. századi előképének is elképzelhető, no már természetesen a mi helyzetünk és eseményeink között. Érdekes egyéniség volt. Föderalistaként indult, aztán megnyergelte az unionista Buenos Airest, és onnan központosított. Úgy látszik, felismerte hogy Argentína az akkori bevándorlási viszonyok között nem népesedne be egyhamar, és ezért koegzisztenciára törekedett az Interior őslakosságával, illetve akkor nagyjában egyedüli lakosságával, az indiánokkal. Persze ő is irtott indiánokat, de csakis a pampa indiánokat, nem sokat, és azokat is „csak" uralkodása kezdetén. De csakhamar megegyezett az araukánok kacikájával, Kufulkurával, és tizenöt évig nem harcoltunk indiánok ellen. De még portyázások sem estek a kijelölt és az indiánokkal kölcsönösen megállapított demarkációs vonalakon túl. De irtottak mást. Uralkodása utolsó éveiben a nagy Rosas főként ellenségeit vagy ellenségeinek kinevezett embereket öletett, sikerült kiirtania Argentína minden tizedik emberét.

– Talán Rosas az egyetlen, akiről nincsen utca, tér vagy városrész elnevezve a *fővárosban.* Neki még a hamvait sem hozatták haza angliai száműzetése helyéről.

– Tudja, Rosas az iskolás hivatalos-középfokú oktatásban évtizedeken át mint megvetésre méltó személyiség szerepelt. Ám nemrégiben, a hatvanas évek elején minálunk egy új mozgalomféle támadt, egy nyomban keletkezésekor *kétágú* mozgalom (pártjuk nincsen, mondottam hogy nincsenek engedélyezett pártjaink). Manapság az Interior nacionalistái,

az új rosasistafélék nyomban kitermelték a maguk ellenfelét, a neo-sarmientósokat is. Sarmiento is egyik elnökünk volt ugyebár. A sarmientósokat a diktatúraellenes, liberális-demokratikus, a kultúrpolitikát mindenek elébe helyező irányzat hívei éltetnék; mondom, pártjuk nincsen, csak úgy maguk között hívják magukat sarmientósoknak.

– Sarmiento! Róla tudok egyet-mást. És a Correo, a postapalota utcáját is Sarmiento utcának hívják, ugyebár?

– És város is van Sarmientóról elnevezve, asszonyom. Sarmientóról egyébként, ha nem veszi rossznéven tanácsomat, jelentősebb dolgokat tudhat meg, ha mint *írót* az írásaiból ismeri meg. Szobra is van az öregfiúnak az egyik avenidán, hogyisne volna, Rodin maga készítette; Rodin eléggé sok művével látta el városunkat. A portenók szerint, a Rodin-féle Sarmiento-szobor „hibás", mert nincsenek gombok az államférfi szobor-kabátján. De az csak afféle kispolgári, művészethez nem értést jellemző pletyka, asszonyom. A történelmi események visszafelé való sorolásában nagy hibát ejtek, ha most Sarmientóról beszélek, noha ő Rosasnak legnagyobb ellenfele volt. A mát jellemezném, mikor most *megint* Rosasról szólok. Jellemzőnek találom, hogy Rosas-ról, e régi nagy vérengzőről 1964-ben másként kezdettek írni történészeink, mint évtizedeken át eladdig. 1964-ben Rosas hivatalos elátkoztatása mintegy feloldatott vagy legalábbis úgy látszott, hogy feloldatik. Aztán vad Interiorunk egyik tartományában, Chacóban . . ., Chacóba menjen el, hacsak teheti, Chacóban pompás vadászatok esnek; nem vadászik, nem? A mi hölgyeink sem. De angol ladyk feltűnnek néha Gran Chaco északi vidékén, a forró dzsungel vidékén, jaguár is van ott bőviben; nem, én sohasem vadásztam. Chacóban még majdnem indiánok is élnek, és mennyi fehér peon, kis földmíves. . . de én most nem Chaco vidékre, hanem egy bizonyos chacói kisvárosra gondolok, ahol a

neorosista lelkületű városi tanács egy utat 1964-ben „Rosas avenidának" nevezett el.

– Keletkezett is akkora botrány, hogy még! Valóságos polgárháború tört ki miatta, igaz vértelen, csak az újságcikkek betűi gyilkoltak vice versa, de megállok most az ismertetésben, engedelmével, mert petrolt veszek.

Megálltunk egy benzintöltő állomáson.

A TANÁR ÚR ÜGYNÖKÖL

Y P F — hirdeti mindenik töltőállomás fölött a tábla. Yiacimientos Petroliferos Fiscales.

—Ü-ü-ü — füttyentett nagyvidoran Fernando, mikor a kocsiból kiugrott. — Az argentin petróleum! Ért, asszonyom, közgazdasághoz, akarom mondani, bizonyára mindenhez ért — tette hozzá nagy udvariasan —, de érdekli-e közgazdaság mint olyan? Hogy én mennyire szeretnék egy petróleum-történelmet írni! Az volna az igazi munka! A kőolaj története, már a mi kőolajunké. 1907-ben, a patagóniai, ma Comodoro Rivadaviának nevezett nagy kőolaj birodalomban történt felfedezése óta mi magnitúdót és milliót zúdított hazámra! Magnitúdót persze többet. Nagyszerű, fenséges, dúsgazdag ország vagyunk. Manapság elsősorban kőolajunk miatt. Aztán micsoda belháborúkat vívtunk a kőolaj körül.

—Maga az YPF, mint nemzeti vállalat 1934-ben alakult meg, körül belül abban az időben, mikor az Egyesült Államok elnöke, maga Franklin Delano Roosevelt — elsőként mint észak-amerikai elnök — Argentínába látogatott; éppen ekörül kutatok tanulmányomhoz, de . . . — Tessék — egy asztalkához sietett, ahol térképek, Comodoro Rivadaviát ábrázoló képes prospektusok közül egy brosúrát kapott fel —, ez is mond valamicskét. — A brosúra ezt a címet viselte: *Informaciones economicas.*

A kezembe nyomta, s azzal elsietett. Nem a benzintöltő emberhez ment, hanem befele, egy helyiségbe. Tizenöt perc múlva kissé túl fénylő arccal sietett vissza a kocsihoz. Az békésen állt egy benzintöltő előtt (én benne); mögöttünk sorukra váró, négy másik autó csöppet sem türelmetlenkedve. Egyik sem dudált ránk, hogy álljunk odébb, míg Fernando odajárt. Csak mögülem a negyedik kanyarodott egy másik töltő felé. De nem hallottam, hogy morgott volna, az sem. Mire Fernando visszajött, a sötétlila nyakkendője kissé félrecsúszott. Kurta, csak arca közepéig érő patillája alján néhány verítékcsöpp fénylett. De eladott odabent, a töltőállomás egyik pénztárosnőjének négy hajszínező sampont és egy hajlakkot. Ezzel az utóbbival némi kis lio támadt, mert a cobradora nyomban ki is próbálta a készüléket. Mikor levette a kupakot és megnyomta a nyomót, fújta is az a permetet, mint annak a rendje, s ha csak fújta volna! De a fúvást abba sem hagyta. Majdnem kiszaladt a készülékből az egész mennyiség. No sebaj, kis lio volt, Fernando elintézte; egy kis leleménnyel megállította az abba maradni nem akaró soplalast. Muszáj volt. Nem volt nála másik lakkos készülék, amivel kicserélhette volna. Ez az YPF-es cobradora meg még a múlt hónapról is tartozott neki. Akkor egy tégely Rubinstein-féle folyékony púdert adott neki hitelbe. A cobradora most azt is kifizette. Jól cobrált ma Fernando, annyit cobrált, hogy abból fel is tölteti a Fiatot meg jócskán marad is.

Készen is vagyunk, gyerünk hát. Meg se álljunk, míg el nem érjük valamelyik jelentősebb történelmi figura nevét viselő utcát vagy teret. . .

— Ez az Irigoyen! De itt a közelben sehol sem lehet parkolni . . .

FOLYTATJUK AZ UTCAI TÖRTÉNELEMÓRÁKAT

Az Irigoyen utca tulajdonképpen a Július 9 térnek egyik része. Az ország függetlenségét kimondó 1816. július 9-én lefolyt tucumáni kongresszus tiszteletére nevezték így. Az Irigoyen utcát ismerem már (persze, a nagy Július 9 teret is); az Irigoyenben lakik dr. Spilster, akit meglátogattam. Megállhatnánk egy mellékutcában az Irigoyen utca közelében, ha Fernando hajlamos volna rá, hogy ott beszéljen nekem erről a volt köztársasági elnökről.

– Ó, hogy Irigoyen ki volt?

– Ő ama bizonyos, híres polgári radikális. Az első világháború közepén választották meg.

– Egy-egy elnökség tulajdonképpen hat évre szólna, de kevés elnöke van Argentínának, aki ezt a hat évet ki is töltötte az elnöki székben, még kevesebb, akit kétszer is újraválasztottak. Irigoyen ez utóbbiak közé tartozik. Őt 1928-ban újraválasztották, de ezt a második elnökséget már nem ülte végig — 1930-ban egy generális döntötte meg uralkodását, már újfent egy generális; minek is hívták? Uriburu, igen?

– Van elnevezve utca Uribururól is?

– Hogyne — feleli Fernando egy csöppet ingerülten —, nálunk a legtöbb politikusról elneveznek valamit, ha egyszer így vagy úgy, de végre behunyta a szemét. Néha éppen az elhunyt utóda, a volt nagy ellenfél tiszteli meg gyűlölt elődjét egy utcanév adományoztatásával.

– De hadd mondom el még, ami lényegeset tudok Irigoyenről.

– Ő politikailag eléggé jól vitte a dolgokat, tudja, hogy Argentína nem keveredett bele az első világháborúba. Úgy vélem, nem Irigoyen személyében rejlettek bukásának okai. Mikor buktatták, már előrevetette árnyékát az 1930 táján világszerte bekövetkezett gazdasági csőd.

– Rendkívül érdekes hazám történelme a két világháború között. Pontosan Irigoyen bukásától 1943-ig. **öt** elnökünk volt ez alatt az idő alatt. Perón akkori ezredes már 1943-ban alelnökké választatott. Marxista történész — mondta Fernando —, még nem dolgozta fel nálunk ezt a korszakot. — Szólt és sóhajtott egyet. Úgyis, mint akinek melege lett, úgyis, mint aki sajnálkozik. Vagy talán megbánta, hogy mit is beszél?

Álltunk még egy ideig az Irigoyen egy mellékutcájában, a járda szélén. Itt is sok szép fényes fémkupak volt az úttestbe verődve.

– Tulajdonképpen Urquizába kellene mennem — szólalt meg Fernando kis szabadkozással.

– Az Urquiza utcába? Urquiza is egy tábornok-államelnök volt, ugye?

– Egy egész városrészt hívnak Urquizának — mondta. — Ott laknak ismerőseim, akikkel némi kis üzletet köthetek, de — az óráját nézte

– ilyenkor még nincsenek odahaza. És velük speciel nem lehet üzeletet kötnöm a munkahelyükön. Urquiza nagy ember volt. Fellázított két tartományt, Entre Riost meg Corrientest, és (amit én kevésbé találok nagynak) Rosas megbuktatásához segítségül hívta Uruguayt és Brazíliát. Csakis ezekkel együttesen tudta leverni Rosast 1852-ben, Caserosnál - mondta Fernando.

– Urquiza tulajdonképpen először Rosas alvezére volt, majd utóda, ő is megújította az araukán indiánokkal a Rosas-féle megegyezést. Föderalista volt, azt érti, ugye, hogy mi nálunk a föderalizmus? A provinciák szövetsége és egyenrangúsága az államon belül. Urquizát a centralista portefiók, a Buenos Aires-iek kibillentették főnökségéből, Buenos Aires tartomány kivonult a köztársaságból, nem fogadta el az alkotmányt, kitört a polgárháború — hányadik is, tessék várni — igen, úgy, igen a tizenegyedik, ennek is gazdasági okai voltak elsősorban; ennek a tizenegyedik polgárháborúnak a során meggyilkolták Urquizát. Hogy kik?

Hát a saját párthívei, a föderalisták, mikor azt hitték, hogy eladta őket az unionistáknak (unionista-centralista az egy és ugyanaz). — Fernando elhallgatott, majd sóhajtott egyet, és csak kis szünet után folytatta:

– Bocsásson meg, az ötlet eredetinek látszott, hogy történelmet utcáink, tereink, városrészeink szimultán bemutatásával visszafele mondjak el. Ehhez több hét kellene, nem néhány más irányú tevékenységgel is megtűzdelt óra. Aztán nincsenek is az utcák úgy sorban, hogy az ember elkezdhetné elölről vagy visszafelé, de sorrendben; összevissza szokás az utcákat elnevezni. A caudillo nevét hordozó utcát miért ne keresztezne egy unionistának, például Bartolomé Mitrének az utcája! Á, ebben nincsen, nem is lehet történelem szemléletű városrendezési rendszer.

– Természetesen Bartolomé Mitréről sem lehet csak így kutyafuttában szólanom. Róla érdemben kellene beszélnem; nagy személyiség. Mitrének és pártjának az egységes Argentína létrehozásában oroszlánrésze volt. Mitre óta „egységes" hazámban, most, mikor egyetlen párt sem működhetik nyilvánosan, töredék politikai áramlatok soráról szólhatnék, hogy valamennyire érzékeltethessem, mennyire atomizált és heterogén a mai argentin közélet.

– Hogy jelenünk érthető lehetne-e egy kívülálló számára történelmi múltunk alapos ismerete esetén? Bizonyára csak olyan ember számára, aki valamely kipróbált, rendszerező elv alapján fog hozzá történelmünk tanulmányozásához.

– Kívülálló, s bocsásson meg érte, nem szakember számára csupa zűr és zavar a mi történelmünk, asszonyom, amit egy nem történész idegen sehogyan sem érthet meg, ha mégúgy tanulja is. Én néha, történész létemre, kilátástalannak érzett perceimben hajlok arra a tudománytalan, misztikus képzelgésre, hogy egy ország történelmét megtanulni nem is lehet. Azt csak az illető ország fiai érezhetik, a saját bőrükön. Ne vegye történelmi ismeretszerzési képessége lebecsülésének, ha még hátralevő,

együtt tölthető időnkben nem informálom zűrjeinkről és zavarainkról, hanem mintha egy konformista hazafi volnék, minden kommentár nélkül dicső múltunkat és fenségességünket mutatom meg. Elviszem néhány magnitudós helyre, gyerünk engedelmével a Plaza de Mayóra, a Cabildóhoz és a katedrálishoz.

– De ha elfogadja — mondta —, ma reggel, mielőtt nekiindultunk volna, szereztem ezt a könyvecskét. Tessék.

Százötven karikatúra Juan Domingo Perón generálisról.

– Tessék jól eltenni. Én meg tudom szerezni magamnak kéz alatt még egy példányban. Hát íme, itt is volnánk már. Ez a mi kaledrálisunk.

POR ÉS HAMU

Ünnepélyes lépcsők vezetnek föl a katedrális neoklasszikus oszlopsorához. Az épület timpanonjától jobb felé, a falon hatalmas, kovácsoltvas falikarba helyezett fáklya ég. Rőten lobogva világol éjjelnappal. Különleges fáklya — gondnokság vigyázza, hogy soha ki ne aludjék, és örökkön égve hirdesse tiszteletét az ország-felszabadító hős katonának, San Martín libertadornak.

A katedrális voltaképp katolikus templom. Leginkább nagy nemzeti ünnepekkor celebrálnak benne misét. Mint panteon főként és elsősorban és majdnem egyedül San Martín hamvait őrzi.

A kápolna nagyságú oldalfülkében oltárképszerűen helyezték el e majdhogynem „szent", hős katona képét. A hamvakat őrző urna is ott van valahol a márványból való nemzeti oltár mögött? alatt? Ezt nem lehet megtudnia idegen földi halandónak. A San Martin-fülke előtt egész nap — késő kapucsukásig — két kivont kardú fiatal argentin katona őrködik, pompásabb testőrdíszruhában, mint a Buckingham-palota medvebőr süveges gárdatisztjei. A San Martin-

huszárok ruhája kék és vérpiros, sujtásos, ezüst gomboktól csillogó. A katedrális falára van felfüggesztve a nagy halott egykori kardja is.

A katedrális teljesen néptelen. Ezúttal legalábbis csak mi ketten tisztelgünk San Martín előtt.

— Nagy megtiszteltetés San Martín hamvai előtt díszőrséget állani — mormolja Fernando, mikor tiszteletünket leróva lefele megyünk a lépcsőn.

A katedrális homlokzatának jobb oldala előtt megállnák még egy pillanatra ama lobogva égő fáklya előtt. Oldalt kinézek a fáklyák mellett. A katedrális tőszomszédságában egy teljesen üres telek? Kőhalom? Lebontott ház maradékai? Porhegy?

— Ez a maradványa a porig lerombolt, volt érseki palotának — súgja Fernando. — Égetés. Perón égettette fel az 1955-ös templom-égetési kampány során. S hacsak ezt! Ez nem volt túl szép, már építészetileg nem. De ezenkívül még hét, a legszebb késő barokk templomunk pusztult el akkor csodálatos diktátorunk intézkedésére. Akkor romboltatta le, gyújtatta fiók Nérócskánk a Jockey-klub épületét is; akkor már mindenkivel összerúgta a patkót, angol kapitalistákkal, hazai nagybirtokosokkal, az egyházzal is — ördög bánja pont a Jockey-klubot, én ugyan nem. Távolról sem vagyok imperialista-kapitalista rajongó, ezt elhiheti asszonyom. És hívő sem vagyok. De a régi szép templomépületek elpusztítását megbocsáthatatlan, otromba barbárságnak tartom, bár! Figyelje csak! Van azért ebben a porqueriában is valaminő argentin magnitúdó...

—Micsoda? Tessék? Sehogyan sem értem. Fernando gúnyosan nevet:

— Magnitúdó. Nagyszerűség, ezúttal nagyvonalúság. Hát nem nagyszerű, hogy úgy égett le porig az érseki palota, hogy a tőszomszéd katedrális jóformán meg sem sérült? Ami keveset megrongálódott, azt nyomban helyreállíttatta Perón, hogyisne!

— Perón százezres példányszámban kiadott önéletrajzi művében, ami 1950-51-52-53-ban középiskolai kötelező

olvasmány volt, nem átallotta magát San Martín hű követőjének kinevezni. Szegény San Martín!

— Szegény történelmi hősök, kiknek emlékével azt tehet az utókor, amit akar. San Martint már nagy győzelme, a diadalmas maipói csata után elkezdték fúrni; világra szóló nagy tette, az Andokon átkelés után pedig elgáncsolták, kiintrikálták, félreállították a diadal koncán osztozni vágyó dicső kortársai.

— A tankönyvek meg, mint a szentírást, úgy tanítják több mint fél százada, hogy: „San Martín nemes szerénységgel félrevonult, s szegényen halt meg."

— Hát ezt, hogy önkritikát gyakoroljak eléggé sablonosán mondtam el, ahogyan Ígértem is egyébként, hogy ezentúl, ha csak lehet, konformista hazafiként beszélek hazám nagyjairól. Lehetne persze a San Martin-problémát másképpen is magyarázni, tekintettel másik nagy dél-amerikai libertadorunknak, Simon Bolivárnak San Martínnal szemben fennállott ellentéteire. Lehetne, mondom, arról is szólni, hogy e két férfiú működését különböző politikai koncepciók határozták meg. Hanem sommásan, higgye el, elég azt tudnia a San Martín *mai* kultuszának megértésére, hogy nem válni diktátorrá, nem lopni, a nép bőrén nem meggazdagodni: hazámban, úgy látszik, ezek kimerítik a szentség kritériumait.

— Ó, őrségváltás van. Most cserélnek a díszőrök helyet. Ezek a díszruhák! Ugye nagyon tizenkilencedik századi az egész? Nem unja ezt a katonai cifrálkodást?

EZ ITT SAN MARTÍN TEREI

— Talán ez a város legszebb pontja. Itt meg is állhatunk. Nézze, ez itt olyan argentin, hogy mint idegenforgalmi csábhely is a legnemzetközibb.

Afféle díszes protokoll-tér. Idegenből jött nagyságnak, pénzes idegennek ezt szokás először mutogatni. A tér egyik

oldalán fényes üzletek sorakoznak. Ombu volt az a díszfa ott a terecske közepén a San Matín-szobor mellett vagy nem is ezen a téren áll lovas szobra? Képtelen vagyok emlékezni erre. Annyi lovas szobrát, mellszobrát, plakettjét, csatajelenetben megfestett alakját láttam San Martínnak szerte Argentínában,

Az ajándéktárgyakat árusító, módos turistáknak való boltok itt vannak. Árulnak bennök: lámaszőrből remekbe szőtt, modernesített 2 bújós kendőt: ponchót. Fehér, rozsdavörös, feketeszőrös művészi kivitelű női, férfi táskákat, tárcákat, kiskoffert. Szőrtelenre kikészített remekeket argentin marhabőrből. Dombormívű képpel díszített bőr könyvborítót, könyvjelzőt. Bőrből készített, egész nagy dombormíves képeket. Van ezekben az üzletekben fémgolyós végű lasszó, á la gaucho. Vert ezüstből csöves, paraguay teának, a „maténak" ivására alkalmas edény: bombilla. Az ősi, indián kerámiát utánzó, modern absztrakt vonalú köcsögök, kancsók — bámulni sincsen időm.

– Ilyet ne itt vegyen — szól rám Fernando. És más városrészek üzleteit, áruházainak tucatjait sorolná hadarva, ahol mindezt az argentin házi és gyáripari tárggyá vált, eredetileg népművészeti tárgyat az itteni árak ötödéért kaphatom meg, de nem tudja végigsorolni. Zene zendül.

A tér másik oldalán díszes egyenruhába öltözött katonazenekar kezdett rá: impozáns, erkélyes kis palota elé sorakoztak fel: a katonazenekar karmestere, akár egy első világháborúbeli európai katonazenekar tamburmajorja, lépked, vezényel ezüst nyelű botjával. Az argentin nemzeti himnuszt játszák. Tisztelettel, feléjük fordulva állunk. Most látom, hogy a San Martin-téren kék-fehér-kék argentin zászlót lenget az enyhe szél, az erkélyes ház előtt és körötte meg piros-sárga-kéket — a piros-sárga-kék a román népköztársaság felségszíne. Már olvasom is az egyik lobogó alatt az üdvözlő feliratot: az éppen idelátogatott Manescu román külügyminiszter üdvözletét. Az argentin himnusz után bizonyára a román himnuszt fogják játszani; olyan

volna, ha végighallgatnám, mintha otthon lennék, Erdélyben, kolozsvári gyerekkoromban.

- Ez csak üdvözlő térzene, nem fog az erkélyre kilépni a vendég, hogy beszéljen — súgta Fernando. A téren meglehetősen kevesen vannak. Most kezdenek a járókelők arra szállingózni, hogy meghallották a zenét. — Nem sértő, ha mi tovább állunk — súgja ismét. Aztán néhány tiszteletteljes lassúsággal tett elsétáló lépés után:

– Himnuszunkat ilyen alkalmakkor véges-végig el szokták játszani, tulajdonképpen mindig végigjátszák; 18 szakaszból áll, dallama kétszakaszonként kezdődik elölről és ismétlődik, hallja?

– A szövegnek négy sorára érdemes felhívnom a figyelmét, mert abban az argentin történelemnek egy jellegzetes szakasza van belesűrítve. Hogy függetlenségi harcok során hogyan tört az élre s lett az ország vezetője Buenos Aires mint tartomány. — És halkan dúdolja Fernando:

Buenos Aires se pone a la frente
de los Pueblos de la inclita union
y con brazos robustos desgarran
al Iberico altivo León.

(Buenos Aires kerül élére az egységbe tömörült népeinknek és erőteljes karokkal tépi szét a gőgös ibér oroszlánt [a spanyol királyságot]). Visszabújtunk a kocsinkba, Fernando indít.

PERCEK ALATT A CABILDO ELŐTT VAGYUNK

Az első igazán meghatóan szép, eredeti régi épület a késő barokk stílusú egykori tanácsháza: a Cabildo. Ma múzeum.

Megindító látvány a Cabildo modern házak övezte terecskéje, az, hogy épen, sértetlenül áll ez az öreg épület a maga kis tágasságában a már udvartalan, tömött nagy házak között. Mert az udvara is megvan, múzeum az is. A régi kút barokkmintás kerítése kovácsoltvas, s ahogyan nyílttéri múzeumhoz illő: egy-két kis mozsárágyú is van az udvarkán, mellettök ceibók és babérfák, kövek, szobrok. Bent pedig az egyemeletes épületben a Cabildo működése fénykorának történelmi emlékei, kiállított iratok, képek, régi elkopott tárgyak. A Cabildót feltűnően sokan nézik, szinte tele van. Idegen beszédet nem hallok, úgy látszik, idevalósiak. A ház kapujában két Pueyrredón-huszár áll díszőrséget színpiros egyenruhában.

— Nem sorozott katonák — mormolta fülembe Fernando. — Nálunk kötelező a sor alá állás, aztán nem mindenki olyan szerencsés, hogy be is hívják. A katonai mértéket megütöttek közül sorshúzás útján válogatnak ki, fegyvernemek szerint annyit, amennyit szükségesnek tartanak. Én vad antimilitarista vagyok, asszonyom. Azt hiszem, nem túl nagy közlékenység ezt önnek kérdezetlenül is megvallanom. Ehhez képest örvendek, hogy nem tekintett rám a szerencse. Sohasem húzták ki a nevemet. Nem voltam katona, már nem is leszek! Hazámban, ahol rendszerint katonai junta van uralmon, a fiatalság nagy része boldogan lesz katonává, ha ehhez hozzájuthat,

Ha például van összeköttetése, hogy a sorshúzó szerencse rátekintsen, ha van magas pártfogója, hogy bejusson, mondjuk a Tengerészeti Akadémiára. Nálunk a katonai zsold aránylag magas. Nős tisztjeink pazar kivitelű lakótelepen laknak. Mi tulajdonképpen boldog nép vagyunk, ha meggondolom, hogy a második világháborúba sem keveredtünk bele, az elsőbe sem.

— Nem, elmondhatom, hogy az én boldog népem nem ismeri a világháborút, sőt számos, európai nagy háborúkhoz mérten kis csatározásai sem voltak soha totálisak. Külháborúnk persze volt rengeteg, hogy hány is? Hát a

külháborúkat még csak össze tudom számolni, de belviszályaink pontos összeszámolásához alighanem komputerre volna szüksége még egy történésznek is.

FERNANDO ARGENTIN KÜLHÁBORÚK ÉVSZÁMAIT SOROLJA

S még hozzá nem is visszafelé haladva az időben, ahogyan megállapodtunk, hanem sorrendben. Azt még világosan megértettem, hogy az első külháború 1825-ben tört ki; melyik tábornok elnöksége alatt is? Persze, Las Heras, róla nevezték el a Palermo városnegyedhez közeli avenidát. De már a többi tíz-tizenkét évszámot hogyan tudhattam volna ott helyben megjegyezni? Nem mintha legnagyobb gyengém a történelmi számok észben tartása volna, a történelmi évszámoknál hosszabb telefonszámokat például egyáltalán nem tudom fejben tartani, néha még a saját otthoni telefonszámom utolsó két tagja körül is kétségeim támadnak.

Azért persze csak figyeltem Fernando szavait, és azokat az évszámokat; melyeket már amúgy is tudtam történelmi olvasmányokból, mégis megjegyeztem.

— 1879-ben vívta Argentína mindmáig utolsó külháborúját, ezt is egy tábornok vezette, a híres Roca generális, őt nevezik a „sivatag hősének" az argentin történelemkönyvek. Tulajdonképpen a maradék indián törzsek ellen hadakozott, ő terjesztette ki Argentína határait a Kordillerákig, ezután a kétéves „tisztogató hadjárat" után már csak határkiigazító viták zajlottak Chile és Argentína majd Brazília és Argentína között.

Sokan voltak a Cabildóban. A látogatók jöttek, mentek, nézelődtek, én beszorultam egy relikviaként őrzött, legalább 120 éves kis íróasztal és az előttem álló hévvel magyarázó Fernando közé. Hadonászó karja alatt néha ki-kikukkantottam egy-egy képre, mely éppen meglátszott a

tovahaladó látogató mögött. Tanítványi figyelmem akadozott. Azon merengtem, mikor éppen semmit sem láthattam aj zsúfolt kis teremben a sarokból, hogy túlzás lenne annyi történelmi adatot magamba tömnöm; sok történelemkönyvet forgattam életemben, írtam is — a jól megtanult forrásmunkákat elfeledve, főként saját fantáziám „kútfejéből" merítve — történelmi regényeket. De nem szakszerű történelmi ismertetést! Hogy is ártakoznék bele hivatásos történészek dolgába?

– Ha meg akarja írni hazám történetét — rezzentett fel merengésemből Fernando —, mégiscsak a konvencionális sorrend tartást ajánlhatom. — S még nem is szabadkozhattam, hogy dehogy is akarok én olyant, ő máris mondta:

– Egyszerű, ha egy sémára fűzi fel a történelmi eseményeket. Hazám spanyol gyarmat volt; szomszéd országok része; önálló alkirályság lett; megindultak a függetlenségi harcok; elszakadtunk Spanyolországtól; a függetlenség kimondása óta akörül dúltak a testvérháborúk, hogy a belső országrészekkel szövetséges köztársaság legyünk-e vagy központi kormányzás alatt egyesüljünk; a külháborúk a végleges határ megállapításáért folytak. Ha időnként diktátorok alatt is, de végtére majd 120 éve egyvégtében köztársaság vagyunk, amit a föld nem olyan sok országa mondhatna el magáról, no már ha az országok tudnának önmagukról beszélni.

Egy csapat eleddig előttem tolongó fiatal lány kiment a teremből, és megláthattam egész hódító szépségükben a termet őrző tűzpiros ruhás huszárokat. Egy kissé közelebb is mentem hozzájuk. Fernando még egyre beszélt, ám én nem tudtam nem azt nézni, hogy a Pueyrredón huszárok dolmányán a gombok milyen fényesek! Aranyból volnának valóban?

—Mit néz, asszonyom, ó, hogy arany-e? Nem tudom, de miért ne?

ARGENTÍNA GAZDAGSÁGÁRÓL

— Az ország végtelenül gazdag, persze nem aranyban. Természeti kincseiben, a petróleum, a felszíni vas, hallott már róla? Még csak most tervezgetjük kitermelését,... de van nekünk, mennyi mindenünk van!
Gabonakivitele az országnak világviszonylatban a harmadik helyen áll, napraforgómag, lenmag termelésünk is világméretekben az elsők között van, állatállományunk kincset ontó nagyságáról szinte restell beszélni az ember.

A NAGYBIRTOKOKRÓL

— A nagybirtokokról nem tudom, milyen fogalmai vannak? Egyesek, magánszemélyek gazdagságának méreteiről? Erről külön több óra hosszat volna érdemes beszélnem. Nálunk kétmillió hektáros földbirtok nem egy van. Vannak az országnak nagy tartományai, ahol még csak most kezdik kataszterbe venni, felmérni, hogy egy-egy birtok valóban mekkora is. A művelési mód ma is külterjes. Gyakori a részes művelés.

— Tessék csak várni. — A zsebébe nyúlt, és valahol kölnivíz, hajszesz és más reklámcédulák között kotorászott, majd belső zsebéből húzott elő kis papírdarabot. — Jegyzet — mondta —, oda is adom, ha érdekli. A cédulán az állt, hogy:

„Az ország földterületének 80%-a a nagybirtokosok és részben külföldi társaságok kezén van. Buenos Aires provinciában, az ország legnagyobb gabonatermelő tartományában 1966-ban *is* 771 tulajdonos kezében van a

föld 25%-a, míg 2300 tulajdonosnak csak a föld 20%-a jut." (A cédulába ott, akkor csak éppen illendően belenéztem, hamarosan eltettem, Fernando tovább beszélt.)

– Földosztás, nálunk? Hajjaj, az itt nem európai méretű probléma. Pártunk legálisan utoljára Ilia idejében működött — elharapta a szót, fejét leszegte. Körülnézett. Aztán megint, mormolva: — mi megcsinálnánk — és hirtelen nagyon hangosan:

– Arany? Ó, az van most is bőven nálunk, no nem annyi, mint Perónunk távozása előtt — néhányan ránéztek Fernandóra. Erre megint suttogva:

– A második világháború idején ügyes kalmárpolitikusaink mindenik hadviselő félnek szállítottak aranyért, persze hogy aranyért élelmet elsősorban, aztán csak az utolsó pillanatokban izentünk hadat a németeknek meg Japánnak, mikor már vége is volt az egésznek. Perón még csak hadügyminiszter volt ekkor. Annak az aranykincsnek nagy része, ami ekkor gyűlt össze, odalett. Hová? Hajjaj! Szépnek találja ezeknek a díszkatonáknak ötvösmunkálta aranygombjait? Régi ruhák ezek — és csinos gyerekek, igaz?

A két katona olyan mereven állt, mintha bábú volna. Nemcsak én néztem őket, bámulta közvetlen közelről más is. Nők. Különösen fiatal lányok.

– Élnek — mormolta Fernando —, garantálom. Talán menjünk odébb. Az ott a nagy Pueyrredón arcmása.

– Pueyrredón utcán, téren bizonyára járt már, szállott le Pueyrredón nevet viselő földalatti állomáson? Ó, hogy a történelemben?

A TUCUMÁNI KONGRESSZUSRÓL

— Nos, mikor 1816-ban, július 9-én összehívták a hazánk északnyugati csücskében található Tucumán nevű városba a kongresszust, akkor ott mondották ki, hogy a „La Plata"

néven egyesült provinciák ezentúl Spanyolországtól függetlenek. A függetlenné deklarált ország ügyeinek Director Supremójává Pueyrredónt nevezték ki. Öt. Juan Martín Pueyrredónt, ez itt az arcképe. Figyeli, mennyivel szerényebb ruházatban van lefestve, mint amott feszítő díszhuszárjai?

FERNANDO SZABADKOZIK. KÖNYVEKET ÉS MÚZEUMLÁTOGATÁST AJÁNL

— Sajnos, ez alatt a rövid idő alatt, míg a várost mutogathatom önnek, a hazánk sorsát formáló, nagy államférfiaknak feléről sem beszélhettem. Ha győzné spanyolul, nem nehéz a stílusa, és érdekelné, ajánlanám, hogy San Martín történetét és méltatását Bartolomé Mitre könyvéből olvassa el. Mitre, ez a konszolidáló nagy államférfi, nagy szabadkőműves nemcsak államférfinak jelentős, hanem történelemírónak is. Egy történelmi materializmuson nevelkedett történész is tanulhat belőle.

— No, de hány utcai történelemóra alatt juthatnánk el *visszafele* haladva, hogy elvigyem a terecskére, ahol egy szekrény kőtábla jelzi: itt alapította az indiánok által nemsokára lerombolt, első kis Buenos Aires városkát Mendoza? Egész tartományt neveztek el róla, a Mendoza provinciát, azt a remek szőlőtermő vidéket.

– A második városalapítónak, Garaynak, szintén van egy emléktáblája valahol, nem is tudnám hirtelen, merre. Az általa alapított városka aztán végre meg is maradt. Az lett a magja a későbbi Buenosnak.

– A kezdeti Buenos! Izgalmas történetek füzérét kellene mesélnem arról az időszakról, mikor a még gyarmat hazám „fő" városának nem volt szabad kikötője, mert a spanyolok nem engedélyezték Buenos részére a tengeri kereskedelmet, más kikötőkkel lévén szoros viszonyban. Hogy hogyan

fejlődött akkor csempésszé az akkori város egész kisszámú lakossága, miféle kalózkodások estek.

– Talán vannak ezekről az időkről is jeleneteket ábrázoló képeink. Őszintén szólva, ezt nem tudom. De azt ajánlanám, hogy nézze múzeumainkban, képeken történelmi eseményeink ábrázolását. Nincsen eseményekkel zsúfolt, egyébként a maguk európai, hosszú történelmének mértékéhez képest kurta, alig pár száz éves történelmünknek olyan eseménye, amit hazámban meg ne festettek volna. Megjegyzem, olyan is: festett történelem. Lehetőleg mindent a 19-századi realista-naturalista stílusban, freskó stílusban ábrázolunk. Kedveli a bombasztikus képeket? Ezerszámra van belőlük.

– Erről jut eszembe: van Boca városrészében egy úgynevezett escuela del museo (múzeumiskola). Ott van összegyűjtve, lehetőleg jó másolatban, a hazánk történelmét ábrázoló minden jelentősebb kép. Szép, kronologikus sorrendben díszítik ezek a roppant méretű freskók ennek az iskolának a falait. A bocai gyerkőcök ilyen képes falu tantermekben tanulnak. De meg lehet ezt az iskolát képestől, gyerekestől, tanítóstól együtt, tanítási időben is tekinteni, a közönségnek is. A maestrák egyenesen szívesen veszik, ha látogatják, zavarják őket szemléltető oktatás közben.

HITTAN HELYETT: EDUCATTON MORAL

— Nekem még tanító bácsim volt elemista koromban, 29 éve, nem maestrám. Ma 35 vagyok. Mára szaporodtak el a maestrák, haha, bocsánat, hogy nevetek. Eszembe jutott a mi régi, elemista tankönyvünk. Egyazon vaskos könyvben volt: történelem, földrajz, írás-olvasás, számtan, alkotmánytan, nyelvtan, versikék, térképek, mondókák, képecskék; négy éven át ezt az egy könyvet hurcoltuk az iskolába, lehetett

vagy másfél kiló a súlya egy ilyen *Manualgrafnak.* Hittan-rész éppen nem volt benne, azt — kötelezően — nálunk, a nemzeti iskolákban sohasem tanítottak. Ehelyett volt egy rész, *Educacion moral* a címe. Ez a kis erkölcstan a szülők tisztelete stb. mellett elsősorban a hazafiság erényét volt hivatva belénk oltani. Kórusban, felállva fújta az egész osztály erkölcstanunk első tételét. Így hangzott, bocsánat, nagyon kell nevetnem, nem veszi rossznéven, így:

> *Somos un pueblo sano, un pais rico y con espiritu de paz!* (Egészséges nép vagyunk, gazdag ország, békés szellemű.)

— S ez még igaz is! Bocsánat, hogy nevetek, de igaz, mert mi annyi belviszályunk ellenére is: békés lelkületű nép vagyunk, az ország valóban gazdag. Kincsein túl persze bővelkedik nyomorgókban is, de hogy egészségesek volnánk? No, már amúgy általános népegészség terén nem állunk éppen a leghátul, sőt elég jó helyen vagyunk a latin-amerikai országok között. Azt tudja, hogy nálunk minden kórházi kezelés, betegellátás az állami kórházakban teljesen ingyenes?

ISMÉT PERÓNRÓL. MI VOLT HÁT LÉNYEGÉBEN A PERONIZMUS?

— Szó, ami szó, az ingyenes kórházi ellátást Perón vezette be. Tudja, ennek a nagyvad diktátornak a megítélése tettei kétértékűsége miatt is szerfelett nehéz, mert mívelt ez az ember úgynevezett jót is... Több rosszat persze. A szakszervezeti szabályokat például felfüggesztette, s a maga uralma alá nyomorította az egész szervezetet; mit gyötrődtek emiatt a mieink. Erről nem akarnék beszélni... Nézze,

asszonyom — szakította félbe önmagát Fernando, és eddigi hol hetyke, hol gúnyoros-öngúnyos történelem magyarázata komolyabbá vált hangon folytatódott —, Perón politikáját tulajdonképpen a második világháború után előállott helyzet határozta meg. Jóhiszemű s talán egy európai történész szemüvegén vizsgálva őt, elmondható lenne róla, hogy bizonyos, úgynevezett harmadik utas reformizmussal kísérletezett. A második világháború végleg megtörte nálunk az angol tőke hegemóniáját, és kiszolgáltatta az országot az észak-amerikai tőke térhódításának. Perón tulajdonképpen korporációs alapokra építette politikáját, s azt a legócskább demagógiával támasztotta alá. De kétségtelen, hogy működése a tömegek részére az első öt évben életszínvonal emelkedést hozott, no már ameddig ki nem merültek a külföldi kölcsönök.

– Közvetlenül a második világháború után nagy gazdasági fellendülés volt nálunk. Új gyárak létesültek, s az azokban vidékről felhozott munkásság akaratlanul is a perónizmus támaszaivá vált, hiszen nem is kereshettek problémáikra máshol megoldást, mint a Perón alapította szakszervezetekben.

– Hogy mi volt lényegében a perónizmus, hát úgy vélem, hogy a burzsoá reformizmusnak meg a keresztény demokráciának valaminő Janus arcú keveréke.

– S hogy milyen az előbb említettem postperónizmus ma? Nos, hát még mindig hatnak a perónizmus bizonyos, hogy úgy mondjam, előremutató vonásai, főként antikapitalista volta. Vannak nálunk perónisták ma is a paraszti rétegekben, már jóval kevesebben a munkások között, a perónisták zöme ma is kispolgár. Több, mint valószínű, hogy kispolgári szülők gyerekeit láttuk tüntetésesdit játszani az imént. Perónnak annak idején legelszántabb hívei a vidékről felhozott szegények, a peonok voltak. Ő ugyanis a fővárosba (úgyis, mint rászavazó párthíveket) számtalan vidéki peont telepített, lakótelepeket építtetett számukra, forszírozta az ország iparosítását, nagy

eredményeket érve el, de majdnem hogy végromlásba döntötte ezzel mezőgazdaságunkat, és — komolyabb hanghordozását hirtelen abbahagyva, ismét bíráló gunyorossá vált — aztán allűrjeiben egyre császárosodva, a kétpártrendszer helyett egyfajta, kétfejű diktatúrát kezdett volna.

EVA PERÓN

— Neje, Evita gyakorolta mindinkább az ország szociális gondozását. Ezek inkább nyomorenyhítő, karitatív intézkedések voltak, mint a bajok alapos felszámolása. De az Evita iránti rajongás a zsarnokot imádni szerető kispolgárság egyes rétegeiben egyre növekedett. Van olyan felfogás is, mely szerint Perón azért is rúgta össze a patkót az egyházzal s látott hozzá a templomok szorgos felégetéséhez, mert Evita 1952-ben bekövetkezett korai halála után, papságunk egyáltalán nem akarta őt „szentté" nyilvánítani, sőt még boldoggá avatására sem terjesztette fel a Szentszékhez, pedig a város utcai népe úgy imádta ezt az asszonyt, holta után is, mint egy valóságos szentet. Tessék vigyázni a lépcsőn lefelé, kissé megkoptak már ezek, nehogy elessék. A Plaza de Mayóra gyalog is lesétálhatunk.

— Eva Perón életében egy hivatalt tartott fent, hová boldog-boldogtalan kéréssel fordulhatott, és Evita hivatala angyali jósággal működött, karácsonyfadíszt, cukorkát és állást egyaránt juttatott azoknak, akik hozzá folyamodtak, aztán holta után is felállítottak pontosan itt is, a Plaza de Mayón nagy ládákat, afféle postaládaszerűeket, kívánság-levelek számára. Az utca népe azokba dobhatta be leveleit, melyekben elsírta panaszát és kért segítséget Evitától, aki meghalt már, de most nyilván a mennyekben lakozik, hiszen a leveleket kiszedeti a ládákból, és egyik-másikra segítséget hozó válasz is érkezik. Nem hiszi? Ez népmesének vagy

politikai pletykának hangzik. Fogja még hallani mástól is ezt meg hasonlókat. Színigaz. Magam is láttam ilyen kívánságládát felállítva ezen a téren. Voltak buenosi haverok, persze srácok, akik porqueriákat firkáltak papírokra, s azt dobták be, ha tehették, ezekbe a ládákba. Mi azon ábrándoztunk gyerkőc korunkban — itt jártam középiskolába én is —, hogy... ha egy kis bombánk volna hogy... no, persze, ha egy ilyen kívánságláda robbantása az egész rendszert robbanthatta volna... Rendőr őrizte a kívánságládákat. Éppen itt is volt egy olyan. Emlékszem. Ez az. Itt vagyunk a Plaza de Mayón.

—Szépnek találja? Igen, ez a legszebb, a legkedvesebb terecske

A FORRONGÁSOK TERE

— Az 1810-es, az ország függetlenségének kivívásáért kirobbant forradalomnak tiszteletére van Május térnek elnevezve.

— Megjegyzem, évtizedeinkben is e helyen szokott lebonyolódni a legtöbb felkelés, rendszerváltás, belháború; itt szoktak tüntetni sztrájkolóink is.

AD VOCEM: SZTRÁJK!

— Már említettem a két hónapja megesett diáksztrájkot, ami városomban zajlott le, ott tudja, ahol tanítok. Nem könnyű tanárnak lenni egy nemzeti egyetemen. Mint tanár, nem lehetek diákpárti, de természetesen az vagyok. Korosztály kérdése is, az hogy az ember kikkel tart. Csak óvatosan vehettem részt benne, a könnygázbomba fröccse mégis elkapott, egy hónapig volt kötőhártya-gyulladásom, de nem mertem vele orvoshoz menni, és az egész gyötrelmes hónap

alatt úgy tettem, mintha kutyabajom sem volna. Volt már kötőhártya-gyulladása? Cudarul tud fájni.

– Perón elűzésének néhány epizódja is ezen a helyen szcenírozódott. Ó, a mi békés szellemiségünk! Azon a napon alig húsz halottja volt a nagy eseménynek, egy kis lövöldözés folytán itt, no meg a Casa Rosada körött.

Igazi forradalom, melyre oly nagy szükségünk volna? Ó, régen nem volt, még egy komoly, igazi sztrájk sem, csak afféle apróságok. Mintha ezekben az években tartós viharszünetben élnénk.

– De nem tömöm tovább adatokkal a fejét. Nem veszi rossznéven, de nem is tudom elhinni, hogy meg tudna ennyi mindent jegyezni. Tessék szemlélődni inkább!

– Nem veszi rossznéven, hogy hazavinni már nem tudom? Hazatalál innen? Intsek egy taxiért? Vagy tegyem fel buszra? Ha földalattival menne, a Canning nevű állomáson kell leszállnia. Nem akar még hazamenni? Elnézést. De ki kell még hajtanom Urquizába, mint említettem.

UTCAI TÖRTÉNELEMÓRÁIM UTOLSÓ PERCEI

— Még itt, a közelben, az Avellanedán is volna egy kis üzleti dolgom, haha! — Bogarat tett a fülembe, hogy a történelmet történeti neveket viselő utcákon, tereken keresi. Persze, ez így van más országokban is. Hogy utcanevet, teret egyre történelmi személyiségekről neveznek el. De el kell ismernie, hogy annyi generális nevét hordozó utcatábla sehol sincsen, mint itt, aminthogy annyi katonai diktatúra sem volt talán eleddig sehol a világon, mint nálunk. Remélem, asszonyom, nem vész el a nagy városunkban. Ne aggódjék, sétálhat nappal benne nyugodtan. Nincsenek már tengeri rabló kalózaink. De azért a retiküljére vigyázzon. Carlota senorának nem mernék többé a szeme elé kerülni, ha

valami kellemetlensége támadna. Nekivág egyedül? Bravó, bra-vissimo! Mis felicidades! És jó tapasztalatokat! Ha ismét Buenosba jövök és rá is érnénk, ön is én is, tehetem tiszteletemet?

EGYEDÜL, HAZAFELÉ

A Lavalle utca sarkán búcsúztam el Fernandótól. Lavalle! Hiszen ő is egy tábornok volt!

Mintha a testvérháborúk korának egyik vezére lett volna. Rosas és a caudillók előtt? Talán. Vagy biztosan? Nem tudom. A fejem zúg a sok egyszerre hallott történelmi névtől. Ki lehetett, ki nem Lavalle, utcát, azt nagyon kedveset neveztek el róla. Napközben ebben sem közlekedhetnek járművek. A fémkupakoktól csillogó úttest közepén hömpölyög le s föl a nép. Ahhoz hosszú, hogy végiggyalogoljak rajta. Majd csak hazajutok valahogyan. Kapukulcsom van. Hogyan is kell innen Palermóig mennem? Annyi bizonyos, hogy *nem* a nagy történelmi neveket viselő utakon kanyarog hazafele menet a busz, de ha nem azokon, akkor melyeken is? És a megálló hol lehet? Kizárásos alapon egészen jól tudom, hogy merre *nem* kell mennem. Nem a széles Rivadavia avenidán, az kétségtelen Rivadavia is egy nagy tábornok volt és Comodoro Rivadavia az argentin petróleumlelő és -feldolgozó helynek a neve. Fernando mondta. Nem eleget mondott az argentin petróleumról, pedig mennyit beszélt.

Kedves fiatalember volt ez a Ramón y Martinez senor. De hogy én milyen suta alak vagyok! Miért is nem vásároltam tőle legalább egy sampont? Nagy szívességét bár ennyi figyelemmel viszonozandó. Persze a pesók! Van velem valamennyi. Pontosan 650. Az hatvanöt forint. Innen hazáig 200-250 peso egy taxifuvar, ha minden kötél szakad és nem találom meg, hogy hazafele melyik buszra szálljak.

Nagyon megéheztem. Annyira, mintha én beszéltem volna oly sokat, s nem Fernando. De ezek az előkelő, pompás

vendéglők itt a Lavalle-on zsúfolva vannak. A Papafrita vendéglőben annyian ülnek, hogy még állnak is a megürülő asztalok mellett, sorukra várva.

Ha menetiránt hazafele bandukolva, egy kis nem zsúfolt vendéglőre lelek, bizony hogy betérek én.

Be is mentem egy negyedórai gyaloglás után oda, ahová az volt kiírva, hogy:

El restorán del Tatu.

Tatu. Az is egy név. Igazán gyanútlan voltam. Azt hittem, hogy az a tulajdonos neve. És percek múltán már ettem is valami citromos ízű, krémben ázó fehéret.
Azt tett elébem kérés nélkül maga a tulajdonos, Tatu úr. Kissé pecsétes, de mégiscsak fehér melleskötényt viselt, ez a komor, méltóságteljes férfiú. Arca pipacspiros és három sor tokával körített. Azon a soron, ahová én ültem le egy asztalka mellé, senki más sem ült. A fal menti másik soron, az asztalkák körött, szorosan egymás mellett néma férfiak ültek. Csupa férfi. Nő egy sem. Négy öt egy-egy asztalka körött. Ki pulóverben, ki zakóban. De mind éjfeketében. Az asztalra könyököltek, és egy sem ette az én fehér izémet. Mind cervezát söröztek gondterhes, néma csöndben.

Hogy én milyen peches alak vagyok! Valamely idegen világról való tapasztalataim majdnem soha sem egyeznek meg másoknak ugyanarról a tájékról elbeszélt vagy éppen fogalmazott, leírt tapasztalataival. Mielőtt Fernandót megismertem volna, bőséges ismertetést olvastam egy francia szerző tollából — többek között — az argentinok *hallgatagságáról.* Fernando pedig annyit beszélt egész nap, szóhoz sem juthattam tőle. Legyek igazságos, nemcsak beszélt, mondott is egypár érdekes dolgot. Carlota úgy konferálta őt nekem, mint a mai, ifjú argentin értelmiséginek, egy szín-criollónak a prototípusát. Vagy mégis inkább azok a komoran hallgató, söröző férfiak volnának az igazi argentinok?

Általánosítástól vissza nem riadó francia szerző állítja, hogy az argentinok: a némaságig hallgatagok. Sűrű, vég

nélküli csendben ülnek együtt, miközben „csak úgy repdesnek ki nem mondott véleményeikkel a csöndben szálló, néma angyalok". Az argentin nem közlékeny — írja —, befele forduló, azért fél a közlékenységtől, mert attól tart, hogy: „nem talál társadalmi visszhangra", ha zárkózott némaságából kilép. Zavarban van. Határozatlan, habozó és gyanakodó is, mert nem tudja, kinek is beszélne és mit is kellene mondania. Ha mond nagy ritkán valamit, azt rosszul mondja. Ki kell találni kihagyásain keresztül, hogy mit mondana, mert: „a fontos dolgokat az argentinok nem mondják ki, csak utalnak rá". (Fernando mintha nagyon is kimondott volna egyet-mást! És egyáltalán keveset „utalgatott". Igaz, hogy többnyire franciául beszélt velem, hogy jobban értsem. Lehetséges, hogy francia nyelvre kapva bőbeszédűvé válik a hallgatag argentin?)

Olvastam róluk már azt is, hogy:

„A rosszul világított kávéházak tömve vannak. A magas asztalokra könyökölve csupa férfi. Nem hangzik fel zordul hallgató soraikból egyetlen könnyed nevetés sem. Halkan kimondott szavak úsznak gondolatjelek között!" — Szép leírás. Ez itt ugyan nem kávéház, nincs is egészen tömve, igaz, kívülem egyetlen nőszemély sem tartózkodik benne, és a férfiak csakugyan hallgatagon könyökölnek az asztalokra. Gondolatjeleiket ugyan éppen nem látom úszni a levegőben. Fejüket meg sem rezzentik, csak nagy fekete szemgolyóik fordulnak lassan a sarokba, felém. Végezzünk gyorsan. Nem való magános asszonynak beülni Tatu úr - úgy látszik — inkább csak férfi vendéget kedvelő restorant-jába. Greti amúgy is pompás, argentin nyersanyagból európai módon készített vacsorával vár odahaza. Meg sem merem majd neki mondani, hogy megcsaltam és elővacsoráztam — mit ettem? Mit is ehettem? Oly gyorsan faltam be, igazán nem nagyon figyeltem. Fizetni egészen keveset fizettem, alig 250 pesót. A ráadásul otthagyott ötvenet elmosolyodva tette el a belépésemkor még mosolytalan, hármas tokájú Tatu úr, aki - *dehogy is tatu* - Mikor felkeltem helyemből nyájas mosollyal megajándékozott étlapjainak egyikével, tegyem el

emlékbe, s legyen máskor is szerencséje. Az étlap fejlécén egy — általam eleddig nem ismert állatnak, egy kis szörnyetegnek — a tatunak rajza díszelgett. Egészen kicsit csuklottam meglepetésemben, hogy íme, tatuhúst vacsoráztam.

Fejemben az argentin történelem eseményeiről hallott nagyságos magnitúdók és kavargó Hók tömkelegével maradék pesóimért csak hazavitt egy taxi Palermóba, János és Greti tágas-szép házába, melynek hatalmas, kovácsoltvas díszes kapuján a parányi kulcslyukba is sikerült ezúttal icipici saját kulcsocskámmal beletalálnom.

Nem bizonyos, hogy a második, a csak illemből megkóstolt marhahúsos vacsora nem hagyott elaludni még éjféltájban sem. Vízióim éppen nem támadtak, de mintha hallucináltam volna . . .

LOS DICTADOS DEL TATU

- Ajánlom, hogy egyszerre cobrálja az argentin liót és magnitúdót! Akkor talán arányos képzetei lesznek szülőföldemről! — sugalmazta a tatu, mikor a tatu-vacsora után álmatlanul merengtem aznapi, sokrétű élményeimen. Kezemben a tatu-vendéglő étlapja. Az étlap tetején ennek a világcsúfja kis örvös állatkának megkecsesített rajza.

A cobrálás Buenos élelmes lakójának, a „vivo portefiónak" naponta sokszor használt kifejezése, és ehhez képest főtevékenysége mindennemű járandóságait, anyagaikat és szellemieket, szorgos-tüstént: beszedni? behajtani? begyűjteni? nem! Cobrálni. Fernando is cobrált. Szemem láttára. A cobrálás a porteno szerint lefordíthatatlan. Igazán cobrálni csak argentinul lehet. Aki Argentínában él, az cobráljon — súgta a tatu.

Ha úgy vesszük, az író is cobrálja élményeit. Még akkor is, ha csak céltalanul ődöng egy idegen világban. De hogy egyszerre cobráljam a zűrös-zavaros Hókat és az ország

nagy történelmi múltjának máig ható eseményeit, a fenséges argentin magnitúdót?

— Csakis — súgta a tatu. — Én készséggel diktálok önnek, ha hazámról való vélekedésében megakadna.

Hogy az óhazájáról! Tudtommal az övesállat-félék, a sörétes armadillók családjához tartozó tatu, s nevezetesen az én ehető (mert, íme, egyik rokonából ettem), szóval az én tatupojum egész Dél-Amerikában elterjedt, nemcsak Argentínában. Bogár szempontból roppant kártékony állat, mert mindennemű rovarokat és férgeket szeret falánk módon, kilószámra bekebelezni. Bogárszegény időszakban megeszi a növények gyökereit is. Brazília őserdeiben ugyancsak bennszülött ez az üreglakó. Holdvilágnál szokták vadászni, mert olyankor szeret kibújni a föld alól. Peruban kutyafalkákkal hajtják ki a vackából. Van rokonsága Venezuelában meg Bolíviában is. Igaz, ott leginkább vízzel szokás a kis világrondáját a tatulyukból kiönteni. Mint máshol az ürgét.

– De eleddig csakis Argentínában választottak a jó emberek nemzeti-sajátosat jelző emblémájukul! Nemem persze elsősorban a tatu vendéglőkben fordul elő. Rokonaimnak hófehér, omlós, a tyúk és állítólag a házinyúl pecsenyére egyszerre emlékeztető húsát, citromlében áztatva, borssal fűszerezve készítik és eszik. Jaj, Ceferino! Argentína új, reménybeli szentje könyörögj érettem, nehogy belőlem is pecsenye legyen! Bár addig, míg pézsma illatú tatu lánykáimat felnevelem, és megtanítom őket rá, hogy ha rajok törne a kutyafalkával vadászó végzet: ne védekezzenek! Úgyis hiába! Páncéljaink, téglalap alakú öveinkből kiálló sörtéink, nyakunkon lelhető csont bibircsókjaink néha még csak megvédenek a lándzsával ránk támadók ellen, mert a lándzsa esetleg lesiklik fényes, barna-fehér páncélunkról. És a következő döfés elől sikerül föld alá iszkolnunk. De akire a kutyák egyszerre csapják rá kemény praclijukat, nem, ezektől a fenevadaktól sörtéink sem védenek meg. Bizony, gyerekeimet ily esetre *negatív*

magatartásra kell nevelnem. Ne álljanak ellent, mert úgy többet szenvednek. Ne küzdjenek, úgyis hiába!

– Önnek, a cobrálásra nézvést *nem* ajánlom a negatív magatartást. De annál inkább ajánlom, hogy ha hazánkról vélekedve megakadna: használjon *negatív* vélekedést. Nem tudná leírni mi, milyen? Írja le, hogy milyen *nem!* Én önnek a dolgok nemleges jellemzéséhez mindig szívesen szolgáltatok adatokat. Különösen, ha hazámról szól. Mert igenis, elsősorban *ez* az én hazám! Például azért is, ami kivételesen *nem* nemleges dolog: hogy itt használják nevemet, lerajzolt alakomat hazai áruk védjegyéül is! Már nemcsak a lámát reklámozzák kérem! Ő is őslakó itt, nem mondom. Hírnévben vetélytársam. De az az érzésem, hogy egykettőre én leszek a győztes, mert figyelje meg, naponta egyre több árucikket az én leegyszerűsített nevem, a tatu fémjelez!

Arra a régi értesülésemre gondoltam, hogy az argentínai őserdőkben, fák gyökerei alatt fészkelő tatukat még a valamikori indiánok sem ették meg, olyan büdösnek találták.

– De, kérem — szisszent rám a tatu-poju — az a nagyon büdös, az az egy méter hosszúra is megnövő, negyvenöt, ötvenkilós *óriás* armadillo volt. Nem az én nemzetségem! Hát volt kellemetlen illata annak a tatuhúsnak, amit ön ma este evett?

Enyhén csuklani kezdtem, mikor gyomrom vele rokonnemű tartalmát emlegette. De ezt a tatu nem méltatta figyelemre. Arról suttogott, hogy az ő valódi rokonainak kis teknő alakú tetemeiktől természetesen régen megfosztott páncéljával, mint argentin népi zeneszerszámmal ismerkedhetem meg.

– Hogyhogy? Még nem hallott volna argentin népdalt, balladaszerűen előadott tangót, tatupáncélból készült húros hangszerrel kísérten? Charanga a neve a tatu-páncélból készült hangszernek, asszonyom. Már most nemlegeset kell önnek mondanom, mert bevallom, a charanga *sem* eredeti

argentin népi találmány. Mint még oly sok minden nem. Paraguayban, mondják, elébb találták fel a tatu charangát, s máig is többet készítenek és használnak. De az argentinnak mondott népi specialitásokat tároló népművészeti boltokban található azért itt is ilyen zeneszerszámot. Tessék elmenni a Florida utcai házaknak belső folyosóiba, a galériákba telepített üzletekbe. Van ott minden efféle, és nincsen messze egy ilyen galéria a legelegánsabb tatu-vendéglőtől, ahol gondolom, ön is megízlelte rokonaimnak pézsmaillattól elválasztott, fűszer szagú, omlós húsát?

– Szamárság, gondoltam magamban. Formalizmus lenne, erőltetett, eredetieskedés megfigyeléseimet — hacsak a negatív jeleket hordozókat is — los dictados del tatu a „tatu diktálta" módon lejegyeznem.

—És miért ne? — súgta a tatum. — Ha erről az országról ír, teheti!

– Ez a leghagyományőrzőbb és hagyománytisztelőbb ország mind között. Irodalmi formákat, irányokat tekintve az a *hagyománya,* hogy a legmerészebb formai és tartalmi újításokat is — ha nem saját fiai találták fel azokat, akkor is — azon frissiben magáévá teszi. És máris hagyományszerűen, hogy ne mondjam: konvencionálisan újítva használja. (Csak figyelje meg! Olvasott már Cortazárt vagy Juarrozt? Az csak a legutóbbi hosszú és kemény dictadura, Perón generalisszimusz idejében volt, hogy hazámról hazai írók nem szólhattak bárminő formában is. De ma? És — bocsásson meg a szóért — egy idegen? Miért ne? Sajnos, a tatuevés divatja is e nagymúltú diktátor idejében terjedt el. (Védjegyül nevemet és képemet csak manapság, szelíd-szolid diktátorunk idejében kezdik használni.) De a nagy Perón képes volt ebben a marha-vesepecsenyét millió tonnaszámra termő országban, népének egy időben „hústalan" napokat előírni. Egy igazi, hízott, fiatal marhahúson nőtt argentinnak a hal, a csirke, a kacsa, a pulyka s más kétlábú szárnyas ugyebár nem hús. Hanem egyéb. Hát, hogy ezen bukott-e meg Perón vagy egyében,

azt nem akarom tudni. Mert én, a tatu ebben is „új argentínség jelző" vagyok, hogy csakis óvatosan vagy egyáltalán nem politizálok. Mondják, hogy exportra szánta egykori nagy diktátorunk a polgártársak szájától időlegesen elspórolt marhahúst. S nagyon lehetséges, hogy rokonaimnak csemegévé válása is ebben az időben keletkezett, mert ugye hol van a tatuhús a hal-csirke miegyébtől? Hogy így volt-e csakugyan, annak ön alaposan utánajárhat.

— Akar majd írni hazám dicső és küzdelmes múltjáról is? Mezőgazdaságáról? A ganaderíáról, az állattenyésztésről bizonyára ír: Ha a lovakról is szólna, s biztosan szól, hiszen a gaucho lovasmutatványok ma is sok idegen csodálót vonzanak ide ugye, meg a lóversenyek is elég jól jövedelmeznek — írjon mindenről! De kérem, el ne felejtse megemlíteni, hogy gyűlölöm a lovakat, örökletes gyűlölet ez. Őseim örökítették át sörtés páncél alatt verdeső szívembe. Nincs az az argentin tangó-szöveg, melyben úgy tudna fájni a megcsalt szerető corazón-ja, mint a tatuszív, ha a lovakra gondol. Tudja, mikor még a lovak a pampák vad füvein, az alfafüveken vágtatva versenyeztek, s nem volt nekik jól ledöngölt talajú versenypályájuk, többen a lábukat törték. Ugyanis rohanásukban meggondolatlanul rádobbantak egy-egy föld alatti tatufészekre. Persze, hogy a pampákon fészkeltünk hajdanán. Eledelünk, a kis férgecskék ott teremtek bőséggel az alfafüveken. Mondanom sem kell, hogy a föld gyakran beroskadt a vágtató ló lába alatt. A kis tatukat agyontiporták. És még nekik állt fönnebb, kérem. Mert, hogy a lovak lába beletörött a tatulyukba a tatugyerek agyontiprása közben. Bizony, hogy a lovak „védelmében" kezdték legelőször szervezetten irtani őseimet. Régen volt. Én már sohasem éltem a füves pampán, csakis itt, a pampák civilizált fővárosában. A patiós házakban akad még itt-ott egy-egy kis belső kertecske is, melynek nem betonozták le a talaját. Ilyen házacska kertjében élek én is. Megsúgom önnek, hogy pontosan amellett a tatu-vendéglő mellett van

ez a patiós kertecskés ház, ahol ön néhány órával ezelőtt betatuzott. Sajnos, a patiós kertes házak egyre inkább eltűnnek a belvárosból. Nem vette észre, hogy milyen rohamosan építik be ezeket a kedves belső udvarokat és kertecskéket égre törő ronda toronyházakkal? Hja, épül, fejlődik a város. Fejlődik. Legalábbis hazámban a régi, kényelmes, kedves helyek eltüntetését, betonépületekkel való betömködését fejlődésnek, a város fejlődésének nevezik. Kérem, hogy a régi szép, kényelmes világ emlegetésért ne tartson túlságosan konzervatívnak. Csak annyira vagyok az, amennyire az egy új argentinséget jelző modern tatuhoz illik. Asszonyom, bennem semmi sincs az állítólagos spanyol udvariaskodásból, kellemkedésből. Én ős dél-amerikai vagyok. Hol voltak a spanyol konkvisztádorok meg a criollók, mikor az én őseim már óvóhelyeket építettek a pampák mélyén? Vélem, hogy még az ősindiánok is csak akkor állottak e tájon kétlábra, mikor már az én őseim mélységesen birtokukba vették az egész kontinenst.

– Udvariasságom nem ezektől az utólagos jövevényektől tanultam. Az velem született. Mondja, mit ivott tatuhusra, kedves asszonyom? Fél száraz mendozait tudnék ajánlani. A tatuhús még senkinek sem feküdte meg a gyomrát. Fogyasztásához csak jó egészség és egy kis étvágy kell.

– Az élmények cobrálásától ne tartson. Fog az menni. Ami vérévé válásukat illeti, azaz... elnézést kérek a triviális szóért, de én olyan modern argentin vagyok, aki nem finomkodik, hanem vaskosabb kifejezéseket is használ, szóval, ami élményeinek bekebelezését és alapos megemésztését illeti, azzal szemben vannak halk kétségeim, ön sem régi ember e tájon. Csak jövevény. Nagyon jó étvágy kell hozzánk, argentinokhoz, asszonyom. Részemről: buen provecho! S csak hívjon, diktálok, ha megakad...

A PALERMÓI KERTBEN

Fernando utcán adott történelemórái kissé összezavarták fejemben az Argentína történelméről szerzett ismereteimnek sorrendjét. Lehetséges, hogy mégsem célravezető ez a visszafele haladó tanulás? Megbízhatóbb volna visszatérni a konvencionális módszerhez, és kezdeni az elején? Hiszen arra sem jutott ideje Fernandónak, hogy a Colonia koráról beszéljen! Abból az alkirályság korát volna jó alaposan érteni. Itt, most a kerti széken, mellettem, argentínai történelmi munkákból öt is hever. Az egyikből azt tudtam meg a Colonia koráról, hogy a Rio de la Plata nevű egykori spanyol gyarmat két és fél századon át a perui alkirálysághoz tartozott. l622-ben Cordobában azért állították fel a szárazföldi vámhivatalt, hogy az akkor még különálló Tucumán tartomány és Rio de la Plata *közti* kereskedelmet szabályozzák. III. Károly spanyol király csak 1776-ban emelte önálló, külön virreinatói, alkirálysági rangra Rio de la Plata tartományt, s hogy attól kezdve ez az országrész rohamosan fejlődésnek indult. Buenos Aires ekkor vált igazi nagy kereskedelmi kikötővárossá. Eladdig ott csak a kalózkodó tengeri kereskedelem folyhatott, és a csempészkedés — mint ezt különben Fernando nekem elhadarta. Ettől az időtől azonban elkezdődött a szabad kereskedelem, a bőráruk, húsneműek nagyban történt szállítása, fellendült a mezőgazdaság.

„A MAI GAUCHO"

Argentína számos napisajtójából többre előfizetnek házigazdáim. Folyóirat is jár a házhoz, nem is egy. A legfrissebb újságokból most is ideraktam magam mellé egy kisebb halomnyit — a világhíres *Prensa* napilap két példányát, a *Nacionból* is egyet, itt kínálja magát elolvasásra a *Clarinnak* néhány színes melléklete is — a legfölül fekvő

nyomban egy mai gaucho fényképével. A mai gaucho, akit — olvasom — ez alkalommal valaminő „argentin népviseletet bemutató" ünnepségen fényképeztek le, a hagyományos bő, fehér gatyát, a szépen szabott bőr chiripát viseli. Markáns vonású arca van a kép-gauchónak, nemes sasorra, nagy sombrerója és megjegyezi a képismertetés, hogy borjúbőr cipőjét ezüst fűzőlyuk-karikák és ezüst díszszegek ékesítik. Az sem maradt el a *Clarin* gauchót magasztaló cikkecskéjéből, hogy íme, ez az itt bemutatott férfiú egy szín criollo.

CÍMEK ÉS RANGOK

Ezt a *szín* criollóságot is elég bonyolult megérteni. Hiszen itt nemcsak a marhapásztor, a gaucho szín criollo, dehogy! A legeslegigazibb criollók azok az úriemberek, akiknek ősei valamikor Spanyolországból jöttek ide — és már odahaza is valakik voltak. Az Alvaradók, Dominguezek, Diazok, Fernandezek, Estradák, Gonzalezek, Herreák, a Jimenez, Lopez, Rivera, Pardo, Sanchez, Perez, Valdés, ki tudná felsorolni nevű idetelepült, ősi spanyol nemesek sarjadékai. Címerük mását, megfestett képét múzeumok állandó kiállításain, heraldikai kiadványokon, egy-egy, a legmodernebb házsor közé ékelődött, ottfeledett késő barokk stílusú palotácska kőkapuja fölött is láthattam már a városban. Őket magukat persze nem. Bár egy nem is túl sznob magyar ismerősöm minap említette, hogy ha nagyon akarom és ő is igyekszik, egy valóságos Echeverra családdal összehoz. Hogy ismerjek igazi, nemesember criollót. (De csak ígérte.)

A címeket és rangokat a nagy forradalmuk idején eltörölték az argentinok, neme szerint minden állampolgár: úr vagy úrnő, senor vagy senora. „Társaságbeli bennfentesek" persze itt is vannak bőviben, legalább annyian — ha nem többen —, mint az ugyancsak címeket,

rangokat nem viselő Franciaországban; tudják ám ezek, hogy ki volt, volna vagy lehetett duque, duquesa, condes vagy condesa. Ha hivatalosan nem is használják, de egy magánlevél borítékjára, azért *nem* tilalmas (kissé illő is) ráírni, hogy: „Condesa Immaculata Felicia Grácia de Jimenéz y Delgado."

A HÁZ ASSZONYA

Greti, a ház asszonya orvosnő, Kolozsvárott végzett. Mikor idekerültek, az itteniek nem érvényesítették a diplomáját. Ahhoz neki spanyol nyelven nemcsak minden egyes szigorlatot újra le kellett volna tennie, még érettségiznie is újra kellett volna spanyolul. S bár ő román egyetemen tanult, s franciául is jól beszél, és a spanyolt egykettőre elsajátította, az első elhelyezkedés, a gyereknevelés, a család, a megélhetés kezdeti nehézségei miatt nem jutott hozzá, hogy tanuljon és vizsgázzék. Az első években egy kórházban mint ápolónő dolgozott. Most már évek óta háziasszony, ennek a szép nagy háznak úrnője. Jelenleg éppen valami nagyon jó illatot árasztót tett oda a tűzhelyre. Míg az készül, Greti az ebédlőasztal mellé ül, s ott Anarosának egy francia irodalomtörténeti részletet kivonatol spanyolul. Úgy találja, hogy leányának túl sok tanulni valója van, jobb ha segít egy keveset a különben jeles rendű gyereknek, hadd maradjon egy kis szabad ideje, mikor elmehet úszni egyet valamelyik barátnőjéhez a kerti úszómedencébe, a pilótába.

Greti közben a nagy háznak egy kis, hátsó vendégszobájába beszállásolt barátjukkal is törődik, most éppen vödröket ad oda neki: az illető szobafestő. Kint lakik egy messzi külvárosban. Az alatt a három nap alatt, míg itt Gretiéknél két szoba újrafestésével végez, meg ha lehet, még a patio falának igen megkopott részeit is felfrissíti, nem érdemes hazamennie. Greti ebédet, vacsorát is ad a házi

szobafestőnek; terít is már az ő részére is a szép, magyaros bútorú ebédlőjében.

A guadalupei Szent Márk-templomban delet harangoznak. (Ezt a szép épületet nem égették fel 1955-ben.) Közel van hozzánk a Szent Márk; idehallatszik a harangkongatás, a kertbe. Ilyenkor egy idegenbe szakadt magyarnak illenék felállnia, és háromszor Hunyadi, Hunyadi, Hunyadi Jánost kiáltani! Hát senki sem tudja azokban az idegen országokban sehol, ahol szokás még delet harangozni, hogy a mi Hunyadinknak a törökökön aratott győzelme emlékére rendelte el egy pápai határozat a déli harangszót? Bizonyára nem tudják. Aki idegennek én még ezzel (régebben) eldicsekedtem, úgy nézett rám, mintha valami érthetetlen, távoli mesével hencegő félnótásnak tartana. Tizenhatot kondítottak. Nemsokára ebédelünk.

EGYÉNI TÖRTÉNELMI MAGYARÁZAT - ÉHOMRA

A házi szobafestő máris megkezdte az ebédszünetet. Itt löcsbölődik, mosakodik a kertbe nyíló, kis második fürdőszobában; hallom azt is. Kijött hozzám a kertbe. Pihenne egyet pihenés előtt? Bemutatkozott, mellém telepedett.

Ötvenes éveiben járó, zömök, deres kefefrizurát viselő férfi. Temesváron volt kisgyerek. Szülei katolikus svábok. Sok testvére volt. Belőle papnövendék lett, majd jezsuita szerzetes. Már gyerekkorában vonzotta a hajdani nagy misszionárius jezsuitáknak példája. Azoké, akik oly sokat tettek ennek a földrésznek kulturálásáért. Az Argentína északi részén levő Misiones tartománybeli egykori jezsuita atyáké, akik az indiánokat nemcsak megkeresztelték, hanem nekik gazdálkodást tanítottak, iskolát alapítottak, valóságos kis indián kommunitást létesítettek. Emberem még fiatalon Peruba került, onnan Argentínába, aztán — nem mondja

miért, és ki kérdezhetne ilyent? — harmincéves korában kilépett a rendből, s azóta szobafestéssel tartja el magát.

Olvasott volna falfestés közben is? Vagy csak most hozta ki ide azt a hóna alá fogott, vaskos könyvet? Spanyol a felírás rajta, nem látom, hogy micsoda. Leül mellém, a körém rakott könyvhalomra pillant, s nem fog hozzá a maga könyvének olvasásához, hanem így szól:

– Argentin történelem? Nem közömbös, hogy milyen könyvekből tanulja. A függetlenségi harcokról már bizonyára olvasott. — és kérdezetlenül:

– Argentína függetlenségét három nagy társulás összefogásának köszönheti. Kik csinálták meg a mai, független Argentínát?

– Először:

– a Spanyolországból kitiltott, joggal megsértődött jezsuiták;

– másodszor:

– a zsidóság. Mégpedig, mint bizonyára tudja, az 1492-ben Spanyolországból kiűzött, a világba szétszóródott, Spanyolország elleni jogos haragjukban összefogó egységes, szefárd zsidóság.

És *harmadjára* azok a szabadkőmíves államférfiak és katonák — San Martíntól kezdve Sarmientón át —, megannyi kard vagy tollforgató függetlenségért vívó nagy argentin, akik valamennyien az angliai szabadkőmíves-páholy tagjai voltak. Nem kétséges, hogy az angol tőke Argentínába áramlásának is . . . — sóhajtott egyet. Mintha pont nélkül befejezte volna sommás, kéretlen és rendkívül szubjektív értesítését. Majd a könyve után nyúlt, ki is nyitotta, de nem olvasott bele. Ismét sóhajtott:

— Ebéd utánig beszárad az okkerem — mondta, felkelt, és a kerti fürdőszoba mellé egy vödörért ment, talán, hogy abban hígítsa fel a festéket, nehogy idő előtt besűrűsödjék? Későbben, mikor Anarosa is megjött az iskolájából (már fél egyre hazajött), igen finom ebédet fogyasztottunk el

közösen. Petrezselymes sült kagyló volt előételnek. Csak úgy ropogott a kagyló rugalmas húsa a fogam között.

Ebéd utáni sziesztám alatt a kertben a semmittevés vágya kísért. Milyen szomorú, hogy „üres fejjel" lenni mégoly boldog pihenés közben sem lehet. Képek járnak-kelnek a szemhéjam mögött. A kagyló. Az imént? A sült? A múltkor nyersen is megkóstoltam. Pihenni akaró ember ágas-bogas képzettársítása: Kosztolányi egy esszéremeke jut az eszembe. Persze nem szó szerint, ahhoz kívülről lett volna érdemes megtanulnom azt annak idején, hogy most úgy idéződhessék fel bennem. Úgy emlékszem, a „homo aestheticusról" meg a „homo morálisról" beszél Kosztolányi abban a tanulmányában. Egy ember életét az emberiség történetéhez mérten olyan rövid időtartamnak látja, akár egy kagylóét, a világmindenség életéhez mérten. A kagyló fölmerül a tengerből, éppen csak kinyílik, rá sem eszmélhetett még a világra, élete máris végéhez ért. S hogy az ily rövid élettartamú lény miért is „dolgoznék", tevékenykednék pillanattöredéknyi élete alatt, amely ahhoz is rövid, hogy szemlélődni kezdhessen . . . Bárcsak szemlélődni.

Igen. Nem tevékenykedni!

Nekem most — ha mernék — semmittevő boldog szemlélődőnek kellene lennem ebben a paradicsomi kertecskében. Soha még nem volt ilyen hosszú, boldog, igazi vakációm. Talán csak már alig visszaidézhető kisgyermekkoromban; azóta minden napom: szünet nélküli tevékenykedés. Csodálatosan jó házigazdáim minden jóval ellátnak, nem serkentenek, nem nógatnak semmire. Az kellene most, hogy valóban ne csináljak semmit? Csak elzsongító hálával érezzem, hogy jó lenni, s milyen jó lennem: itt. Valami cincog a hátam megett.

Egér volna? Greti már kizöldült petrezselymei felől hangzik, de miért volna a hang egy tatué? Nincs abból a kis ronda övesből ebben az ápolt kertecskében. És azt sem tudom, milyen a hangja cincogó-e vagy röfögő, mégis ő jut

eszembe. Pedig a tatu-vacsora emlékét elfedte már a kagylóevés másszerű élménye. De amiket hallucionált tatum suttogott a múlt éjszaka! Most, mintha spanyolul azt mondaná, hogy:

— El zonzo trabaja, el vivo vive! ördögöt ő suttogja, ezt az imént olvastam az egyik könyvből, amelyben idevaló szólásmondások gyűjteménye található, azt jelenti, hogy: Az ütődött dolgozik, az élelmes él.

— Sőt — vélem hallani a tatu hangját —, úgy is lehet mondani, hogy:

—El vivo vive del zonzo! (Az élelmes a bárgyúból él.)

Egy szó sem igaz belőle! Miféle rosszindulatú, ferdítő szólásmondás! Mintha ebben az országban sok élelmes és még több olyan ember volna, kinek a munkáját kihasználja, kizsákmányolja a vivo. Mintha csak a zonzo dolgoznék, a hülye, a bárgyú, az ütődött, akinek nincsen esze rá, hogy munka nélkül is megéljen. Ebben a városban bizonyára több a szorgos, derék ember, mint a naplopó. Mióta itt vagyok, azt láthatom, hogy mindenki dolgozik. Vagy legalábbis tevékenykedik. Különböző tempóban. Van aki nagy pihenőkkel megszakítva végzi munkáját, de mégis, mindenki működik valamit. Maga a város talpon van éjjel-nappal. Késő éjszaka sem szűnik meg a forgalom. Sok üzlet tart nyitva reggelig. A nép sürög-forog, utazik. Nagy hajók, személyszállítók, teherhajók indulnak, érkeznek éjjel-nappal, repülőgépjárat csak belföldi ötven irányú van, és a nagy külföldi repülőgépek is legalább hatfelől jönnek, hatfele mennek. Eleddig jártomban-keltemben úgy láttam, mintha a város igenis állandóan tettre készen élne, mintha örökös en garde-ban állana. Igaz, gyakran lábhoz tett fegyverrel, de mintegy tettre készen, várakozva.

Talán azért is olyan végtelenül jó egy-egy fél órára semmittevően elpihenni ebben a városban, mert azt az érzést kelti, hogy köröttem, míg pihenek, minden és mindenki tettre készen, védelmezőén él? Mit dolgoznak házigazdáim! János legalább öt irányú kenyérkereső tevékenykedése

mellett mi mindent dolgozik még külön, éjszaka, idehaza. És Greti sem pihent le délután. Beindította a mosógépet, itt búg az is a közelben, a kisebbik patión. Nem lehet lustálkodnom, pihennem. Ugyan. Tudtam is én pihenni, valaha is? A zsongító, az illatos levegő lehet az oka, hogy lelkifurdalással munkára, tanulásra gerjedek ugyan, de azért mégiscsak immel-ámmal nyúlok az imént letett könyv után. A szólásmondások gyűjteménye. Kinyitom, most találomra: egy criollo közmondásra esik a tekintetem:

„A munkát pihenéssel kell kezdeni!"

No, tessék! *Én két napja pihenek, heverek.* Elég pihenő idő ez munkakezdésre! Ideje nemcsak pihengetve „kezdeni", neki is fogni.

Kezdjük hát elölről! Mi is volt Argentínában — mikor még semmi sem volt? „Kezdetben volt a pampa!"

AZ ÖRÖK PAMPA EGYKOR ÉS MA

A pampa ott kezdődik, ahol a főváros utolsó háza is elmarad. Nem is túl messze tőlünk, körül belül a sűrűn beépült Buenos negyven kilométeres átlóján túl. Ha a várost félkörben átölelő General Paz nevű körúton is túljutok, ott vagyok már a derékig érő füvet rengető síkság-tengeren.

A pampán, ahol a puszta fia, a gaucho legény fényesszőrű, andalúz paripáján száguldva rohanta le a pampa kurtaszarvú fekete bikáját. Nekieresztette golyós végű boleadorát (lasszóját), körözött vele két nagy kört a feje fölött, harmadik lendítésre a meghajszolt, lihegő bika lába köré fonódott a boleador, a három golyó összehurkolódott, a legény megrántotta. Földre rogyott az állat. A gaucho leugrott lováról. Görbe kés hatolt az állat remegő szügyébe. A ló ott topogott a vérző bika előtt. A

görbe kés nagyot kanyarított a kipeckelt szájú bika lelappadt, kirántott nyelvéből. A legény két vágással lemetszette arról az érdes felületet, és a szivacsos, zsenge nyelv belsejéből — bár az embertelen kietlenségben „buen provechót" senki sem kívánt neki — öklömnyi falatokat metszett, s azokat nagy étvággyal, azon véresen szájába dobálta.

Ekkorra a bika teteme fölött ott körözött már a pampák királyi madara, a kampós csőrű kondorkeselyű. A gaucho akkorát rúgott a bika tetemén, hogy az a hátára hengeredett, s talán hetykén intett is a kondornak, nesze, jusson neked is. A felmeredő négy láb közé vijjogva csapott le a kondor. . . , de hát mikor is?

Mikor is éltek *ilyen* gauchók a végtelen pampákon? Száz éve még így folyt az élet a tüskebokros, törpefás-füves, „rókafark-virágos", vadárpát, ezernyi, csak ezen a vidéken vadon termő, hullámzóan zöldülő, elsárguló, újrakihajtó pampa növényzet tengerében.

Ha a gaucho lábbelit óhajtott, akkor a leszúrt bika hátsó lábának bőrét — különösen a rőten ragyogó szőrűét — kacorjával egy jókora darabon kimetszette. A még meleg, véres, szőrös bőrt azon frissiben a kérgesre járt mezítlába alá tette, ráhajtogatta. Kivágott a bőrből egy kis darabot a hüvelykujjának, hogy az azon szabadon kibújhassék. Felhasította a sarkánál is, hadd hajoljon könnyen a lába, ha majd a bőr sarut formálva a lábfejére szárad. Úgy passzolt jól a kengyelbe **a** „gaucho cipő", ha benne a hüvelykujj meg a sarok szabadon maradt. Vastag volt a kéreg a gaucho mezítelen sarkán? A lábára száradt marhabőr cipő szőrös, kemény kérge jobban ösztökélte a ló vékonyát, mint az indiánoknak hullajtott-agancsból faragott sarkantyúja.

Hogyan, mikor csinálta **a** pampák gauchója a síkságon az első tüzet? Hogy száradt füvek, faágak hamvadó parazsa fölött botra szúrja és a tűz mellé kuporogva süsse meg a leszúrt marha veséje mellől kikanyarított gömbölyű húsdarabot?

Ló előbb került a füves rengetegbe, mint lovon élő pásztor.

A pampán áthömpölygő Paraná folyam deltája mellé telepített első kis városkának alapítója Mendoza volt. Miután az indiánok a fiát egy harcban megölték, hazatért Spanyolországba. Útközben meghalt. A városka magukra maradt lakói rendre lassan majd mind éhen vesztek. Az indiánok a betolakodott fehér idegenek városát feldúlták, a várost leromboló készségükön kívül semmi hajlandóságot sem mutattak rá, hogy azokat, akik még ott maradtak, élelemmel lássák el vagy éppen szolgálják.

De — a legenda szerint — a később hazatért, kihalt vagy a városból elszállingózott expedíciós legénységen kívül Mendoza hatvankét darab jó formájú andalúziai lovat is hozott magával Spanyolországból, melyeket hogy is tudhattak volna táplálni a városka falain belül? Eszükbe sem jutott táplálék hiányában ezeket a lovakat megenniök? Úgy lehet, még odaérkezésük reményteljesebb elején csapták ki a 62 lovat a füves pampákra, hogy azok ott a legelőn megéljenek, s majd befogják őket, ha kell.

Azt mondják, ezek a lovak váltak a pampán félvad állatokká, ezek szaporodtak el oly bőséggel a dús legelőkön, hogy **a** következő, ide behajózó újabb spanyol hódítók — akik ugyancsak hoztak lovakat, sőt szarvasmarhákat is magukkal — már vad ménesek egész csapatait lelték a pampán.

Vitatja az inkább antropológiának, mint etnológiának nevezett argentin néprajz máig is, hogy kikből is lettek hát az *első* gauchók? Mikor kezdték a pampák spanyolországi eredetű fiait gauchóknak nevezni?

Igaz-e, hogy nevök a quichua szóból származik, ami egy valaha itt élt, egyik pampa-indián törzsnek (kecsua) volt a neve? Vagy hogy pampa-indiánul a quichua szó „árvát" jelentene, és így a quichua-gauchók azok az apátlan fickók, kiket az egykori konkvisztádorok, a hódoltatóknak

magukkal hozott spanyol hajó legénysége, a legyilkolt indián férfiak asszonyaival nemzett és hagyott árván az indián anyánál, mikor a pampáról, az új, már „védett" városkába visszavonult? Vagy éppen visszatért spanyol hónába rabolt kincsekkel megrakodva?

Gauchók lettek azok a soron következő hódoltatókkal érkezett spanyolországi arab-berber eredetű legények is, akik nem tértek haza, hanem itt lelték meg szabad hazájukat a nagy síkságokon, mint *arra kitett,* marhapásztorrá lett lovaslegények. A szarvasmarhát későbben hozták be a spanyolok, mint a lovakat. Míg nem volt marha a pampán, mit őrzött, mivel élt ott az első spanyolországi legénycsapat?

Sáros vizű erecske, homoktól szürke folyó van a nagy pampákon egynéhány. Két-háromszáz kilométer távolságban egymástól. De a sűrű esőzések látogatta úgynevezett nedves pampán többnyire mindig tocsogós a talaj, s van egy fehéret hajtó virág, a durazuillo, melynek gyökerei megszűrik és a gyökérzet alatt tárolják a vizet. A marha meg a marha ura, a gaucho feltépte a durazuillót a földből. A gyökerek alatt tárolt vizet fellefetyelte az állat, markába merítve szürcsölte az ember.

Sárból verték-e vagy a pampán itt-ott nagy távolságokban lelhető ombu (törzse ugyancsak vizet tároló fa) ágaiból az első kunyhót, aminek rancho a neve? Alacsony volt a rancho, hogy a derékig-vállig érő fűből ki se lássék, kóbor indián csapat észre ne vegye. Hasmánt kúszott bele éjjeli pihenőre a puszták embere.

Az első lovakat az indiánok a gauchóktól - szerezték - rabolták, és rövid idő alatt kitűnő lovas néppé váltak maguk is. Bőrsátrat lakóhelyül az ott ősállat láma bőréből először az indián készített. A bőrsátor-készítést a gauchók az indiánoktól tanulták el; ők marhabőrből készítették.

Mikor leszakadt az elrongyolódott spanyolországi ruha az első idekerült spanyolországi legényről, valamelyik indiánról tépték-e le annak lámaszőrből készült, egy darabból szőtt, a nyakon a bebúvásra egy nyílást hagyó

kendőjét, a ponchót? Nincs róla hír, hogy *az* itt ősállat lámát a gaucho befogta volna, és mikor már szerzett magának asszonyt is, azzal tépette, fonatta, szövette volna lámaszőrből készült ruházatát. Felteszik, hogy eleinte marhabőrből kanyarított, elől-hátul köténynyel a chiripával védte testét a hideg ellen, mint a tűzföldi ona indiánok a guanakó nevű, ott ősállat bőréből készült „ruhával". A gaucho a chiripát a lába között bogra kötötte.

Honnan került a gauchónak a chiripa alól kilátszó, földig érő, bő-rojtos gatyája? Spanyolországból hozták, szállították volna neki? Meglehet, de bizonyára nem a pusztákra települt első gaucho raj jutott ilyen „hazai" holmihoz.

A nap tüze ellen védő, nagy karimájú kalapot alfafűből fontak maguknak az indiánok. Ilyen kalapot viselt emberemlékezet óta a gaucho is.

Mikor már tudhatott tűzön főtt-sült ételt is készíteni magának, akkor szokhatott rá a paraguay eredetű, az argentin pampán is termő nagy levelű „tea", a mate forrázására, ivására.

(Isszák a matét ma is, Argentína-szerte, városiak is. Kis kivájt lopótökbe teszik a teafüvet, forrázzák, és egy a tökbe dugott szívócsövön át szívják.)

Akárhogy is került a pampára a gauchónak nevezett lovas marhapásztor, akár fél, akár negyed indián beütésű, akár indián nő volt első párja vagy későbben került oda Spanyolországból és esetleg egy spanyol feleséget is hozott oda magával, közfelfogás szerint ő az ország valódi criollója.

Hogy a Spanyolországból eredett úriember, aki sohasem pásztorkodott — és lehetőleg csak magafajtával házasodott össze — szintén criollo, sőt ő a nagy criollo, az későbbi megfogalmazása a criollo mivoltnak.

A gaucho a pampa indiánoknál is igazibb őslakónak tartotta magát, mivel ő a pampa „igazi" birtokba vevője, ő a pampa első civilizátora.

Barbár módon létrehozott pampa civilizációjukat a múlt század elején kezdte, és a század végére döntötte meg a végtelen legelőkre behatoló, fejlettebb fokú civilizáció. Elmásította a gaucho világot az, hogy a pampákon óriási legelő-darabokat foglalt gazdák a gauchó-kat kezdték marhapásztori minőségben szolgálatukba fogni-kényszeríteni. Ezeknek a szabadon kóborló vad legényeknek martalóc bandába verődött csapatait egy-egy, a pampákra kiszálló városi vezér - caudillo - katonai szolgálatába fogta, és a Városba, a Város ellen vezette. Idővel reguláris katonának kezdték őket sorozni-fogatni.

Mikor a pampák nagy területei mindinkább egy-egy nagy foglalónak, egy-egy nagy földbirtokosnak az estancieróknak magántulajdonába kerültek, megjelent a pampa civilizálásának az a legjellegzetesebbje, ami aztán lassan ki is szorította a pampákról a gauchót. Ez a birtokot száz kilométereken át bekerítő, négy sor szöges drót, amelyen belül már nem úgy kell őrizni, lerohanni a marhát, mint a kerítetlen, ősi területeken.

Ma a sok száz négyzetkilométeres „spanyol lovassal" (szöges dróttal) kerített legelőkön sokkal kevesebb lovas legényre, gauchoszerű marhapásztorra van szükség, mint volt hajdanán. Ma is egy-egy gaucho ruházatú, szegődött férfimunkás őrzi, tereli, fogja be, választja ki a többi közül az erre vagy arra kijelölt marhát, ő heréli ökörré a bikákat, lovon ül úgyszólván éjjel-nappal, mintha a lovával egybenőtt volna ez a pásztor kentaur, hiszen a nagy területeket gyalog bejárni nem győzhetné. De hallom, van már dzsippen ide-oda közlekedő gaucho jellegű legelőmunkás is. Voltaképpen a mai gaucho urának szegődött alkalmazottja, miután évtizedeken át fizetés nélkül „szabad szolgájává" lenni kényszerült. A gauchónak „szabad szolga" korában szabad volt éhségében egy-egy borjút leütnie és elfogyasztania, ki sem számolta meg, hogy mennyi borjú van azon a legelődarabon. A gazda tudta legkevésbé. Kunyhót is verhetett még negyven esztendeje is

a szabad szolgává lett gaucho, amilyent csak tudott. S természetesen már abban az időben kötelessége lett a marhák mindennemű gondozása, a tehenek fejese stb. is. A gauchók száma szabad szolga koruktól mai szegődött pásztor korukig egyre apadt.

A PAMPÁK VADJAI

Ma Argentína hatalmas területét leginkább repülőgépen utazza be az, akinek az ország egyik vagy másik végén sürgős végeznivalója van. Vezet át a pampán — Chacótól Buenoson át le Patagóniáig — vasút is. (Az ország óriási távolságaihoz mérten kevés.) Mondják, hogy mikor építették, a síneket összetartó csavarok, szögek pillanatok alatt eltűntek, ha nem vigyáztak rájuk különösképpen. A pampán nagy falkákban legelésző *struccok* egykettőre felfalták azokat.

Száma sincs, mennyi madárfajta, hírlik, hogy apró vad még annál is több él a pampán: az üreglakó övestől a tatutói, a bokor nagyságú füvek alján fészkelő nyulak különböző fajtáig, kígyók, gyíkfajták, sünfélék serege, róka. Nagyvad inkább fönt, északon, Chaco vidékén él. A puma, a jaguár le-lelátogat a füves pampára.

A régi gaucho állta a küzdelmet a pampa vadállat őslakóival, az oda be-belátogató nagyvadakkal is. Kevésbé vagy egyáltalán nem szívelhette a szabad legelőkre betelepülő új jövevényt: az idegen embereket.

A PAMPA GRINGA

Az Argentínába a gaucho nép után bevándoroltakat éppen a gauchók siettek a gringo csúfnéven emlegetni, akármilyen nemzetiségből is származott a későn bevándorolt. Az idegen.

Ez a gúnynév a 19. századi angol inváziókor született.

„Green grow the rushes o!" zöldell a szittyó — énekelték katonadalukat masírozás közben az angol inváziósok, és a nép legelőször őket kezdte — a maga „argentin" fülével hallva a „green grow" szavakat — gringónak nevezni. Aztán ez a csúfnév terjedt az országban, mint a futótűz. A pampák új hon- és birtokfoglalóit a gauchók már egy szálig gringónak nevezték. A 19. századra a gringo-gringa kifejezés argentin szóvá vált, közhasználttá lett, még az irodalomba is behatolt, színdarabot is írtak és játszottak nagy sikerrel Buenosban a bevándorolt új földesúr kisasszonylányának históriájáról *La gringa* címen.

Manapság Argentína első tartományát, Buenos Aires provinciát, mivel az éppen a pampán létesült és lakossága nagyobb részben nemzetközi — a belső tartományokbéliek, az ínterioriak nevezik: pampa gringának.

1968 NOVEMBER VÉGE FELÉ

Még mindig a kertben vakációzom. De már erősen készülök a pampára. Legközelebbi darabját hamarosan el is érem, ha a napokban, mint tervezzük, alig hromórás autóbuszozással kimegyek Letíciával Lujánba. A lujáni Virgen zarándok kegyhely, a szintén síkságra épült chartres-i katedrális fenségét buzgón, de hiába és igen sután utánozza — mint egyelőre képekről látom. Ugyancsak a pampára települt.

Letícia román asszony, régi barátnőm. Egy bukaresti magyar mérnökhöz ment feleségül harminc éve, vele került Argentínába 1948-ban. Huszonkilenc éven át nem tudtunk egymásról. Itt találkozhattam vele annyi idő utáni

Pampán át utazom mához két hétre is, mikor a Buenoshoz „legközelebbi" tengerparti üdülőhelyre tartok, az Atlanti-óceán homok-dűnés partján épült Villa Gesellbe (ejtsd argentin-spanyolul: vizsa hészel). Argentínai viszonylatban

igazán közel van ide, csak nyolcórás buszozás visz oda. Dehát tulajdonképpen *itthon* is a pampán vagyok! A pampa fővárosában ennek a — most kezdem látni — nem is merő sík területű városnak egy parányi kertecskéjében. A Paraná-delta homokjából töltődött fel a város vízparti területe, néhol vannak is az egykori homokhalmokon kissé felfelé emelkedő utcák; barranca egy-egy ilyen homokpadnak a neve. Mi elég messze vagyunk a deltától, egyelőre nem is tudom, ide hányadik barranca mögött?

AKI GYŰLÖLTE A VAD GAUCHOKAT ÉS A GAUCHO-VEZÉREKET. SARMIENTO, A BARBÁRSÁG OSTOROZÓJA

Úgy látszik, mégiscsak Rosas volt Argentína legjelentősebb diktátora. Kétszakaszos, hosszú hatalmon levésének ideje alatt (1829—1852 között) minden nagyszabásúan hasznosat, vakmerően kezdeményezőt, fertelmeset és borzalmat *is* elkövetett, ami egy igazi, hosszasan uralkodó diktátortól csak kitelhetik. Annyi hazájából kitiltott között Sarmientót *is* Rosas száműzte. (Rosas, mint a világtörténelem annyi más diktátora uralkodásának második szakaszában, annak vége felé vált nemcsak ellenfelei, hanem volt hívei számára is elviselhetetlenné.)

Sarmiento (1811—1888) Argentínának első jelentős írója. Híres munkáját a *Facundót,* chilei száműzetésében Rosas *ellen* írta.

Ezt a *Facundót* első ízben több tanulmányával együtt *Civilizáción y barbarie* gyűjtőcímmel egy kötetben adta ki. Ez és Sarmiento minden más műve is: politikai pamflet, történelmi-társadalmi indulatoktól hevített irányregény vagy transzponált önéletrajz.

A *Vida de Juan Facundo Quiroga* (Facundo élete) egy folyamparti caudillóról szól. Nem is burkolt kulcsregény

formában, félreérthetetlenül, magáról Rosasról. Különösen abban, ahogyan benne Sarmiento Rosas külső habitusát leírja. És főként abban, ahogy a Rosas-kori társadalmi viszonyokat festi. A csikorgó stílusú regény csak úgy feszül a drámai konfliktusoktól. Sarmiento sematikusan egyszerűsít benne. A puszta, a pampa: az a kegyetlen barbárság gyilkos világa. A civilizáció: a városoké.

A La Riójában uralkodó és garázdálkodó Facundo Quiroga bandavezér betör a városba, hogy azt megtörje, lealázza, lakóit kiirtsa és falait lerombolja. A városra törő Facundónak útja romantikus rémtörténetek sorozata: küzdelme a jaguárral, ahogyan lasszóval fogdossa katonának a legényeket (mint marhapásztor a bikákat), ahogyan megneveli, megrendszabályozza a szolgálatára kényszerítetteket. Amilyen mesés zsenialitással szoktatja le katonáit arról, hogy lopjanak, raboljanak.

Szokás Sarmientót Rousseau „unokájának" is mondani. Mint politikus — és az, minden irodalmin túltengő literatúrájában is — haladáspárti. A civilizáció híve. Unionista — szemben a föderalista-interior pártiként indult, majd Buenos Airest uralma alá szorító és a Várost a tartományok egységesítésére kényszerítő Rosasszal. Sarmiento eszménye a 19. század közepi Egyesült Államoknak és a haladott európai országoknak civilizációja. Ezek életformáját szeretné hazájában utánozni, elérni. Könyve, a *Facundo* olyan meghökkentő elrettentő példa, mely: „minden jó szándékú embert a Város, a civilizáció pártjára állít".

Szerény vidéki családban született San Juanban, Argentína északnyugati részében, a nagy hegyek lábánál és a síkság peremén. A Chilével határos Mendozától kétszáz kilométerre van ez a San Juan város, és ugyanaz a földrajzi tájegység volna mint Mendoza is. De az utóbbiból a gondos öntözés következtében az argentin szőlészet híres helye, valóságos oázis lett. Míg San Juan mindig is puszta kietlenség, a sivatag városa volt és maradt. Fátlan hely ez,

utcái fülledt melegek, számos földrengés sújtotta, és Sarmiento idejében nem építették újra földrengés sújtotta romjait. Ennek a sivatagi városnak alapját még a konkvisztádorok jelölték ki, mint csatározásra, hadi kiszállásra alkalmas táborhelyet. Sarmiento koráig olyan is maradt. A pesszimista Sarmiento azt írja szülővároskája, San Juan házomladékairól:

„Vannak. Az emberek szeretnek romokban lakni."

„A spanyol fajta — írja egy helyütt — az amerikai sivatagban kiszolgáltatott saját ösztöneinek."

Az „ős magány" élménye ott van Sarmiento minden művében, a *Civilización y barbariéban* is. Önéletrajzszerű vallomásos könyv ez, stílusa érdes, majdnem goromba hangú.

Európai kritikusok (sommásan) azt írják Sarmientónak erről a művéről, hogy:

Aki ezt az érdekes, küszködő, bősz könyvet végigolvasta, annak nem kell bővebben bizonyítania, hogy ez az alkotás (1854-ben jelent meg) — *nem* európai kultúra. A *Facundo* stílusa meg olyan, mint egy folytonosan harcra hívó dobpergés, ami az olvasását helyenként egyhangúvá és fárasztóvá teszi. — Talán csak európai olvasó számára? (Magam szótárral böngésztem. Könnyebben olvasom a műről szóló ismertetéseket, mint magát a munkát; azt lassan, részenként — nyögve nyelem.) Akárhogyan is van, Sarmiento mégiscsak irodalmi eszközökkel megírt műveinek politikai hatása — az író korában és máig tartóan — nagy. Az európai Hamlet-kérdést ő így teszi fel:

„Nálunk ez a kérdés: lenni vagy nem lenni — vadnak?"

SARMIENTO KARRIERJE

Rosas bukása után Sarmiento hazatért száműzetéséből. És attól kezdve egyre jelentősebb tisztségeket viselt. Városi

tanácsos, majd tanügyi főigazgató lett szülővárosában, San Juanban, ezután San Juan tartomány kormányzója, végül 1868-tól, 1874-ig Argentína *államfője.*

Jelentős hatást gyakorol a közoktatásra. Számos elemi fokú iskolát létesít, ő alapítja meg a tengerhajózási iskolát és a katonai kollégiumot, nevéhez fűződik az első argentin tanítóképző felállítása. Az lelkesíti, hogy eszményképének, az Egyesült Államoknak haladott közoktatását érje utol. Evégből szerződtet egy csapat egyesült államokbeli tanítót és tanárt, hogy azok vessék meg az argentin tanítóképzés alapját. Ő alapítja az első argentin közkönyvtárat, támogatja a művészeteket. (Elnöksége alatt addig folytak a heves harcok a föderalisták, a tartományok és az unionisták között, míg csak Buenos Aires be nem társult a konföderációba. Sarmiento megszállott város-párti. Elsősorban azzal törődik, hogy az Interiornak iskolákat állítsanak. Az ő kezdeményezése a vasút építése, a postahálózat kiépítése, távírda felállítása. (Talán azért is nevezték el — ezúttal fején találva a szöget — a buenosi főposta utcáját Sarmiento utcának?) Sarmiento alapítása a córdobai csillagvizsgáló — ki győzné felsorolni —, és még azt is ő rendelte el, hogy márpedig *minden* argentin gyerek (tisztasági okból?) mindenesetre, télen-nyáron hófehér köpenyben járjon iskolába. Így van ez most is a hagyományőrző Argentínában. Manapság minden iskolásfiú fehér köpenyben jár 14 éves korig. (Télen vagy ha fúj a sarki szél, vehet a köpeny alá egy meleg pulóvert, de utcán, buszon, földalattin és iskolában, tanteremben csakis fehér köpenyben lehet.) A lányok meg éppen 18 éves korukig kötelesek fehér köpenyt viselni.

A tizenhét éves Anarosának két köpenye van. Greti az egyiket mossa és szárítja a nagy szárítógépen, mialatt a kislány a másikban iskolába megy — ahol a fehér köpeny egy nap alatt grafitporos-krétás-tintás-radirgumiporosra koszolódik, de fehérben kell járni a „kultúra kiskatonáinak". Így rendelte egykor Sarmiento. Hogy a iskolásfiú miért

vetheti le előbb a fehér köpenyt, mint a lányok, ezt a rejtélyt nem sikerült megoldanom.

Sarmiento elnöksége után egy időre a l'araná-delta egy kis szigetén szerény házacskájába vonult vissza, majd — mint annyi elődje és utódja — hazájától távol élt (nem száműzetésben csak elvonultan). A paraguayi Asunciónban halt meg 1888-ban.

Túlzottnak minősített kultúrpolitikájának ellenzői, utódai és főként irodalmi műveinek egyes kritikusai többek között, azt vetnék a szemére, hogy — noha a pusztaságról, a pusztai magányról írt — az igazi, a nagy argentin pusztaságot, a pampát nem értette. Nem is ismerte. Más a San Juan-i, földrengés sújtotta kisváros sivatagi világa, mint a nagy pampáé, melyen sohasem élt. Helytelenítik azt is ellenfelei, hogy a *Facundóban.* az indiánok semmi szerepet nem játszanak, hogy Sarmiento nem ismerte sem a rézbőrűeket, sem a gauchókat; ő Argentínában egyoldalúan „a" városi. Legnagyobb bűne ellenfelei szemében, hogy noha nem ismerte, *mégis* gyűlölte a pampák szegénylegényeit.

HERNÁDEZ ÉS MARTIN FIERRÓJA

Nem volt „futó paraszt" José Hernández sem, (1834—1886) a spanyol eredetű argentin birtokosfiú. De változatos élete során gyakran és tartósan is ott élt a pampán, önként vállalt gaucho módra. Gauchók között.

Rosas kora, a föderalisták és unionisták annyi polgárháborút kavart viliarainak ismerete nélkül Hernández személyiségét és költészetét is nehéz megérteni. Hernández föderalista, Interior-párti volt; apja Rosas hive. Fiatal korában önkéntes katona. Tizenkilenc évesen harcol (1853-ban) a Buenos Airest ostromlókkal. Majd Urquizához csatlakozik. A szövetségesek kongresszusának gyorsíró tudósítója lesz — szakít Urquizával. Beleveti magát a Lopez

Jordan-féle „forradalomba", és mikor az összeomlik, Brazíliába menekül.

(Dehát van-e vajon 19. századi argentin író, aki *nem* politizál és *nem* élt egy ideig számkivetésben?)

Hernández a nagy gaucho poémát akkor írta meg, mikor számkivetéséből hazatért. Eladdig újságíróskodott. S mint ilyennek is: minden írásának egy a témája: a nemzet életének formálásából kiszorított, a lezüllött mezei népnek, a gauchók társadalmának szenvedélyes ismertetése, a gauchók védelmezése. Kevésbé hatásos a többi társadalombíráló, politikai irányú cikke, tanulmánya. Mikor egyetlen igazán nagy témáját a gaucho sorsot költővé érve egy eposzban írja meg: elsöprő társadalmi-politikai-irodalmi sikert arat. Ez a poéma a kétrészes *Martin Fierro*.

Népek legmélyebb maguk-kifejezése költői világuk szokott lenni. A legtöbb esetben egy nagy eposz az a költői termék, amelyben egy nép vagy egy kultúra a legteljesebben „megmondja" magamagának a világot. Elmondja, mi az a kép, ami benne istenről, világról magamagáról él.

Martin Fierro „a" gaucho története. Voltaképpen nincsen egyetlen teljesen külön, sajátos arcú szereplője sem, minden és mindenki benne a gauchóval azonosult költő.

A *Martin Fierró-ról* ugyancsak Martinez Estrada mondotta máig a legjellemzőbbet. (Martinez Estrada a *Radiographia de la pampa* című művében az egész pampa-problémakört felmerte.) A *Martin Fierró*-ról ezt írja:

„*Martin Fierro* nem egy ember, hanem egy osztály, egy fajta, egy egész nép életének Kikre, az argentin élet egy korszaka."

A társadalom felső rétegei ellen, az elnyomók ellen harcoló *minden* gaucho olyan, mint Martin Fierro. Pusztai magányában és egzisztenciátlanságában minden gauchóval az történik, ami Martin Fierróval. A hatóság mindig becsapja, a katonaság megtiporja, a pampára betörő civilizáció földönfutóvá teszi.

Az eposz első része 1872-ben jelent meg még Sarmiento államfőségének idejében. És írta azt Hernández, a föderalista Sarmienrónak a „barbárságot irtó" — Hernández szemléletében —, már reakciós politikája ellen.

Műköltészet a *Martin Fierro,* évtizedek óta egyre százezres példányszámokban megjelenő, ismert, mondott, szavalt, tankönyvekben szereplő irodalmi anyag. Végezetül valóságos „népeposz" lett belőle. Az argentin folklór teljes lelőhelye, valóságos tárháza. Költője a mezeiek, a pampák emberének nyelvén beszéli el egy történetbe sűrített életét annyi kizsákmányolt gauchónak, kiket üldöznek, kiirtanának a városokban uralmon levő politikai hatalmak. Védőirata ez a költemény a Sarmiento-kormányzat „civilizáló" túlkapásai miatt elnyomorodott, martalóccá süllyedt szegénylegényekké vált mezeieknek. A Martin Fierrók a gaucho világ alkonyán odáig züllenek, hogy akár a maradék indiánoknál keresnének végső menedéket, ha azok már minden „fehér" embertől elvadultan, gyanakodóan még befogadnák őket maguk közé.

(A *Martin Fierro* korának történelmi hátteréhez hozzátartozik az is, hogy Rosas második megválasztása, uralma, vége felé mikor erőskezű diktátorból valóban népirtóvá vadult, *nem* indiánokat irtott — hanem „mindenkit", aki parancsuralmával nem egyezett meg, és népirtása az ország lakosságát mintegy megtizedelte. De az indiánok egynémely törzsével az Interior kézbekaparintása érdekében megegyezett. Az araukánokat éppen a Város ellen vezette. Mire a *bukása után* a megcsalt, a becsapott indiánok fellázadtak, raboltak fosztogattak. A Rosast követő elnökök egész sora „kényszerült" ezek után irtani lázadó indiánt. Irtatta őket bizony a nagy kultúrállamférfi, Sarmiento is, a barbárság elleni küzdelem nevében. Egy Roca nevű tábornok meg 1879-ben vezetett tisztogató hadjárata során elvégezte a szinte teljes indián népirtást, „meghódította a pusztát", miért is nemzetétől a „Puszták hőse" elnevezést

nyerte — és viseli történelemkönyvekben mind a mai napig.)

A Hernández írta eposz, a gauchók végnapjait sirató költemény megrázta az egész argentin közvéleményt. Hazai sikere olyan nagy, hogy Hernández „folytatja a témát", hét évvel későbben megírja és publikálja a *La Vuelta del Martin Fierrót,* a Martin Fierro viszatérését.

Ebben a második részben valahonnét a végtelenbe vezető pampák fenekéről bukkan fel a „hazatérő" öreg gaucho. Egy pusztai csárdafélében összeakad egykor magukra hagyott, azóta felnőtt, nevöksincsen fiaival, meg régi cimborájának, Cruznak, kivel egykor elbujdosott, a szintén felserdült gyerekével. A pusztai csárdában ott van **a** néger gitáros is, a moreno aki mint a pampa krónikása, történeteket szokott énekelni azoknak, akik oda betérnek. Ezzel a morenóval vetekedve gyújt dalra az öreg gaucho, hogy elmondja-énekelje a maga tapasztalatait, oly sok népi bölcsességgel telített szentenciát, hogy azokból mára nemcsak a *Martin Fierróban* magára ismerő pusztai népnek, hanem „minden argentinnak" ma is élő, használt, bölcs szólásmondástára lett.

Az *önvigasztaló* népi bölcsesség a *Martin Fierróból*

„Azért szúr a bogáncs, mert
együtt született töviseivel."

A *jellem kényszerű változásáról:*

„Ma nyúl vagyok, holnap kopó,
Már ahogy az idők kívánják."

A *Martin Fierrót* kilenc világnyelvre fordították le eleddig. Felületes ismertetői szokták kapásból „az argentin *Robin Hoodnak"* nevezni. Valójában semmi köze ehhez a brit népi hőshöz. Nem hasonlítható kelet-európai népek költészetének betyáralakjaihoz sem. A szabad puszta-lakókból martalócokká züllött gauchók nem Rózsa Sándorok s nem Gligor Pinteák.

A lírai hangvételű eposz strófáit többnyire trocheusokban írta Hernández, verselése néhol már-már érdes, ritmikus prózává vált át.

Az *El gaucho Martin Fierróból* ízelítőül (Majtényi Zoltán költői és a magam prózai tolmácsolásában):

Gaucsó vagyok, értsed úgy ezt,
ahogyan kimondja nyelvem:
szűk a világ a szememben,
lehetne bíz tágasabb;
vipera se mar meg engem,
homlokom se süti nap.

Születtem, ahogy születnek
halak tenger fenekén;
mit Isten adott, enyém,
el nem veszi senki sem:
föld alá visszaviszem,
mit a földre hoztam én.

Büszke szabadságban élek,
miként a madarak az égnek,
nem rakok a földre fészket,
hol annyi a gyötrelem,
nem is követ senki sem,
amikor én szárnyra kélek.

Nincs énnékem szeretőm,
ki csak pörlekedne folyton,
mint szép tollasok civódón
midőn ágról ágra szállnak;
lóherésben vetek ágyat,
csillagokkal takaródzom.

S tudja meg mind, aki hallja,

mint panaszlom sok keservem:
sosem öltem, verekedtem,
csak ha kényszer szorított;
hánytak-vertek a bajok,
balsors vitt rossz útra engem.

Hidd meg, amit vall a gaucsó,
kit elűztek bitangjára:
férj s apa volt hajdanába,
szorgoskodott keze, karja;
mégis most mindenki marja,
banditaként veszi számba.

Jól ismertem azt a földet,
ahol a paraszt tanyája,
kis rancsója volt s családja:
asszonya és gyereke . . .
Tudd meg, hogy ezen a tájon

egy kreol sincs már maholnap:
fogynak-vesznek, bujdokolnak,
sok a háború, a börtön!
Jaj, komám, ezen a földön
sosincs vége a bajoknak!

Martin Fierro, miután asszonya meghalt, két kis fiát otthagyta istenszámába a pusztán, neki menekülnie kellett a katonafogdosás miatt. Elbujdosott hát Cruz nevű pajtásával. Mennek, akár az indiánokig is. Martin Fierro biztatja magamagát:

„megbirkózom minden veszéllyel, s bízom, hogy a kormány ökle az indiánokig el nem ér."

Enyéimért meg leszállnak
én bíz akár a pokolba,

nem vagyok pihés fióka,
tudom, hol sebez a lándzsa;
oda, indián-világba
nem követ kormány kopója.

Ott a törzsfők sok keresztényt
oltalmaznak és kímélnek,
hívnak barátnak s „fivérnek",
hogyha ad a becsületre.
Miért bujdossunk hát remegve?
Vedd poncsód, s vágj a vidéknek!

És vándorolnak Martin Fierro és barátja, Cruz. Aki a pusztán vándorol, mindent megeszik, nem válogathat. Sátrat ütnek csíkóbőrből, éppen úgy, mint az indiánok. Az indiánok befogadják őket, de nyomban kegyetlen fogságra is vetik, külön-külön Cruzt és Martint. Szörnyű kínzásokat, elrabolt fehér nők megerőszakolását és kivégzését kell végignézniök.

„Rabolva él az indián vagy a napot tétlenül tölti; a lándzsa az egyetlen hatalom, melynek aláveti magát, ami híja van tudásának, azt gyanakvással pótolja ki."

Az indiánok fogságában búsak voltak Martin Fierróék, „mint a temető, ha ámenhez ér az imádság". Meg sem virradt, máris betöltötte a pampát az indiánok ordítása. Az indiánok megölnek egy fehér kisgyereket anyja szeme láttára. Martin Fierro és Cruz viszont megölik az asszonyt fogva tartó indiánt, és a kényszerű gyilkolás után az asszonyt is magukkal vive megszöknek, lovat is szereznek az indiánoktól. Nekivágnak megint a vakvilágnak. Hogyan történt, mit tettek, miért, ki érthetné meg? „A gauchót nem érti meg senki, hacsak a legkisebb hibán rajtakapják, nem irgalmaznak, menten kicsapják a pusztára űzött farkasnak."

A *Martin Fierro visszatérésében,* az eposz második részében, ahol - hacsak irodalomban is, de végre! - találkozhattam egy valóságos *argentin* négerrel, a két fiának meg a Cruzénak, az öreg gauchó kegyes szentenciákat mond végső okulásul:

„Adja isten, hogy a dolgok mégiscsak javuljanak. De ki kell mondani a mikéntet is: a tűz csak akkor melegít, ha *alulról* tör fel a lángja."

Anarosának és vele együtt még több tízezer most érettségiző argentin gyereknek a két legkiadósabb érettségi tétele: Sarmiento *Facundója* és Hernández *Martin Fierrója.*

IRODALMI HATÁSOK

A *Martin Fierro* hatása az argentin irodalomra sokrétűen változó. Századunk húszas éveiben fiatal írók *Martin Fierro* címen folyóiratot indítanak. A lap a sajátos argentin avantgardizmusnak a szócsöve lesz. Munkatársai a martinfierronisták.

A martinfierronizmus egyaránt hátat fordít az éppen dívó európai és észak-amerikai irányzatoknak, de azoktól mégis gazdagodni kíván. Belterjes, argentin irodalmiságot szeretne összeötvözni és „argentinul" modern műveket létrehozni.

Az irányzatból születik is egy jelentős, ma már klasszikusnak számító regény: Güiraldes *Don Segundo Sombrája.*

A kietlen, önmagára utaltság regénye ez. Don Segundo Sombra magányos, öreg. Nagybirtokos a pampán, öröksége: a külvilág ellen való reménytelen gaucho-lázadások kudarcainak az emléke. Az és ott fordul önmaga ellen, akinek és ahol nem lehet már a külvilág ellen lázadnia? A módos öregúrban némán tombol a lelki anarchia. Birtoka meghatározatlan helyen van, valahol a nagy argentin

mezőkön. Az öreg don Segundo Sombra és egy fiatal, ismeretlen szülőktől származott, a pusztára szakadt férfi, Favio Cáceres között a végeérhetetlen magányban különös kapcsolat keletkezik. Turgenyev trojkái vágtatnak oly kietlen árván a hóbefújta orosz sztyeppén, mint don Segundo hátas paripái a ló szügyéig érő füvek rengetegében, ahol út nem vezet semerre és a bozót ember-állat vágta sűrűjében mire támadna - máris eltűnik a nyom.

Martinez Estrada 1948-ban publikálja tanulmányát: „Martin Fierro halála és átlényegülése" címen. A martinfierróság a modern argentin irodalomban szimbólummá vált, átlényegülve él tovább. Jelképivé válik maga a pampa is.

Güiraldest már nem száműzik hazájából, de megannyi kortárs kollégája példájára hazájából ő is el-kiköltözik; Párizsban él. (Ott is halt meg 1927-ben.) Kiadatlan versei harminc évig fiókban lappanganak. 1954-ben jelenik meg. — Nem tudok hozzájuk jutni. Párizsban adták ki a kötetet. Címe: „Pampa, kiadatlan költemények." — Talán olyan versek lehetnek, melyek nem jelenhettek meg odahaza a harmincas években? Későbben sem? Hogy 1954-ben megjelentek-e, bejutottak-e Argentínába - 1954 Perón ideje - , nem tudom. A pampa-irodalom felmérésében egyre jobban akadozom.

— Ugyan, asszonyom! — szólalt meg valahol a tatu — megakadt? És nem reflektál oly készségesen felajánlott szolgálatomra? Nekem kell jelentkeznem, hogy *én* diktáljak önnek, mikor magától nem megy tovább?

LOS DICTADOS DEL TATU

(Fütyülök a tatura! Egyáltalán nem adtam fel a lehetőségét annak, hogy igenis, negatívumok túlságosan sűrűn csoportosított sorolása *nélkül* próbáljak gondolkodni, értesülni és értesíteni. De képzelt fél fülem nagyon is

hallgatja az asztalom közepén jegyzeteimre telepedett ronda kis öves fecsegéseit.)

– Először is — mondta ő —, ha a *mai* gauchót, akarja megismerni, no vagy megírni, vigyázzon, kérem! Mint már volt szerencsém említeni, könnyebb úgy mérnie a jelenségeket, hogy milyenek: nem. Ad ma. Nem vette még észre, hogy manapság ez a szó, hogy gaucho, úgy mint *főnév* sokkal kevésbé fordul elő? Asszonyom, mára a gauchóból melléknév lett. *Jelző.* Gauchesc. Mit jelenthet ez pontosan az ön nyelvén, azt nem tudom. De figyelje meg: gauchót mint személyt egy szálat sem láthat dús fővárosunkban. De gauchósnak, azaz gauchescnek jelzett tárgyat százat és tízezret. Gauchesc az argentin zsilettpenge, mert ugye oly gauchós élesen nyesi a szőrt. Látott már a Paraná utca áruval dugig telt üzleteiben gauchescnek hirdetett, magas nyakú pulóvert? Stramm, igaz? Ha egy vaskereskedésben kézi csontfűrészt vásárolna nem akar venni egy olyant? Remek! Szerezzen, a hatalmas marhavelős csontot (ha nincsen kedve azokat a hússzékben felvágatni), ezzel a fűrésszel maga vághatja szép, nagy, velővel teli, tálalásra gusztusos korongokra, nos, a csontfűrész, nézze csak meg, rá van írva a csomagolására: gauchesc, mivel oly erős! Amit dereknek, jónak, tartósnak, szilárdnak, megbízhatónak hirdetnek és reklámoznak, az ma minálunk mind gauchós.

– Észrevette, hogy már Güiraldes szaktársa *sem* a gauchókról, hanem a pampa uráról, a lelkiekben elsivatagosodott nagy öreg estancierióról ír, és *nem,* nem a szilaj gauchókról? 1924-ben, asszonyom! Bizony, már akkorra elmúltak azok a régi szép idők, mikor a pampa vad fia, a rideg pásztorból szegénylegénnyé árvult gaucho egy-egy sereget toborzó caudillo vezetésével fellovagolt a pampák fővárosába, Buenosba, kiverte a huppot, akarom mondani a kormányt a helyéből, a régi anarchia helyébe új káoszt ültetett, és vidáman hazalovagolt — a hontalanságba.

— Megfájdult volna a szíve e régi szép világ után? Romantikus lelkeket mindig utánérzésre csábít a

visszahozhatatlan, az ismeretlen múlt idő. A la recherche du temps perdu! Elnézést, őszintén szólva, nem tudom, hogy ön mennyire romantikus? Szerény véleményem szerint a klasszikus realizmustól ódzkodó, úgynevezett egzisztencialisták is némiképp kissé, hogy ne mondjam romantikusak, de bocsánat, ez a megjegyzésem nem tartozik ide.

– Ha mégiscsak érdekelné, hogy milyen a mai gaucho, ne a pampára menjen, asszonyom. Ezért ne! Semmiképp. Csodálatos ganaderíát fog találni a pampán, szarvasmarhákat és azokból az átkozott, tatu-fészket tipró caballo ménesekből is sok százat, de gauchót? Az a mező-gazdasági szakmunkás, aki manapság a pampa ganaderíában dolgozik, *nem* gaucho, még akkor sem, ha történetesen — mint gazdasági szakiskolát is végzett alkalmazott — némiképp mégiscsak gauchós öltözetet viselne.

– Mai gauchót csodálni tehát ne a pampára menjen, asszonyom. Ha mindenképpen akar olyant közelről látni, kocsizzék ki Agadóba vagy Agapo? Bocsánat, nem tudom pontosan a nevét, valahogy így hallottam emlegetni, mondták informátoraim azt is, hogy e helyet minden útikalauz propagálja, tessék pontosan utánanézni. Azt is hallottam, hogy közel van, csak 70 kilométerre a fővárostól. Ott az egész szezonban folyik az argentin népi szokások bemutatása. Láthat ott ágaskodó lova hátán táncoló valódi!, hű de valódi! gaucho díszruhás akrobatát. Gauchónak öltözött zsokékat, apropos: öltözék!

— Van kérem, gaucho-lokál is szép fővárosunkban. Ott a gauchónak öltözött bárfiú akár fel is kéri önt egy kedves, páros népi táncra, el ne feledje, hogy á la gauchesc nem szokás összefogózva lejteni a páros táncot, csakis külön-külön. Egymással szemközt.

– Nem, periconnak nevezett körtáncot *nem* járnak mai bárokban és lokálokban, hölgyem. Tucumánba tessék utazni evégből. Ott szokták évente a „nemzeti hagyományok napjainak" nevezett sorozatos ünnepségek folyamán

bemutatni a valódi, argentínai népi táncokat indió szokásokat: E célra szerződtetett táncművészek és fővárosi művésznövendékek.
— Bikaviadal? Argentínában? De, asszonyom! Ez nem Spanyolország! Hazám, hála nagy Libertadorunknak, már több mint másfél évszázada nem spanyol gyarmat! Itt nálunk tiszteletben álló lény a bika. Bikaviadal helyett láthat bika szépségversenyt. Igen, a mezőgazdasági vetélkedőn, ahová zsűrizésre szokták e nemes állatokat felvonultatni a verseny izgalmától remegő, nagy bikatenyésztők. Tessék vigyázni, mert nem biztos, hogy az argentin futball-meccseknek van a legnagyobb közönsége! Mintha a bika szépségversenyt még többen néznék, és tömegben, argentin tribünökön soha sem árt az óvatosság. Nem hallott még róla, hogyan szoktak nálunk ilyen nagy népünnepélyeken, a verseny izgalmától felhevült nézők egymásra hullani, nem mindig élő állapotban?

— Bikaviadal, nem, nem! nálunk nincsenek ilyen állatkínzó, állatellenes, embert szórakoztató intézmények. Hivatalosan, akarom mondani, engedélyezetten kakasviadalokat sem tartanak. De egy olyan kakasviadalra, ami nyíltan nincs, de titokban annál inkább, vitesse el magát valamelyik ismerősével, ha van önnek ilyen, és ha ez a játék érdekelné. Ez a szigorúan tilos hecc, pszt, senki meg ne hallja, hazám nem egy izéjének, szóval pozíciójában óvatos ügyeskedéssel megülő fejesének legforróbban ápolt szenvedélye. Tessék nézni, én nem vagyok kakaspárti. Miért lennék az? Ez a kis fenevad is szereti felfalni a nekem oly kedves kerti férgecskéket, de én objektív vagyok, asszonyom, s mint ilyennek az a gyanúm, hogy kakasokat egymás ellen heccelni és izgalommal lesni, hogy melyik vérzik el, ez többnyire, bocsánat a szóért, már impotens férfiak, ég tudná mit kompenzáló szórakozása. Nem, nem! ön mégsem mehet kakasviadalt nézni. Nők nem járnak. Nem hinném, hogy kedve volna férfiruhában, álszakállal.

Argentin nők ilyent sohasem tennének. No az itteni nők! Általában!

– Nem figyelte meg, hogy argentin hogy - már jobb családból való - nyilvános helyre, kávéházba, de még étterembe is csak egészen ritkán és kivételesen megy, és férfikísérő nélkül lehetőleg soha! Ön volt, szegény hölgyem, az egyetlen magányos asszony a nevemről nevezett Tatu-vendéglőben, annyi férfiú között! Azért is fogott el ön iránt - nem veszi tolakodásnak? - bizonyos pártoló tendenciájú indulat, de ne fecsegjek összevissza, önt *Martin Fierro* érdekli, igaz?

—Ne higgye, hogy ha kimegy az utcára és megkérdi az első járókelőt, hogy hol vásárolhat egy *Martin Fierrót,* akkor az önt elsősorban egy könyvkereskedésbe utasítja, nem. Nem mondom, kapni e műből ezret és tízezret, fűzve, kötve, dombormíves marhabőrkötésben, fehér tehénszőrből készített szép borítóban, de az utca népének köztudatában Martin Fierro hamarébb bukkan fel, mint annak a finom, erős, férfias Martin Fierro *sörnek* a neve. Vagy a sarki mozié. Azt is Martin Fierrónak hívják. Hamarébb bizony, mint az eposzé. A bokszolók klubját, városi és vidéki kisvendéglők százait nevezik e néven. Martin Fierro üdítő ital márka, Martin Fierro néhány interiorbeli iskola neve. Martin Fierro azoknak az általam annyira megvetett lovaknak egyik lovardája, mivel azt is így hívják; Martinfierro számos kis argentinnak a harmadik keresztneve egybeírva — ön nem figyel rám, asszonyom? Ez nem szép öntől.

– Bocsánat, hogy magam alá nézek és a jegyzeteibe kukkantok. De, asszonyom! Ne írjon indiánt, mikor a mi őslakóink leszármazottairól beszél! Nálunk az indián az az Indiában élő ember, úgy kell mondani a mieinket, hogy: *indio.*

– Könyörgöm, ne üljön föl a statisztikának. Hogy hazámban nincsenek indiók? Hogy az a 3%-nyi, akit

mégiscsak kimutatnak, az is mesztizálódott? Keverék? Van még szín indió, bizony van. Pár száz. Ona indio.

— Nem készül a Tűzföldre? Nem? Kár. Bár nehéz utazás lehet odamenni, nem mondom. Bizonyára tudja, hogy hazánk legdélibb városa Ushuaia. Nem tudta, hogy Ushuaiában van hazám leghíresebb fegyháza? Ne ijedjen meg, nem fogok az ushuaiai politikai foglyokról regélni

önnek, sem régi, sem új lakóiról e kellemetlen intézménynek. Önnek sem ajánlom, hogy hazám bármely jelenségéről szólva, a politizálás területére tévedjen. Nos, én ezúttal sem politizálnék, mindössze elpletykálnék egy jellemző esetet. Néha a pletyka a legjobb információ, nem gondolja? Cortez. Nevezzük röviden Corteznak akiről szólanék.

— Ebből a névből rengeteg van, így olyan, mintha egy álnevet mondanék. Nos, tehát, egy bizonyos Cortez, az ushuaiai fegyház — mondjuk — egyik főtisztviselője (semmi esetre sem rabja), három évvel ezelőtt magával hozott valahonnét a Tűzföldről, Ushuaia közeléből egy szép kis vad ona indio fiút. Cortez urat felhelyezték Buenosba.

— Tény, hogy azóta itt éltek a fővárosban kettecskén, Cortez úr meg a guanakó-bőr chiripájából kibontott, megfürdetett, városi ruhába öltöztetett kis indio.

— Nem akarnék olyan részletekre kitérni, hogy olyan kapcsolat keletkezett-e közöttük, mint az ön imént tanulmányozott regényének hőse: don Segundo Sombra és fiatal gyámolítottja között, vagy mondjuk éppen olyan, mint egy mai buenosi férfipár között, akik egyneműségük ellenére vagy éppen ezért, igen vonzzák egymást, és többnyire az Esmeralda utcában laknak, mint ékszerkereskedők. Nem is tudom, volt-e efféle kapcsolatuk, de ez ezúttal nem is fontos. A kis indiót hetek, szó szerint hetek alatt tanította meg Cortez úr jó spanyol beszédre. Egy zseni az a gyerek! Hónapok alatt megtanult írni, olvasni. Egy év alatt nyolc elemi osztályból vizsgázott le sikeresen.

Két évvel ezelőtt egy technikumba íratta őt be Cortez úr, a fiúból gyerekszobás, fehér úrifiúcskákat túlszárnyaló kis gentleman lett — és mi történt pár héttel ezelőtt? Nem, az újságok nem mindig írják meg az ilyesmit. Ezt még nem írták meg. Az indio fiú.

GRETI KIJÖTT A KERTBE

(Magas, karcsú asszony Greti, ha egymás mellett megyünk, én csak a füléig érek.) Járunk együtt olykor. Néha elkísérem a közeli vásárcsarnokba, világot látni, élő spanyol nyelvet tanulni — lechuga — salátát meg — leche — tejet vásárolni. Ha együtt megyünk, nem is ritkán, kis köpcös asszonyságok szólítanak meg, amint televásárolt szatyraikkal elhaladnak mellettünk, többnyire, egy-egy sóhaj a szavuk, hogy.

Qué flaca! europea! hogy milyen sovány európaiak vagyunk. Hát azok vagyunk bizony, a kis kövér gordák, a bevásároló asszonyságokhoz képest. De vajon velem uzsonnázna Greti, azért jött ki? Egy guruló asztalt tol maga előtt.

Az asztalon uzsonna: hosszú francia kenyér, vaj, félbevágott grape fruit (itt pomelo a neve), ahhoz különböző fűszerek tartókban, meg egy nagy pohár jeges whisky is. De Greti szó nélkül jött ki. Nem is egészen hozzámig, csak közelembe tolja a guruló asztalkát. Talán azért olyan végtelen figyelmes, hogy „alkotó meditálásomban" meg ne zavarjon? Vagy nem ér rá leülni velem egy kis ideig? Greti nem nagyon szeret fecsegni. Most is szó nélkül vonul vissza. Az asztalkára viszont egy cédulát tett, amit nyomban nem is vettem észre.

Szerettem volna tovább hallani az indio fiú történetét. Eltűnt a tatu? Csak a jegyzeteim maradtak, tatu nélkül, az asztalon. Mindegy, majd csak kiderítem, olvastam-e hát

valahol, hallottam-e valakitől a tatunak tulajdonított szöveget senor Cortezről és a kis indióról. . .

De mekkora sótartót tett az asztalkára Greti! Már szórom is, dehogy szórom, öntöm a bőtorkú üvegből a — jaj, *nem sót,* későn esik a cédulára a tekintetem: Greti cseppet sem orvosnős, jól olvasható írása magyarul:,

„Só helyett bors a vajashoz. A só ma nem használható." És már egy bő kávéskanálnyi ráömlött a vajasomra, abból a *cukorból,* amit Greti nyilván a pomelóhoz készített oda!

— És még ön akarja a mi világunkat érteni! — Hát nem kidugta fejét lila borítású füzetem alól a tatu!

— Vagy szereti a cukrozott vajaskenyeret? Persze, hogy nem használható a só a mi szubtropikus világunkban ilyenkor, tavasz közepén. Mikor a hangyák rajzanak!

— Szegény háziasszonya, akárhogy lezárja a sótartó edényeket vagy dobozt, akár a hűtőszekrénybe tegye azt, ilyenkor a hangyák oda is bebújnak, és nincs elég szűk rés számukra, amin be ne hatolnának csakhogy sóhoz jussanak.

— Bizony, úgy látom — mondta a tatu miközben levakartam a cukrot a vajasról, de hiába, mert beleragadt —, úgy látom, ön sok mindent nem tud, asszonyom. Látja ez is egy negatív értesülés lehet most az ön részére a hangyákról.

— Nem tudom, más szubtropikus vidéken hogy van, de tény, hogy nálunk, *nem* a cukrot, *nem* a mézet kell elzárni a hangyák elől. A hangyák itt sóra éhesek. A borsot nem kedvelik. Nem ken egy másik kenyeret, azt megborsozhatná. Nem jó szubtrópuson zsiradékfélét enni erős fűszerek alkalmazása nélkül. És ha ma egyszer a só nem használható, buen provecho, asszonyom, sajnos, ön megint *nem* figyel rám.

— Higgye el, hogy *nem* lehetett a kis indiót civilizálnia egy időn túl Cortez úrnak. A fehérektől nyert annyi szeretet ellenére vagy éppen azért? Esetleg, mert belelátott az itteni fehérek életébe? Hazaszökött. Otthon letépte magáról a fehér ember adta ruhákat, visszaöltözött állatbőrbe, és még ott élő néhány társát fellázította. Nem mondom tovább,

járjon utána, ha szavaim érdeklik. Talán idővel, ha már végeztek vele, benne lesz az újságokban is. Ne a *Nacionban* keresse, a *Prensában* se, ilyent leghamarabb a *La Razón* szokott megírni, ha ugyan . . . na, ne szólj szám, nem fáj fejem.

– De talán ne tessék itt ücsörögni oly sokat a kertben, kedves asszonyom! Ha az én negatív közléseim önt nem elégítik ki: menjen, utazzék a városban és egész hazámban. Szerezzen pozitív értesüléseket, tapasztaljon! Apropos! Ön itt él már hónapok óta és még csak egy Ceferino-ereklyéje sincsen? Érthetetlen! Figyelmeztem, hogy Ceferino nem volt sem gaucho, sem buenosi bennszülött, azaz porteno sem.

Elhessentettem a tatut? Mindenesetre meguzsonnáztam, összeraktam a könyveket, jegyzeteimet. Legfölül a szólásmondások gyűjteményét. Lehetne-e vajon csakugyan hiteles képet rajzolni egy új, nekem idegen világról — a „tatu-módszer" alkalmazásával is? — lehetőleg bírálgatás nélkül? Tárgyilagosan, nemcsak „tatu-objektíven"? Másfelől, hogy ennek az országnak a jellemzését különböző felfogású, de idevaló, itt élő emberek szemléletén keresztül próbáljam ábrázolni? Nehéz.

Súlyos, nagy problémák feszülnek itt. Olyanok, melyeknek még csak a megsejdítéséig is alig jutottam el. Nyomban elsőként az úgy látszik általánosan elhallgatott vagy már megoldott? — a nemlétező, de íme mégis meglevő indiokérdésig? Ami mégiscsak van. Probléma.

– Ugyan! — szólalt meg a tatu —, argentinesüljön már egy kissé, asszonyom, no már úgy tatu argentin szellemiséggel telítődjék, úgy értem. Ne akarja érteni, amit nem ért. Ami fontos, majd csak kiderül. Ha ma nem, hát majd holnap. Manana! Probléma?! A problémát a heves vérű, a magát vezetésre hivatottnak tartó argentin gyökerestül — okával és okozatával együtt — kiirtja. Megoldással igazi argentin ritkán bajlódik; inkább soha vagy csak ha nagyon moderneskedő. A nagy tömeg meg: ugyan! Hát nem hallotta még a porteno szállóigét? Ó, hogy

Ceferino támogassa önt tapasztalatlanságában! És segítse megfigyelni a dolgokat. Figyelje meg tehát: az idevágó porteno szállóige: negatív szócskával kezdődik, ön most portenók között él. Éljen hát porteno módra, azaz problémamentesen.

— A dolgokat nem kell tudomásul venni.

— No hay probléma — ahogy azt a porteno mondja — és akkor probléma nincs!

KALANDOZÁSOK LETÍCIÁVAL

rövid távon: százkilométeres utak a város körött;
hosszú távon: a harminc és húsz év előtti múltban

EGY ÚJ ARGENTIN OTTHONÁBAN

Martinezben vagyok, de hogy itt milyen gyakori a Martinez név, emberben, városban! Ez a Martinez itt kertváros; buenosi lakásomtól autóval egy órányira. Leticia lakik itt, két éve elkészült háromszobás, tetőteraszos villájukban. A házat ellipszis alakú díszkert köríti. Az ápolt gyepen át márványosan fehérlő, kőnégyzet tipegők vezetnek egy lugasig. Már bimbósak e kerti fülke hajlított vasrúdjain felkúszó futórózsák; az alig kibomlott levelek még nem tartanak árnyékot. A délelőtti nap melegét a kert keleti oldalán három, mélyzölden feltornyosuló cédrusfa fogja el. Ünnepélyes kert; szinte komor. Derűsebb a ház üvegfalu belépőszobája és fönt, a tetőn a pipacspiros műanyag fallal kerített napozó és zuhanyozó. Úszómedence nem töri fel a gyep bársonyát. A cédrusfák mögötti szomszéd villa kertjében jókora pilótában éppen fürdenek; vízcsobbanás, nevetés szűrődik át. Német beszéd. A bal oldali szomszédok németek.

Ákos nincs itthon. Csak Letícia hívja Ákosnak, és régi barátok, ha volnának olyanok környékükön! Az Ákos név „ákosnak" ejtve spanyolra-szokott fülnek furán hangzanék. Ákos magyar vezetékneve elé Andrésnek írja magát. Mérnök. Jelenleg háromnapos kiszálláson van az argentin petróleum-paradicsomban: Comodoro Kivadaviában; repülővel ment, a Simcát a három nap alatt Letícia használhatja; utaztatásomra is. Óvatosan vezet, csak fél éves vezető.

Ötven, ötvenegy éves lehet, ha jól számítom. Mikor három évtizeddel ezelőtt Bukarestben megismertem, ottani, akkori törvények szerint még nem volt nagykorú. Neves román ügyvéd leánya (apja az egykori királyi Románia úgynevezett liberális pártjának országgyűlési képviselője is volt egy ideig). Letícia másod- vagy harmadéves bölcsészhallgató volt, mikor az egyetemet, a várost és a családját egyszerre hagyta ott Ákos kedvéért. Ákos észak-erdélyi, Szamos menti fiatalember akkor készült mérnöknek, felsőbb technikumot végzett Bukarestben. A kis ideig botrányt kavaró pletykát, hogy Letícia az akkor még állástalan, idegen, vagyis magyar fiatalemberhez hamisított szülői beleegyezéssel ment hozzá, Ákos rokonaitól hallottam.

Akárhogyan is volt, bizonyos, hogy Letícia a bukaresti családtól már 1939 őszén elszakadt. Hogy magyar asszonnyá lett-e? Ákos feleségeként élt Erdélyben, majd a háború vége felé, őt követve vele és két kisgyermekükkel együtt „menekült". Elébb Magyarországra, majd onnan is tovább, Ausztrián, Svájcon át Franciaországban élő rokonaihoz. Franciaországból érkeztek Argentínába, 1948-ban a Le Havre-ból indított, *Forrnom* nevű kivándorló hajóval. A rozoga *Formosával,* melyről akkor egyikük sem tudta, hogy utolsó útjára indult nyolcszázhuszonöt utasával. Kibírja vagy se, összeomlik-e útközben a hajó, ki sem közölte az új hazát keresők gyanútlan, reménykedő seregével. Ingyen vitte a *Formosa* a kivándorlókat.

– Ákosnak tudnia kellelt volna, ha valaki, ő tudhatta volna, milyen veszélyben vagyunk a hajón. Persze, ha baj lett volna, ő sem segíthetett volna. Akkor sem, ha csak velünk jön, velem és a gyerekekkel. Ákos nemcsak velünk jött. Ákos a magyar nővel jött. Idával. Akkor már két éve Ida volt Ákos szeretője. És együtt kellett jönnünk. Egy kvótára kerültünk vele a kivándorló hajón.

Letícia egy kórháznak kinevezett kajütben lázasan feküdte végig a huszonkét napos hajóút felét.

– Ott jó lett volna nekem, ha a gyerekek is velem lehetnek. Mari négyéves volt már akkor, Livius kettő. Livius Párizsban született, ott, ahol annyi év után Ákos és Ida összetalálkoztak. Livius, és Ákosnak Ida-szerelme egyszerre keletkezett? Ákos mindennap bejött hozzám a kajütbe. Ott ült egy-két óra hosszat. Azalatt Ida vigyázott a gyerekekre. A két gyerek imádta Idát. Mikor úgy éreztem, hogy engem már el is felejtenek, mert nem látnak, nem látogathatnak a hajó kajütben, felkeltem, pedig még lázas voltam. De hagyjuk a múltakat, nézd meg előbb a lakást, mielőtt útnak indulunk.

Kevés, kényelmes, modern bútorzat. A falon három igen jó kép. Fiatal argentin művész munkái.

—Sanchez — mondja Letícia —, az a fametszet is tőle van. Most éppen kiállítást tart a Galéria Witcombban, a Floridán. Ha rászánsz egy extra fél napot a háromból, szívesen elviszlek oda is.

Bent a lakásban, nagyon eltérően más emigránsok berendezésétől, semmi „hazai" dísz vagy emléktárgy. Semmi román kézimunka, semmi román kerámia, de erdélyi, magyaros fafaragás vagy más, magyarországira emlékeztető díszpárnaféle sem. Egy alacsony asztalkát egy szélefoszlott indián szőttesdarab borít; Argentína legészakibb tartományából, Jujuyból való. Sanchez képe alatt a falra akasztva egy gaucho boleador. Kispolcon ezüstbe foglalt kivájt lopótök és hozzávaló szívóka, a mate tea ivására való készülék. Az a felszalagozott kobozféle

volna a tatu páncéljából készült zeneszerszám, a charanga? Ugyancsak a falra van akasztva.

– Igen, ezeket a fiam, Livius gyűjtötte egy időben. Sokkal több volt, de nagy részét eladta, mielőtt megházasodott. Nagyon kellett minden peso. Olasz lányt vett el a fiam, régen itt élő jó család; criollónak tartják magukat. Minket egy csöppet lenéznek, de finom emberek, nem mutatják ezt ki túlzottan. A menyem neve Graciela. A Graciela szüleinek bőröndkereskedése van a Lavalle-on. Jómódúak. De tudod, itt az a szokás, hogy a lakást mindig a vőlegény veszi meg. Szerény, kétszoba-hallos lakást vett Livius a Canningon, milyen messze van ide! A te buenosi szállásodhoz közelebb. Ritkán látom őket. A fiam még nem végzett mérnök, de már állása van, amellett tanul tovább. A Graciela nagybátyjának a vállalatánál van, az Empresa Galdininél. És még a mi házunkra is van törlesztetlen bankkölcsönünk, nagyon magas kamatlábra, természetes Livius is kölcsönt vett fel a banktól, azért is garanciát vállaltunk.

– Hosszú történet! Hogy hogyan kapartuk hát össze ezt a kis házat? Én paradicsominak találom, ugye az is? Élek-halok a kertemért. Jó itt, csak, csak — a ház. Tudod, szinte üres. Mari advocatá, cum sá zice? Te rog sá vorbim románeste, e mai uspr pentru mine (Mari ügyvéd, hogy is mondjam? Beszéljünk, kérlek románul, nekem könnyebb) — fordította a szót románra. — Bent él Buenosban, bárbatul meu, Ákos persze itt. Tudod, ha nem kell vidéki kiszállásra mennie, csak a buenosi üzembe jár be, akkor onnan ide mindig hazajön hozzám esténként. Tizennégy éve hazajön. Azóta megint együtt vagyunk. Akkor talált ugyanis Ida végre magának egy férfit, aki elvette. Azóta nincsen Ida közöttünk. Addig tudod, éveken át, hét évig! Kétfelé éltünk. Á, nem itt, ebben a martinezi paradicsomban. Én húsz évvel ezelőtt bent kezdtem, a legócskább kültelki Buenosban, albérletben a két gyerekkel. Eleinte takarítani jártam el. Akkor ki is kellett adnom kosztba a gyerekeket. A munka

nem volt rossz, nem! És nehéz sem volt a takarítás, megszoktuk a házimunkát még Párizsban, cselédeskedő korunkban, 1945 és 48 között.

– Három évig cselédeskedtünk egy párizsi volt grófnőnél, akihez a drága jó párizsi rokonaim ajánlottak be minket. Úri hely volt, jószívű nő. Csak napi hat órai munkát fogadott el Madame a kosztért, lakásért. Igaz, azt mind a kettőnktől; Ákos jobban főz mint én. Ő főzött Madame-nak, én takarítottam. Igen jó nő volt, gondold el, két szobát adott nekünk és kosztot is, a gyerekeknek is. Néha egy kis zsebpénzt is kaptunk. De az volt a legjobb, hogy míg Ida nem jött közbe, és Ákos otthon tudott maradni a gyerekekkel, én esténként eljárhattam egy varrótanfolyamra. Bizony, a párizsi cselédeskedésünk boldog idejében megtanultam varrni. Nehéz volt. Emlékezhetsz, hogy minket, román úrilányokat, középosztálybelieket vagy hogy mondjam? egyetemre járattak a szüleink. Sikkből. Mert telt. Volt otthon cselédlány. Székely cselédlányunk volt, tőle tanultam az első magyar szavakat. Segítenünk sem volt szabad a konyhán, legfennebb titokban. Hogy valami praktikus munkát tanulhattunk volna mi abban az időben? Ugyan! Főznie tudni sem illett akkoriban egy jó családból való lánynak, nemhogy varrni tanulni vagy éppen pénzért varrni.

– Jártál már a bevándorlási hivatalban? Még most is megvannak a régi nagy ebédlőtermek meg a hálószobák is, ahol elszállásoltak bennünket, mikor megérkeztünk Buenosba a *Formosán*. A férfiaknak egykettőre került kereső foglalkozás. De Ákosnak nem itt a városban, hanem messze fent, északon, Misionesben. Az egyik északi tartománya Argentínának. Oda került egy fakitermelő vállalathoz. És Idának nem volt senkije sem itt. Egyedül jött el hazulról. Nem, senkije sem volt Ákoson kívül. Neki is Misionesben tudott Ákos egy kis állást szerezni a fűrésztelep irodájában.

– De nem fárasztalak életem regényével. Gondolom, éppen elég életrajzot mondanak fel neked régen látott ismerőseid. Az emberek, ugye te is úgy találod, szeretnek lelni egy rájuk figyelő valakit, akinek elmondják, mi történt velük életük során. Mit szenvedtek. Aztán, s talán ez a fontosabbik: aki elszakadt a régi családjától, a barátaitól, az odáig van a boldogságtól, ha a régiek közül bár egy félrokonra, valamennyire ismerősre lel, akinek megmutathatja hogy: hol tart ma.

Mire jutott. Felmutatni életünk eredményeit: ez az! Mert nagyon nehéz baráti érzésű szemtanú nélkül leélni az életet. Aki lemérje, s ha lehet, kissé meg is értékelje az eredményeinket. Nem éppen dicséret, de egy kis elismerés kell az embernek, a szemtanú baráttól, ahhoz, hogy tovább bírjon élni. . . különben!..

– Honvágyam, úgy közönségesen ahogy mondani szokás, hogy honvágy, az nincs. Egyáltalán nincsen. Szeretem persze mindkét hazámat, elsősorban a drága tara mea Romániát, Bucurestit, tudod! Sokszor álmodom, hogy otthon vagyok Bucurestiben. Szeretem az apósomok Erdélyét is, nézd, jók voltak hozzám. És két boldog gyanútlan évet éltem ott. Elnézőbbek, megértőbbek voltak hozzám Ákos szülei, mint az enyémek, akik kidobtak.

– Nem, nem is levelezett velem apám. Mama írt néha, titokban. Apámat rettentő sértette, hogy egy jöttmentért hagyom ott a családot, nem így mondta, de tudod, hiába! Nem szerette a magyarokat. Azt éppen nem vágta a szemembe apám, hogy egy „bangyenhez" megyek feleségül, tudod ezt a ronda szót sokan használták a Bukarestbe betelepült magyarokra, nem, apám annál sokkal jobb ízlésű volt. Dehát lenézte, semmibe vette Ákost és családját. Milyen édes, egyszerű emberek voltak Ákos szülei. Már egyik sem él. És az én szüleim sem élnek. Drága mama, csak egyszer lehettünk volna itt nálam együtt, ebben a fészekben, vele, az egész családdal!

– Persze, hogy a messzi múltamba, a gyerekkorba visszaálmodom néha magamat. Nem is ember, aki régi kedves helyekre ne vágynék vissza néha — mamica négy éve halt meg, sá fie ei pámántul usor! (legyen könnyű neki a föld) — Leticia lenyelte a könnyét és megkeményedett hangon folytatta:

– Mondd, nem vetted észre még, hogy a hazát cseréltek közül a nőket másként vagy kevésbé, igen, igen, kevésbé gyötri a honvágy, mint a férfiakat?

A HONVÁGY EGYES OKAIRÓL

Meghökkentett Letícia fogalmazása. Nem szokásom ilyenfajta megkülönböztetést tenni a nemek érzelmi magatartása közt; különösen nem olyan egyetemes emberi érzésekben, mint a hovatartozás, a honvágy vagy éppen a hazaszeretet. Argentínáról már számosan megírták, hogy a „betelepültek országa", hogy lakóinak nagy többsége gyökértelennek érzi magát, és ebből folyólag örökös honvágya van. Nem így volna egészen mégsem? Lehetséges, hogy túl sok, átgondolatlan kijelentés pufogott már el a honvágyról, mint a hazát cserélt emberek általános betegségéről? Elképzelhető, hogy valaki, valakik — többségében éppen nők — szeretik elhagyott hazájukat, de nem vágyakoznak utána gyötrelmesen?

Letícia oly „hazaiatlan" lakásában más emigráns ismerősök otthonaira kellett emlékeznem. Hány olyan kivándorolt otthonát láttam, ahol a távolbaszakadtak úgy rendezkedtek be, mintha „otthon" volnának; mintha magukkal hozták volna az elhagyott otthon egy-egy darabját. Az ilyenekénél távoli rokonok képei díszítik a falat; bútoraik, ha nem is éppen otthoniak, de a hazai stílust igyekeznek utánozni. Mintha mégiscsak volna valami igazság Letícia szavaiban: kivándorolt férfiak általában

többet emlegetik az elhagyott régi barátokat, a várost, az országot, mint asszonyaik. Meglehet, a nők alkalmazkodóképessége is nagyobb: új helyzetekbe könnyebben illeszkednek bele.

Még nem találkoztam olyan emigráns nővel — akár háziasszonyként élt külföldi új otthonában, akár dolgozni járt valahová, de közéleti tevékenységet *nem* folytatott —, aki tüzetesen érdeklődött volna a hazai, közéleti viszonyok után: hogy milyen most az otthoni közélet, mi történik most odahaza? Még egy asszony sem panaszolta föl, hogy ha otthon marad, akkor mostanig belőle ez meg az lehetett volna, míg így, hogy elvándorolt, egykori kortársaitól lemaradt. Az elszalasztott lehetőségek miatt búcsálódni, ez természetesen nem az az igazi nemes, önzetlen érzelem, amit mind közönségesen honvágynak szokás nevezni, és lám, férfiakban csakugyan gyakrabban jelentkezik ez a „honvágyas", az elmulasztott lehetőségek utáni nosztalgia.

Sereg ezt bizonyító férfi-vallomás jutott eszembe hirtelen. Napokkal ezelőtt itt járt Buenosban egy Córdobában élő, volt magyar férfi, H. J. O még 1938-ban vándorolt ki, mert a műegyetemet nem végezhette el odahaza. Córdobában ruhatisztító üzemet nyitott, anyagilag sokra vitte. Módos üzem- és villatulajdonos. Tavaly odahaza járt Magyarországon, és beledöbbent a keserves felismerés: otthon maradt kortársai közt nem egy szép pozícióba jutott, közéleti tevékenységet folytat, volt osztálytársaiból kettő lett egyetemi tanár, míg itt ő „csak" egy „pucerájos". Megbecsülik új hazájában, de mégiscsak olyan ide gen, aki a társadalomban, a közéletben nem tényező; H. J.-t a kielégítetlen becsvágy nyomorgatja, mikor azt hiszi, hogy honvágya van.

Az emberek — általában — nemcsak egy helyről vándorolnak el, mikor hazát cserélnek, hanem mintegy az időből mennek el; egy soha-vissza-nem-térő korszakot hagynak maguk mögött; múltba, ifjúkorba visszavándorolni

nem lehet. P. L.-nek (Clevelandben él, jól megtanult angolul, ügyvéd lett, jól keres) az fáj, hogy angol anyanyelvű új honfitársai között egy sincsen, aki tisztelni, értékelni tudná, hogy lám, milyen erős ember, mivé tudott lenni az egykori m-i pék fia.

Végigfutott a fejemben az is, amit a múlt századi kivándorlások történetéről tudok. A mi hazánkból történt kivándorlásokról, melyek általában jellemzik azért a többi múlt századi kivándorlókat is: régebben csakis férfiak vándoroltak tengerentúlra, asszonyaik nélkül. Családtalan állapotukban másminő lehetett az ő hazavágyakozó érzésük, mint azoké, akik — különösen a második világháború óta — családostul cseréltek hazát. Annyi sok, vészes kaland után — ugráltak gondolataim világirodalmi példák után kapkodva — Odüsszeusz volt az, aki megtörten, honvágyasan tért haza, a hazulról soha ki nem mozdult Pénelopéjához.

Csakugyan, inkább maszkulin, mint feminin tulajdonság volna a nagy, a gyötrelmes nosztalgia? Nem merném ezt olyan egyszerűen eldönteni, mint Letícia. Szavai megleptek, meggondolkoztattak, nem egykönnyen tudok szabadulni tőlük. Férfiasnak nevezhető, közéleti tevékenységet folytató kivándorolt nővel, igaz, sohasem találkoztam. Más az ő honvágya, vajon, mint egy háziasszonyé? A kivándorolt színésznő vagy költő, akinek tehetsége, igazi érvényesülési lehetősége anyanyelvében van, bizonyára honvágyasabb, mint az a hazát cserélt filmsztár, aki egy idegen nyelvet tökéletesen el tudott sajátítani.. .

— Együnk valamit, mielőtt elindulunk — rezzentett fel merengésemből Letícia.

Apró kockára vágott sajtot, sós süteményt, olajbogyót, kaviárt és két nagy pohár gyümölcslevet tett egy tálcára. A lugasba invitált. A lugas! Vajon ismeri-e Letícia *Az ember tragédiáját?* Valószínűen nem, akármennyire is megtanult Ákostól magyarul, azt neki Bukarestben nem tanították annak idején. De hátha látta, hallotta erdélyi „magyar

asszony" korában valahol? Hiába súgta volt a „tatum", hogyne gondoljak rá, s akkor nincsen probléma — még mindig a honvágy mibenléte járt a fejemben. Madách *Az ember tragédiájának* harmadik színére gondoltam, míg az árnyékot nem tartó futórózsák alatt egy kis faragott csontvillára szurkodtam a sajtkockákat. Azokra a sorokra, ahol a Paradicsomból kiűzött Éva azt mondja:

Én meg lúgost csinálok
éppen olyat,
Mint az előbbi, s így
közénk varázslom
A vesztett Édent.

Lehetséges mégis, hogy Letícia elméletében van igazság? Mintha a Madách Évájából szóló nőnek „a" Nőnek nem fájna annyira a Paradicsom elvesztése, mint a férfinak? Mintha a maga alkotta lugas, az a bizonyos Édent utánzó „éppen olyan" kedvesebb volna a nőnek, mint az elhagyott otthona? Mert azt maga teremtette? Mert ott van a „haza" legkisebb egysége, a családi otthon, ahol azt az asszony megteremti?

Kissé sántikált a *Tragédiához* támasztott elmélkedésem, Letícia nem „éppen olyan" otthont varázsolt az idegenbe, mint az elhagyott otthona volt. Egészen mást!

– Ugye a romániai maslina jobb volt, mint ez az argentin olajbogyó? Csak gondolom. Őszintén szólva, nem emlékszem már biztosan otthoni ízekre. Itt minden ennivaló remek. És az élet itt jó, sok tekintetben nagyon jó. Amit szenvedtem annak — ki vagy mi az oka? Szerelemről beszélni ötven év után! ötven múltam! Nevetséges, ugye? De én Ákost ma is szeretem. Végig szerettem. Becsületes volt, ó, milyen gyötrően őszinte. Nem kiméit hazudozásokkal, soha egy pillanatig sem hazudott nekem. Soha elhagyni nem akart Idáért és semmiért sem. Csak éppen, hogy Idát sem tudta elhagyni éveken át. Kért, hogy olyan életveszélyes betegségnek tekintsem azt, ami Idához

fűzi, amiből szeretne, de képtelen a maga erejéből kilábolni. Ida is ezt mondta nekem. Ó, az az ő hét esztendőn át tomboló szenvedélyes szerelmük! És ami ebből nekem jutott. Az emberhez méltatlan féltés. Féltés! Szerelmi féltékenység, hogy nevezzem? Ezt az önmagam előtt megalázó marcangoló kínt? Az is elég lett volna, hogy belepusztuljak. Ha nincs a két gyerek. De még sokszor ők is alig-alig tartottak. Nem tudom, mit teszek, ha nincsen hitem. De van. Van.

– Görög katolikusok voltunk otthon, azt tudod? Olyan egyház most nincsen odahaza, Romániában, csak görögkeleti. Ezt még szegény mamicám írta meg nekem egyszer. Talán otthon is római katolikusok közé járnék most, ha otthon vagyok? Itt csakis hozzájuk járok. Oda is viszlek először, egy katolikus katedrálisba, a Lujáni Szent Szűz kegyhelyére, Lujánba. Azt hiszem, 250 kilométer ide, majd megnézem a térképen, benzint is kell még vennünk. Nem tudtam gyűlölni Idát!

- Milyen egyszerű lett volna, ha gyűlölöm őt vagy Ákost. De hát hármasban sem tudtam élni, nem. Az nem ment. A szuper szenvedésem az volt, talán az, nem, nem tudom biztosan, még most sem tudom, de mégis: ők, két azonos anyanyelvű ember. Idegenben találkoztak össze, de gyermekkoruktól ismerték egymást. Párizsban akadtak össze, mikor már Ákos az enyém volt. Ida nem akart velünk jönni a *Formosán,* tessék, már megint a *Formosánál* tartok! De Idának nem volt más választása; Párizsban megvonták a tartózkodási engedélyét. Vagy kivándorol és éppen velünk egy kvótán, vagy visszamegy Magyarországba, ahová valami ok miatt nem volt tanácsos visszamennie, lásd, erről sohasem akartam tudni. Húszéves volt akkor mindössze, az apjának vagy neki magának lehetett valaminő politikai eltévelyedése, bűne éppen? Nem tudom, nem akartam tudni. Túl olcsó lett volna így, ezzel megszabadulni tőle. És akkor

még nem is tudtam, hogy viszonya Ákoshoz nemcsak a gyerekkori barátságból fakadt, hanem több annál, szerelem. Olyan szerelem — nézd, én nem tudok elég jól, igazán magyarul. Csak Ákossal beszélek ezen a nyelven. A gyerekek keveset pötyögnek magyarul. Egy időben, mikor nagyon fájt Ida nekem, elkezdtem Liviust románul tanítani; apámat is Liviusnak hívták, azért neveztük így. Apám sohasem látta, nem ismerte, nem vette tudomásul Liviust. De a fiút nem érdekelte a román tanulás. Mi manapság is mindig spanyolul beszélünk, ha itthon van együtt az egész család. Vajon olyan fontos-e, olyan döntő-e az, olyan más-e a szerelemben az egyformán beszélt, a közös anyanyelven mondott szó? Az övék! Az Idáé és Ákosé! Nüanszok, amiket én nem érthettem, nem használtam! Ákos az én anyanyelvemen élt, tanult Bukarestben, de az a hazai, az a régi, gyerekkori nyelve az Idáéval volt közös. Nem az enyémmel.

— A szerelmem Ákos iránt ó, az meghalt, csak az a másik szeretet, az a másféle győzte, győzhette velem Isten irgalmából! Éltünk még házaséletet azután, hogy Ida úgy látszik végképp eltűnt az életünkből; Uruguayba ment férjhez. Most már évek óta nem tudok róla. Házasélet szerelem után? Vajon egy férfinak ugyanaz-e az szerelem nélkül, is, mint szerelemmel? Egy asszonynak soha! De most erről beszélni — nem nagyon illő. Nézd, az élet végét istennek hála, megnyertem vagy legalábbis meg akarom nyerni. Lassan és nyugodtan öregszem meg. Ne hidd, hogy ez csak program. Néha még lázadozom, és — mi tagadás — felkavar egy olyan régi ismerős mint te, Trandafira (elnevette magát, nevemet tréfásan a rózsavirág román nevére fordítva le).

– Emlékszel, mikor Bukarestben összetalálkoztunk a magyar diákok kollégiumában? Milyen ócska kis csúnya bentlakás volt az! Te valamilyen mérnökhallgató unokaöcsédet látogattad volna ott meg, ugye? Én meg éppen

akkor mentem be Ákosért, hogy döntöttem, készen vagyok, csomagoljon, otthagytam apáékat és az egészet, el kell mennünk Bukarestből — te éppen Ákossal beszéltél mikor benyitottam. Mintha ma volna! Hogy itt látlak magam mellett. Pedig egyikünk sem hasonlít a régi magára.
Megigazgatta alig őszülő, vörösbarna haját, csakúgy beletúrva az ujjaival. Tövig vágott körmök, agyondolgozott, korán öregedett kéz. Hetyke, latinos orra tövén két mély ránc. Hamvas bőre, középmagas sudár alakja — még mindig szép asszony Letícia, ha nem tudnám, negyvennek nézném. A kocsi ott állt a ház előtt, Letícia bement a táskájáért. Néhány olajbogyó, pár sajtkocka, keksz ott maradt a lugas asztalán.

– Las zurrapa por el zorzal! — valami ilyesmit mondott Letícia, aztán nevetve, magyarul:

– Maradék. Asztalról szeret enni az én kis zorzalom. Az a madár ott ni, látod? Már lesi, mi jut neki? Mehetünk?

A rügyező futórózsán egy piros szemű, argentin rigó — el zorzal — ült izgatott lereppenésre készen.

LUJÁN FELÉ

Mint a gaucho kieresztett boleadora, de ezt a hasonlatot elhasználtam már, és a General Paz körút hasonlat nélkül is valóságosan nagy karajban fogja körül, mintegy behurkolja a városóriást. Túl a General Pazon „non stop" robogó, turista zarándokokkal teli távolsági buszok nyomában haladunk a széles műúton Luján felé. Régen a pampán járunk már, de még egyre beépített területeken, nagy kertek és kis birtokok — chacrák — között. Fák szegik az utat, nem lehet látni a talán mögöttünk kezdődő legelőket, a gulyákat, méneseket? Egy kisvárosnyi település előtt fékez, majd húsz kilométerrel hajt Letícia, a telep kezdeténél őrbódé áll, előtte feszesen vigyázó őrkatonával, a bódé mellett magas

oszlopon az argentin nemzeti zászló. Ez a telep lehet az egyik olyan katonai település, amilyenről Fernando beszélt? De vajon miért kell itt a járműveknek lassítaniuk, nem hajtott ki a telep egyik épületéből sem senki. Az egy silbakon kívül mintha egy lélek sem laknék itt.

— Tiszteletből — mondja Letícia tompán, kifürkészhetetlen hangsúlytalansággal, aztán sóhajt egyet, és túl a településen beletapos a gázpedálba.

San Miguel kertvároska következik, a város kicsiny, a kertek hatalmasak, némelyik kisebb erdővel is felér. Letícia egy nagy kert felé mutat, az ott a híres Chancho rengonak (Sánta disznó) nevezett nyári vendéglős birodalom. A Chancho rengő tulajdonosa magyar, és nyárivendéglőjében, amint nevéhez illő, szokott sertésflekkent és disznóhúsos töltött káposztát is felszolgálni, ám az igazi csábereje ennek a vendéglőnek az, hogy kertjében hatalmas úszómedence is van, trambulinnal, a medence partján hintaágyakkal, napozóval, Letícia szilveszterezett egy ízben a Chancho rengóban, és mulatságosnak találta, hogy boldog újévet a medencében fröcskölöd ve kívánhatott övéinek. Sajnos, a Chancho rengóban nem elég élelmet fogyasztani. Úszkál vagy se a vendég, ha oda betér, ötszáz peso beléptidíjat fizet.

Túl San Miguelen, Rodriguezen s még néhány kisbirtokokkal betelepült pampa városkán még egyre a széles, nyílegyenes műúton rohanunk Luján felé. Gyümölcsösök, egy-egy cédrusfaliget határolja az utat. Itt-ott felsejlik, hogy a legelők ott kezdődhetnek mégiscsak valahol a kerített, fás birtokocskák mögött.

LUJÁNBAN

Mekkora lehet a lujáni dómtér? Nehéz felmérni. A katedrális előtti nagy négyzeten nem járhat autó, messzire parkoltunk, a város egyik terén. Gyalogosan tíz percig is eltart, míg át a téren a kéttornyú templom elé érkezünk.

Tizenhat fokú, széles, vakítóan fehér márványlépcső vezet a neogótikus stílusú épület főbejáratához. Ezt a bazilikának nevezett templomot a múlt század végén (1887) kezdték építeni, 1932-re fejezték be. A gótikus stílus, a két torony, az, hogy nagy síkság közepén mered az ég felé, a külső díszítőelemek alkalmazása mind utánozni látszanak a chartres-i katedrálist. Még a bazilika külső falain elhelyezett, szenteket ábrázoló szoborcsoportok is; igaz, a lujánin nincsen kétezer belőlük, mint a chartres-in, de a homlokzat fölötti falperemen a tizenkét apostol háromszoros ember nagyságú szobra annál jobban érvényesül.

Maga Luján búcsújáróhely már a 17. század közepe óta. A legenda szerint 1630-ban útra kelt Peruból két szentet ábrázoló szobor, hogy egy ottani nevenincs férfiú kegyes ajándékaképpen Buenosba kerüljön. Az egyik volt a kis, alig negyven centiméteres Szűz Máriát ábrázoló terrakotta szoborka. A szobrokat feldíszített szekéren egy pár ökör vontatta a konvojban utazó ökrös szekerek között, és történt, hogy mikor a szobrokat vivő szekér Lujánba érkezett, az ökrök megállottak, mintha odacövekelték volna őket, és nem volt emberi erő, mely meg tudta volna őket indítani. Ki kellett volna állniok a sorból, de nem tudták a szekereket megmozdítani. És ekkor egy fekete rabszolgának, bizonyos Manuel nevű négernek az a víziója támadt, hogy a szobor nem akar továbbmenni. Azért vált olyan súlyossá, hogy a szekér megmozdíthatatlan lett. Manuel mécsest gyújtott, a szobor elé tartotta azt, letérdelt, imádkozott, aztán remegő kézzel leemelte a szekérről a pehelykönnyű szobrocskát. A másik szoborral aztán játszi könnyedséggel tovább baktattak az ökrök. De a Mária-szobor ottmaradt Lujánban örökre, hogy ennek a helynek védője legyen. Manuel gazdája engedelmével egy szalmatetős kis fülkét épített a szobornak. A szobor előtt éjjel-nappal faggyúmécses égett. Az olvadt faggyút Manuel a szoborhoz zarándokoló betegek fájó tagjaira kente, és azok „abban a pillanatban meggyógyultak".

Mert a zarándoklat a csoda hírére nyomban megindult, százával, ezrével jöttek Lujánba a zarándokok, még egy nagybeteg pap is eljött, meg is gyógyult ott nyomban, és hálából ő lett a Lujáni Mária szalmatetős viskócskájának első káplánja. Majd kis fatemplomocskát építtetett a szobor számára a zarándok hívek lelkes adakozásából. 1887-ben, mikor a Lujáni Mária tiszteletére ezt a hatalmas bazilikát építeni kezdték, a szobrot XIII. Leó pápa nevében az érsek megkoronázta. Mióta elkészült a nagy templom, azóta a szobor a bejárattal szemközt, a főoltár tetején áll, de nem mindig látható. Mikor zarándokokkal telik meg a hatalmas templom, naponta kétszer egy kis forgó szerkezet a rejtekfülkéjéből előforgatja. Ékkövekkel kirakott palástkájából csak két virágszirom kezét emeli ki a Mária-szobor. Nagyon magas az oltár, ha illenék, távcsővel volna jó megnézni a szobrot alaposabban, de nem illik. Odalentről csak sejteni lehet inkább, mint látni, hogy milyen is. Ha megvilágítják, akkor is inkább palástkájának ékkövei ragyognak, s nem arca látszik. Hogy a szobrocska valójában milyen is, azt leginkább a kegyszerárusok sátraiban vásárolható, a szobrot ábrázoló képes levelezőlapokról lehet megtudni; szép, mélykék szemű, középen választott éjfekete hajú igazi spanyol női szépség. Lábacskái elvesznek a széles palást alatt, amit egy aranyból való félhold ölel át.

A bazilika altemplomában tizenkét barlangot építettek, minden egyes barlang a Virgen utazásának és csodatevéseinek egy-egy állomását ábrázolja. Szobrok állnak a barlangokban: a szekér, az őrök szobrai, a faggyúmécsest gyújtó néger rabszolga szobra, ki van ott ábrázolva a megérkezés teljes története.

A templom belsejét két oszlopsor osztja háromfelé, kissé hasonlatosan a párizsi Notre-Dame belsejéhez. Szobor- és képkincseiről nemcsak katalógusok, műtörténészek könyvei is regélnek. A sajátosat kereső idegen látogatót ebben a templomban az lepi meg, hogy a falakon nemcsak képek, hanem fegyverek is sorakoznak. Száz meg száz lovassági

kard, a 19. századi függetlenségi harc résztvevőinek, leszármazottainak lovagi felajánlásai ezek a hazát, a helyet patronáló Szűznek. Ott függ az egyik oldalkápolna falán Belgranónak, a függetlenségi harc nagy tábornokának díszkardja is. Sőt, két, Belgrano tervezte és készítette, sok harcban részt vett harci zászló is van itt, a nagy tábornok ezeket is a Lujáni Szent Szűznek ajánlotta fel.
A templom látogatói ezúttal inkább bámészkodó, lábujjhegyen tipegő turisták, mint zarándokok. (Nők nadrágban vagy ujjatlan ruhában is látogathatják a templomot.) Egyetlen fiatalasszonyt látok, aki hosszú, szürke ruhában, fején haját beborító ezüst csipkefátyollal, térden erőlködött föl a tizenhat márványlépcsőn, s most imádkozva, térden kúszik előre a főoltár elé. Mire elébe érkezne, éppen meg is szólal az orgona és mintegy a fúga lassú ütemére lassan kifordul kamrácskájából és megjelenik odafönt a Virgen.

Kint, a templom előtt, a márványlépcsős feljárat két oldalán kirakodó asztal kirakodó asztal mellett sorakozik. Mindegyiken kegytárgyak, kicsiny szobormásolatok, szentképek vásárolható serege. Száznál több kegyárus, javarészt asszony kínálja portékáját, S egy ideig számoltam is, mennyien lehetnek. Turisták és zarándokok, noha a Lujáni Mária kegyhelyén vannak, kevésbé vásárolják a Szüzet ábrázoló tárgyakat. Ceferinót szokás ma Argentina-szerte — s még éppen Lujánban is — venni szoborban, képformában.

CEFERINO

Közszájon hírlik, nyomtatott szövegek hirdetik, hogy Ceferino Manuel Namuncura (talán a legutolsó) színtiszta indio gyerek volt. Némelyek szerint egyenes leszármazottja az utolsó argentínai indián kacikának, Kufulkurának, aki a 19. században még egyszer utoljára argentínai indián császárság alapításával és fenntartásával kísérletezett.

Ceferino Argentínában született, ott járt középiskolába, és tizennyolc éves korában Rómába került, ahol kispap lett, ám rövidesen vészes tüdőbajt kapott és meghalt. Argentínában évek óta egyre növekvő igyekezete egy sereg fiatalnak, különösen tizennégy-tizennyolc éves fiúknak, hogy Ceferinót szentté avassák. Vannak Ceferino egyesületek, kiscserkészek rajait nevezik el Ceferino nevéről, iskola is viseli Ceferino nevét. 1968-ban még boldoggá avatásra sincsen hivatalosan felterjesztve a kis indio fiú. A kegyszerárusok máris döntöttek Ceferino ügyében. Bőséggel árulják a róla készített kis szobrocskákat, átvilágítható képes levelezőlapokat. Ezeken a fiatalember pufók arcát fehér inggallér, fekete nyakkendő és fekete zakó kihajtója köríti; egy jól fésült indián fiú arca ez.

Argentínában nemzedékek során tanították úgy, hogy az indiánok kiirtása „szükségszerű volt", és ezt ma sem tanítják másként. Vajon honnan s miért indul el a vágy a fiatalokban, ki kezdi, ki propagálja, miért kapják fel, hogy válik szenvedélyes divattá a kis indio Ceferino szentté avatásáért küzdeni?

„Becsületből és elégtételként az indiánoknak" — nyilatkozta nemrégiben egyik újságnak egy Melchor Giménez nevű tizenöt éves fiú, a Ceferino nevét viselő cserkészraj parancsnoka.

ASADO

A Luján, a Paraná folyam egyik mellékfolyója ott sárgállik a bazilika nagy tere és a múzeumok mögött, partján parkosított erdő zöldell, benne fapadok, asztalok, jókora szabad tűzhelyek, melyeken a búcsúsok és turisták egyaránt megsüthetik erre alkalmas forgatható nyárson a maguk asadóját: hízott ökörcombját, tehén vesepecsenyéjét a fél gerinccel együtt, egy fél vagy egész bárányt, vagy csak egy-egy martinét madarat is, ami az argentin fácánféle nagy

madár. A húsneműt ott helyben árulják, vehet ki mit akar s ki mire tart igényt; a böjtölő kedvűek karácsony előtti időben egy-egy martinét madárral is beérik, lobog a tűz, és pirul a hús és száll az erdő fái közt tízféle hús illata. A szabad tűzhelyen a gyújtós, a gyújtósra rakott faszén ingyenben van a búcsúsoknak, és a húsnemű is csak kétszer olyan diága itt, Lujánban, mint otthon lett volna, ha otthon veszik meg, s azt ide magukkal cipelik. Otthon meg pénzbe kerül a tűzre való is. Nem láttam, hogy szeszt innának a lujáni kirándulók, inkább pomelót és a coca-colánál finomabb ízű, színtelen, fanyar indián tonicot kortyolgatták pecsenyéjükre.

Az erdő ma nincsen tele kirándulókkal. Mondják, hogy Concepción Immaculata — szeplőtelen fogantatás — ünnepén, december nyolcadikán, még manapság is meg szokott telni búcsúsokkal Luján.

VALLÁSOS NÉPSZOKÁSOK

A vallásos népszokások, népünnepek Argentína nagyon sok helyén folytatódnak még, de már nem olyan tömegünnepélyek, mint — ahogyan Wilde leírja — voltak még a 19. század vége felé is. Akkoriban úgyszólván minden szent neve napját megünnepelték az argentinek. Volt olyan nap, hogy négy szentnek esett ugyanarra az időre ünnepnapja, és valósággal pártok alakultak, hogy ki, hová, melyik kegyhelyre vonuljon ünnepelni? „Minden alkalmat megragadtak ekkor, — írja Wilde — hogy ünnepeljenek és ne dolgozzanak." Az utcákon nem lehetett járni a megállás nélkül le s fel hullámzó, ide-oda vonuló búcsúsok seregétől. Torzsalkodások, verekedések is estek ezeken a 19. századi búcsúkon. A nők — írja Wilde — fekete ruhában jártak, fekete fátyollal fejükön.

Letícia azt mondja, hogy az utcák népe nagyrészt még 1948-ban, ideérkezésük idején is, többnyire fekete ruhát viselt, különösen a férfiak. Ma bezzeg — teszi hozzá —, Párizst lepipáló női és férfi ruhák tarkaságát láthatom. — És mennyi hippi van — mondja nagy meglepetésemre, mert olyat én még egyet sem láttam, mióta itt vagyok. No, már olyan jelmezes, feltűnő, hippi ruházatú fiatalt nem, amilyen bőséggel látható Londonban vagy akár Amsterdamban is. Az utcákon sétáló argentin fiatalok öltözéke inkább nagyon is konzervatív a Nyugat-Európát látott szemnek. Letícia azokat a kissé hosszabb hajat viselő fiatalembereket képzeli hippiknek, akik esetleg kiengedett színes ingben járnak, de különben végtelenül szerények, szolidak?

— Várj csak, majd látsz argentin hippit a tengerparton, ha odajutsz, ha ezek neked nem „igaziak" — mondja. De láthatok a tengerparti településeken konzervatív vallásos népünnepélyt is még éppen eleget. Ha például december nyolcadikán kerülnék a tenger mellé.

Ilyenkor a hívők hatalmas rózsakoszorút készítenek, és azt nagy processzióval a vízhez viszik, a koszorút a pap megáldja, a hívek énekelnek, arra kérik a Szűzanyát, hogy a következő évben a víz, a tenger ne szedjen közülök belefúló áldozatot, és a rózsakoszorút a befelé rohanó hullámokba vetik.

Itt, Lujánban december nyolcadikán az ugyancsak Luján nevű folyó egy felsőbb szakaszához vonul az ünneplő sereg. A Virgen tiszteletére készült koszorút fehér cameákból fonják, megáldatása után a folyóba vetik, és máris rohanva rohannak le a bazilika mellé, hogy mire a vízen úszó koszorú odaérne, ők is ott lehessenek, a vízbe vethessék magukat. Az lesz a boldog ember a következő évben, aki — hiedelmük szerint —, a koszorút először megragadja. Rossz jel, ha a folyóba vetett koszorú elsüllyedne s nem lehetne azt valakinek kifognia és a vizet lerázva róla, elhelyezni a Virgen altemplomának a bejárata elé, a földre, jobb felől. Jó jel, ha a koszorú úgy érkezik meg, hogy a csöndes folyó alig

löccsenő hullámai nem áztatták lucskossá a tetejét. Okosság a koszorút köralakban meghajlított, a vízen úszó parafára tenni. De kis tutajfélére tenni, ép utazását ilyen túlzott óvatossággal biztosítani: tilos.

Luján városnak helyenként a főváros dús boltjainál is tömöttebb üzleti negyedében elég sokáig járkáltunk, s így csak késő délután indultunk hazafelé. Már sötétedett, mikor a General Pazon innen (azaz Luján felé) megpillantottam azokat a nyomorviskókat, amelyeket jövet, az ellenkező oldalon haladva, nem vehettem észre.

A VILLA MISERIÁK

Évtizedünkben sok szó esett, sok heves tiltakozás, elítélés hangzó el Európa és Észak-Amerika nagyvárosainak kültelkein lelhető nyomorúságos emberfészkekről. Azokat a szánalmas viskókat, miket szerencsétlen lakóik burkolat hulladékból tákoltak maguknak, javaié üres bádogkannákból, nagy konzervdobozokból „bidonville"-n nevezték el. Megírták már azt is, hogy Észak-Amerika bádogvárosai nemcsak valósággal nyomorgó, éhező, beteg lakói vannak, hanem úgynevezett „demonstratív álszegényei" is, akik mintegy tüntetően kivonultak társadalmukból, és a valóban szegények között húzták fel hulladékbádog viskóikat már nem is éppen olyan nyomorúságos mint szomszédjaik, a valóságos szegények, hanem ügyesen leleménnyel a hulladékból valaminő új „pop-art" stílust is alakítva ki.

Az argentínai villa miseria nem ilyen. Azok legalábbis, melyek a General Paz környékén s később Patagóniában is láthattam, egy se készült hulladékbádogból, hanem meglepő mód terméskőből, hebehurgyán összerakva. Hogy a patagóniai homokhegyek tövén keletkeze kő viskókat hogyan hordták össze lakóik, az még csak még rejtély. Ott vannak azok a patagóniai viskók egy-egy terméskövet

nagyobb erőkifejtés nélkül könnyen adó hegy lábánál. De hogy honnan kerül ennyi kő, tégla a kiépített város csücskébe, arra senki sem tud magyarázatot adni. Mintha romokat hordtak volna össze ezek a kőhalom-lakók valahonnét, összeomlott ház maradékából rakták? A kövek egymás hegyén-hátán állanak minden vakolás nélkül, a valahonnan kiszakított deszkalap ajtónak van bedugva a kövek közé. Olyan az a nyomorviskó, amelyik előtt kérésemre megálltunk, mint e parányi összeomlott piramis.

Letícia szabadkozott: ne menjek közel. A lakók peonok, valószínűleg portugált beszélnek, azt úgysem érteném. A város nem nőket szokott kiküldeni ezeknek a nyomortanyáknak a felmérésére, megvizsgálására. Nem értenék, hogy mit akarok, meglehet, hogy meg is támadnának. Nem haragból, csakis gyanakodásból. Ne akarjam megtudni, hogy élnek, mit esznek. Esznek, nyugodjam meg. Láthattam: Argentínában a városi lakosság általában inkább túltáplált, de nem halt meg éhen senki a vidéken sem. „Argentínában nincsen éhező ember." A nyomortelep lakói, ha mást nem, de mészárszékektől annyi friss belsőrészt kaphatnak ingyen, amennyit el bírnak vinni. Örvendenek a hús										székek, ha a szegények elhordják tőlük a feleslegeses hulladékot. Rongyosak, ez igaz, nagyon rongyosak. Láthatom innen is azt a mezítlábas, térdig érő nadrágot viselő férfit, aki a házszerű omladék előtt a kövekhez dől most, és egyik talpával vakarja a másik mezítelen lábszárát. Az ingének csak fél ujja van, az is cafatos. Ezeknek az Babereknek edényeik sem nagyon vannak, jó ha egy-egy lábasuk akad, és bútoruk egyáltalán nincsen. A földön hálnak, a kőhalmaz hűvösében.

Tulajdonképpen peonok, azaz földmunkások, akik nagybirtokokon félig-meddig rabszolgasorsban éltek, rosszul fizették őket gazdáik, kiknek szegődött cselédei voltak, de otthagyták azokat, és felszivárogtak a fővárosba jobb munkát keresni: Perón diktátor megengedte volt, hogy a peonok a fővárosban letelepedjenek. (Az ő idejében

kezdtek a peonok ezerszámra a városba seregleni. Perón szavazati jogot is adott ezeknek az új buenosiaknak, és az is az ő kezdeményezése volt, hogy a szerencsétleneknek jó lakásokat építsenek).
Eleddig számos ilyen villa miseria-lakót telepítettek már új lakásokba. Ma is folyik jobb körülmények közé helyezésük. Gyakorlatilag úgy, hogy ha elkészül egy új erre kijelölt bérház, kiszáll egy-egy ilyen nyomortanyára előzetes értesítés nélkül egy szakasz katona. Elfogják a lakókat, autóra teszik őket, és erőnek erejével az új lakásokba költöztetik. Aztán, ha ráérnek és okosak, nyomban le is rombolják porig a kiürített nyomortanyát. Ha elmulasztják azok lerombolását, megtörténik, hogy a jó, új lakásba költöztetett peon visszaszökik az elhagyott kunyhójába. A kőtanyákat nem egyszerű porig lerombolni, talán azért is választják „építőanyaguknak" ezek a szegények a nyers-követ. Előfordul, hogy a katonaság összedönt egy-egy ilyen kőviskót, aztán a belőle kitelepített helyébe egy másik peon költözik be, és úgy ahogy, új fészket rak magának a kövek között. Mert egyre jönnek új meg újabb vidéki szegények a fővárosba. Ahol valaminő segédmunkaféle csak akadna is nekik, de lakás még mindig nincsen elég, megfizetni sem tudnak egy bérelhető lakást. Csak ha kapnak a várostól. Vagy ha megbújnak ilyen hevenyészett nyomortanyákon. Letícia észreveszi, hogy szociográfiai magyarázata nem elégít ki, és csöppet indulatosan azt mondja: jó, menjünk közelebb, ha a magam szemének jobban hiszek, mint neki. De alig szállunk ki a kocsiból, üvöltés állít meg. A kőviskó nyílásán egy tarka rongyokba öltözött asszony rohant ki, egyenesen a kőfalhoz támaszkodó, lábát vakaró férfihoz, s valamivel. . . egy kő darab? Mi az? Valamivel üti a férfi fejét. Ő üvölt, a verekedő asszony. A férfinak egyetlen kurta, rekedt kiáltással félrecsuklott a feje és megrogytak a lábai. Letícia boránt a kocsiba. Rákapcsol. A hosszú San Martín avenidán gurulunk, illetve cammogunk az esti csúcsforgalomban. Sokáig senki sem szól.

Míg Ákos hazajön, Letíciánál alszom. Holnapra, holnaputánra újabb közel távú kirándulásokat tervezünk. Már ráfordultunk a Martinezbe vezető útra, mikor Letícia azt mondja:

– Lehetséges, hogy te minden ilyen jelenségben szociális okokat keresel? Nem biztos, hogy az az asszony a nyomoruk miatt ütötte a férjét. Ki tudja, talán agyon is ütötte? Az sem biztos, hogy türelmetlenségében: miért nincsen már az emberének jól fizetett munkája, miért nem költöztetik őket egy jó, új lakásba máris? Az is lehet, hogy féltékeny volt, hogy az a lábvakaró férfi a szomszéd viskó asszonyát leste, aki talán a szeretője, nem gondolod? Belátom, hogy társadalmi körülményektől is függ, hogy valaki — például a féltékenységét hogy nyilvánítja, milyen indulattal, milyen fokon. De viszont azt sohasem láttam még, hogy civilizált körülmények közt élő emberek teljesen meg tudták volna oldani — élettársi viszonylatban — a szerelmi, a féltékenységi problémáikat. Jó anyagi körülmények közt élő emberek szerelmi féltékenységi ügyének lebonyolítása legfennebb megfinomodik, ízlésesebb formát ölt, ugye elhiszed?

– Azt tudod, hogy itt nálunk, Argentínában válás nincsen. Nincs bizony. Annál több a separación, a törvényes különélés. Egy tehetős ember, ha válni akar, elutazik Uruguayba, ott elválasztják, sőt ott új házasságot is köthet. Itthon, ha visszajött ide, mint bigámista él tovább itteni törvényes nejétől külön lakásban, Uruguayban elvett új hitvesével, itteni felfogás szerint: vadházasságban. De a szerencsétlen, pénztelen peon asszony hogyan intézze el házassági bonyodalmát, szerelmi baját a tisztelt férjével?

Mondtam volna, hogy talán mégsem úgy, hogy félholtra vagy éppen agyonverje? Csak azt kérdeztem, hogy az a peon házaspár ott a kőhalom-ház előtt miféle származású lehetett?

– Hát afféle indián-mulatt-mesztic-fehér keverékféle. A férfinak kissé indiós barna színe volt.

– Senki sem fog tanúskodni sem az asszony ellen, sem mellette, akkor sem, ha esetleg megnyomorította, akkor sem, ha éppen agyonverte a férjét. Még az kellett volna, hogy te odamenj! Ha kijön a rendőrség, és ott lel. . . idegen állampolgár vagy itt, ajaj, látod, nem szabad túl közel menni egy idegen világ jelenségeihez. Bár ahogy ide ma kijön a rendőr! Tudod, abban társadalmi osztálykülönbség nélkül egyetért minden argentin, hogy hatóságokkal lehetőleg ne kerülj érintkezésbe. Ne láss, ne hallj, ne tudj, ne vallj. — No te metas! — ne keveredj bele.

MARTINEZBEN

Letícia másnapra épületesebb és vidámabb látnivalókat ígért. Lakásán vacsorához invitált. Míg a hűtőszekrényből elővett, argentínai viszonylatban szerény méretű két szelet marhahúst odakészítette a zsír nélkül sütő serpenyőbe, és salátának való zöldségeket, gyümölcsöket vagdalt össze a vacsorához, a hallban egy kis polcon levő könyveiket nézegettem. Livius hagyta itt ezeket is, mikor a családi otthonból elköltözött.

Ha a fővárosi villa miseria belsejéről személyes tapasztalatot nem is szerezhettem, az egyik verskötetben egy mai argentin költőnek éppen a nyomortelepről írott versére bukkantam.

— Olvastam — mondta erre a versre Letícia. — Jó vers. De csak férfiírás. Ha érdekel, lefordítom így-úgy neked. A költő a problémát férfimódra csakis társadalmi okokban látja és fájlalja, ahogyan költőhöz illik. De hogy a családok érzelmi problémáit rendezett társadalmi körülményeik megoldanák, én, lásd, váltig nem hiszem — tért vissza Letícia, úgy látszik egyetlen és fő, saját problémájához. — Mi oldaná meg? Egy új emberré nevelő pedagógia? A lelki kulturáltság? No, nem tudom. Várj. A parilla-sütőm

automata, ha készen a sült, magától kikapcsol és jelez. Olvassunk együtt.

A verset lemásoltam, magammal hoztam, Majtényi Zoltán magyar fordításában így hangzik:

Raul González Tufión

NYOMORTELEP

Viskók, nyomor viskói, hihetetlen sötétben
borul rátok felejtés a végső lámpavasnál,
Kert-, Karton-, Trágyaváros: nyomortanyák, az éhség
ábráiként kanyargó, görcsös sikátorok közt,
sok kilakoltatott és munkanélküli roppant
s hirtelen tengerárja, a távoli falukból
buzgón ideözönlők szemében a *Csalódás,*
amely a haza sápadt homlokát szégyeníti.
Buenos Aires kültelki grundjai, hol turisták
s idegenvezetőik nem járnak: füstös égalj
fátlan grundjai, hol se víz, se tegnap, se ablak.
Mocsok s tékozlás szörnyű fellegvárai vagytok.

Mocsok s tékozlás szörnyű fellegvárai vagytok:
a házak mint a gombák, szemétdomb, deszka, bádog,
az eső és a szél itt pokolmély gödröket váj.
Lázító, kusza napfény és rozsdamarta holdfény
és ellenséges éjek és komor pirkadások
grundjai, hol a szomjas ebek sunyítva futnak.

Kertváros, ez a név itt az irgalmatlan öngúny

messze visszhangzó mellék-zöngéjével csikordul.
Egy lény, mely a gigászi nagyváros küszöbénél
a koldusok kikeshedt rongyaiban kopogtat.

Kertváros, milyen kurta név ez,
s milyen terebélyes nyomort rejt!
Népes családok lakta sok telep: felhívást zúg
társadalmunk legalja, de még visszhangja nincsen,
érintetlenül hagyja hit s méltóság fölött még
a kevély gyűlöletet is benn a szívben,
és a reményt is.

Én nem éppen ilyen nyomorviskókat láttam Argentínában. Kartonból, bádogból tákoltat egyet sem. A költő, az argentin, ő látta, ő tudja jobban. Elgondolkoztam: mikor Raul Gonzalez Tunon ezt a versét írta, még remény sem volt rá, hogy a nyomorviskók lakóit jó lakásokba költöztetik? A vers 1966-ban jelent meg először.

VÁROSNÉZŐBEN

Nemcsak a Buenostól eléggé messze levő Luján úszta meg a templomromboltató Perón dühét, maradt néhány, nem sok, templom bent a városban is. De a belváros agyonépített zsúfoltságában a nagy körutak toronyházai között azt a néhány, mára már alacsonnyá vált tornyocskát, templomot meglátni, észrevenni is nehéz. Letícia napi programjához híven betér az egyik templomba reggelenként. Vele tartok. A második templomot már mint az idegenvezetésbe belelelkesedett alkalmi kalauz mutatja nekem. Vannak helyek a városban, ahol — mint mondja —, ő is most jár először. És minden átmenet nélkül hozzáteszi:

— Azt hiszem, a haza ott van, ahol gyerekkorunkat éltük. Csak azt a várost lehet ismerni igazán, ahol gyerekként csavaroghatott az ember. Livius és Mary tökéletesen itthon vannak Buenosban, ők igazán otthonosan mutogathatnák meg neked a várost. De Livius új házas, amellett, hogy rengeteg dolga van, és mostanság Mary sem ér rá. Mary éppen tárgyal a gyermekbíróságon. Mit mondasz? Hogy egyszer oda vigyelek el? Súlyos kérés, bocsáss meg. Az izgalmas tárgyalások különben is zárt ajtók mögött folynak.

NÉGYSZÁZ PESÓÉRT VÁSÁROLT INDIÁN KISLÁNY

A gyermekbíróságon még sohasem jártam, pedig elgondolhatod, hogy szeretném bár egyszer látni, hallani a lányomat, amint éppen védőügyvédkedik, de, tudod milyenek a fiatalok. Nem akarja, hogy én odamenjek. Régebben jártam egyszer, nem, kétszer, igen, kétszer. Nem éppen a gyermekbíróságon, hanem nyilvános, törvényszéki tárgyaláson, éppen Maryvel. Ő vitt el még joghallgató korában, három éve, igen. Különös per hallgatói voltunk. Egy asszony, bizonyos Formesné, megírták különben az újságok is, tíz évvel ezelőtt fent nyaralt Tucumánban. Özvegy, gyermektelen, jómódú nő. És ott egy kis indio leánykát, akkor egyéveset vett magának egy többgyerekes szegény fél-indió asszonytól.

— Örökbe vette?

— Hiszen, ha örökbe veszi, akkor nincsen per. Nem. Megvette. Négyszáz pesóért. Az tíz éve elég jó pénz volt, ma nem sok, igaz? Hazahozta, nevelte, szerette a gyereket. Nagyon szép kisgyerek; a fényképei benne voltak a lapokban. Mikor aztán hatéves lett a gyerek, iskolába akarta adni. De nem voltak a gyereknek papírjai, semmi bejegyzés róla, sehol. Hogy derült ki, hogy nem Sylvina Formes a

kislány, ahogyan az asszony nevezte, hanem valami más, indián nevű lenne, nem tudom már. Elég az hozzá, hogy az iskola papírokat kért, majd nyomoztatni kezdett a tucumáni anya után. Formesné bevallotta, hogy hogyan s kitől vette a gyereket. Az indián asszonyt, akinek azóta három újabb kisgyereke lett, megtalálták, és felszólították, hogy követelje vissza a gyerekét. Ám az ezt sehogyan sem volt hajlandó sem megérteni, sem megtenni. Hiszen ő eladta, illő árért annak az aranyos, jó, szent asszonynak, a Formesnénak, aki azóta is szokott neki kisebb ajándékokat küldeni. Annyit volt hajlandó belátni az indió asszony, hogy a kicsit túl olcsón adta, és készségesen beleegyezett volna abba, hogy a kislány hatévi „használatáért" Formesné egy nagyobb összeget fizessen neki. De minek adná vissza, mikor annál a gyerekének olyan jó dolga van? Igen ám, de akkor miért nincsen a gyerek szabályosan örökbe fogadva? Ebben az eléggé benépesítetlen országban minden egyes ember, minden gyerek kincs. Nem lehet azokat csak úgy adni-venni — érvelt az ügyvéd. Hogy mi lett a per vége? Talán el sem hiszed: Formesnét megbüntették egy elég nagy összegre, a gyereket elvették tőle, és egy árvaházban helyezték el, ahol ugyan sokkal rosszabb dolga van, mint volt Formesnénál, de most legalább állami tulajdonná lett, mivel az anya semmiképpen sem volt hajlandó a gyereket visszafogadni. Az indio asszonynak megítéltek egy nagyobb összeget, azt a többletet, amit a gyerekért illett volna kapnia. De mivel ő is kihágást követett el, büntetésből ezt az összeget nem kapta meg. Azt a gyereket befogadó árvaház fenntartási alapjához kellett szegény Formesnénak befizetnie. A pletykálkodók azt suttogják, hogy ma is lehet kis félindio gyereket venni fent Misionesben, Posadasban vagy Jujuy-ban. Mai hatszáz pesoért, ami nem is tudom, mennyi lehet a ti pénzetekben. Hatvan forint? Most forint a magyar pénznem? Nem is tudtam mostanig. De mostanság nagyon kell ám vigyázni az ilyen gyerekvásárlással, nem szabad bevallani, hogy pénzért vette valaki a gyereket, és le kell folytatni a törvényes

örökbe fogadási eljárást, ami százszor többe kerül, mint maga a gyerek. De elég volt egyelőre a szóbeli értesülésekből, ugyebár? Láss szemeiddel. Ez itt a dominikánusok temploma.

DOMINIKÁNUSOK ÉS FERENCESEK

A dominikánus templomból az ahhoz közeli ferences templomba nézünk be. Mindkét épület koloniális barokk. Az öregebbik — nem tudtam megjegyezni, melyik - 1720-ban épült. A késő barokk stílus itt, az egykori kolónián merev-ridegen neoklasszicizálódott. Ez a sajátosság érdekes tanulmánya lehetne a műtörténészeknek (nekem riasztóak az eltúlzott arányok).

— Ezt is megtámadták Perón gyújtogatói — mondja Letícia. — Nem írták meg soha, tudtommal, de mindig suttogják, hogy ezt a templomot egy öreg ferences barát mentette meg. Éppen misézett volna, mikor négy bandita nyomult be. Az öregúr nem ijedt meg tőlük, hanem kiragadta azt ott, ni, azt a nagy fából faragott feszületet helyéből, és azzal csépelte ki a templomból a gy új tógátokat. Igaz-e, nem tudom, ha nem az, akkor is jellemző a mendemondáink jellegére. Buenosban annyi mindent *nem* lehetett megírni másfél évtized alatt, hogy az emberek hozzászoktak: ők adnak tovább vagy talán ők költenek „hiteles" híreket.

PLETYKÁLÓ PORTENÓK

- Ákos azt mondta egyszer nekem, hogy Budapest a közszájon forgó viccek városa, amiket csak elmondanak, de nem írnak le. Az ottaniak. Igaz-e? Nem tudom. Azalatt a pár hét alatt, míg ott éltem, nem hallottam vicceket. Bombáztak, azt hallgattuk nolens-volens az óvóhelyen. Talán különben

sem értettem volna meg a pesti vicceket. Itt nincsenek jó viccek. Bár vannak sületlen vicclapok; én nem tudom élvezni őket. Viccek helyett remek karikatúrákat szoktak körözni a portenók. Vagy pletykálnak ők maguk. A porteno leginkább poén nélküli, befejezetlenül hagyott közéleti rémtörténeteket szeret suttogni.

— Tudod, voltam én házivarrónő is. Mennyi porteno házban vendégszerepeltem! Az asszonyok ruhapróba közben lesznek közlékenyek a varrónőhöz, és elmondják szerelmi históriáikat. Számos helyen ott is étkeztem a családdal, mikor varrni jártam, a gyerekeim akkor ki voltak adva kosztba egy itteni családhoz. Nagyon iparkodtam, hogy kis intelligenciámat el ne áruljam, s minél jámborabb, mit sem értő varrónőcskének lássanak. Isten ments, hogy valahol elmondtam volna, hogy van nekem hat egyetemi félévem is a bukaresti Literén. A férjek, ha otthon voltak, ebédelés közben előszeretettel meséltek a családnak pletykákat, „amiket éppen a kávéházban hallottam ma délben, mi querida!" Én meg „demokratikusan" ott ültem köztük, ott ettem velük.

Ó, azok a kávéházba be-betérő, ott időző porteno férfiak! Mennyi van belőlük. Látszólag némán üldögélnek kávéházaikban, egykét órát ellopocskálnak hivatali, üzemi elfoglaltságukból. De hogy közben mennyi közéleti pletykát sustoroghatnak egymás fülébe! Ákos is be-beállít egy-egy kávéházba néha, s hoz is haza néha efféle híreket. A férfiak az igazi pletykások, nem a nők, hidd el! Persze, ők a közéleti, féligaz hírek elfecsegését nem pletykálkodásnak, hanem információnak nevezik. Te, nem innánk meg egy cafecitót a híres kávéházban? Itt van közel a Tortoni.

A TORTONIBAN

Az egykori Osztrák-Magyar Monarchia kávéházai lehettek ilyen tágasak, kényelmesen öblösek, hosszú ott-

tartózkodásra berendezettek, mint az Avenida Mayo egymás mellett sorakozó nagy kávéházai, s köztük is az egyik leghíresebb a Tortoni. Az újságok hajlított nádból való tartókra vannak kifeszítve. A kávéház előtt az utcára szélesen ráhajló színes vászonernyő. Alatta nádfonatú öblös karosszékek. Bent, fekete márvány oszlopok közé vagy rejtezkedően mögéjük elhelyezett fehér márványalapos, nagy asztalok, bársony huzatú, zsírossá lett karosszékek. A fehérfrakkos pincér felszólítás nélkül és némán hordja ki törzsvendégeinek a „szokottat". A kávéházban kívülünk egyetlen nőszemély sem található, még egy ruhatárosnő sem. Azért minket is kiszolgálnak, s nem is megrovó pillantással mér végig az elegáns főúr, amiért nő létünkre, férfi kísérő nélkül állítottunk be. Igaz ugyan, hogy Leticia nyomban franciául szólalt meg. Külföldi asszonyság, kísérő nélkül? Úgy látszik, az más, az lehetséges. Reggeli óra, az asztalok nem mind foglaltak, de jó néhánynál szorosan egymás mellett feketeruhás férfiak ültek.

Mintha hallgattak volna. Szavuk hozzánkig nem hallatszott, de látszott, hogy egy cédulát tologatnak egyikük orra elől a másikuk orra elé.
— Tőzsdések — mondta Leticia. — Most itt „tőzsdéznek". A bolsa még zárva van. — Egy másik asztalnál négy, ugyancsak feketeruhás férfi kártyázott. Nagyobb csönd honolt a félig telt Tortoniban, mint tegnap a Lujáni Virgen kriptájában. Ez a kávéház a bennszülött buenosiaknak, az igazi porté fióknak valami igen meghitt tanyája lehet. Estefelé zsúfolva van. De fiatalok nem, vagy csak nagyon elvétve látogatják.

A BOCA

Bádogfalú házak a Bocában, a La Plata torkolatának egyik öble mellett, nem az úgynevezett nyomortelepeken. A szó,

boca: szájat, torkolatot is jelent. Ebben a városrészben mintha romantikus érdekességből tartanák fent — nagy gonddal — a cifrára festett nyomorúságot. Az egyemeletes házak hullámos bádoglemez falát egyik helyen méregzöldre, másik oldalán lilára pingálták ki. Néhol meghagyták a bádogfalat a maga kopott, ezüstös szürkeségében, de arra legalább egy harsogó freskót festettek. A freskó az önkifejezés mámorától megittasult, szabad, bocai utcai festőművész alkotása. Boca bennszülöttei a párizsi Montmartre és a nápolyi kikötők tarkaságát egyszerre élvezhetik városrészükben, melyet csakúgy önszántukból „szabad művészek köztársaságának" deklaráltak. Ezt a kijelentésüket ugyan hivatalosan senki sem vette tudomásul, de kétségbe sem vonta. Az egyik faerkélyes, pirosra és sárgára kifestett ház falára ráfestették: „Boca Republica". Elnöke nincsen Boca köztársaságnak és hivatalai sincsenek, csak tagjai vannak és lelkes Boca-párti hívei.

Az egyik bádogfalú házban lelhető, rákfélék árusítására specializálódott kisvendéglő egyben a bocai szabad művészek találkahelye is. Falait kifestették a tagok: nonfiguratív, absztrakt ábrákkal az egyik oldalon, pop-artra kacsintgató, odaragasztott dekorációkkal a másikon, a mennyezetet konstruktivista képek ékesítik. Izmusok és művészek munkái minden rangsorolás nélkül összekeverve. A vendéglő korhadt deszkapultjáról scampik, srimpek, languszták, tengeri pókok, osztrigák és kagylók egybevegyült szaga árad.

Hamutartó nincsen a borfoltos, rongyos, kockás abroszokon, de az sincsen kiírva, hogy a földre köpni nem szabad. Egy már nagyon sokszínű folttól tarka, régi abrosz, mint dekoráció feszül az egyik falra. Olyan, mint egy megnagyított Rorschach-teszt rajza. Élő festő éppen egy sem alkotott odabent, mikor némi fontolgatás után megittunk egy-egy kis üveg indián tonicot. Ám odakint, a La Plata-deltának ideszorított, sekély vizű kikötőrészlege előtt, a rakodóparton annál több, éppen idelátogatott,

korosabb észak-amerikai asszonyság festegetett. Az egyik úgy, hogy az ódon csónak-kikötő egy korhadó bárkájára kapaszkodott. Ez a vendég-művésznő fején bokornyi művirágrózsákat viselt kalap gyanánt. Egy szemüveges turista-festőnő úgy próbálta megörökíteni a Boca romantikáját, hogy belegázolt a sekély vízbe, s hogy abban meg tudjon állni, egy ott horgonyzó kis hajó kikötőláncához erősítette magát, rajztömbjét magasra tartva rajzolt valamit, mintha a hajó alvázát rajzolta volna, mert időnként lehajolt és alákukkantott. Lehetett vagy tíz ilyen alkalmi festőnő a rákvendéglő környékén. Művészt egyet sem sikerült felfedezni közöttük, pedig ugyancsak lelkesen bámultuk frissen mozgó kezüket.

A MÚZEUMISKOLA

Amit mázoltak, az azért mégis életszerűbb, érdekesebb volt, mint a híres, az előkelő Escuela del museo képei. Mert hát ezt a múzeumiskolát is meglátogattuk. A fehérköpenyes maestra boldogan állt volna rendelkezésünkre, hogy otthagyva ugyancsak fehérköpenyes kis tanítványait a kétemeletes múzeumiskolának akár mindegyik kifestett termén végigvezessen, de nem fárasztottuk. A látvány nyilvánvaló. Néhány hetes, hónapos buenosi lakosnak nem kell már hozzá kalauz, írásos útmutató sem, hogy felismerje: az a kép a 19. századi nagy csatát a híres maipui győzelmet ábrázolja. (Egy eredeti festménynek hű másolataként.) Amaz a tucumáni kongresszus államférfiait örökíti meg realisztikusan, háromszoros életnagyságban. Ugyanezeket a képeket, ezeket a témákat, ezeknek a másolatát lehet látni Buenos-szerte a földalatti állomásain. Ott éppen márványból kirakva, itt „á la fresco", a szemléltető történelmi oktatás céljaira idefestetten.

A CAMINITO

A Boca egyik sikátora, aminek Caminito, vagyis ösvény a beceneve, kis térré öblösödik. Ezt egyemeletes, faerkélyes rozogaságukért „értékes" házak fogják körül. Szabadtéri színház van itt, a neve is: Teatro Caminito. Szabad itt a hasadt lécű, rozsdás szegekkel teli, harisnyaszaggató székekre csakúgy minden óvóintézkedés nélkül is ráülni, de lehet ülőpárnácskát is bérelni. Körös-körül az erkélyes házak lakói, ha akarják, kiülhetnek az erkélyükre, és ingyen nézhetik az előadást, ha odalátnak az erkélyre kiaggatott fehérneműjük között. Mintha a Shakespeare korabeli Globe Színház düledezőre rekonstruált erkélypáholyai volnának ezek az emberfészkek, illetve ezeknek erkélyei. Éppen Shakespeare-t is játszottak benne, mikor egyik este ide (akkor nem Letícia társaságában) ellátogattam. A főváros legelőkelőbb drámai színtársulata adta itt elő a *Szentivánéji álmot* egy kiváló argentin költőnő friss, jó kasztezsánó fordításában, pompás jelmezekben és — mint a reklámfüzetecske is mondta — milliókba került pazar díszletek között. A Bocához méltóan korhadt deszkákból rótt színpadra káprázatos díszleteket raktak: ezüst és arany csillogó műanyagból készült fákat, bokrokat, hogy közöttük röpködhessenek Titánia áttetsző színes nylonruhákba bújt tündérkéi.

A darab férfi színészei, különösen a komikus szereplők, elég jól mókáztak, de milyen lassú volt beszédtempójuk, vontatott hangsúlyozásuk! A világszép férfi hősök meg úgy szavaltak, hogy náluk csak a színművésznők lehettek még fennköltebbek és unalmasabbak. A legfantáziadúsabb, valósággal költői kosztümökben, az eleven, az összevissza Boca frisseségében visszatetsző volt ez a kimért, a vígjátékot eldrámázó, méltóságteljes előadás. Vajon ilyenné

lett az argentin pampán az egykori, a híres spanyol színész? Ilyenné itt a spanyol temperamentum? Vagy csak azért ilyenek, mert klasszikus vígjátékot játszanak egy mű-romantikus környezetben, s félrerendezték őket? Nem tudhattam, míg nem láttam más, több argentin színielőadást is.

A színházteret övező házak lakói sem mind ültek ki erkélyükre, hogy nézzék az előadást, és bennszülött bocait a nézőtéren is nehéz volt találni. Inkább autóval érkezett fővárosiak, vélhetően értelmiségiek nézték meg a Caminito Shakespeare előadását.

A bocai bennszülött hírét, nevét tekintve olyasvalaki, mint a „franz-stadti srácok". Ha Bocáról van szó porteno körökben, nem a Boca művészeiről vagy a Caminito Színházról beszélnek. Hanem a bocai fútból-csapatról (így mondják és írják ők a labdarúgást: fútból). A Boca-csapat ellenfele a River nevű labdarugó-társaság. Buenos híres fővárosnak legalább hárommilliónyi futball-drukkere a szó szoros értelmében ekörül vívja vérigmenő „világnézeti csatáját". Ez a kérdés itt, hogy ki melyiknek drukkol?

BOCA VAGY RIVER?

Az argentin labdarugó-sport — mint az a siránkozó, korholó hangú sportújságokban olvasható — ma világviszonylatban nem áll azon a színvonalon, mint „egykoron"! Sokat emlegetik régi dicsőségeiket. Korholó, siránkozó hangjuk semmiség, ahhoz a heves indulathoz képest, amellyel akkor írnak a sportlapok, ha a két nemzeti csapatnak, a Bocának meg a Rivernek mérkőzéséről van szó. A Capulet és Montague családok hamarébb beleegyeztek volna némi bölcs alkudozás árán, hogy Rómeó és Júlia egybekeljenek, mint egy River-párti porteno papa abba, hogy leánykája a Boca-párti család sarjával enyelegjen. Hát Violeta Buitreznek is nem azon ment-e vissza a partija — írja az

egyik sportlap —, mert a Segovia fiú, a híres hátvéd, esküvő előtt hat héttel átállt a Bocától a Riverhez?

A STADIONOK

Hét stadionja van Buenosnak. Egy hatalmas, háromszázezer nézőt befogadót meglátogattam, nem éppen labdarugó-meccsen. A testnevelési főiskolások sok száz főnyi csapata tartotta ott akkor évvégi tornaünnepélyét (a tanév vége Argentínában a karácsony előtti, heves nyári napokra esik). Jól rendezett ünnepély volt, kitűnő számokkal szerepeltek a fiatalok, kiállották volna akármelyik európai tornaünnepéllyel a versenyt. A tribünök roskadásig telve szülőkkel, barátokkal; verseny előtt a díszegyenruhás katonai zenekar végigjátszotta a nemzeti himnusz összes szakaszát, az utolsót kétszer is, a nap tűzött, a közönség illő tisztelettel állt, a tribünök áthevült kőpadjai pörkölték a cipőket, a televízió kamerák működtek.

— Ez a stadion — súgta partnerem (ott nem Letíciával voltam) —, amelyiken a meccs végén lefele rohanó, felizgult futball-drukkerek egymás nyakába zuhantak két évvel ezelőtt, és száznál több embert halálra tapostak.

A tornaünnepély nem váltott ki a nézőkben akkora izgalmat, mint az a bizonyos labdarugó-mérkőzés, mégis óvatosan a közönség csapatos oszlása *előtt* osontunk el, le a lépcsőkön. Szép lépcsők, az Andokból való nemeskövekből rakták őket. A lépcsőfordulóknál négyzet alakú pihenők. Csak kissé szédültem a tűző napon történt álldogálástól, és csak egy pillanatra támaszkodtam volna az egyik lépcső fordulón a falhoz, de alig álltam meg, máris tovább léptetett onnan egy, a falvédre ragasztott, nyomtatott nagybetűs írás: „Legyen szíves, ne ide vizeljen!" Pillanatig azt hittem, hogy a hőség azt a kis spanyol tudásomat is kipárologtatta a fejemből, s nem értem, mit is nyomtattak a pazar kivitelű

stadion lépcsőköz falvédjére. Partnerem kissé elvörösödve mondta, hogy itt szükség van ilyen feliratra olykor, nem mintha nem volna odalent számos higiénikusán berendezett mellékhelyiség, de hát mérkőzés közben némely drukkernek nincsen lelkiereje otthagyni a tribünt, s csak idáig hajlandó — ide sem mindig — egy pillanatra lerohanni.

HAZAI FENYŐK

Letíciával addig jártuk a Boca tereit, utcáit, a rakodópartot, ameddig hepehupának csak finomkodásból nevezhető, az úttestből néhol húszharminc centiméterre kiálló valódi, az Andokból való sziklaköveken a lábikránk bokánkkal egybe nem dagadt. Mentünk, mentünk a rakodóparton, ahol árutól roskadozó kikötött hajók várták, hogy megkönnyebbüljenek terhüktől; láttunk kókuszdió-szállítmányt, valamiféle tengeri termékek rothadó halmait, bekötözött zsákokkal teli kis hajókat; egyre mentünk. Elhaladtunk a tengerfövenyt felkotró, szállító, szitáló s egyidejűleg máris teherautókra adagoló „homokgyár" előtt is, és gyantaillat szállt felénk. Argentínába érkezett, már kirakott deszkarakományok sorakoztak a bocai kikötő kövein. Gyalulatlan fenyő-deszka-rakomány.

Argentína őserdeiben, fönt északon, Chacóban, de különösen Misionesben még őserdők vannak kitermeletlenül. Quebracho, jacaranda-fa. A csónakok, hajók készítésére kiválóan alkalmas quebrachóból nagyon sok. Erdőségek az épületfának való jacarandából. De ez a rakomány gyanta illatú fenyőfadeszka volt. Fáradtan nekitámaszkodtunk egy ilyen deszkarakásnak. Rajta oldalvást bélyegző és nagybetűs felírás: „Románia". Azt nem jelezte a felírás, hogy a román Kárpátok melyik oldaláról valók; Letícia Kárpátokon túli hazájából-e vagy az én erdélyrészi szülőföldemről? De mindketten

ráborultunk a deszkákra, és a Boca-kikötő olaj, fakorhadék, döglött hal szagában nagy lélegzette' szívtuk a hazai fenyők gyanta illatát.

A GALÉRIÁK

Néhol árkádos házsorok bolthajtásos öbleibe telepített üzletek, máshol az egykori patiót, a belső udvart kitöltő olyan folyosók ezek a galériák, hogy folyamatosan egy egész háztömbön át vezetnek. A csupa üvegfalú galériasor az egyik utcában kezdődik, s ha végigjárjuk, a másikon találjuk magunkat. Ékszerüzletek, bizsubolt, fehérneműszalon, jegyiroda vagy képcsarnok, hanglemezterem — „minden" található a galériákban. A város quader-rendszerben történt építkezése termelte ki ezeket, okos helykihasználás céljából. Fellegszakadás idején megázás nélkül lehet ezeken az üzleteken átvándorolni. Letíciával három képkiállítást rohantunk végig. Nézője, vásárlója éppen egyiknek sem volt. A nagyon tehetséges festőnő, Juana Elena Diz fametszeteit sem nézte éppen senki; Leticia kedvencének, a még tehetségesebb Sancheznek műveit sem. A Witcomb-galériában legalább ült a sarokban egy mélabús férfiú, merőn nézte a szemközti falon kiállított önportréját. Sajnálom, hogy ezzel a festőművésszel — Wolsdorf a neve —. csak afféle ingyen beszélgetést folytathattunk, s nem vásárolhattam meg egyik nagyon érdekes, nonfiguratív alkotását, dehát, mint Wolsdorf bizonygatta, százával vannak Buenosban, a „La Plata parti Párizsban" **a** képkiállító galériák, és ezerszámra a jobbnál jobb festők és kevesen **a** képvásárlók.

— Századunk dereka óta — mondta Wolsdorf festőművész némi fanyar mosollyal — hivatalosan, úgy hogy közületek is vásároljanak tőle, Soldi Argentína legnagyobb festője.

Freskóit több középület falán megnézhetjük, és persze a Bellas Artesben (a szépművészeti múzeumban) is.

A CHACARITÁBAN

Egy-egy emberi település múltjáról sokat árul el a temető. Még akkor is, ha az valamelyik zsúfolt európai városban volna, ahol egy-két évtized múltán helyszűke miatt kihantolják, áttelepítik, eltüntetik a közrendű holtak maradványait. Díszsírhelyes temetők, panteonok inkább csak egy-egy nemzet múltjának, történelmének ismeretéért jelentősek, és azt meg lehet tanulni könyvekből, múzeumok látogatásából is. Az Egyesült Államokban, Kanadában, ahol oly végtelenül sok a szabad földterület, nem ismerik a kihantolás szokását. Ott a földbe temetett, közrendű emberek sírjaira nem púpoznak földkupacot. Egyszínű gyep borítja a sírokat, és a fűben egy-egy laposan elfektetett kis tábláról olvasható le, hogy ebbe és ebbe a temetőbe, kik, milyen nevű emberek kerültek, ötven, száz vagy akár kétszáz évvel azelőtt? Azokban az országokban hatalmas parkokká válik idővel a temető, és akinek kedve támad benne bolyongani, nevek és évszámok böngészése közben szerezhet településtörténeti ismereteket. Egy-egy európai vidéki kisváros vagy falu sokáig bolygatatlan temetője is odakínálja fejfáinak feliratait annak, aki az egykor ott éltekről szeretné megtudni: kik is lehettek, hány éves korukban haltak el leginkább? Még egykori módjukat, rangjukat is jelzik sok helyütt a régi fejfák és sírkövek. Temető szociográfiát kínálhat az a temetkezési hely is, ahol vagy csak egykori nevezetes személyiségek sírjai maradtak meg bolygatatlanul vagy ahol csak csupa egy-két esztendős halott neve olvasható.

A Chacarita-temető azt mutatja, hogy Buenos Aires halottaihoz való viszonylatában nem európaias, de nem is észak-amerikaias. Akad ugyan ebben a városban is európaias temetkezési mód, krematóriumok is vannak, de kolumbárium alig akad, itt például nincsen is; aki arra vetemedik, hogy halottját elégettesse, az a hamvakat hazaviheti. Az urnát otthon rejti el, s azt csak a halott halálának évfordulójakor teszi ki a lakásban egy „ünnepélyes helyre", és az urna előtt az emlékezés gyertyáját gyújtja meg.

A buenosi előkelők, gazdagok temetője ma már nem a Chacarita. Ők a Recoletába temetkeznek európai-spanyolországi-argentinesült pompával: kriptákba, mauzóleumokba. A Chacarita ma köztemető.

FÖLD ALATTI HALOTTAK TORNYA

Főbejárat széles sugárútra nyílik, az út két oldalán elég nagy terület a park. Dombos sírhant alig-alig található benne ma már. Mintha a város magasépítészetének negatívját akarták volna megcsinálni, földbe ásott tornyokban fekszenek a halottak egymás *alatt*. Van tizenhat emeletes földbe ásott halottak tornya is. Szűken egymás fölé, ketrecekbe rakott, lezárt koporsók, mellettük a mélybe levezető, keskeny létra, vaskorláttal. Itt ugyan nem lehet álldogálni és nézegetni a legfönnebb csak a koporsófödélen lelhető neveket, feliratokat. Számok jelzik fönt, a bejáratnál, hogy kiknek teteme sorakozik odaalant. Az egymás fölébe rakott lezárt koporsókat csak vékony födém választja el egymástól, és bírja ki a rothadás édeskés szagát az, aki halottját lent, a kilencedik mélységben, bár halottak napján, felkeresné. Van azonban néhány földbe temetett, sírkerttel körített sír is.

Nem éppen díszsírhely, de annál különlegesebb. Buenos híres curanderájának zarándokhellyé vált sírkertje az.

A CURANDERA

Maria Ermina, így hívták, javasasszony volt. Három éve szenderült el nyolcvanesztendős korában. Általános közhiedelem szerint betegség, fájdalom nélkül aludt el, múlt ki, jutalmául sok-sok eredményes gyógyításának. Gyógyfüveket adott betegeknek. Nem megszabott árért, csak annyiért, amennyit a beteg Isten nevében adott érette. Orvosolt kézrátétellel. Tudott „szerelmi féltés" ellen a páciensének mondatokat tanítani, melyeknek gyakori ismétlése elcsitította a gyötrelmes szerelmi kínt. Jósolt a tenyér vonalaiból, örökös díszsírhelyét páciensei és rajongó hívei lelkes közadakozásból vásárolták. A sírhant fölé márványemlékoszlopot emeltek, és ebből az oszlopból csak a legteteje látszik ki, mivel mind mostanig (1968 december) nap mint nap hordják sírjára a nem hervadó művirágot és az „áldozati" csecsebecsét a curandera hívei. Tűznek fémből készült, ezüstözött rózsaszálat a sírjára, aggatnak aranyozott lemezkéket az oszlopra. Ezüstkanalakat szúrnak le a földbe, a sír tövébe, csillogó láncot akasztanak az oszlopfőre. A curandera neve napján rózsaolajjal és parfümmel locsolják meg a síron a művirágokat. Van, aki csupa hálából, saját fényképét is ráteszi a sírra, abbeli babonás hitében, hogy a három éve halott javasasszonytól most is földöntúlról érkező segítséget eszközölhet ki magának. Mint valami pogány istenasszonyt, úgy tisztelik, majdhogynem imádják Maria Hermina öreg vajákos asszonyságot. Halottak napján olyan tolongás van sírja körött, hogy azt életveszélyes megközelíteni.

Letícia esküdözik, hogy ő nem ismerte a javasasszonyt, sohasem járt nála, igazán csak mint jellegzetes érdekességet akarta nekem ezt a sírt megmutatni, de ha már itt jártunk, ő is letesz valamit a sírra. Úgy láttam, hogy a táskájából egy kis kétfilléres nagyságú, aranyos fényű zsuzsut vett elő, és tett egy földbe szúrt művirág tövébe.

— Ezeket innen soha senki nem lopja el — mondta szemem meresztő, néma kérdésemre. — Te, egy templomi perselyt hamarébb feltörnek és kirabolnak, minthogy innen emelnének el valamit is. Ezt a sírt, ezer rendőrnél jobban őrzi a babona. Az a hiedelem, tudod, hogy aki lopással megsértené Maria Ermina emlékezetét, az minden betegséget megkap, amiből ő hosszú élete folyamán annyi embert kigyógyított. Furcsának találod, hogy a babonaságnak is van valaminő „morálja"?

A KÖLTŐ CHACARITÁJA

Borges, Jorge Luis ma már hetvenéves, Argentína legnagyobb költője, Buenos Aires szülötte, szülővárosa szerelmese. Mi is lehetne magyar címe a város lelkiségét megköltő, megéneklő könyvének, a *Fervor de Buenos Airesnek?* A fervor: hőt, hevet, buzgalmat, áhítatot, hő szerelmet jelent. A Buenosért buzgón hevülő költői devóciót jelentené?

Eleddig ő a buenosi lelkiség leghívebb költőmérnöke. És annyi verse közt, hogyisne írt volna Borges a buenosi temetőről is? És nem az előkelőek Recoletájáról, hanem a régibbről, a Chacarita-köztemetőről?

Jorge Luis Borges
CHACARITA

Mivel a déli temető zsigereit
degeszre tömte a sárgaláz,

mivel a déli roppant tömegszállások
halált árasztottak Buenos Aires arcára,
s mivel Buenos Aires látni sem bírta már ezt a halált,
félreeső nyugati csücskében
lapátokkal megnyitottak téged,
túl a porfelhőkön
s a renyhe dágványos parlagokon, a bicskások szülőföldjén.

Nem volt ott semmi más, csak a televény,
a csillagok rendjei a pocsolyákban tükröződtek,
a vonat Bermejo egy csűrjéből indult
a mindent feledtető halállal:
fátyolos szemű és hullasörtés férfi holtakkal,
varázsa vesztett és lelkehagyott női holtakkal.

A csapodár halál meg mocsokban, mint az ember születése,
folytatja földalatti emeleteid szaporítását,
így sorozza be lélektömegszállásaidba a titkos
csonthalmazokat, melyek elföldelt éjed árkába,
akár a vele egy-mély tengerfenékre hullnak.

Chacarita:
Buenos Aires szennycsatornája, ez a vég,
városrész, mely túléled és túlhalod a többit,
leprakórház, itt vagy ebben a halálban s nem egy másik életben,
hallottam szavadat a múlandóságról, s nem hiszek abban,
hiszen meggyőződésed a tragédiáról maga az élet aktusa,

hiszen egyetlen rózsa kibomlása több összes márványaidnál!

(Majtényi Zoltán fordítása)

A PAPAFRITÁBAN

Papafrita, azaz sültkrumpli vendéglő kettő is van a Lavalle utcában. A szerény név ellenére egyik felkapottabb, mint a másik. A papafrita-házak specialitása nem valami folióban egybesütött édesburgonya, s nem is az európaiak pomme frite-je, illetve szalmaburgonyája, hanem egy harmadik módon elkészített burgonyaköret. A kétforintos nagyságúra vágott krumpli-hengereket úgy sütik meg pálmaolajban, hogy egyben fel is duzzasztják azokat, porhanyós, pirosra sült, könnyű krumplilabdákat tálalnak a marha-vesepecsenye legkülönbözőbb módon sütött, pirított óriás adagjaihoz. Az, hogy az egykilós marhapecsenye adagot bébibifnek (babaszeletnek) hívják, úgy látszik a papafritabeli argentin humor. Sokan kihozatják a bébibifet. Akad elvétve, aki az egész aranyló sült faggyú körítette adagot bekebelezi. Hölgyeknek inkább csak a felét illik, szokás elfogyasztani. No, már azoknak a hölgyeknek, akik ebben a drága, előkelő, roppant divatos étkezőben helyhez jutnak hosszabb, a szabad asztalért való sorbaállás után.

Letícia ismer itt egy romániai pincért, aki egyben a Papafrita vendéglő társtulajdonosa. Nyomban kapunk is asztalkát az ő során. Miközben előzékenyen ő maga szolgál ki, salátánkat tízféle zöldségből és gyümölcsből személyesen vagdosva össze, megtudom tőle, hogy a Papafrita tulajdonképpen pincérszövetkezet. Itt minden egyes pincér egyben részestársa is az üzletnek. Sok hasonló szövetkezeti társulás van Buenos-szerte. A vörös autóbuszok sofőrjei is egy szövetkezetbe tömörültek, de ők nemcsak

kocsivezetők; övék a maguk vezette autóbusz is. A társtulajdonos üzemének fenntartója és dolgozója is. A keresetből a teljesített munka arányában, munkaegység szerint részesülnek, és ügyeik intézésére mindössze egy-egy adminisztrátort tartanak.

SZÉPLÁNYOK A VENDÉGLŐBEN

Pincérünk hol románul, hol spanyolul társalog. A terembe egy szigorú külsejű, szemüveges, majdhogynem apácaruhás nő kíséretében nyolc leányka tipeg be. Három elöl karon fogózva, utána egyenként az öt másik. Aprók, bájosak, ki fekete, ki vörösre vagy szőkére festett. A szemüket úgy lesütik, mintha múlt századi zárdanövendékek volnának. Ruháik feltűnően divatosak. Majdnem mindeniken tarka, rikító színű, földig érő nadrágruha van, mély kivágással és lenge kelméből szabottan. Az első három lány közül a középső égkék selyemszalagot visel a derekán, a szalagon felírás: La reina de la belezza de Santa Fé.
Mivel Santa Fé városában ő lett a szépségkirálynő, most majd a fővárosi versenyen is indul a megválasztott szépséghercegnők és a szigorú, az illendő viselkedésre őrködő néne kíséretében. A hízástól, úgy látszik, nem tart a Santa Fé-i aranyszőke szépség, és a Papafritában bevág egy háromnegyed kilós sültet a délutáni verseny előtt. Pincérünk lelkesen kerített asztalt nekik, majd még hozzánk is visszanyargalt, hogy megjósolja, miszerint ez a Santa Fé-i tündér lesz még, kérem, „reina del mundo", világszépségkirálynő is, lefogadom. — Aligha lett, többé nem hallottunk róla. De legalább megcsodálhattam a vidék legszebb argentin lányait. Hogy mitől ilyen aprócskák, zömökek az annyiféle fajtából keveredett, igazi argentin kislányok, azt nem tudom.

A COSTANERA

Víz! Végre vizet láthatok. A La Plata-deltának egy — csücskét. Egy ötkilométeres darabot, nem szélesebb, mint a Balaton ott, ahol a legkeskenyebb. A deltaöblöt betonút határolja, sétánynak is mondható, járművek nem közlekedhetnek rajta. A vízhez jókora szakaszon lépcsők vezetnek le. Ez a Costanera szabad fürdőterület. A fakorhadékokat rengető, homokos, sárga vízbe legfennebb derékig merülhet el egy közepes termetű ember Százak, nem! ezrek fürdenek, locsbolódnak a vízben; ülnek a lépcsőkön, napoznak fönt a betonúton. Ott helyt, a parton vetkőznek neki nem éppen meztelenre, klott fürdőgatya csak van minden fürdőző nadrágja alatt. Legszívesebben hason fekszenek a lépcsőkön, a kezüket — ha jut nekik erre hely — a vízbe lógatva.

Fönt a partszegély betonján, végre! szürkés arcú embereket is látok ezerráncú cukorkaárus öregasszony mellett pattogatott kukoricát kínálgató, rongyos nadrágos férfit. Mindkettőjük arcán magas a járomcsont kissé ferde vágású a szemük. Letícia félindióknak mondja őket, kérdésemre válaszolva, de nem az a legfőbb gondja, hogy néperedet magyarázattal szolgáljon e tarka városi nép láttán, hanem engem tart vissza, nehogy elmenjen az eszem, és ezt a vizet is megkóstoljam. Hiába bizonykodom, hogy márpedig én akárhová betehetem a lábamat kölyökkorom óta, minden vizet kipróbálok, és valaminő ruhadarabunkat mi is kinevezhetnénk fürdőruhának, mint lám itt, a többiek is.

— Még odaát, a Costanerának abban az elkerített, fürdőkabinokkal körülépített részében sem engednélek megfürdeni — mondja szigorúan —, pedig az egy klub zártkörű uszodája. Ott is éppen ilyen alacsony a víz, mint itt. Igaz, hogy ott nem is vagyok klubtag, máshol vagyok, nem ott. De én a Costanerán klubtag sem lennék. Ha valakinek itt, Buenosban nincsen a saját kertjében úszómedencéje,

csakis olyan úszóklubba járjon el, ahol fürdés előtt kötelező lábvizsgálatot végez az ápolószemélyzet.
Kiderül, hogy a nedves talajon megfészkelni szerető lábgomba nevű fertőző betegség elkerülése végett, a jobb úszóklubokban naponként rendszeres lábujjak közti vizsgálatot tartanak. A medencébe csak ép bőrű ember léphet akkor is, ha különben állandó, bejegyzett klubtag. A vizsgálat percek alatt végbemegy, az úszni vágyó belép az ellenőrzőbe, először a cipőjét veti le, ha nem fertőzött, mehet bennebb, hogy fürdődresszébe bújjék. Sok úszóklubja van Buenosnak, de vendégnek napi jegyet nem lehet vásárolni bennök. Letícia azzal biztat, hogy majd a nagy Paranán, a delta többi szabad folyóin vagy a tengerben kóstolhatom ingyen és fertőzésmentesen Argentína remek vizeit. A Costanerát egy senorának csak néznie illő és tanácsos.

INTERMEZZO

Ákos Comodoro Rivadaviából telefonált, nagyon sajnálja, de nem tud hazajönni, bár holnap átutazik Buenoson. Kiszállási helyéről egyenesen, illetve az Ezeizán átszállva, Brazíliába kell repülnie. De két nap múlva onnan hazajön. Két újabb napi városnéző szabadságot nyertünk. Megjártuk ezalatt Letíciával a börzepalotát, Buenos legmodernebb épületét: az Angol Bankot, az Esmeralda utcát vagyis Smaragd utat, ahol egyik ékszerüzlet a másikat éri, de ezt csak a kiírásokról lehet tudni, mert itt kirakatba nem szokás kitenni a milliós, de még az ezreket érő ékszereket sem. Egy hímnemű házaspár gombnyomásra nyíló-csukódó, egyetlen ékszert sem mutató üzletében olyan jó novellatémát szereztem, amit, ha az „Esmeralda utcai szép napok" argentin krónikása lehetnék, feltétlenül meg kellene írnom á la Krúdy Gyula: *Aranykézutcai szép napok.* Jártunk a kisváros

nagyságú vámház-komplexumban is, ott éppen egy nekem Hawaiból érkezett virágküldemény kiválthatásáért; novellát érne meg ez a történet is.

A FEHÉRKABÁTOSOK ORSZÁGA

A vámhivatalnokok valamennyien fehér köpenyt viseltek, és majdnem mindeniknek vastag karláncra fűzött, tizennyolc karátos, aranyból készült karórája volt. A Szépművészeti Múzeumban az európai műkincseket habzsolva gyűjtő argentin gazdagságot csodálhattuk — csak Rodintól öt eredeti szobrot tárolnak, hogy a Gaugin-gyűjteményükről, a Cézanne-jaikról ne is szóljunk. Az argentin klasszikus festők kiállított képeinek termébe nem jutottunk be ezúttal, mert azt hangyasűrű rajban fehérköpenyes iskoláslányok özöne lepte el, ugyancsak fehérköpenyes tanárnőik harsány magyarázata közben. A fehérköpenyes múzeumőrök azt tanácsolták, hogy inkább máskor nézzék meg a senorák ezeket.

— A *Formosán* még nem tudtuk, hogy ez az ország a fehérkabátosok országa! — mondta Letícia, mikor a múzeumból hozzájuk hazamentünk. — Ne tartsd soknak, kérlek, hogy már megint húsz év előtti múltról szólok. Hogy hol vagyok, hová kerültem, mi ez az egész gyökértelenekből gyökerezett ország, magam is csak akkor sejtem, ha visszagondolok rá, hogy jöttünk ide, kivándorlók, húsz évvel ezelőtt, 1948-ban.

A FORMOSÁN

(Kis történet 1948-ban Argentínába vándoroltakról)

Nyolcszázhuszonöt bevándorló között Letícia magát hitte a leg-boldogtalanabbnak. A minden eresztékében recsegő *Formosa* hajó fele útján járhatott, mikor a lázas asszony

először támolygott ki a kis kórház-kajütből. Körös-körül parttalan víztenger. A hajókémény füstjétkormát zihálva, nagy időközökben pöffentette az üres égre. Egyetlen repülőgép, egy albatrosz, de még egy kis sirály sem szállt fönt. Közeledő hajó nem látszott a látóhatáron.

A hajó többi utasa, úgy látszott, jól érezte magát mindahány.. Mintha minden testi-lelki terhüket otthagyták volna az átmeneti hazában, ahol menekült táborokban sorvadoztak, cselédeskedtek, jámbor lelkek nyakán élősködtek, napszámba jártak vagy éppen utcákon kéregettek. Mintha most szakadtak volna el átmeneti hazájuknál régibb, igazi hazájuktól is. A szülőföldjüktől. Sokan, mintha éppen örvendeztek volna is annak, hogy nem hazafelé viszi őket ez a hajó. Nem vissza, a régi hazába, ahol legtöbbjüket amúgy sem szerető rokon tárt karja várta volna. Volt, aki éppen egy otthoni számonkérés elől menekült messzire ezen a hajón. Akadt, aki odahaza évekkel azelőtti cselekedetei miatt börtönbe kerülhetett volna, de most utazott, még lelkiismereti furdalásaitól is szabadultan, messzi onnan, ahol nem kívánt egykori vétkei következményeinek tárt csapdájába esni. Boldognak látszott jó néhány rémhírektől megriadt ember is, aki csak sodródott a menekülő áradattal, s most önhibáján kívüli számkivetettként utazott abba a szabadságba, ahonnan: „menekülni többé soha nem akar". Úgy látszott, büszkén hiszi magát valóságos üldözöttnek a legjámborabb ál-menekült is. Boldogok voltak, akik „mindig is nyugatra vágytak", s a háború rémségei csak kalandos elköltöztetésük jó alkalmát kínálták, ha mégoly sok nélkülözés, koplalás közepette is.

A legizgágább boldogsággal a kis sánta szabómester, a bicegő Karacsi ugrándozott a fedélzeten. Hadonászva járt-kelt, és kidüllesztett mellel monologizált.

Behajózáskor Karacsi remegett a legjobban. Sántát és sérülteket, bénákat, betegeket nem engedtek föl a hajóra. A befogadó állam, ahová útra kelnek, s melyről tulajdonképpen senki sem tudja, hol is van pontosan, milyen

is, ingyen szállítja, eteti, itatja leendő honpolgárait. De nyomorékokra szüksége nincsen.

Karacsi jó jelnek, mi több, valóságos isteni közbenjárásnak, egy új és szép élet reményteljes ígéretének látta azt, hogy a Le Havre-i behajózáskor az utasokat vizsgáló orvos nem látszott észrevenni nyomorult testi állapotát. Meg sem vizsgálta, rá sem hederített. Intett, hogy továbbléphet. Most itt, a végtelennek tetsző tenger sós levegőjű világában még köhögése is abbamaradt.

Ennyi jó ómenre az eljövendő szép élet biztos reményének mámora járta át. Recseg-ropog a *Formosa?* Semmiség! Meg van írva, elrendeltetett, hogy a hajónak, Karacsi József szabómesterrel a biztos révig el kell jutnia. Bokáry méltóságos (aki, ki tudná, merre menekül most, ha ugyan haza nem vitték; milyen régen elszakadt tőle Karacsi!) csak-úgy mókázásból biztatta Karacsit, hogy „lépjen be ő is". Nem ért ő rá olyasmire, mi varrni valója volt még az utolsó időkben is! Bokáry úr negyvennégy karácsonyára akarta készen azt a finom műanyagból való sötétszürke zakót, a fene ette volna ki, nem járt a gép, valami háborús német kelme volt, Karacsi kézzel baggatott rajta, aztán, mikor a próbára vitte, személyesen, azokban a súlyos napokban a zakót, Bokáry méltóék éppen csomagoltak. Ő nem csomagolt, majd befejezi a zakót a menekülő vonaton, ha elérik. Velük ment, nem volt neki otthon senkije a görbe hátán meg a sánta lábán kívül, nem bűnöket hagyott otthon, legfennebb csak vétkekre való lehetőségeket, de azoktól is megszabadult hála Istennek, meg már akkor nem is volt hová belépni. Futottak a Bokáry méltóék féle fejesek egy szálig. S most itt utazhatik a nagy, a nyílt, csudálatos tengeren! Hogy ez a *Formosa* utolsó útja? Neki az első a szabad, szép élet felé. Karacsi köhögés nélkül szónokolt , fönt, a fedélzeten.

Ákos Liviust a nyakába ültette, és Mary s még vagy nyolc kisgyerek körbe álltak. Ákos, nyakában Líviusszal, a gyereksereg közepén ugrándozott, úgy mulattatta őket. Ida beállt a hajókonyhára önkéntes kuktának, dalolva mosogatott, miközben a gondosan kimért ételadagokból, szárított halból, a felbontott szójabab-konzervből egy-egy darabkát, egy-egy kanálnyit elcsent szívszerelme, Ákos gyermekeinek, s ha alaposabban hozzájuthatott, a többinek is.

A turista osztályon matracon hasra feküdve, fejüket összedugva, szakállat eresztett férfiak tervezték a jövőt. A fűtőház zugában új szerelmi viszonyok szövődtek. Volt, aki gondolomra, a leendő haza térképét karcolta biztosító tűvel a közös, nagy hálóterem falára. Malomjátékot játszottak; nevettek. Egy tanáros külsejű ember, maga köré gyűjtve népes családját, egy kis spanyol nyelvű turisztikai füzetből, magának a spanyol nyelvnek elsajátítását tűzte ki úti feladatául, szótár nélkül „fejtette meg" a szavakat, magyarázott. Férfiak vitatkoztak. Csakis a jövőről beszéltek, múltját senki sem emlegette. A hangulat egyre emelkedett. A hosszú út utolsó előtti napján már mintegy reményeik mákonyától megkótyagosodottan harsogtak, verseket írtak, mondtak, szavaltak, énekeltek, táncra keltek.

A kapitány éles füttyszóval jelezte, hogy szólni kíván. Háromszor sípolt, mire elzsongulva ráfigyeltek végre, de még akkor is zsibongtak, kérdezősködtek, nevetgéltek: mit akar, mit hirdet?

– Készüljenek. Egy óra múlva megközelítjük a kikötőt!

Nem a spanyol szavakat értették meg. S mégis megértették egy-pillanat alatt.

Zsibongó emberek tömegében sohasem támadt még akkora csend, mint akkor a *Formosán,* Mintha még a testüknek is súlya veszett volna hirtelen, némán, nesztelen kísértetléptekkel, dermedt arccal lebegtek a hajó orrába.

Egy lépés zaja sem hallott, míg a korlátok mögé felsorakoztak. Álltak némán, megfagyott arccal. Arccal mereven előre, a semmi felé, miből nem álmaik megelevedett képe bomlik ki majd, nemsokára, félóra, negyedóra, percek múltán. Nyomban. Most! — Hanem valami véglegesen más.

Ahogy elhallgattak! Mi fér, mi dörömböl egy ilyen csendbe, mondd? — Ha költő lettem volna, nem, zenész, nagy muzsikus, hogy megkomponáljam azt a csendet! — mondta Letícia. — Akkor talán érdemes lett volna megtennem ezt a hosszú utat. Elhagyott drága hazámtól, átmeneti otthonaimon át a gyermekeim új hazájáig. Ami már nekem — nem lehet igazi hazám.

Először Karacsi, a sánta szabó szólalt meg. Szólt? Nem. Egyetlen rekedtet kiáltott. Akkor már kikötöttek. Illetve leálltak a kikötő előtt. A recsegő *Formosa* utolsókat pöffentett. A mély vízen állt meg. A kapitány komor elégedettséggel állt a posztján, s már száguldott is a *Formosa* felé a motoros hajó, mely majd rendre partra hordja a jövevényeket és szedett-vedett, vihart látott cókmókjaikat. A motoroson vagy tíz fehérkabátos férfi közeledett.

— Orvosok! — hördült fel Karacsi.

Vámtisztek voltak. Az emigrációs hivatal kiküldöttei, akik partraszállás előtt a *Formosán* akarták megvizsgálni, hogy mit hoztak magukkal iszákjaikban, horpadt koferjeikben, batyuikban a menekült bevándorlók. Orvosi vizsgálatot, természetesen ugyancsak fehérköpenyesen, már bent az Imigracion épületében végeztek későbben. Ezt Karacsi már nem élte meg. A fehérkabátos vámtiszteket vélte orvosoknak. Abbeli izgalmában esett-e össze, hogy „ennyi orvos" között nem sikerül az „épen érkezettek" közé számláltatnia? Szívbajos volt, mint későbben kiderült. Még élt, mikor elsőnek a hajóról két fehérkabátos őt vitte le. Nem volt senkije a bevándorlók között.

Letícia nem tudja, kórházba vagy halottaskamrába szállították-e a partról, ahol hordágy híján még ott feküdt, fejjel a La Plata vize, lábbal a szárazföld felé. Letícia, ölében Líviusszal, a Maryt cipelő Ida és az összes batyukkal megrakott Ákos között ment a sorban, hosszú menet közepe táján, gyalogosan, amerre vezették őket. Az Imigracion épületébe.

A MÁSIK „ÚJ ARGENTIN": ÁKOS

Letíciával töltött napjaim utolsóján éppen a *Formosán* tapasztalt élményeit beszélte barátnőm, mikor Ákos tömzsin, csokoládé barnára sülve, deres-sűrű hajkörített homlokán száz ránccal, fülig mosolygó szájjal, harsány „szervusztok, lányok!" kiáltással hazaállított. Nem ért rá Comodoro Rivadavia-i élményeit beszélni. A brazíliai tartózkodásáról is csak annyit vetett oda: Sao Paolóban járt, remek! — Brazília remek. Nagy ország, övé a jövő! Éhes vagyok. — Máris kinyitotta a televíziót, de nem nézte, felugrott, a konyhába siető Letíciát elkapta, és, mint mondta is: „helyrerázta". Megölelgette, megropogtatta — ne búslakodj, komám, mit vacsorázunk? — Aztán egy hatalmas zacskóból két nagy szalmakalapot vett elő. A malomkerék nagyságút Letícia fejére nyomta, az alig malomkerék nagyságú, valódi brazíliai szalmakalapot meg nekem adta. Otthon is úgy volt — mondta hibátlan szép magyar kiejtéssel —, vásárfia jár a vendégnek is. Nem kirakodó székely vásár volt, a fene aki megette; üzleti ügyekben hajkurász újabban az a zonzo górém (hülye főnököm) akkora távolságok között, mint Brazília közepe meg Patagónia.
Letícia vitt haza vacsora után. Ákos elnézést kért, holtfáradt, holnap itthon folytatódik hivatali munkája. Felment a tetőre zuhanyozni egyet a piros műanyagfal mögött, lefekvés előtt.

— Ne hidd, hogy mindig ilyen vidám. Inkább csak a te tiszteletedre — mondta Letícia útközben. — Többnyire komor. Gyötri a honvágy a lehetetlenség után.

– A mi után?

– Talán Idával szeretne otthon élni. Nélkülem. S mindazok nélkül, amik azóta történtek. Látod, én már halálig féltékeny maradok. Még a rosszkedvére is. De így féltékenyen azért, mondd, lehet, hogy boldog vagyok?

AZ „ELSŐ" PROVINCIA NEVEZETESSÉGEIRŐL

Az első provincia ugyancsak a Buenos Aires nevet viseli, mint a főváros is. Rangban első és területi nagyságában is az elsők közül való. Magának a fővárosnak — mintha ő maga is egy külön provincia volna — saját tartományi közigazgatása van, de már az, aki a várost övező kertvárosokban vagy éppen azon túl lakik, hiába volna közelebb Buenoshoz, a tartományi fővárosba, La Piatára kell hogy elutazzék elintézni bírósági ügyeit, adóját stb.

La Plata gyorsvonattal egy és háromnegyed óra Buenostól. Ez a régi kikötőváros ma ismét eredeti nevét viseli. Perón diktátorsága alatt Eva Perón városnak nevezték el. (S még mondja valaki, hogy században a személyi kultusz legdúsabb burjánzását Eurázsiában érte volna el!) La Plata épületei: tízemeletes munkás bérházak, poszt-koloniális stílusú villákkal váltakozva. A falak még ma is tele vannak firkálva Perónt dicsőítő és Perónt gyalázó szavakkal. Ócsárlás és magasztalás lehetőleg egymás mellett olvasható.

La Platáig hét ízben áll meg a gyors, kisvárosok és egy-egy sok ezer holdas nagybirtok számára épült „magán" állomáson. A Peragara nevű állomásnak, illetve a hozzátartozó nagybirtoknak ma is egy senor Peragara a

tulajdonosa; kastélyának teteje odapiroslik az állomásra a pampára telepített park fái közül.

Pampán szalad a vonat végig, olyan sajátos argentin síneken, miket talpfák nem támasztanak alá, csak úgy lerakták azokat a pampa irtott füvének helyére, minden alátámasztás nélkül. János azt mondja, hogy még sohasem süllyedtek el rajta a sínek, jól fut rajtok így is a vonat. Mondja azt is, hogy azok a fekete-fehér lapályi szavasmarhák, melyeknek ezreit bámulhatom a vonat ablakán kitekintve, amint futunk mellettük a hatalmas, nedves pampa zöld mezeje mellett, argentin viszonylatban kis tehenészetek állatai. Az a pár száz fényes szőrű ló amott, a szögesdróttal elkerített legelőn, az is csak egy olyan „kis tízezer holdas nagybirtoknak" a ménese, mint amilyen ez a két nagyváros közé telepedett Peragara-estancia. Senor Peragara jóságos ember. Ültetett erdejébe minden városi kirándulót beenged, a buenosi cserkészcsapatoknak meg nemcsak ingyen táborhelyet nyújt birtokán, hanem táborozásuk alatt eteti, itatja, minden jóval táplálja is a fiatalokat.

Peragarán túl falusias házak szegik az út mentét. Zsúfoltan sorakoznak egymás mellé; falaik bádoglemezből vannak. A kastélyhoz és La Plata épületeihez mérten nyomorviskók; a buenosi viliamiseriákhoz képest csak félig-meddig nyomorúságos parasztházikók. A nagybirtok dolgozói és kis kézművesek élnek ezekben.

La Plata hárs- és jacaranda-erők közé települt egyetemi város. Kisvárosnyi terület a városban a petróleumfinomító-telep. Kikötője a belvárostól messze fekszik; fürdővárossá sohasem fejlődött. A messzi La Plata helyett csónakázni egy nagy mesterséges tavon lehet. A tó partján kioszk, 19. századi cifrálkodó, elhanyagolt épület. Rekkenő hőség van, délelőtt. Alig lézeng a belvárosi utcákon valaki is. Az ötezer La Plata-i egyetemistát is elnyelte mára valamelyik fakultás épülete? Az egyetem házai komor, negyvenéves, százévesre kopott épületek.

A VILÁG LEGNAGYOBB ŐSLÉNYTANI MÚZEUMA

Tájmúzeum is. Ezen a délelőttön nem csodálják tömegek. Felnőtt látogatója kívülünk jóformán senki. Egy kis csapat *sötétkék* köpenyes iskolás lány halad föl előttünk a lépcsőkön, melynek kétoldali bejáratát bronzból öntött, *elefánt agyarú oroszlán*-szobrok őrzik. A lányok azért sötétkék köpenyesek, mert nem állami iskolai tanulók. A fehér köpeny Argentína-szerte állami iskolások, alkalmazottak megkülönböztető, kötelező egyenruhája. Fontos, hogy minden csoportnak legyen valaminő formaruhája. Az oroszlán-szobrok nem tudni, hogy miért agya-rasak, talán azért, hogy aki az őslénytani múzeumba belép, minden rendkívüli látnivalóra el legyen készülve? És már a bejárat előtt olyant lásson szoborban, aminőt még odabent sem csodálhat?

Az előcsarnok szobortárlóin Dél-Amerika legkülönbözőbb fajtájú indióinak hamisan idealizált szoborportréi sorakoznak - bronzból - vagy ötvenen. Nem volt érdemes megjegyezni, kik mintázták ezeket a 19. századi álhumanista alkotásokat.

Az előcsarnokból nyíló teremben, a klasszicizált álindián portrék *után* megdöbbentő látvány fogad: az egykori indiánok készítette szobroknak, morbid edényeknek, mintegy halálélményből keletkezett serege.

Halálfej a kancsó hasán, halotti maszk a kerámia tál öblében. Ezerötszáz éves kis indio gyerek csontváza. Öklömnyire zsugorított emberkoponyák. Nem vidámabb a csak hat-nyolcszáz éves indián kerámiák formája sem, de legalább a legmodernebb absztrakt szobrászat, kerámiaformálás őstípusának hat mindahány. Mintha sok modern szobrász éppen a hat-nyolcszáz éves indián formakultúrát támasztaná fel mai munkáiban. Az indián

textíliák geometrikus ornamentikájának bámulásától, azoktól a szőttesektől, halotti ruháktól, melyeken mintha egy eleddig megfejtetlen írásféle sorakoznék, úgy kellett János barátomnak tovább cipelnie. Ha több életem volna, egyikkel ma is ott ülnék, rajzolnám, fényképezném és gondolkoznék rajta, lehetséges-e, hogy az indiánoknak nem volt írásuk? Ezek a szőtt jelek, legalább kétszáz ismételt, más-más sorrendben következő, összerakott ódon szavak betűinek rémlenek.

A zanzakészítés titkát — olvastam tegnap Buenosban a *Naciónban* — máig sem sikerült megfejteni, és „szerencsétlenül járt 1968 decemberében az az észak-amerikai expedíció is, amely az Amazonas őserdeibe avégből próbált behatolni, hogy ott, a még ma is zanzakészítéssel foglalkozó amazonas indiánok titkát eltanulja". Némely tudósok ugyanis azt vették a fejükbe, hogy ha rájönnének, hogy a csontszövetet milyen hatóanyaggal zsugorítják ezek a titkukat életük árán is őrző indiánok, akkor ezzel a módszerrel - talán - a rákos szövetek növekedését is meg lehetne állítani, visszafejleszteni. Kértek kölcsön régi zanzát észak-amerikai tudósok evégből a La Plata-i múzeumból is, de az ötszáz-ezeréves kis preparátumok elemzéséből nem sikerült kideríteni, mi lehetett az a méreg, ami egykor elvégezte a zsugorítást.

A La Plata-i múzeum indián-relikvia tárlatának majd minden egyes darabja alá az van odaírva, hogy Peruból vagy az egykor Argentínához tartozott Alto Peruból, azaz a mai Bolíviából való.

REPÜLŐGÉP NAGYSÁGÚ SZÖRNYETEGEK

Az őslénytani tárlat belépő-termének mennyezetén nyolc méter átmérőjű polip makettje függ.

Nem lökhajtásos repülőgép roncsolt váza az a tizenöt méter hosszú szörnyeteg, ami egy egész terem hosszát fekszi

végig, hanem az ichthyosaurus összerakott, itt-ott kipótolt fosszília-rakománya. Amaz meg a dionosaurusé.

Azon kaptam rajta magamat, hogy a méretektől, a kihűlt régmúlt arányaitól döbbenten lábujjhegyen járok a kétméteres teknős páncélja körül. A masztodonnak lábszárcsontja mellett földre lapult gomba nagyságúnak érzem magamat, és szinte nehezemre esik rá feltekintenem is. Egy másik teremben és még néhány következőben derűsebb, szinte „életteljes" látványnak hat a gigászi csontvázak után a kitömött jaguárok, sakálok, pumák, lámák, orangutánok és további majomtársadalmak csoportja. Hány napot kellene eltölteni a ráják, halak tárlóiban, hogy igazán láthasson valamit is az ember? Egyik szobában tigrei (a Paraná-delta egyik szigete) szarvasok, mintha a gemenci erdőből futottak volna ide, és csakugyan, felírás bizonyítja: Argentínában betelepített állat a szarvas, és éppen Magyarországról való.

Visszasietünk az igazi, a bennszülött ősállatokhoz. A buzogány farkú teknősöket csodálom, és felfedezem mellette argentin barátomat, a hatvan centiméter hosszú, sörtés armadillónak, itteni nevén tatunak a csontvázát. Képzeletbeli tatum már oly sok negatívumot diktált nekem. Ez a csontváz, bezzeg, hallgat, mit sem súg! Harminchárom összeforrott öve van ennek a tatunak.

De nem illik a nagy látnivalók között a tatuval tölteni az időt. Messze ide a La Plata-i állomás, mely mintha csak ikertestvére volna a bécsi Westbahnhofnak; el kell érnünk a hazafelé induló gyorsot, és még nem is láttuk az egykori óriás repülőgyík preparált tetemét meg az Argentína-szerte ma is lelhető iguanák itt tárolt tizenkilenc válfaját.

De hogy miért van a legtöbb ősállat preparált csontváza mellé az írva, hogy lelőhelye ez és ez az argentínai terület, és ugyanakkor az illető preparátum ennek és ennek az egyesült államokbeli múzeumnak az adománya La Plata számára, azt nem tudhattam megfejteni.

VILLA GESELLBEN

. . .Ezer rőt ökörnek csillog fényes szőre — alexandrinusok mormolására kényszerget a látvány! Az Empresa Anton társaskocsijában hintáztatva kényezteti az utast a finoman rugózó, jókora karosszék. Az ablak mögött mozdulatlanul terül el a pampa. Zöldfűtengerben keskeny, szürke csík az országút aszfaltja. Fehér betoncölöpök közé négy sor szögesdrót feszül. Hilo (drót) őrzi a pampa százezer gulyáját, nem a gaucho.

Nyolcvan kilométeres sebességgel, háromszori pihenő megállással egy-egy pampaszéli városka bar-restaurant-ja előtt, alig nyolcórás utazás ez a Buenoshoz „legközelebbi", családias tengerparti településhez, Villa Gesellbe.

Óra is eltelik, hogy az ablakon át a nagy legelőnek csak a derékig érő bokros-füves harsány zöldje látható. Óra múltán mintha hó és korom kupacok települtek volna a zöld rengetegbe: fehér fekete lapályi marhák sűrű sorban, mintegy zárt falanxban topognak valamerre. Csak a lovak legelnek messze egymástól, szanaszét, otthonos-válogatósán keresve maguknak a kövér legelő leglónakvalóbb harapnivalóját. Pej, fehér meg fekete méneseknek a csapattól magánosan elkódorgó egyedei. Mintha egy-egy lónak egy négyzetkilométer terület volna a magánlegelője. Melyik szétszóródott csapat lehet a híres andalúziai származék? Mindnek szokatlanul magasnak tetszik a marja, s mintha mind vemhes volna, még a mén is; a legtöbb legelő ló hasasra falta magát.

Láthattam a nyolcórás pampa úton vagy tízezer legelő állatot. Épületet, karámot, pásztort, bárki emberfiát — egyet sem. De még egy madarat sem. És tudnom illik, hogy ez a pampa, amin átgurulunk, még ez sem az igazi, a nagy. Majd

megláthatom azt is, ha nekivágunk a nagy útnak, Közép-Patagónia felé.

HERR GESELL VÁROSA

Villa Gesell, amit „vízsahészelnek" tanácsos mondani, ha nem akarja az ember, hogy németnek nézzék errefelé. Herr Geselltől nyerte a nevét, aki svájci német, s ehhez képest azt vette a fejébe, hogy ő nyaralóparadicsomot kreál az Atlanti-óceánnak ezen a homokdűnés, hepehupás partján, ahol a szél a homokot nem hengergeti, mert a hengergőzéshez síkság kellene, itt meg hegyek vannak. Homokból. Egy közepes nagyságú vihar után éppen új homokhegyek keletkeznek.

A LEGSZEBB TENGERPARTI SZÁLLODÁNÁL

Mády, volt osztrák hercegnő, egy magyar gróf özvegye, a Pipach nevű tengerparti szálloda tulajdonosnője. Mikor megérkezem, térdig homokban éppen azon fáradozik, hogy a szálló előtti parkolóhelyen kiássa a homokból azt a Chevrolet-t, amelyiket tegnap este érkezett vendége még sima, alig poros, homokos helyen állított le. Az este még alig permetezett a homokeső. Éjjel rákezdett a szél. Mádyn combtőig érő homokcsizma, kezében kotrólapát. Vendége, az északamerikai turista, elbűvölt mosollyal és tétlenül nézi, hogy a háziasszony milyen fürge, és még abból a homokhalomból is egykettőre kimászik, ami a derekáig felgyűlt, mire a Chevrolet hátsó kerekei kiszabadultak. Mády a torkomba gyűlt útiport pohár camparival öblítteti le, megmutatja, hogy melyik fürdőszobában zuhanyozhatok.

Hajat teljesen felesleges mosni Villa Gesellben. Egy kiadós tengeri fürdés után, míg a víztől a fürdőkabinig megy

a tengeri sótól csillogó strandoló, a szállldogáló homok finoman beszitálja, bebúvik a gumi fürdősapka alá is, de, úgy látszik, hogy a homoknak itten a sót közömbösítő vegyi hatása van, mert a fejbőr nem viszket, ha rajta a sókristályokat homok lepi be.

Hanem a telepnek hegyre fel, völgybe le belső utcáin — nem közvetlenül a tengerparton — Gesell úr csak megkötötte a homokot azzal a rengeteg fával, amit itt tervei szerint ültettek el.

NYARALÓ IFJÚSÁG

Letícia és Anarosa is váltig állította, hogy Gesellben biztosan látok majd hippiket. Ez a tengerpari nyaralótelep a kedvelt helyük. Hát bizony egyet sem láttam. Már olyan külsejű és viselkedésű hippiket nem, ahogyan Nyugat-Európát járt ember ezeket a hippiskedő srácokat megismerte. Szolídan mulatozó, viháncoló, nyaraló ifjakat annál bővebben. S talán azt az egy-két, valamivel a szokottnál hosszabb hajú gyereket gondolta Anarosa igazi hippinek.

GITKU

Gitku, az ír lány, a szabad Írország szép és büszke állampolgára írül egy szót sem beszél, angolul annál tökéletesebben. Most érkezett Buenosból ide, ahová, mint lókísérő repült egyenesen Írországból. ír lótenyésztők az argentinokkal versenylovat cserélnek, adnak, vesznek. Gitku, mint lókísérő szerzett magának átmeneti alkalmazást a lószállító repülőgépen. Míg a gép a cserélt argentin lovakkal visszaindult, három szabad napja van. Buenosban lopta a napot, éppen víkend volt, egy stramm Rodriguez felcsípte, és lehozta két napra Villa Gesellbe. A Pipachba.

Gitku és Rodriguez késő este az őket körülvevő, hirtelen támadt ismerősök gyűrűjében vacsorázik. Sült kagylót esznek, camparit isznak rá.

A lány kissé propaganda ízű, de nagyon kedves hangon arról beszél a szálló sok köréje sereglett érdeklődőjének, hogy a szabad Írországban milyen jó most az élet. Az ország fejlődik, mióta függetlenek, megszűnt a kivándorlás, sőt, egyre több, régen kivándorolt ír származék költözik mostanság vissza. Nem, ő nem argentin ír — ismételgeti —, .csak látogató, illetve üzleti úton van, melyre — felnevet — tulajdonképpen potyamunkára sikerült ingyen utasnak felvétetnie magát. Nincsen neki a tizenhat órás repülőúton a lovakkal semmi dolga, van azoknak a gépen gondozó, etető-itató, ló-stewardjuk. Ő csak a repülő lovak útközbeni viselkedéséről készít feljegyzéseket, csak ennyi a dolga. De bocsánat, most szabad víkendje van, úszni szeretne.

Éjjel lesz, mire nekivágnak Rodriguezzel a koromsötét partról a csak habtarajaival fehérlő-világító óceánnak. A sötétben — mint elmondták későbben —, alaposan eltévedtek, órákig úszkáltak, nem lelték a Pipach strandját, de valamivel éjfél után, szerencséjükre, világító halak uszályába kerültek. Rodriguez állította, hogy azok ilyenk part felé vonulnak. Mindegy volt már nekik, melyik part, csak part legyen, föld, és végre kikeveredjenek a tengerből. Fáradtan, maguk csak éppen hogy fönntartva a vízen, belefeküdtek a vonuló halak k: folyónyi tömegébe. Azok pontosan a Pipach szálló partjára úsztak. A közöttük úszó fiatalok testére a kis fénylő halak rátapadtak, csillogtak Gitku hajában, a karján, mint megannyi ötcentis apró ékszer világítottak akkor is, mikor a part sekély vizében végre tántorogva, zihálva talpra álltak. Mire azon csuromvizesen bejöttek a Pipach földig üveges halijába, a még ott táncoló vendégek közé, már csak három kis, színét vesztett, összelottyant szürke halacska tapadt Gitku karjára, mint valami apró, még jól nem lakott pióca. Az ír lány csodálatosnak találta a Villa Gesell-i tengeri éjszakát.

A FÜRDŐTELEP

Huszonöt kilométer hosszú Villa Gesell fürdőző partja, és a vele párhuzamosan futó dimbes-dombos avenidák. Szálloda, penzió, cukrászda, étterem, utcai empanada-sütő, magyar származású férfi híres rákvendéglője, holland cukrász csokoládé bárja, elkerített utcai görkorcsolyapálya, öt négyzetméteres területen vidám park pici gyerekeknek, édesvizű uszoda a tengerpart mellett, camping — mi nincsen Villa Gesellben, ami egy argentin vidéki, nemzetközi s mégis „családias" tengerparti, szerény nyaralóhelyen lehet?

Vannak bankocskák is, mindenik előtt két-két fegyveres rendőrrel, de a kis postát itt legalább nem őrzi rendőr. Az csak a buenosi főpostán van, hogy annak hatalmas forgóajtajában is egy fegyveres őrködik, mindennap ugyanaz a fiatalember. Kedves fiú, magamfajta jámbor kinézésű személynek mindig vigyorogva elfordítja az ajtót, nem akar sem megmotozni, sem lelőni. Fegyvert viselő személyt a bankot őrző rendőrökön kívül Villa Gesellben csak egyet láttam: egy huszonéves csinos hölgy volt, éppen a magyar gazda rákvendéglőjében vacsorázott. Hosszú nadrágot viselt, hozzá szürke, lompos szőrű lámaponchót, mikor azt felhajtotta, a nadrágja farzsebe mellől előhúzott egy jókora revolvert meg egy tokba tett kést, fegyvereit a rózsaszínű húsú rákokkal telt tányérja mellé helyezte, és a továbbiakban csöppet sem harciasan, jó étvággyal falatozott. Extrának eléggé extra volt, de csöppet sem látszott hippinek.

A fákkal szegett sétányon tizenéves fiúk és lányok lovagoltak lassú trappban, szelíd, kövérkés lovakon. A bazári árukkal telt üzletek előtt talpig nadrágos nők sétáltak, bő, lenge, tarkavirágos nadrágokban, magas sarkú szandáljuk orrán öklömnyi művirág csokorral.

AZ ÉDESVIZŰ USZODÁBAN

Ebben az ötven méter hosszú, pompás pilótában még mindig „fess", egykori SS-tiszt tanítaná úszni a gyerekeket, de unja ezt a munkát, inkább az uszoda bárjában issza a whiskyt, s ha eleget ivott, késő délután egy-két idősebb vendéggel el is beszélget „a régi szép időkről". No, nem egykori harci tevékenységéről, hanem arról, hogyan is volt, mikor még nem volt ez a pompás magánuszodája (a felesége alapítása), ő meg, egykori tiszttársaival, Buenos Airesben, mint kötéltáncos kereste pesóit.

Nehéz, de szép korszaka volt ez életének, sok sikerben volt része, a köteleket a város egyik főtisztviselőjének különös engedélyével a De 9 Julio téren húzták ki, harminc méter magasban, az Obeliszk és egy toronyház között, ferdén, mert nincsen olyan magas toronyház, mint az Obeliszk, és nem feszült háló a kötél alatt. Ő egy nagy, fekete férfi esernyővel egyensúlyozta magát, gyapjúzokniban sétált fönt a szájtáti, üvöltő tömeg fölött. Az argentinok szeretik az életveszélyes mutatványokat. Érdekes nép, amúgy nagyon magányos lelkek, csak tömegben érzik biztonságban magukat. Milyen régen is volt ez, negyvenhatban! A fiúk azóta szétszéledtek, többen mentek Misionesbe erdőkitermelésre. Fred, a legjobb barátja is elhagyta, egymaga vágott neki a Kordillerák rengetegeinek. Magányos ősemberré vedlik ott vissza — azt mondta. A fegyverét nem hagyja el, azt nem, vadászik. Vajon él még Fred? Sohasem ad hírt magáról. Őt Gerda férjül vette, derék asszony, már a szülei is itt éltek Argentínában. Kölcsönpénzből építette Gerda az uszodát, de az már régen jól jövedelmező. — Az argentin gyerekek nem a legalkalmasabbak komoly vízisportra, főleg úszásra nem, kivéve persze, ha „germán vér" van bennük — mondta.

TENGERPARTI KÉPEK

Gerdáék pilótája mellett, a nyílt tenger befele rohanó hullámaiba fehér virágból font koszorút vet a fiatal geselli tisztelendő. A koszorúvetést csapatnyi fehérruhás kisfiú, kislány nézi. Tapsolnak örömükben, mikor a hullám nem dobja vissza, hanem befele sodorja a Szűzanya tiszteletére áldozott virágokat.

Háttal a tengernek, Maar festőművész a *sárga* homokhegyeket festi állványra tett vásznára *vérvörösen* és *tűzpirosan*. Igazi tehetség, annyi első díjat nyert már kiállításokon, számát sem tudja, de most nem tehetségét bizonyítgatja, most festői világlátásáról van szó. Neki ez a vörös korszaka. Akkor is, ha a mögötte bámészkodók ezt sehogyan sem értik.

Az öreg C. herceg kis rozzant vityillóját fenyőfákkal teletűzdelt kert köríti. A fákon rigók, a földön gerlék. Az öregúr a fák alatt tavalyi tobozból magvakat csipegető gerlékkel beszélget.

A fenyőfás villácska mellett makarónigyár, nincs kéménye, nem füstöl, rá van írva, hogy az. Hogy mitől gyár egy ilyen kis földszintes ház, azt nem tudni, és azt sem, miért hogy éppen tizenegy házacska fala reklámozza Gesellben, hogy benne makarónit készítenek? YPF — mond: ipéefe — benzintöltő állomás avenida sarkonként legalább kettő; lehetséges, hogy a homokot fúvó szél itt a benzingőz szagát is közömbösíti? Friss virágszagú Villa Gesell; utcáin, terein, parkjaiban és a hosszú strandon vidáman pezseg a fürdőzők élete; senki sem csikorgatja dühösen a fogát, csikorog úgyis a fogak között a szép sárga homok.

EGY ÚJ VILLA-ÉPÍTTETŐ

Klára, volt magyar mágnásasszony, negyvenegy óta él Argentínában. Állandóan vászon melleskötényben, és régimódi, bokáig érő szoknyában jár. Megállás nélkül tevékenykedő ember. Volt egy kis penziója a tengerparton, ahol ő volt a mindenes. Vendégei meg a környezete viszont csakis condesa Clarának szólítja.

Condesa Clara most új penzióját építteti. Az ablakrámákat maga mázolná, mert úgy olcsóbb. Már be is öltözött kezeslábasába. Nézzük az új házacskát, már csak két ember dolgozik benne. Clara — Kláraként —, tehát magyarul beszél hozzám, s mikor az öregecske, éppen gyaluló asztalossegédhez fordul, hogy kérdezzen tőle valamit, nem ált át hirtelen spanyolra, hanem magyarul kérdezi meg tőle:

– Ezzel mikorra lesz készen, mondja kérem? — Az asztalos kezén megáll a gyalu, elsápad, felegyenesedik, a gyalut odacsapja.

– Qué pasa? — Mi a baj? — kérdi Clara. Az öreg segéd nyel gyet, nyel kettőt, a szeme villan. Aztán szép kasztezsáno spanyolul kimondja mélységes felháborodása okát:

– Beszéljen velem a condesa mint kereszténnyel, különben itthagyom.

A szavakat értettem, de hogy mégis mit jelenthettek, azt csak akkor, mikor spanyol nyelvű, hosszas rábeszélés után megbékült az öreg, és újra dolgozni kezdett, mi meg odébbálltunk. Klára akkor magyarázta meg:

– Hibáztam. Pedig már megjártam mással is így. Azt akarta mondani, hogy ne szóljak előtte egy ismeretlen nyelven, csakis spanyolul.

Azt jelenti, amit mondott.

– Hát keresztény és spanyol egy fogalom volna neki?

—Dehogy! Úgy beszéljek, hogy értse. Ne alázzam meg vele, hogy valami nem embernek, nem neki, nem

kereszténynek való „pogány" nyelven szólok. Mintha ő valami vadindio vagy ég tudja, mi volna.

Hát ezt elég nehéz volt megértenem. De megjegyeztem, hogy vannak argentin emberek, akik csak a maguk egyetlen kasztezsánóját értik és beszélik, és előttük vagy éppen hozzájuk, más nyelven szólani önérzetüket sértő, keresztényietlennek mondott, tehát embertelen cselekedet lehet.

VAKÁCIÓM VILLA GESELLBEN

Villa Gesellben hosszúakat úsztam, rövideket napoztam, nagyokat sétáltam, néztem a fürdőváros tarka népének „családias nemzetköziségét", megtanultam, melyik kagyló ehető nyersen. Otthoniasan, pompásan vakációztam. Esténként a házigazda most sajtó alá rendezendő emlékiratait olvasgattam, és véginéztem az azokhoz mellékelt írásos dokumentumokat.

Nem az előkelő Pipachba szálltam ugyanis, hanem Semseyékhez, akik egy parányi kölcsön viliácskában laktak itt, míg elkészül az a kis penzió, melyben nekik is lesz majd állandó otthonuk.

Semsey Andor, a házigazda, felvidéki származású gróf, volt balmazújvárosi nagybirtokos, édes unokaöccse — a grófi címet nem használó — Semsey Andornak, a budapesti Tudományos Akadémia geológiai osztálya egyik alapítójának, adományozójának, tudósának, kiről mai napig utca van Pesten elnevezve.

Dr. Semsey Andor junior ma hetvenkét éves, szemre ma is délce szép öregúr. Legényke korában tizennégyszeresen sebesült a világháborúban, emiatt a katonaságot mint pályát abbahagyta; szemmelláthatóan nem rokkant úgy meg, hogy — akkori gyakorlat szerint — külső habitusában ne lett volna alkalmas a diplomáciai pályára, mihez éles esze és kitűnő modora alkalmassá tette. Államtudományi dokto-

rátust szerzett, de még jóformán el sem kezdte tanulmányait, mikor családi nemzetközi ismeretségei és összeköttetései révén hozzájutott, hogy a trianoni békeszerződésen, mint akkori diplomaták kísérője, megfigyelő diplomata gyakornok jelen lehessen. Emlékiratai a Párizsban töltött időszakkal kezdődnek. Az első oldalon egy magánlevél Briand-tól és egy magánbeszélgetés feljegyzése ugyancsak Briand-nal.

Semsey 1941 óta él Argentínában, ekkor működött ott utoljára, mint magyar követségi tanácsos. Magyarországnak a második világháborúba lépésekor a diplomácia pályáról leköszönt. Előzetesen, diplomácia pályája során volt tanácsos, ügyvivő, követ. Még azelőtt, családi kapcsolatai révén is, több ízben találkozott XIII. Alfonz spanyol királlyal. Működött Bécsben Dollfuss idejében, volt kairói követ, járt diplomáciai küldetésben Moszkvában. Mialatt én a trianoni békeszerződés egy általam eleddig nem ismert, általánosan máig nem tárgyalt, nem tanított dokumentumát olvasom a franciák magyaroknak ajánlotta vasúti koncessziójáról, ő balmazújvárosi földijének, Veres Péternek *Hortobágy mellyéke* című könyvét forgatja. Balmazújvárosi földesúr korában ritkán járt odahaza; Veres Pétert, aki a harmincas években — pályamunkás korában — már íróként működött, publikált, hírből sem ismerte. Tengerentúli évtizedek távolából most ismerkedik vele. Kortársak. Éppen azt olvassa, ahol Veres Péter a Semsey-uradalomról ír — mint Andor mondja, rendkívül tehetségesen, logikus, szép magyar stílusban, de nem mindig tényszerű pontossággal.

— Mi lenne, ha az egész emlékiratköteget és aktacsomót a budapesti Történettudományi Intézetnek adományozná?
Halk kérdésemen elgondolkozik. Szeretné. Szeretné, ha adatai kiegészítőül szolgálnának történelemkutató tudósainknak. Hanem előbb a dokumentumok mellé le akarja jegyezni mindazt, amit még meg kell írnia. Háborús sérülése óta csak egyik szemével lát: már romlóban az ép

szeme is. Megerőltetve, éjszaka ír. Nappal — hetvenkét éves korában is — folytatnia kell családfenntartó foglalkozását, mely egy kis halfeldolgozó üzemhez köti.

— Használni, szolgálni szeretnék szülőhazámnak — mondja. Szépen beszél magyarul. Fogalmazni, írni jobban tud — régi diplomaták módján — franciául.

Mi minden is „történt" Villa Gesellben?

Egy alkalommal — Klára két napra Buenosba utazott építkezési ügyben — magunk láttuk el magunkat, és kicsapongtunk. Idős embereknek csöppet sem javallott ebédet főztünk, régi magyar módra, csakis Argentínában kapható szépségű és mennyiségű anyagból. Mit szólhatott volna hozzá Krúdy Gyula, ha látja és kóstolhatja a mi velőscsont orgiánkat? Nem afféle bozontos-mócsingos, idomtalan, csuklón ököllel ütögetni való, ronda, nagy marhacsontok voltak azok, ahogyan Krúdy írja le a látványnak nem szép ennivalót végtelen étvágyat gerjesztő módon. A hentes, ahol bevásároltunk,
gépcsontfűrésszel egyforma tíz centi vastagságú, szép, tisztafehér korongokat fűrészelt, melyekben tele leveseskanálnyi aranysárga velő remegett. Vettünk vagy tizenöt korongot, alig fizetett érte Andor valamit is, két fazék telt meg velük. Ami zöldségfélét csak terem Argentína s ami éppen kapható volt, azt mind a vízzel feltöltött fazekakba szórtuk, aztán régi magyar módra legalább egy kiló felszeletelt kenyeret pirítottunk, sóztuk, borsoztuk; leettük magunkat a sárga Villa Gesell-i homokig. Utána csodálatosképpen a gutaütés sem kerülgetett, a vérnyomásunk sem szaladt föl. Leúsztuk a velőlakomát az Atlantiban. Ám kicsapongásunkat Klára előtt mindmáig szigorúan titokban tartottuk.

Milyen is hát Villa Gesell? Sajátos színein túl bizonyára éppen olyan, mint megannyi, a Buenos Aires provincia területén lelhető családias, tengerparti üdülőtelep. A buenosi kispolgár, akinek éppen csak ennyire telik, Villa Gesell-szerű üdlőhelyre jár. A módosabbak és éppen a proccos porté fiók csakis akkor boldogok, ha Miamit és Saint

Tropezt egyszerre lepipáló helyre, a világhíres Mar del Platára mehetnek.

MAR DEL PLATA

Mert hát olyan, mint Mar del Plata! Azt hiszem, csakugyan nincs még egy ehhez hasonló „heringes hordója" a földnek, mint ez a két nyár hónap alatt túl felkapott, túlzsúfolt hely. Mintha csak Buenosnak egy messzi tengerparti kerülete volna. A hozzá vezető nyílegyenes, négyszáz kilométeres utat joggal becézik a „Halál országútjának". Erről az útról, illetve ennek autósairól aztán nem lehet elmondani, hogy „világviszonylatban is a legóvatosabb, legbalesetmentesebben vezetők". Itt izgatott autósok folyama lökdösi egymást — ha véletlenül sikeresen nem a karambolba, akkor — egészen az „Atlanti-óceán gyöngyéig", Mar del Platáig, ahol a nekihevült porté fiókát hetvenhat klub, ötvennégy nappali mulató, harmincnyolc kocsma, kétszáznyolcvannégy whiskyeria (előkelőbb ivóhely), két kaszinó és a nyáron egyvégtében fesztiválozó filmszínházak nyelik el. Van azért Mar del Platán strand is.

Az Atlanti-óceán sekély vizű öblét toronyházak közé szorították. A toronyházakban méregdrága szállodák, bárok, éttermek. A tengeröbölben a napolajtól heringeknél síkosabb testű „fürdőzők", akik *állnak* a vízben. Csak döglött hering fekhetnék el itt egyik a másik hátán. Élő embereknek ebben a pocsolyává zsugorított tengeröbölben csak állniok lehet, test test mellett, minél izgalmasabb fürdőruhában, s az oda már csak elgyöngülten betörő hullámoktól úgy hasig-vállig befröcskölődni. Van persze túl a városon szabad tengerpart is, de oda ritkán utazik ki az, aki Mar del Platán akarja mutogatni magát. A Mar del Plata-i fürdőzőket filmezik, televízión mutogatják; nyári időszakban az újságok „Ki, hol nyaral?" rovatában a Mar Del Plata-iak az első helyen említtetnek.

Úgy veszem észre, hogy minden második porteno arról álmodozik, bár lenne neki egy emeletes strandközeli villája Mar del Platán, lehetőleg a legelőkelőbb részen, a criollo oligarchák nyári kéjlakainak a tőszomszédságában.

Két színház is van itt; a fővárosi színészek a nyári két hónap alatt csakis itt játszanak. A kaszinókban délután négytől reggel négyig ötvenkét asztal körött folyik a játék. A labdarugópályán, ugyancsak a két nyári hónap alatt, a legnevezetesebb nemzetközi versenyek zajlanak. Nyolc hónapig Mar del Plata fürdőrészlege kong az ürességtől. Ilyenkor csak a sok kisgyáros, kötszövöttárus, divatcikk-készítő dolgozik serényen — itteni állandó lakók —, akik majd a kéthónapos szezon alatt akarják eladni áruikat, s belőle az egész évre valót megkeresni; akár azok a fürdőt fenntartó alkalmazottak, akik a még fennmaradó két hónap alatt részint a szezonra készítik elő a telepet, részint el-takarítják a kéthónapos nyár hemzsegésének piszkát-mocskát és más emlékeit. Van Mar del Platának repülőtere is, vasútállomása is. Elég sok tere sok ezer autó parkolására. Tíz mozija, tizenegy kápolnája. Mije nincsen? Igazi, jó fürdőzésre való vize, az nincs. Az Atlanti-óceán kegyetlenül szeles errefelé. Kint, a szabad tengerparton akkora az örökös hullámverés, hogy edzett, izmos úszókat is ledönt, földhöz csap, mielőtt a sekély köves partra csapó hullámok fölött a nagy vízbe vethetnék magukat. Csakis a toronyházak közé szorított tenger szélvédett. Dehát Mar del Platára nem sportolni járnak a fővárosiak. A vízisportok igazi szerelmeseinek ott a Paraná-delta pazar szigetvilága, Buenostól vonattal mindössze egy óranyira.

A legeslegelőkelőbb argentinok és az előkelősködő módosabbak — ugyancsak hírlapok bőséges közléséből kiderülően — nem Argentínában üdülnek, hanem a határokon túl. Például az uruguayi szélvédett, csöndes tengerparton, ahol selymes az aranyló homok. Leginkább Punta del Estében, amely olyan elegáns hely, hogy azt még ugye, a nagy argentin honfitárs, maga a multimilliomos Onasszisz úr is látogatja.

A PARANÁ-DELTA

Két argentínai tartománynak része a Paraná folyam deltájának szigetvilága. Deltás provincia a Mezopotámiának is nevezett Entre Rios, Buenos Aires tartományé a delta nagyobbik területe. A Paranának a Buenos tartományi részén óceánba torkolló, tengerré szélesült részét nevezik Rio de la Platának. Mielőtt ez a nagy folyam Rio de la Platává válna, öt főágra (kis folyóra) szakad. A kis folyókat még kisebb természetes víziutacskák kötik össze. A deltát három nagy, mesterséges csatorna is átszeli meg összeköti. A delta térképe harminchat víziutat tüntet fel. Mindenik hajózható. Tengerjáróval a nagy folyók (kijelölt útvonalon, ahol a homok medrüket nem töltötte fel), motoros jachtokkal, társas vízibuszokkal, motorcsónakkal a kisebbek. Kétpárevezős csónakokkal, kenukkal járhatók a fűzfákkal, ceibokkal, gyümölcsfákkal szegett keskeny, fürdésre-úszásra elég mély apró víziutak is.

Ez a harminchat víziút hat nagyobb városkaszerű települést zár körül. Ezek közül Buenoshoz a legközelebbiek és a fővárosiaktól a leglátogatottabbak Tigre és San Fernando.

Jenő télen-nyáron minden víkendjét a deltán tölti, ötszemélyes, kajütös, plasztik motorcsónakjával. Vízijártasságija van az egész Paranára. Nyári vakációkor családjával, barátaival, nyolc-tíz napos Paraná vízitúrákra indul. Víkendeken a San Fernando—Tigre közti vizeken, csatornákon száguld vagy surran, — ahogy a víz szélessége mélysége és a forgalom megkívánja. Órákon át vontatja a motorral a vízisí deszkáján egyensúlyozó Laci fiát. Jó harapás esetén doradóra, peches napon bogára horgászik. A Ceibo vagy a Sarmiento nevű deltafolyócska csöndes vizén

csónakját egy-egy fűzfához köti ki. Úszik egy nagyot kint, a Nagy-Paranán vagy a Luján folyón. A csónakot San Fernando egyik csónakházában tartja. Nyolcemeletes épület. A csónakemelő daru három perc alatt húzza fel és teszi helyre a csónakot; öt perc alatt engedi le és siklatja a gördülő szőnyegen vízre.

Jenő rendszerint a virágillatos, szépséges San Fernandóból a Buenoshoz közelebbi Tigre egy kikötőjéig jön elébünk. Tigre agyonzsúfolt kikötője, a gyümölcsfeldolgozó üzemek s más gyáracskák olaja-füstjekorma miatt szerfelett büdös. Túl a kikötőn Tigre vízi nyaralótelepe, száz és száz folyóparti villája, kertje, a vízbe lejáró lépcsőt bocsátó, legmodernebb kivitelű víkendháza, a sok magán csónakkikötő, a partvillák megett levő tágas és dús kertek annál tisztábbak, rendezettebbek. Itt víz és virág illatú a levegő. A delta vizeinek partján gazdag és előkelő villa, kis horgászkalyiba vagy szegény deltalakó korhadt faháza áll. Az elegáns villák más folyók mentén épültek, mint a delta belföldi kertészeinek, fűzfakitermelőknek, gyümölcs- és állattenyésztőknek házai.

A buenosi kerületünkből (Palermóból) 2 1 5 -ös busszal fél óra a Belgrano állomás. Rá a nem is zsúfolt „R" vonal zöldvagonos vonatára, s egy óra alatt Tigrében vagyunk. És percek alatt Jenő csónakján futunk a Luján folyón. Át az Arias-csatornán, vissza a Capitanón. A Carapacha-ágon villa villát, víkendház víkendházat ér. A Las Rosas partja beépítetlenebb. Ott eukaliptuszok, fekete fenyők sötétlenek. A Sarmiento folyócska mentén nyárfák, jegenyék nőttek, itt is kevesebb a parti villa. A Lujánnak Tigrétől távolabbi vize mentén nagy gyümölcsösök, még távolabb, a benső területeken vadaskert. Ide egykor éppen Magyarországból telepítettek szarvasokat. Kikötünk a San Antonio folyó egy csöndes, szomorúfűz szegte mellékágánál. A fűzfa szagú, lágy, langyos folyó itt két méter mély, olyan sárga színű, mint középfolyásánál a Maros. Nagyot úszunk benne.

Az Ákos hozta brazíliai kalap le nem maradhat a fejemről. Jó mélyen ül a nyakam csigolyáján, valami tapadó műanyag

a belső perem szalagja. Különben régen lesodorta volna azt a szél, ami akkor csapdos legerősebben, ha vízfolyás ellenébben szalad a motoros, de akkor legalább fröccs is van bőven. Lábunk, karunk félkész pecsenyévé sült. Délután van, és hajnal óta vízen élünk. Fürdés után vissza a csónakba, felkanyarodunk oda, ahol a Luján mentén a legnagyobb vendéglők találhatók, La Cruznál ebédelünk (miután a kajütben illedelmesen fürdőköpenybe bújtunk). A La Cruz vendéglő kikötője előtt legalább negyven vízijármű állomásozik.

Útközben kissé viszolyogva hallgattam Jenő közléseit arról, hogy: ez a nagy vitorlás, amit most kerültünk ki, harmincmillió pesóba került (hárommillió forint). Egy vállalati munkatársáé; integet is neki. Az a nagy, piros vászon vitorlás quebrachóból készült. Ám amaz, a maga mahagóni aljazatával ötvenmillió peso is lehetett. Mi ezekhez a pazar járművekhez képest a „mi" kis, középszerű motorosunk?

A Ceibo csöndes ágán — mintha egyenesen nekik volna fenntartva — hosszú sorban kenuk vonulnak. Kissé morgolódva nézik, hogy egy motoros közéjük keveredett. Találkozunk mederkotró nagy hajókkal a Nagy-Paranán. Elhagytunk felfelé tartó személyszállító gőzösöket. Órahosszat ácsingóztunk a vízre épült, benzintöltő állomáson, s néztük a többi vízijármű oly különböző voltát és utasait. Lassan pöfögtünk az előkelő villasorok közti víziúton. S nem is a legelőkelőbb, nem a legszegényesebb között három magyar nyelvű villát is találtam. (Mert neve az van mindenik villának.) *Pipacs, Balaton, Budapest. A Budapest* nevűnek a vízbe vezető lépcsőkorlátja fölött rúdra tűzve még egy pirosfehér-zöld zászló is lengedezett. Rozoga, fából ácsolt, nyolcszobás villa a *Budapest,* hektárnyi szilvát termő kert tartozik hozzá a delta szárazföldi oldalán. Villanyvilágítása nincs. De a szomszédos, kőből épült, parkkal ékes, spanyol nevet viselő, módosabb villák legtöbbjében sincsen. Nagy áradások idején olykor az egész Tigre víz alá kerül. Elárasztja a víz a

kerteket, és a többnyire cölöpökre épített házacskáikba szorult, télen-nyáron ott élő lakók jó, ha nem vesznek éhen ez idő alatt, elvágva a világtól, ahol élelmet lehetne vásárolniok.

Szerencsére a nem áradásos időszak gyakoribb, és ilyenkor a vízi vándorkereskedők házhoz szállítják áruikat. A legkülönbözőbb fajta árukkal megrakott csónak, bárka, motor mozog a vizeken. Kolompolva jelzik, mikor egy-egy villalakó-vevőjük elé érkeznek. Árulnak édességet, kenyeret, süteményt, fagylaltot és komolyabb ennivalókat is, csak éppen gyümölcsöt nem. Az vagy terem a villalakó kertjében, vagy utazzék be a fővárosba gyümölcsért, mert Tigre meg San Fernando belterülete ugyan Argentínának egyik legdúsabb, válogatottan jó gyümölcsöt termelő helye, de az ott termett gyümölcsöt a szárazföldi Tigre vásárcsarnokaiban is csak tízszeres árért lehet megvenni, és az árult gyümölcs nagy részét Entre Riosból szállították oda. A buenosi delta gyümölcstermése a fővárosban talál piacot. Hány kirándulókkal telt társashajóval találkoztunk! Egy lanchának majdhogy neki is mentünk, de csak kis horzsolással, s némi szóváltással megúsztuk. Hányszor is járhattam a delta vizeit? Ahány víkenden csak lehetett, mindig, Erzsébet és Jenő jóvoltából.

Egyik napon estefelé rátérünk a Nagy-Paranára. Ott olyan, mint az ötszörösére szélesült, alsó folyású, betonpart nélküli Duna. Jenő leáll a kellős középen, és egy kis fürdésre nógat. Aggályosan ereszkednék a vízbe. A csónaknak vízbe vezető lépcsője nincsen. Ha ez a tengernagy víz elsodor mellőle, nehézkes lesz visszakapaszkodnom. Mégis nekiindulok és — a Nagy-Paraná a kellős közepén, tíz kilométerre Buenos Aires partjától — térdig ér! Igaz, hogy tíz méterrel odébb már háromméteres. Jenő, úgy látszik, jobban ismeri ezt a vízi világot, mint a tenyerét. A Paraná hordja, egyre hordja a homokot, és még a torkolat előtt is mintegy hosszú csíkokban rakja le, feltöltve a folyam *közepét.* Már ismét a csónakban futottunk egyet Buenos felé, mikor vagy nyolc kilométeres távolságból, egyszerre, mint valami délibáb

emelte kép, feltűnt a víz peremén a Város. Mintha a kikötő daruinak erdeje és a fehér toronyházak egy sorba állottak volna. Az aranysárgán csillogó, már Rio de la Platává terült Paraná végső láthatárán ezüstszürkén, hófehéren, mintegy a víz fölött, a csónak ringásától lebegtetően megláttam végre azt a látványt, ami a „Jó Szelek" fővárosát egyedülállóan szépnek mutatja. Tükrözött, távoli képét Buenos Airesnek a nagy víz peremén.

A KORTÁRSI ARGENTIN KULTÚRÁRÓL

Hány arca lehet egy világvárosnak? És mennyi ideig kellene benne lakni-élni ahhoz, hogy jobban megismerd, mint az, aki benne született és a maga munkakörének (esetleg munkátlan életformájának) taposómalmát járva, városának csak egy-egy arculatát ismeri? A jelenkori argentin irodalom, színház, film, zene — kevés kivételtől eltekintve — mind Buenos Aires-i ihletésű, a fővárosban keletkezett vagy legalábbis ott jelentkeztek, ott indultak e művészeti ágaknak művelői. (Hogy politikai, világnézeti okok miatt eléggé sokan eltávozzanak onnan és idegen fővárosokban míveljék tovább s küldözgessék haza hazai, argentin fogantatású munkáikat.)
A kortársi argentin irodalomnak két nagyobb hulláma nevezetes. Az, amelyik a harmincas években keletkezett, és az a lehetőleg minden modern irodalmi irányzatot mívelni vágyó újabb irányzat, mely 1955 óta bontakozik.

A HARMINCAS ÉVEK IRODALMÁNAK MAI ÉRTÉKELÉSE

Martinez Estrada, az argentin esszé apja, megteremtője, dajkája hatvannégyben halt meg. Halála után öt évvel a legkülönbözőbb írói csoportok körében olvasottabb, mint valaha. Mert természetesen, írók írója ő, mint világszerte a legtöbb esszéista.
Fiatal postai tisztviselő volt, mikor egymás után három verskötete jelent meg. Az elsővel egy harmadik irodalmi díjat szerzett, a harmadik és egyben utolsó kötetével elnyerte az argentin költészet nemzeti nagydíját. Ezután a költészet művelésének végérvényesen hátat fordított.
Rövidesen egyetemi tanár lett La Platán. Majdnem egy évtizedig semmit sem publikált. 1933-ban robbant be az argentin irodalomba: *Radiographia de la Pampa* (Röntgenfelvétel a pampáról) című monumentális munkája. Szép, tömör prózáját legádázabb ellenfelei is nyomban áradozva dicsőítették. Gondolataival, világnézetével, irodalompolitikai jelentőségével harminc éven át szinte megállás nélkül vitáztak lelkes hívei is. Csak argentin—spanyol nyelven negyvenkilenc könyv, tanulmány jelent meg erről az egy, úgy látszik, alapvető művéről.

Életében az argentin nacionalisták azért támadták, mert: „megtépázta az argentin nemzeti büszkeséget. Visszadobta a magasrendűvé ötvöződött argentin nemzeti tudatot a basztard indián-spanyol-mesztic alacsonyrendűségbe." A korabeli marxisták azért nehezteltek rá, mert: „a történelem formáló erejét tagadta meg az argentin embertől, és fatalizmusát az elveszett paradicsom, a bűntudat teleologikus terminusaiban árasztotta szét". Argentin harmadikutas gondolkodók — ha szabad így nevezni egy méltatóiból álló, sem ide, sem oda nem tartozó csoportot —,

úgy vélik, hogy: „Estrada a végső kétségbeesésig megkísérelte megbékíteni önmagával az argentin lelkiséget."

Estrada művében tulajdonképpen a nagy argentin gaucho-eposzt, a *Martin Fierrót* értékelte, „tette a helyére", majd szélesen elemezte Sarmiento két munkáját: az elrettentés borzalmával hatni kívánó *Facundo* című irányregényt, és főképpen Sarmiento nagy művét a *Civilizáción y barbariét.*

Ha megkérdezünk egy ma a harmincas éveiben járó argentin költőt — például Llinast vagy Juarrozt —, mi Estradáról a véleménye, kiderül, hogy a nagy esszéistát kitűnően ismeri, minden sorát olvasta, olvassa ma is, de egyáltalán nem érti, mi volt művén valaha vitatott?

— Mit tudtak rajta vitatkozni harminc éven át? Estrada zseni volt. Tehetségtelen, öreg, negyvenet töltött, hülye irodalmi szivarok köpdöstek csak le Estradát pár évvel ezelőtt. Mi, fiatalok, soha.

A peróni diktatúra évtizede alatt az argentin írók javatöbbsége hallgatott. Elment könyvtárosnak, örökre letette a tollat. Volt, aki írt, de mellébeszélt. Mások nekifogtak a műfordításnak, abban a reményben, hogy a lefordított művek egyszer majd meg is jelennek.

A harmincas évek Estrada vezette lendülete után a nagyobbik, a második irodalmi fellélegzés ötvenötben kezdődött. A diktátor bukása után. Világirodalmi mértékkel mérhető, derűs, életigenlő optimista művek ezután sem keletkeztek, sőt, ezután kapott lábra számos, végre engedélyezett modern irányzattal együtt a sajátos, argentin *pesszimista kriticizmus*. Mégis valami buzgóság, a „harcolni érdemesnek" argentin megfogalmazása érződik az ötvenöt után keletkezett művekből. Borges olyanképpen fogalmazta meg ezt az új magatartást, mint az eladdig hiányzott, végre megtalált bizonyosságát annak, hogy *„ntm feltétlenül szükséges az argentin írónak azzal bizonyítani amerikaiságát, hogy egyben hátat fordítson Európának".*

A ma már igen öreg Victoria Ocampót az argentin nagyközönség sohasem olvasta. Természetesen minden

kultursznob kitűnően tudja, hogy kicsoda. (Perón idejében a sajátosan argentin-nemzeti-szocialista ízű, mondva csinált „írók" nem bocsátották meg neki, hogy patríciussarj, s hogy elébb tudott franciául beszélni, mint hazai kasztezsánó-spanyolul.) Hogy 1 9 3 1 -ben ő alapította a megszűrt hangú, tudományosan pontos *SUR* című irodalmi folyóiratot, s hogy egy egész irodalmi tábor nőtt körötte, az ma irodalomszakosoknak az egyetemen tananyag.

Victoria Ocampo írt először Argentínában Graham Greene-ről, Keyserlingről, Cailloisról, Tagoréról, Malraux-ról. Olyan szerepe is volt az argentin irodalomban, mint annak idején Gertrude Steinnek a fiatal Hemingway, Ezra Pound és társai között. Divat volt őt „a pampa madame de Rambouillet"-jenek, „mandarinok királynőjének", „Victoria királynőnek" nevezni. Szalonja ma is látogatott, nyitva áll, s ma kevésbé a küföldi, mint az általa elismert, fémjelzett fiatalabb argentin író hívei és barátai előtt. Ma ellenfelei is nagy érdemének tudják, hogy az irodalmi világ eladdig nagy közönyét az argentin művek felé áttörte, oszlatta. Maga fordította argentin műveket helyezett el a párizsi Gallimard-nál, az ő fordításában és közvetítésével jelent meg *először* franciául Victoria leghűségesebb híve, s a máig a legjelentősebb élő argentin író: Borges.

Borges a múlt század utolsó évében született Buenos Airesben, ebben „az irodalommal túlságosan jóllakott" városban. Idén lesz hetvenéves. Súlyos beteg. Mondják, Parkinson-kórban szenved. Jelenleg éppen Izraelbe látogatott el. Borges minden elképzelhető argentin irodalmi díj kitüntetettje. Az argentinok Borges nagyságával önmaguknak hízelegve mondogatják: „Már húsz éve Nobel-díjasnak kellene lennie." Úgyszólván minden irodalmi műfajt mívelt. *A szétágazó ösvények kertje* című könyvében ezoterikus meséket párolt költőivé. Tigrisekről, labirintusokról, térről, a végtelenről, a halálról és tükröző-désekről írt. Költeményeiben a kabala elragadott poétájának látszik lenni. Gyöngéd szeretettel és nagy tudással elevenített fel régen elfeledett vagy névtelen írókat.

Megteremtette a külváros mitológiáját. Henri Michaux-t, Faulknert fordított spanyolra. Igazgatója az argentin nemzeti könyvtárnak. Ír tangókat rádióra és színpadra. Borges A Nagy Argentin író. Van méltatója, aki életművét lassan összehordott, heterogén elemekből épített, hatalmas és csodálatos, de áttekinthetetlen piramisnak nevezi. Középkorú írók közt máig is divat Borgest nem szeretni. Elismerve utálni. Szemére vetni, hogy a konzervatív tábor, tagja volt, nagybirtokos kiadók kedvenc szerzője, polgári lap munkatársa. Borges egyik könyvét *História del Infamia* (Az aljasság története) így vezeti be:

„Egy olyan gyáva ember felelőtlen játékai ezek a lapok, akinek nem volt bátorsága meséket írni, s aki ehelyett kiforgatta, meghamisította, elmásította mások történeteit. írt? Változatokat."

Kritikusai azt mondják, ebből egy szó sem igaz. Borges igenis, újat hozott az argentin s alighanem az egész világirodalomba: „korunk legjobb eszméinek álmait". Stílusa bölcs elokvencia, vaskos káromkodás, könnyeztető gyengédség, tudós magatartás — különösen, ha a criollo mitológiáról ír. Méltatói — főként külföldön — szeretik azt írni róla: ő érte el az áhított, a termékeny argentin mélységet, amely után minden argentin loholna. Fiatalok, úgy venni észre, manapság alig olvassák. Az Argentínából kivonult, „Argentínáért Argentína ellen vívó" írók közül Buenosban legtöbbet emlegetett, olvasott, utánzott, leghiresebb-hirhedtebb a Párizsban élő Cortazár.

Mondják, hogy kamasz arcú, ötvenéves örökifjú ez a híres férfiú. A buenosi ifjú értelmiségiek azóta lelkesednek „reményvesztett, kiábrándult tehetségéért", mióta írása divatba hozott egy fogalmat: a cronopiót. Hogy mi a cronopio? Azt mondják hozzáértő ifjú barátaim, hogy semmit sem jelent, éppen ez a pláne benne; a cronopio a maga abszurditása miatt keltett mértéktelen, egy időben őrjöngő népszerűséget. Hogyan másképpen lehetne számba venni, meghatározni az avantgárdé megannyi gombamódra szaporodó válfaját, mint cronopio-módra? Cortazár hívei

szerint az op-art, a pop-art, a konkrét zene, az absztrakt szobrászat, a rövid dokumentumfilm, színház és próza-irodalom megújulása, illetve az, hogy újat hozó-e, csakis cronopio módra mérhető. Pierre Kalfon francia író és Cortazár barátja Cortazár cronopio-kiáltványát „negédes, szellemi gyomorszájon bokszolásnak" nevezi, s mint valaminő negatív ars poeticát idézi a nevezetes cortazári felhívást:

„Amerika földjének cronopiói! Rettegés nélkül mutassátok meg: hol sebez a nyereg? Kapukat úgy tárjátok, döntsetek, mint a vakon törtető elefántok. Kirobbanó röhej zuhatagában fulladozzatok minden akadémikus előadás hallatán; nyerítve hahotázzatok a megkövesedett intézményeknek római számokkal jelzett szabályrendeletein. Vérig-menően gyűlöljetek minden zárat, lakatot. Marokkal vágjátok az engedékenység, az elnézés cukortartójába a szülőgyilkosság sóját. A világ a cronopióké lesz; vagy nem lesz többé világi"

Ez a cortazári üvöltés — mondják ifjú argentin művészek — vetett volna véget Argentínában az európai művészetek utánzásának (?), s felszabadította a dél-amerikai írókat régebbi, amerikaellenességük miatt érzett bűntudatukból.

Cronopio-Cortazár fogantatású művet — őszintén szólva — nem sikerült olvasnom Argentínában.

Elég sok, nem éppen cortazári, de modern törekvésű prózaíró publikál Buenosban, ebben a „minden újat lelkesen adoptáló, követő városban".

Éppen most ne írnának, mikor lehet, szabad bárminő izmusban ir-niok? A nouveau román hideghulláma elöntötte az argentin ifjú írók egy részét is: Beatriz Guidót, Martha Lynche-t, Luisa Levinsont, csupa női írót, köztük a legtehetségesebbet: Silvina Bullrichot is, aki Na-thalie Sarraute legjobb argentin változatú követőjének látszik lenni. A prózai művek sem mennyiségben, sem minőségben nem érik utol.

valamelyes spanyol tudással, szótárral, tolmácsolt magyarázattal, jó francia fordításban is olvasnám, tanulnám. Egyelőre mintegy harminc fiatal költő nevéből négyé ragadt meg bennem: Alonso, Juarroz, Llinas, Vanover. A fiataloknak folyóirataik vannak. Neo-marxistáknak tartják magukat. Ők nemcsak Buenosban tanyáznak, hanem a vidéki egyetemek környékén is. Természetesnek találják, mint Cesar Fernandez Moreno mondja róluk: *„argentinnak* lenni mindhalálig" és „kendőzetlenül írni Argentínáról". Ők nem köpnek már Jorgesre. Fütyülnek a klasszikusokra. Eladnának egy-egy verset egy jó afecitóért. Munkáikat zsebben hodrozható kis füzetekben adják ki, maguk árulják *és egymásnak olvassák fel.* Olyan még nincs náluk, hogy verseiket szavalnák, mondjuk: az egyetemi színpadokon. Verekednek rendőrséggel, utálják a katonaságot, vitatkoznak, világosan akarnak látni, meg akarják fogni, leleplezni, megírni, kiírni magukból a „buenos-airesi Ádámot" meg a porteno, az argentin „városi-polgár-Ulyssest". Írnak. Jó, bonyolult, érdekes verseket. (S még azt képzelik, hogy most végre nem Európa-utánzók!) Ott vannak Tucumánban, Córdobában, Osarióban, majd minden vidéki egyetem körött. Argentínában rengetegen költenek. De hol nem? Ma világszerte lírai áradás van. Mintha éppen Argentínában volna a legtöbb (a benépesítetlen ország lakosságá-ak számához képest).

Mintha a kora középkor minden trubadúrja derék, szép atomkorunkba „született volna vissza", a szó-hasítás tudós forradalmáraként. Kétségtelen, hogy manapság minden jobb literátus ember tud *bizonyos fokig* „verset" írni. S attól még nem költő. De, hogy ennyi igazi költő hogyan támadhatott a földön egy időben? Azt földünk hatalmas népszaporulatának statisztikai arányai semmiképpen sem agyarázzák meg. Ma, mintha a jó költők száma is mértani haladvány szerint növekednék. Elgondolkoztató, hogy

mennyi jó, igazi fiatal költővel találkoztam, mióta egy fél esztendeje úton vagyok (Angliában, Hollandiában, Észak-Amerikában is). Jól látom-e csakugyan, hogy világjelenség a költészet mai nagy áradása?

A magyar utasnak óhatatlanul Arany János egy prózai dolgozata jut eszébe. Akadémiai előadása volt, a Bach-korszak alatt írta és vasta fel. Azt írta benne — Arany János-i szavakkal —, hogy a bokra akkor virágzik a legdúsabban, mikor valami baj van a nemzettel. Németh László ugyanezt későbben így fejezte ki, hog akkor sok a költő és erős a lírai termés (Magyarországon), mikor „nemzetnek rossz a közérzete". Lévén a költészet mindenfelé par excellence nemzeti művészet. Elképzelhető-e, hogy ilyesmiről volna szó például Argentínában is? (Mint nálunk a Bach-korszakban, a Németh bírálta időben stb.) S ha igaz és más nemzetekre, népekre is érvényes az Arany János-i — Németh László-i meghatározás, azért volna annyi jó költő világszerte, mert rossz az egész emberiség köz-érzete? Vagy netán éppen a lelkiismerete? Sokat és sokan bölcselkedtek már irodalom és politika szoros kapcsolatáról, összefüggéséről. Nem minden nemzet irodalma hordoz oly mérvű politikai indíttatásokat, mint például a magyar reformkoré. De — úgy tetszik — a mintegy csak százéves argentin irodalom egyvégtében s ma is: megannyi modern irányzat köntösébe öltözötten politikus.

ARGENTIN SZÍNJÁTSZÁSRÓL

Az argentin színjátszás „aranykora" századunk elejére esik. Argentin színháztörténészek legalábbis így nevezik azt a korszakot, mikor a Podesta színtársulatok egyre-másra mutatták be — és évtizedig tartották műsoron — argentin szerzők vidéki folklórral fűszerezett, burleszkbe hajló

komédiáit. E színművek majd mindegyikének tárgya: az emigráns társadalomba illeszkedése körötti zűrzavar, félreértés, bonyodalom. (Leghíresebb közöttük a *La gringa,* az idegen nőről szóló színdarab.) Ma már egyiket sem játsszák az argentin színházak, de kiadták e régi, híres darabok javát díszkötésben, illusztrált puha-fedelűben; bevezető és magyarázó tanulmányokkal ellátva, és úgy látom, eléggé kapós olvasmányok. Műfajuk az a sajátos argentin keverékműfaj, melyben az osztrák—magyar operettek egyes jeleire is lehet lelni. Hasonlítanak a franciák vaudeville-jeihez is, néha úgy hatnak, mintha a mai musical ősei volnának, azzal a különbséggel, hogy melodramatikus komédiák. Argentínai néptáncokat lejtenek benne (illetve lejtettek), századeleji divat szerint milongáztak e darabok szerelmespárjai, és egy-egy ilyen színdarabban legalább három ízben hangzott el kellemetesen borzongató, könnyfakasztó szöveg. Még nem jutott eszébe mai argentin színházigazgatóknak, hogy ezek valamelyikét — mert valóban jellegzetesen argentinok és korjelzőek — kifigurázva, persziflálva vigyék színpadra újra. Áz argentin színdarabirodatom „aranykorának" szerzői közül irodalmat tanulóknak kell, s azon túl is érdemes megjegyezni Florencio Sanchez nevét.

A század első évtizede után az argentin színházak állami támogatáshoz jutottak. Baloldali színházesztétikusok, kritikusok — s ki nem „baloldali" Argentínában, ha egyszer irodalomnak, művészetnek művelője vagy bírálója — azt állítják, hogy az állam támogatta negyven év alatt az argentin színjátszás akadémikus deklarációkká, stílusában pedig kongó szavalássá torzult. A frissítő szellő az argentin színpadok körött is 1955 óta fújdogál. Az új színjátszó korszak *Scapin furfangjainak* friss értelmezésű rendezésével kezdődött. Ezt a Boca szabadtéri színpadán mutatták be először. Majd csakhamar játszani kezdték Brecht, Gorkij, Csehov, Anouilh darabjait. 1960 óta az avantgárde jegyében divatba jött Sartre, Camus, Clifford Odets, Albee

bemutatása is. Az 1968-1969-es szezonban, Beckettet, Ionescót, Jean Genet-t, Artaud-t játszották — ám Argentína a földgolyó túlsó felén lévén, csakis ottani színházi szezonban, októberi-novemberi tavaszon. Mikor megérkeztem még igen, de a decemberre beköszöntő nyáron már nem. Akkorra Mar del Platára vonult el a buenosi színtársulatok nagy része, hogy ott szórakoztassák a nyaraló „oligarchiát" s az azokhoz sodródott más rendű-rangú üdülőket.

A modern színjátszás jegyében alkotó fiatal argentin írók művei 1964 óta kerülnek Buenos ötven színházának egyes színpadjaira. Egyelőre inkább csak a kisméretű zseb- vagy pinceszínházakban. Merész kísérletek ezek: szürrealisták, abszurdak — mondja róluk monsieur Kalfon — szerzőik fittyet hánynak a cenzúrának; kedvelik az akasztófahumort. Felsorolja az új színpadi szerzők neveit is, de hozzáteszi, hogy ezek még *nem* világszínpad-képes művek létrehozói. Annál nagyobb véleménnyel van az új argentin színházi rendezőkről, s készséggel osztanám ebbeli véleményét, ha sikerült volna valóban jól, figyelemre méltóan rendezett színdarabot látnom. De hát nem sikerült. Színházban persze voltam; régi szerelmem a színház. Ahol járok, mindig megnézem azt a színdarabot, amihez hozzájuthatok.

A San Martín színházainak nevezett épületben öt egymástól jól elkülönített, 600-1200 személyes, kitűnően hangszigetelt színház működik egyszerre. (Egy időben persze csak egyet lehet büntetlenül végignézni.) A *Figaro házassága* című Beaumarchais-darab argentin kedéllyel előadott változata egyenesen lesújtott. A peróni korban szavaltak, deklamáltak az argentin színészek? Akkor most mit mívelnek? *A szentivánéji álmot* is súlyos, unalmas drámának játszották a Boca Caminito színházában; a *Figaro házasságát* meg szinte tragédiának, olyan léptetve, olyan humortalanul. (A „nagy" argentin színészek akkor még, mikor ezt megnéztem, nem távoztak el Mar del Platára.)

Megnéztem az argentin színi főiskolások két vizsgaelőadását is, ugyancsak a San Martín színházak egyik — rokonokkal s más érdeklődőkkel majdnem telt — termében. Az egyiken egy Claudel-darabból vizsgáztak, a másikban Ionesco *Kopasz énekesnőjében* lestem volna az új, a tehetséges fiatalok első jelentkezését. Úgy látszik, nem volt szerencsém. Pedig nem mértem egyik előadás színészeinek játékát sem az angol Royal Shakespeare Theatre színészeinek játékához, de még a mi oly kiváló (világviszonylatban szerintem legalábbis harmadik helyet tartó) magyar színészeinkéhez sem.

FILM

A buenosi Corrientes sugárúton legalább annyi színház, mozi, főként mozi van, mint a New York-i Broadwayn. (Vagy talán még több s még harsogóbb fényreklámokkal hirdetett.)

Úgy hallom, hogy az első igazán argentin filmsiker az 1933-ban bemutatott *Tangó* című darab volt. Egy egész korszakon át (Perón 55-ben bekövetkezett távozásáig) — mondják — egyébből sem állt az argentin film, mint megfilmesített tangókból; durva komikumú „polgár drámácskák" voltak ezek, mintegy a külvárosok népének érzelmes-drasztikus történetecskéi. Az új film korszakban — az is 55 után kezdődött — két filmrendező nevét emlegetik: Ayaláét és Torre Nilsonét. (A cronopiók különösen Torre Nilsonért lelkesednek.) Sikerét hazáján kívül az 1957-ben nyert kitüntetés fokozta, amit a Cannes-ban bemutatott *Az angyal háza* című filmjével szerzett. Ifjú mozi látogatók mondják, hogy ma már nem is Torre Nilson az „igazi", hanem például bizonyos Antin, aki absztrakt filmeket forgat, és filmjeinek témája mindegyre: az ifjúság bajai. A Corrientes legtöbb filmszínházában észak-amerikai, hollywoodi filmeket játsszanak. Megnéztem ezekből egyet,

spanyol szinkronban (címe a *Los pantufles del pescadore* volt (A halász papucsai), arról szólt: mi történne, ha egy szovjet—orosz, volt ortodox papból lenne a római pápa? Az csak tudna békét csinálni háborgó földgolyónkon? Gyönyörűek voltak ebben a filmben Róma város képei. Lehettünk vagy ötvenen a hatalmas, léghűtött, elegáns, kényelmes moziban.

Ennyien sem azon az előadáson, melyet azért néztem meg, mert az az argentin eposz hőséről, Martin Fierróról szólt. USA—argentínai koprodukcióban készült, az eposz eredeti szövegét igen szépen mondta aláfestésül egy jó argentin színész, a szélesvászon színesen mutatta fél órán át is a pampák mit sem mutató fűrengetegét, az argentin indiánokat egyesült államokbeli, hollywoodi indián színészek alakították (hiszen, ha indián is alig van Argentínában, hogyan volna ott indián színész?). A pampák vad bikáját a gaucho teljes részletességgel, vért fröccsentve herélte ki, a fehér nők megerőszakolását már csak félig mutatták. Megszámoltam: tizenheten néztük a kétezer személyes moziteremben. Kísérőink bizonygatták, hogy volt már a *Martin Fierró*-nak jobb megfilmesítése is, ez legalább a tizedik; végtére is nem vagyok filmekhez értő. Lehetséges, hogy az argentin filmjátszás az itt mondottaknál sokkal több és különb. Mondják, hogy ha egy Ingmar Bergman film kerül bemutatásra Buenosban, akkor sorban állanak jegyekért — a fiatalok.

VALAMIT AZ ARGENTIN ZENÉRŐL IS

Az Opera Colon nemcsak műsorának összeválogatásában látszik utánozni a New York-i Metropolitaint, hanem abban is vetekedve követi a jenki példát, hogy állandó igen kiváló társulata mellé főszerepekre egyre világhíres énekeseket szerződtet. (Világhírűen jó zenekarának két prímhegedűse is magyar.) *A nürnbergi mesterdalnokok* előadásán a magyar

származású Kónya Sándor aratta brokátkárpitokat remegtető sikerét. Az operaház közönsége selyembe, aranylamébа, öltözött senorákból és szmokingos senorokból állt javarészt; még a karzati hallgatóság között is csak „jobb családból" való nekiöltözött diáklányok voltak találhatók. A Colónban egyszerűbb ruházatú, munkás jellegű néző nem lelhető. A napilapok háromhasábos méltatásokat írnak egy-egy operaelőadásról. 1968-1969 tavaszán és nyarán az újságok úgynevezett kultúrrovatai a legtestesebbek, s nemcsak a tavaszi-nyári ugorkaszezon az oka, hogy nem éppen aktuális kulturális — nevezetesen zenei — problémákról is vezércikkeznek e rovatok írói. Ezekben a cikkekben mindegyre a hazája határán túl nagyhírű, odahaza inkább hírhedtnek kikiáltott zeneszerzőről, Ginasteráról van szó. Pontosabban arról, hogy a buenosi Colon Opera mit vaskalaposkodik, miért nem tűzi végre műsorára Ginastera második operáját a *Bomarzót?* A *Bomarzót* Washingtonban mutatták be, a teljes operáról lemezek is készültek, s azokat mindegyre játssza is az argentin rádió. Hírlapírók szerint nem is a zenével van baja a buenosi operának, hanem a szövegkönyvet „nem nyelik le az opera álmoralista, hipokrita vezetői".

Új argentin irodalom és új zene egymásra hatására jellemzően, a *Bomarzo* című Opera szövegkönyvét Manuel Mujica Lainez, az argentin modernek élcsapatának tagja írta, saját regényéből. A *Bomarzo* meséje az olaszországi 16. századba vezet. (Bomarzo különleges parkját ezernyi kőszobor-szörnyetegével napjainkban lelték meg és ásták elő sziklaomladékok, vadloncok közül.) Lainez lélektani drámát írt annak a Bomarzo hercegnek életéről, akinek nemcsak látható púpja van, hanem egy, a bűntudat belső szorongásaiból nőtt, *belső* púpja is. Bomarzo hercege kamaszkorában ártalmatlanul kerül a homoszekszualitás

gyanújába, s attól kezdve mindennemű szexualitásra képtelenül él, öl és ölet azért, hogy szeressék. Szeretet helyett csak dicsőséget, sikereket arat. Szerelemből fakadt gyermekek helyett parkját kőszobor-szörnyetegekkel népesíti be: alteregójának képzelt másával, a púpos teknős óriási alakjával, a kétfejű Minotaurusszal, mely kő létére is hagyja szeretni magát. Bomarzo hercegét megcsalják fivérei (kiket elpusztíttatott emiatt), megcsalja világszép hitvese, kedvelt, őt egy életen át ambicionáló, dicsőségszomjas és helyette uralkodni vágyó nagyanyja is. A halhatatlanságot ígérő, varázsitalos kehelybe mérget kever bosszúszomjas unokaöccse. Az opera szövege tulajdonképpen Bomarzo herceg életének utolsó pillanataiban kezdődik, miután már megitta a méreggel telt italt, és haldokolva megelevenedik előtte múltja. Az akkorra már vadlonc borította, nagy Bomarzo-parkban juhok legelnek, s a juhokat őrző pásztorfiú azt énekli, hogy nem cserélné el a maga szegénységét Bomarzo hercegének kincseivel, hiszen az bűneinek súlyát púpként, a hátán viseli. Végtére is az ártatlan pásztorfiú szánja meg és csókolja meg a haldokló herceget, aki azzal a reménnyel hal meg, hogy noha halhatatlan nem lehetett, egészen mégsem pusztul el, hiszen aki „alkotott" — ha mégolyan szörny szobrokat is —, aki emlékeztet, az nem hal meg egészen soha.

Romantikus történet? A legnagyobb mértékben az. De megírási módja és zenei feldolgozása annál frissebb, modernül eredeti. Zenei méltatói Ginastera operáját részint Alban Berg-inek, részint azon túljutóan modernnek tartják. Ginastera a mozartian konvencionális zenekarba mandolint és charangát is beépített, dallamkincsében sok az argentin—indián népi motívum. Argentin zeneesztéták oldalakon át fejtegetik a *Bomarzo-opera* szépségeit, vitatkoznak a ginasterai „mikrotonalizmusról", és rádió játssza szinte naponta ezt a zenét, csak éppen nem „lehet bemutatni az operát annak ízléstelenül erotikuspatologikus részletei miatt". (Sikerült megvennem a *Bomarzo-lemez*eket, és azt a

Magyar Rádió 1970 februárjában ismertetésemmel az URH adón be is mutatta.) 1969 őszén azt írta nekem Martinezből Leticia barátnőm, hogy: talán mégis bemutatják végre odahaza is Argentína máig legnagyobb zeneszerzőjének művét, ha akad egy, az operát ízléssel megrendezni tudó színre hozó.

A legsikeresebb argentin zenei mű az otthon is elismert és az ország határain túl is sokat játszott *Missa criolla,* a kreolmise. Szerzője, Raminéz zeneköltő ebbe belekomponálta a spanyol—argentin népballada hangjait; férfiszólója wagneri hőstenor erejével zendül. Megszólal benne **a** paraguay-indiók zeneszerszáma, a charanga is. Ennek kobzos-pengetős hangjai kísérik a női kórusnak indián népi elemekből szerzett *Halleluját.* Mennyire értékelte volna — ha ismerte volna — ezt a misét Kodály. A *Psalmus Hungaricus* első hangjai szólnak ilyen megremegtető erővel, ahogyan ez a *Missa* indul. Mintha ez a megrendítően szép zenemű ötvözné magába az annyiféle nemzetiségből keveredett argentin ember *jobbik* lelkiségét. Templomi előadáson nem hallottam a *Missát.* De a lemezt, melyről a mise hangzik, a főváros megannyi hanglemezárusító, hanglemezjátszó üzletében hallottam többször is. (Magam is megvettem.) Hallgattam az argentínai magyarok, egy ottani angol eredetű orvos, a szomszédunkban lakó olasz cipész otthonából zengeni. A turisták a hanglemezárusító üzletekben sorban állnak érte, hogy meghallgassák és megvehessek. Azt mondják ismerőseim, hogy templomban nem játsszák. Így, lemezjátszók, hallgatók körében legalább olyan kedvelt-divatos, mint egy-egy szerelemről szóló, érzelmes argentin tangó.

ARGENTÍNA TARTOMÁNYAIRÓL

Argentína földrajzi tájegységeit eléggé híven megőrizve oszlik közigazgatásilag huszonkét tartományra

(provinciára), és egy úgynevezett teritorio nacionalra. Ez utóbbi a Tűzföld.

Az ország keleti oldalán, a nagy folyók vidékén vannak a litorális tartományok: Buenos Aires, Entre Rios, Corrientes, Misiones, Santa Fé, Formosa, Chaco. A három legészakibb tartomány: Salta, Jujuy és Tucu-mán. Az Andokszélinek is nevezett nyugati tartományok: Catamarca, La Riója, San Jüan, Mendoza, Neuquén.

Az Interiorban, vagyis helyileg az ország legközepén (mert Interior mint politikai fogalom mást, több tartományt is jelent) van: Córdoba, San Luis, La Pampa, Santiago del Estero.

A Colorado folyótól délre elterülő provinciák: Rio Negro, Chubut, Santa Cruz.

A tartományok fekvésük, éghajlatuk, történelmi múltuk, lakosságuk jellege szerint megannyi egymástól különböző ország az országban. Természetesen egyazon spanyol-argentin nyelvű közigazgatással, egy-egy választott (néha kinevezett) tartományi kormányzóval az élükön.

Buenos főváros zsúfoltsága, a sűrűn lakott Buenos tartomány után megdöbbentő felfedezés a többi tartomány nagy üressége. Míg Buenos Aires tartomány a maga háromszáznyolcezer (kereken) négyzetkilométeres területén hétmillió-nyolcszázezer lelket tárt számon (kereken), a százezer négyzetkilométer területet befogadó Chaco tartomány lakosainak száma ötszázkilencvenezer. Az északkeleti Misones tartományban, vagy az ugyancsak északi Jujuyban egy négyzetkilométerre jut egy ember. Patagóniában két négyzetkilométerre egy. A kétszázötven-ezer négyzetkilométeres Santa Cruz provinciában hatvanezer ember él.

CHACO

Ez az az argentínai tartomány, melyről a reklámos újságokban a legkevesebb szó esik.

Chaco keleti felén lucskos-lágy a klíma. Nyolchónapos a trópusi nyár, és a higany 45 C-fok fölé megy a hőmérőben. A tartomány keleti részében bőségesen, de kiszámíthatatlanul, teljesen rendszertelenül hull az eső. A mezők kövérek, a bőséges alfafüves legelők majdnem olyan jók, mint a nedves pampa. A keleti Chaco gabonát, gyapotot termel. A folyók sárosak, vizük embernek, állatnak ihatatlan. Az északról érkező esőt szél hajtja, az eső meleg. Földbe ásott ciszternákban hűlhet le annyira, hogy élvezhető legyen, de szűrni is kellene. A még irtatlan őserdők felől érkező szél mérges virágok, gyomok porát, döglött rovarok milliárdjait hordja az esővel vegyesen. Kútásással kísérletezni kár; a nagy mélységből felfakadó víz keserűsókkal telített.

Ezen a keleti részen a helyi gazdálkodási viszonyokhoz jól alkalmazkodó, kisbirtokos földmívesek élnek.

Resistencia — Chaco fővárosa —, szemközt épült Corrientesszel; nyolcvan sáros laguna veszi körül. Fejlesztői chacói Velencét szeretnének belőle kialakítani. És vetélkednek. Hogy kivel? Hát a legközelebbi, a szemközti tartomány fővárosával: Corrientesszel. (Nem is argentin, aki nem vetekedik s nem tud magamagáról valami egyedülállóan felülmúlhatatlant állítani. Ha pozitívumot nem, hát negatívumot, csakhogy a legeslegfölső fok kimondható legyen.) Nos, Resistenciának van a legeslegeredetibb kulturális egyesülete, a Fogón de los Arrieros, ami szó szerint: „öszvérhajcsárok tűzhelyét" jelentené. A szabadkőmívességnek volna ez az egyesület valaminő, elmódosult chacói változata? Tagjai Interior-, sőt Chaco-pártiak, azaz decentralisták. A nyolcvan lagunás fővárosban saját, nem Buenos diktálta chacói kultúréletet

akarnak teremteni, s még ki tudná, mik meglehetősen homályban tartott céljaik.

Argentína legeslegmodernebb festőművészei Resistenciában találták fel az állandó képkiállításnak egy eredeti módját.

Hatalmas képeiket a város terein, néha egy-egy hatalmas fa ágaira kötözve lógatják. Azt nyilatkozták magukról, hogy ők a „kultúra forradalmi rohammunkásai". Képeik nagyon jók.

Nyugatra, Resistenciától mintegy nyolcvan kilométerre, Saenz Pena a gyapottermesztés központja. Itt már szárazság aszalja, gyötri az életet. És még nyugatabbra elkezdődik a chacói szomjúság és éhség világa. Homok és homok meg tövises kaktuszok. Sok száz kilométer senki földje.

A SZÁRAZ CHACO

Erdeit a múlt században lelkiismeretlen magántársaságok rendszertelenül irtották, csakis a maguk pillanatnyi hasznát keresve. Az erózió hektárok ezreit pusztította el. Erdőirtásra, majd vasútépítésre a men-suknak nevezett nyomorult munkások százait hozták ide. Csak élelmezésükről gondoskodtak, úgy-ahogy. Lakhattak, ha akartak, maguk ácsolta szérűkben. Száraz Chacóban még ma is él egy sereg ágkunyhó-lakó, kevert vérű, egykori mensu.

Ezek a chacói erdei munkások két ízben lázadtak fel rabtartóik ellen; akkor történt ez, mikor fizetésüket romlott élelemben kapták meg. Az 1920-as mensu-lázadásról keveset hallhattam; az 1935-ös felkelést úgy verték le, mint az ugyanebben az időben fellázadt patagóniai hűtőházak munkásait. Sortűz irtotta őket „büntetésből". A mensuk helyzete — viszonylagosan — Perón alatt javult valamit. Ma szakszervezetekbe tömörülnek a még megmaradt száraz-chacói erdei munkások. Úgy látszik, nem tudnak róla (vagy nem akarnak?), hogy az országban

másféle politikai irányzat uralkodik, mint Perón idejében, *tehát* ők ma is Perón hívei, és a tizenöt év előtti peronista jelszavakat, követik. És még mindig gyalázatos ágkunyhókban laknak.

Chacónak ezen a részén még ma is szerfelett nehéz a közlekedés. A Buenosból kiinduló vasútvonal véget ér ott, ahol kezdődik a száraz erdőség. A dzsungelben machetével vágott ösvényen legfennebb ha bicikli járhat.

Gran Chacóban, vagyis keleti és nyugati Chacóban egyaránt légikikötők épültek, tizenöt kis repülőtér is van ebben a nagy tartományban, de ezek egy része nehezen megközelíthető, és a kis gépek áruszállításra nem alkalmasak.

Chaco kietlen száraz, és lucskosan termékeny részeivel együtt az az argentin tartomány, melyről az ország szépségeit, gazdagságát vagy különleges érdekességét olyan bőségesen propagáló prospektusok, útleírások egy szót sem írnak. Chacóból csak Resistencia fővárosról készítenek csábítgató képeslapokat.

A földrajzi könyvek említik, hogy azt ,,hiszik" a „chaco" szó azt a területet jelöli, ahol a guarani nyelvet beszélő egykori indiánok nagy hajtóvadászatokat tartottak.

Említette a történelmet magyarázó Fernando is, hogy Chaco erdeiben elszánt észak-amerikai vadásznők járnának jaguárra lesőben. Rcsis-tenciában valóban két safari-iroda is működik, egyik a dzsungel-vadászatot, másik a belvízi folyami halászatot szervezendő.

Közelebbi élményeim a keleti, a lucskos Chaco vidékéről vannak, ahol gyapotot, kukoricái, nádcukrot, napraforgót, rizst termelnek, tehenet, juhot nevelnek.

Azon a vidéken, pontosabban a száraz Chaco és a lucskosforró határvidékén, Saenz Penától északkeletre, az erdős-bokros, ivóvíz szegény Chacóban, ahol az alfalfüves legelőkön az álattartásra kiváló alkalom nyílik, egymástól nagy távolságra települve, sokféle népesség közé keverten élnek *magyar földmívesek is.* Egyikük közlése folytán őket,

és egyben Argentínának ezt a vidékét jellemzi a náluk felvett magnószalag nyomán készült híradás, és e híradáshoz fűzött sorok.

KÖLTÉSZET ÉS VALÓSÁG

magyar földmivesek közt Argentínában 1968 októberében

Ady verseit életemben először Bíró tanár úr adta a kezembe. Régen történt, tizennégy éves koromban, Brassóban. Nyomban két kötetet hozott, megjelölt bennük néhány verset, tanuljam meg azokat, és magyarórán — önképzőkör nem működött — mondjam el. Öt perc a szünetből rámehet, ha még úgy unják is a költészetet a többiek. (Mellékesen vagy főhivatásnak vélten? — gyermekszínésznő voltam akkoriban.) Az egyik megjelölt vers — számomra félig érthetően, de sajátos, akkori erdélyi helyzetünkhöz mérten mélységesen átélhetően — *A szétszóródás előtt* volt. Nem tökéletesen érteni, de még rutintalan előadó módján majdnem belesírni ennél a szakasznál „kellett":

> És mi nem leszünk majd szétszórva
> Árvult, de mégis győzedelmes fajta:
> Minket korszakok tűz-dühe nem edzett
> S fölolvaszt a világ kohója
> elveszünk, mert elvesztettük magunkat.

Brassói rövid életű diákkorom óta, több, határainkon túl élő magyar népcsoportot láttam, látogattam. Éltem is közöttük. (Moldovai csángó magyarok között, bukovinai székely telepeseknél, dobrudzsai magyar kolóniában 1938—

1940 között. Két ízben az USA néhány államában.) Mintha Ady keserves próféciája csak részben volna beteljesedőben. Úgy láttam, hogy a két világháború előtt és után elvándorolt, kiszakadt magyar népcsoportok egyike sem vált a befogadó népben, közötte vagy fölötte „győzedelmessé", uralkodóvá vagy éppen irányítóvá. Jó hírünket, ha elég sokan is, de csak egyes kiváló, távolraszakadt egyének gyarapították; sohasem *egész* elszakadt népcsoportok. A világ kohója hogyisne olvasztaná, gyúrná, formálná, alakítaná az idegenek közt élő magyar tömegeket is, mikor voltaképpen *minden* nemzetiségi csoportot olvaszt a „világ kohója", lévén ez a kohó rendkívül forróra fűtött ezerféle sötét és még sötétebb politikai indulattól. De még jó akaratú, humánust hirdető, a nemzetközi emberiség megteremtését célzó törekvéstől is.

Az argentin magyar telepeseket — mint egykor Moldovában a csángó földmíveseket — a paraszti életforma, az egy helyben lakás, a nem vegyülhetés, az önmagukra utaltság, a tanulatlanság — röviden az a körülmény tartja meg magyarnak, hogy *nem* életszükségletük az idegen nyelv jó elsajátítása, s magyarok, mert nem is tudnak más nyelven beszélni. Magyar beszédjükben csak egyes, életükben először idegen nyelven hallott fogalmak szavai szerepelnek, s azok is magyar igeragokkal beszédükbe gyötörtén, ha igék, s a lefordítás vagy magyar megfelelő megkeresésének még csak a gondolata nélkül is, ha azok a szavak főnevek. Az argentínai cobrálja a járandóságát, justificalja a maga igazát, mikor *Hóban* (bajban) van stb. stb.

Chaco az utolsó, nagy, szervezett „vad indián" irtás előtt (1879) még Argentínának indiánoktól egyik, viszonylag legsűrűbben lakott földje volt. Manapság még hajdani indián beütést sejtető mesztic (indián-fehér keverék) is kevés lakja. Magyarjaink mindannyian az első világháború előtt és közvetlen utána kerültek ide. Ma hozzávetőlegesen mintegy ötezren élnek nagy távolságokban lelhető tanyáikon. Vagyis

Chacóban minden századik ember magyar? Földmívelők és állattenyésztők. Argentínai mértékkel mérve — mivel ott kétezer, tízezer, sőt négyszázezer hektáros birtokok is vannak bőséggel — a maguk hetven-száz-százötven hektárnyi szántójukkal, legelőjükkel: törpebirtokosok. Mint az óceánon túli, első világháború előtti és közvetlen utána kivándorolt magyarokat *általában* megszervezni, összetartani, tanítani egyházi emberek próbálták őket is.

Chacóban volt s ma romjaiban még fellelhető, egy gazdátlan, elnéptelenedett, katolikus egyházközség. A jelenlegi Buenos Aires-i magyar református pap, Sz. I., mostanában kísérletezne vele, hogy valahogyan, valamiből, valaminő összetartó kulturális keretet létesítsen a chacói magyarok számára. Mikor első ízben járt közöttük, még arról álmodott, hogy nemcsak templomot építtet velük, hanem mezőgazdasági iskolát is. A Buenos Aires-i magyar követség konzuli osztályának vezetője, mint mondta, a tartományi argentin kormányzó meghívására szintén járt Chacóban, s ez alkalommal meglátogatta az ottani magyarok egynémelyikét.

Ami a chacói magyarok szókincsét illeti, az nem sokkal választékosabb, mint mondjuk egy Szabolcs megyei hetvenesztendős volt kubikusé, aki ma valamelyik téesz nyugdíjas tagja, csak éppen s természetesen a huszonöt éve paraszti ajkakon is forgalomba jött újabb magyar kifejezéseket nem tudják, nem ismerhetik a chacóiak. Az öregek nagy része tud írni-olvasni, olvasni inkább csak nyomtatott feliratokat, útbaigazító táblákat szokott. Írni meg ha muszáj, egy-egy levelet, s leginkább számokat ír le. Az egyforma magyarul is, kasztezsánóul is. A fiatalabbjai, úgy negyventől lefelé — ha ott él Chacóban öreg szüleivel — leggyakrabban analfabéta. Az öregek beszédének hangsúlya, dallama ízesen szép. Különösen az én fülemnek. A chacói magyarok nagy része Erdélyből keveredett el Argentínába.

— *Olaszteleki vagyok* — mondja a magnóba Sebestyén Dénes —, *hatvanegy éves.* — Jó ötvenesnek látszik.

Pulykái, vagy hetven darab, olyan éktelen gurgulázást visznek végbe, hogy egy darabig más sem hallatszik a visszapergetett, telepes magnókészülékből (mert villany az nincsen itt a tanyán), csakis az ő hörgésszerű rikoltásuk. Házi majorság a pulyka, többnyire maguk eszik meg. Igénytelen állat, megvan kevés vízzel, nem kell reá pocsékolni a szarvasmarhák számára a földbe ásott ciszternákban tárolt, drága, jó esőt.

A négyszobás ház tágas, deszkapadlós első szobájában még fullasztóbb a hőség, mint odakint a tornácon. De a pulykák harcias lármája oda nem hallatszik. A pulykák, úgylehet, Sebestyénnét reklamálták, alkonyat lévén, hogy az szemet szórna nekik, de az asszony még nem hajtott haza kis teherautójával a messzi városból, hová hajnalban bevásárolni ment el. Októberi tavaszon, az idősebbik Sebestyén fiú odavan szántani a traktorral, harminckét éves, Sebestyén későn házasodott

– Nem volt könnyű fehérnépet szerezni, tudja. Nekem szerencsém volt a feleségemmel, mikor a vasútépítéstől megléptem, meghogy a vattaszedést *(gyapotszedést)* is otthagytam, hát egy tót családhoz mentem elébb dolgozni, gazdaságba. Kosztért, kvártélyért dolgoztam, fizetés nem volt, ott ismertem meg az asszonyt, ők is kommendálták volt nekem, hogy jó dolgú, meg igen jól főz, magyarosan, velük következett volt ki az asszony Csehszlovákiából, meg náluk cselédeskedett, tőlük hoztam volt el. De azelőtt nehéz volt. Egy lányért verekedtek az emberek, jó volt ha vak volt, ha sánta, csak lány legyen. A polák kapatással *(munkavezetővel)* én is összeverekedtem volt egy ruszin leány mián. Ott, ahol a kantin volt, mint a fél lábszáram, akkora üres velős csontok voltak kihajigálva egy nagy csukorékba, azokkal verekedtünk, volt még olyan ember is, aki ölt is egy leány miatt, én embert nem, soha.

– Hogy hogyan jöttem el Olasztelekből? Apámtól csakis titokban, ő norte-amerikás volt *(Észak-Amerikát járt)*,

kétszer is volt odaki, 1928-ban jött el Olasztelekről. Mikor egy évvel azelőtt mondtam apámnak: megyek én is, nyakon vágott. Nem mész sehová! Többet nem mondtam neki, akkor már megvolt a mi házunk is, előbb nagyapáméknak épített, mikor először jött haza Norte-Amerikából, az a nagy háború után volt éppen. Azelőtt ment el. Mi heten voltunk testvérek, csak egy leány, a legnagyobb, a többi mind fiú. Mielőtt apám vett volna fődet, nekünk csak három holdunk volt, anyámnak sem volt könnyű a hét gyermekkel.

— Apám 1920-ban jött haza először Norte-Amerikából, akkor hozott pénzt meg épített nagyapámnak; azt mondta nekie Biró István huszárkapitány úr: maga ne menjen többet sehova, bátyám. Ők parcellázták a földjüket, úgy hiszem, az volt a reform, hogy az akkori magyar uraktól elvették volna a földet az akkori román urak, hát inkább parcelláztak, meg hogy eladja nekünk, nem kell fizetni pénzben, hanem hogy az ő földjüket, ami maradt nekik, azt is apám mívelje, azután a munkája fejében legyen az övé a föld. Dc tán nem győzte, egy darabig csinálta, aztán azt mondta: nem dolgozik löldért meg harmadában is az uraknak, meg Biró kapitány úr el is ment valami hivatalba Brassóba, tán tanárnak vagy minek, a sógorát meg, a Nagy Józsefet nem kedvelte apám, pedig az kölcsön is adott neki ezerháromszáz forintot, hogy építhessen belőle. Azt mondta, ő elmegy. El is ment megint Norte-Amerikába. Másfél évig havi száz dollárt küldött haza, abból vette meg anyám a Biró-féle föld egy részét, de már ekkor ez a Nagy József úr volt a gazda. A két nagyobb bátyámat elvitték sor alá, egy leánytestvérem volt, megvan még ma is, az otthon dolgozott, csak anyám nem győzte a kicsikkel a mezei munkát. Mikor nagybeteg lett, apámat hazasürgönyöztük, tizenkét napig jött haza, de már késő volt. Mire elvitte anyámat a kórházba, egy hétre rá meghalt. Asszony nélkül egy ház semmit sem ér, higgye meg. Egy

leánytestvér az nem olyan, mint egy anya; hozzám nem volt jó. Mesterségre kellett hogy menjek, kútásásra hívtak a kollégák, arra most sem szeretek emlékezni, pedig a vízzel eleget meggyűlt a bajom azótától is, s most mán úgy lehet, amíg élek.

– Brassói ember volt, aki a jegyet adta, vonatjegy, hajójegy, volt minden Buenosig. tizenketten indultunk akkor Udvarhelyből. Vasútépítésre vettek volt fel, két peso ötven volt az első napi meg koszt; az nem mondom, volt is mindig, jó hús, mennyi hús, de vizet mán akkor sem adtak. Mikor öt napot jöttünk felfelé a Paranán hajóval, hogy lehet húst enni s vizet nem inni, nagy tudomány.

Elébb az Imigraciónban háltunk, akkor még nem volt szoba az imigrál-taknak, csak az udvaron háltunk egymás mellett, mint a juhok; volt ott egy magyarországi ember, Széki Berci bácsi, elébb ő igazított cl, meg nekie volt dollára, ő adott nekem először két dollárt kölcsönbe.

– Mikor vasútépítésre vittek Kosistenciába, olyan kemény lepényt adtak útra enni, hogy az első fogam beletörött, most is itt a csonkája, né. Tizenkilenc éves voltam én akkor. Behajtottak a poliszra *(a rendőrségre).* A rendőrnek akkora szivar volt a szájába, mint a kapanyél. Éppen mandiókát főzött magának egy nagy lábasban, olyant akkor láttam először, egy-egy olyan vastag volt, mint a kezem nyele. Megint csak az udvaron háltunk, de az jó hely volt, valami lopott marhabőrök voltak ottan, bűnjelek, úgy mondta Széki bátyám, egy kupacban a földön, aztán azokkal takaróztunk, mert ott hideg volt éjszaka.

– A polák kapatás ostorral verte a legényeket, ha nem mozogtak elég gyorsan, nehéz volt a földlapátolás; én is megszöktem a vasúttól, elmentem vattát szedni Saenz Penába, ott keresett, aki bírta, volt aki egy mázsát megszedett egy nap, az igen! Én harminc kilót bírtam, attól

is feltört a kezem; azt szokni kell; hogy víz ott sem volt, minden keresetem sörre költöttem, a szakácsnak adtam pénzt, s az adott az étel mellé jó nagy söröket.

– Sokféle ember volt ottan dolgozni, tótok, ruszinok, mind tudott magyarul, aki háborút járt volt, mi nem tudtunk semmi más nyelven; mikor mentünk ki munkára a barakkból, hát a fekete gyerekek futottak utánunk, s mind azzal csúfoltak: gringo, gringo; hogy milyen feketék? Hát ezek az itteniek, ezek a cigányképűek, mostan már tudom, ők úgy mondják, hogy ők a kriozsók, ezekben tán cigány vér van, vagyis hogy indián, ahogyan ők mondják, errefelé nem sokan laknak már olyanok, akkor még sok volt belőlük, most inkább esak a városokban, nem errefelé.

– A vattaszedésnél negyvenen dolgoztunk, Koczibán László beregrákosi is itt volt, az tudott magyarul. Egy szerda napon volt, mikor onnét megléptünk haton, ebből elég volt, menjünk vissza Buenosba. Ottan tán másik munkát lehet találni, jobbat. Három a vattától elment fűrészgyárba, mi nem. De a fizetést, az utolsót, nem kaptuk ki, amit addig kaptunk, élelemre ment; jegyünk nem volt, gyalog vágtunk neki. Mezítláb még nehezebb volt, a sínek mentén mentünk, a váltóőr hadonászott egy zászlóval, aztán hívott meg intett meg papírt vett elé, s leírta, mennyit kapunk. Mintha éppen oda igyekeztünk volna. így lettünk megint csak vasúti munkások, az öt hónapig tartott, de ez nagyon jó szakasz volt. Bent a faluban jó kantin volt, vacsorára egy kiló húst adtak egy embernek, káposztát vágtak a tetejire, s utána egy liter mátét, nem tudom, ivott-e már? Azt nagyon megszoktam, csak úgy isszuk ma is, forrázva, szürcsölve. Volt velünk egy legény, Kocsis Tamás, marostordai, hogy ő nem issza más szája után a bombizsából. *(A mate tea-készülék egy kivájt fél tök, abba forrázzák a mate teafüvet, és egy szívét csövön át szívják, az edényt egymásnak adogatva*

sorra.) Otthon es ittál te más után a csecses korsóból, azt mondtuk neki. De jó ital is az, mi mostan is keserűen szeressük. Az nehéz volt, hogy szállás, fedél vagy két hétig, semmi, eső nem volt, de az éjszaka hideg; mi egy téglarakáson háltunk összebújva, s a zekémmel takaróztam, ingem is elszakadt; volt ott egy chilei, az is a vasútnál, az megfódozta, azt én még ma sem tudok, fódozni meg varrni. Később volt barakk-lakás, de azért ez nehéz hely volt, ha jobb is, mint az első a vasútnál, harminc pesót fizettek hetit, de kinzét (tizenötöt) örökké bent kellett hagyni, az bent is maradt. Egy csütörtöki napon volt, ez mán az ötödik hónapban, jött a rendőr, öt emberre rámutogatott, én is köztük, hogy gyerünk, Kocsis Tamás is köztük volt, bé a poliszra, egy szobába ránkzárt, az Isten sem tudta, mi akart, tolmács nem volt, egy nap, egy éjjel voltunk ott étlen-szomjan, akkor bejött csak egymaga, azt a negyvenes lábát a Kocsis Tamás seggibe nyomta, aztán minket is úgy rúgott ki egyenként, meg mondott erősen valamit, de már akkor értettük, mert egy ember várt minket szekérrel, hogy el vagyunk hozzá szegődve vattaszedésre. Úgylehet, ez a rendőr szerzett el neki. Azért az a rendőr jó ember volt, papírt adott mindenikünknek arról, hogy szegődött munkások vagyunk, az jó volt. De már ott, azon a másik gyapotföldön, az tán Corrientesben volt úgylehet. Ott nagyon rossz volt, mátét nem adtak, a folyó igen messze volt, s a vize, mint az aludttej, sűrű meg sáros, egy inget hogy mossál ki? No, innen aztán hamar megszöktünk, mindenki mondta, hogy csakis ide, Chacóba kell kerülni. Hát idejutottunk. Akkortól kezdve már jó volt a sorom.

— Tótéknál, ahová a vattától elszegődtem gazdaságba, az már itten volt Chacóban, de nem itt, ide vagy kétszáz kilométerre, az volt elsőször, hogy gyerünk kutat ásni! Attól nagyon féltem, mikor még legényke voltam, odahaza

próbáltam, huszonkét méterig ástunk volt le, én legelől, aztán rámomlott a föld, félhótt voltam, mire a kollégák kihúztak, aztán hogy úgy megijedtem, hát visszadobtak, hogy szokjam meg; azt sohasem felejtem el, az Erdélyben volt. Itten megint más a kútásás.

— Nem találtunk iható vizet sehol sem, csak próbáltuk. Tótéknál leástunk, mert azért csak mentem, muszáj volt, ha féltem is, le harminckét méterig, jött is víz, keserű, mint az epe, a marha meg nem issza, a szamár meg az öszvér bírja, az megissza, embernek se való. De az is beomlott Tótéknál, az a keserűvizes; próbáltuk aztán a falu felé, ott sem ment. Itten már nem próbálkoztam. Akkorra már megtanultam, hogy hogyan él az ember víz hián. Hát esővíz, az van, az elég a marháknak tartalékolni, főzni, amit muszáj vízben, azt az asszony adagolja. A mosás meg a mosdó-zás? Hát az nehéz dolog. Van úgy, hogy hónapokig nem esik az eső, amit gyűjtöttünk, elfogy vagy már nem tiszta, akkor miből mosdjál s mossál?

— A leányom is dolgozott itthon a gazdaságban, kertet gondolt volna el szegény, de azt miből, rendes öntözés hián, elébb a pulykákkal bíbelődött, el lehet őket jól adni a városon, aztán elkövettem azt a hibát, hogy a Mancinak pénzt adtam a kézihez a munkája után. El is szökött hazulról; mostan Resistencián él, nem akar az többet hazajönni ide, egy olaszféle gringóval van, úgy hallottam. Mán az nem jön többet haza, idevalónak. Nem, a fiaknak, azoknak nem adok pénzt a kezikhez. Az övék lesz úgyis minden, amim van, ha behunyom a szememet, ha adnék, elmennének azok is, más munkára, városba. Nekem sem adtak Tóték semmi fizetést a gazdaságban. Hogy szereztem hát ezt a földet? Százötven hektár. Hát nem könnyen.

— Vót Tótéktól nem messze egy tanya, annak a gazdája szólított meg, hogy aszonta, az asszony meghalt, ő meg

elmegy városra, a földjit el akarja adni, de elébb még amit belevetett termést, betakarítaná, hanem már mostan, illetve hogy akkor nekie mennie kell rögtön. Hogy felesbe én végezzem be az ideit. Hát elvállaltam, az asszonnyal dolgoztunk, volt gépje, minden a tanyán, ami kell. Jól eladtuk a fele termést, négy marhát vettünk belőle, aztán ezt a mostani földet, ezt — a buenosi tiszteletes úr úgy mondja, hogy: foglaltuk. Mert az volt még 1940-ben, meg későbben is, hogy voltak nyers földek, aztán, aki vállalta, hogy feltöri, meggondozza, az elkeríthetett magának belőle, de a baj az volt, hogy nekünk arra már pénzünk nem maradt, hogy ilót vegyünk *(hilo, ejtsd: ilo)*, pedig itten az a törvény, hogy el kell keríteni a birtokot, hát az nagyon nehéz volt. Elbitangolt, kóbor marhát is lehetett még befogni abban az időben, láthassa, mennyi itten a marha, de hová fogd bé, mikor nincsen ilo?

– Nem sokat loptam világéletemben, mán bevallom úgy, ahogy van, elsőbben ilót, az nem olyan, mint a drót otthon volt. Úgy lopni, hogy levágnám a másik birtokáról, nem is tudhattam volna, nem volt drótvágóm, ez meg acélból van, tán, meg négy sor szeges benne. Ez őrzi itten már szerte a birtokokat, láthatta. Még a nagy, sok ezer hektárosakat is, nem ember meg pásztor, aztat gaucsónak mondották, de csak régebben, a gulyapásztort. Azt nem mondom meg, honnan; onnan, ahun vót. Mennyit rettegtünk, hogy megfognak, még szekerünk sem volt akkor, nemhogy autó. Mostan is csak teherkocsi van, már akinek jó földje van itten, magyaroknak is, ha kevesebb is, mint a miénk, van soknak luxuskocsija is, nekünk nincsen. De az ilót a hátunkon hoztuk jó messziről az asszonnyal, már az elsőt, amivel elkezdjünk bekeríteni. Karó, cölöp volt elég itten, erdőrész is volt, abból vágtam. Tíz esztendeig kínlódtunk itten, miénk ez, hogyne. Nincsen kataszterbe véve, áztat

csak mostan kezdik csinálni ezek, de elismerik a jussot. Milyen élet volt! Jöttek a gyerekek, az asszony nem tudott a campón segíteni. Mán 1950-től jól élünk. Láthatja, házi majorság, minden van, ami kell, huszonnégy marhám van; megterem minden. Zöldség az nem, de veszünk egyszer-egyszer a városból. Íratott a lánytestvérem, hogy mennék haza, nem megyek, de nem azért, mintha sajnálnám rá a pénzt, megtehetném, de aztán ha hazamegyek, hát nehéz lenne elválni. Itten már megszoktuk az életet.

– Íratott a lánytestvérem, igen öregasszony mán ő is. Régebben is írt, hogy megbánod, meg gyere haza, egy bátyám Kanadában él, annak tanult ember a fia, mérnök, az járt otthon még 1940-ben, de mán az sem megy haza. Ő későbben ment volt ki Kanadába, mint én ide.

– Mennyit féltem én itten, uramisten! Nem az emberektől, pedig nem voltam nagy verekedős. De tán attól, hogy csak szomjan veszek egyszer. Meg álmodni is szoktam, hogy édesanyám még él, s én kicsi gyermek vagyok, s a nagy dagasztó tekenőben füröszt, meg utána tejes puliszkát eszem vacsorára, de még egy nagy csipor szejke vizet is iszom. Azt tudja-e, mi az udvarhelyi szejke víz? Mást nemigen álmodok.

– Az nagy szerencse, hogy magyar asszonyt találtam magamnak, úgy tud főzni, akár édesanyám tudott.

– Nem szeretem ezt a leánytestvéremet, nem biztatott az soha, még mikor eljöttem volt is azt mondta: „neked nem fog sikerülni, el fogsz veszni!" Ez mennyit jutott eszembe, egyszer azt gondoltam, na itten is van már a vége, ez akkor volt, mikor még vasútnál dolgoztam, aztán fáradt voltam, s a polák kapatás egy ustorral úgy elverte a lábamat, hogy eldagadt, ráállni nem bírtam, nem is tudtam a többiekkel menni, ottan feküdtem a földön. Van itten egy kis állat, ette-e, látta-e, nem tudom; itteniek úgy mondják: tatu, félig a

földben él, annak a túrására hanyatlottam a vasúti töltés mentén, nem sokkal nagyobb, mint odahaza egy honcsoktúrás, de még a tatu sem bújt ki, hogy bár azt megfogtam volna, s hogy megegyem. De aztán elaludtam, s estére a kollégák értem jöttek, de akkor ottan, azon a túráson, azt gondoltam: na Dénes, hát elveszel.

. . .Sebestyén Dénes fejét kétségtelenül soha sem járta meg, hogy mint magyar veszett-e el vagy veszne el — a magyarságnak. Élete során csakis egzisztenciális megmaradásáról, nem elveszéséről, sikerülésről volt, lehetett fejében gondolat. Bíró huszárkapitány-tanár úr emlegetése miatt is az Ady-verszakasz jár a fejemben. Sebestyén a *Himnusz* első szakaszát még szinte hibátlanul tudja, pedig ötven éve nem hallhatta énekelni, de elemista korában még tanulta odahaza. A Petőfi nevet már nem ismeri. Furcsa dolog lenne Ady-verssel előhozakodni neki. De mégis... ha elmondanánk azt az Ady-strófát... „S fölolvaszt a világ kohója / elveszünk, mert elvesztettük magunkat."

Sebestyén hallgat, bólint s azt mondja (de ennek már csak pár szavát a magnószalagra, mert az éppen lejárt, elfogyott):

— Ez versből van? Verseket már nem nagyon tudok. Tisztára mint egy kohó ez a meleg világ itten. De már megszoktuk. Csak eleinte, tudja! Egyszer, ez a vasútépítéskor volt, azzal a reménységgel bújtunk volt bé ebédszünetben a kollégákkal egy nagy estancia drótkerítésein, hogy tán elfogunk s megfejünk vagy megszívunk egy csikós kancát, mivel az a campo lónevelő hely volt, láttuk a ménest nagymessziről, de mire bejutottunk, lónak sehol még nyoma sem, elmentek valamerre. Nem őrizte őket senki a szögesdróton kívül, ez 1930-ban volt, itten akkor tértek rá a gyár- meg vasútépítésre, hogy olyan nagy baj lett a gabonatermesztéssel, azt mondják, baj volt azzal akkor az

egész világon, Feri komám meg fennakadt a dróton, mikor nagy szomorúan visszafelé másztunk, mert már tülköltek munkakezdésre, a szemhéját szúrta fel; ő még megvan ma is, neki is van egy szép campója, itten Chacóban mi csak nem mondunk estanciát, az a nagybirtokosoknak van, ez csak campo. Hogy mondta volt, hogy elveszejtjük magunkat? Arra én sose gondoltam, hogy magamat, nem is tudok olyant, hogy valaki mifajtánk itteni elveszejtette volna magát, hogy megölje vagy így, csakhogy már elveszek éhen, meg betegen, meg a nagy egyedüllétben; ez már eltelt Istennek hála. Amúgy nem szoktam imádkozni, nem mondom, az úristent úgy cifrán még emlegetem néha, ahogyan odahaza szoktunk volt káromkodni, az ember könnyít a lelkin, ha nehéz, meg igaz, azért fohászkodtam egyet-egyet, leginkább csak a lánytestvérem rossz szava ellen, hogy ő azt mondotta volt: nem fog neked sikerülni, el fogsz te veszni, hát hogy Istenem, ne vesszek el!

S még mondaná hosszan, mint a szóhoz ritkán jutó ember, akár van még hely a magnószalagon, akár se.

— Hogy egy helyen megtapadhasson az ember, s vigye valamire, már én úgy tapasztaltam, akárcsak Olasztelekről költözködik bé Brassóba vagy mint a bátyám Kanadába, vagy mint én is itten, abba egy emberéletből legalább tíz esztendőt bele kell ölni, van, akinek többet is, mint Feri komámnak, hogy mennyi idő kellene ahhoz, meg munka, meg pénz, hogy itten a tiszteletes úr iskolát csináljon, ezt nem tudom elgondolni.

A pulykák diadalmas gurgulázással felharsannak. Sebestyénné kis teherkocsija bejárt a tornác elé.

MEGHÍVÓ ARGENTIN ESKÜVŐRE

Anarosa barátnője férjhez megy. Meghívót kapott az egész család — a külföldi vendéggel együtt — a templomi szertartásra és az utána következő fogadásra is. A fogadást **a** Santa Fé avenida egyik, erre a célra berendezett palotájában tartják. A palota mindenestől kibérelhető. Pazar berendezése **a** koloniális idők előkelőinek világát idézi. Stílbútorok, gobelinek, szőnyegek, egykori spanyol nagyságok műkincsnek beillő arcképei, szobrai. Körös-körül földig tükrös táncterem, ahol a menyasszony és vőlegény a körben álló vendégsereg előtt huszonöt percig fog táncolni. Talpig fátyolosan a lány, fekete frakk nadrágján arasz széles spanyolos derékkötővel, inggallérja fölött aranyrojtos sállal a fiú. Természetesen a büfének berendezett nagyebédlő, a télikert, no meg a palota teljes személyzete a ruhatáros-szobalányoktól a felszolgáló inas-pincérekig bérbe vehető.

A menyasszony kis keresetű embernek, egy gyári tisztviselőnek, tanítóképzőt éppen elvégzett, állástalan leánya. A vőlegény elektromérnök. Három éve jegyesek. A fiúnak három év alatt sikerült megvennie a mennyegzőre kibérelt palotához csöppet sem hasonlító, szerény lakásukat, és összegyűjteni a lakodalom költségeit. A lánynak ifjúságán és tanítónői diplomáján kívül más hozománya nincsen. Szüleitől nászajándékul kéthetes nászútra való jegyeket, szállodafoglalást és költőpénzt kaptak, hogy esküvő után elutazhassanak Mendozába.

Hogy is ne menne el az idegen világ népszokásait ismerni vágyó látogató egy lakodalomra, ha teheti? A fogadás menükártyáját máris megkaptuk, mellékelték a meghívóhoz. Tíz szótárban sem lelem-nevű criollo-ízelítő specialitást, tizennyolc két-három nevű ételkölteményt sorol fel a menükártya, a fagylaltokon, édességeken és hatféle italon kívül.

Honnan szerezzek a fogadásra egy estélyi ruhát? Greti fejjel magasabb, Letícia vállal rövidebb nálam. Vajon a bérelt palotában nincsen-e egy, a meghívott vendégek számára alkalmas termecske, ahol elegáns estélyi ruhákat, esetleg éppen régi szép spanyol donnák jelmezeit kölcsönzik ki? Hát — nincs. Ha felfedezném, hogy melyik zengzetes ételköltemény neve mit jelent, akkor ha majd ott lehetek, így, hangzása után: Timbaletes de Lenguát és Merenguitos Suspirost kóstolnék. Úgy hiszem, azt nem illik megkérdezni a kis elektromérnöktől, hogy hány havi fizetésébe kerül egy ilyen lakodalom és a Circuelas á la Pancetát vajh, eszik-e vagy isszák?

— Csokordobás is lesz! — értesít Anarosa. Szeret esküvőre járni. Most ő nem éppen koszorúslány, csak meghívott. A koszorúslányok a palota belső lépcsőjének — márványlépcső, perzsaszőnyeg borítja — az alján sorakoznak fel. A menyasszony az emeletes torta megvágásá-nak ünnepélyes szertartása előtt, de mindenesetre az első menyasszonytánc *után,* kezében a menyasszonyi csokorral fellépked a lépcsőn, uszályát méltósággal vonva maga után. Hátra néznie tilos. A csokor ott volt a kezében az első tánca alatt is, azt akkor egészen könnyedén fogta, mert az első táncra még nem illik összefogóznia az új párnak, csak járják azt egymással szemközt. Mikor a menyasszony felérkezik a lépcső tetejére, ott komolyan, csöndesen megáll. Diego de Alvarez herceg élet nagyságú portréja alatt, mely kép akárha édesatyjáé volna, a gyári segédkönyvelőé, oly atyaian tekint le rá. A képet szembenézősre festette a 18. században valamely akkori neves, udvari piktor. Az atyai kép nézi a menyasszonyt, a fényképészek dolgoznak, a koszorúslányok lent várakoznak, a menyasszony szemét behunyja, és feje fölött nagy lendülettel áthajítja a csokrot. Amelyik koszorúslány előbb elkapja, az megy férjhez leghamarabb.

A menükártyán az Empanaditas Criollán kívül semmi szokványos, közönséges ennivaló nevét sem találom. Lomot

és más marha-vesepecsenyét sem, sertéshúst, szárnyast s más ily közönséges ennivalót sem. Olyan, szegényembernek való hazai vacakság, mint a tatu, hogyan is szerepelne egy efféle criollós—nemzetközien előkelő fogadáson?

LOS DICTADOS DEL TATU

— Hát persze, hogy nem! — szólalt meg a tatu, Anarosáék buenosi kertjében, ahol chacói jegyzeteim rendezgetése után a frissiben kapott menükártyát nézegettem.

– Ön, asszonyom, úgy látszik, csupa kispolgárt ismert meg Argentínában. Nem mondom, abból van errefelé a legtöbb. Nem tudná, hogy a kispolgár mindig is a letűnt arisztokrácia divatjamúlt, levetett életformáját utánozza? Spanyol nagyurak természetesen sohasem ették rokonaimnak, a tatuknak a húsát. Bezzeg a szegény magyar gyapotszedő vagy vasútépítő munkás, akiről itt jegyezni szíveskedett, az megette volna a tatut!

– De nem tudta megfogni, haha! Apropos: chacói tapasztalatok! Kezdi már kissé érteni oly sokszínű hazám ellentmondásos jelenségeit?

– Nem felel! Hát mondja, senora, ön azt gondolja, hogy nagyszabású jelenségekről nem lehet nemlegességek sorolásával, azaz az én módszeremmel írnia? Véleményem szerint nem mindig a nagy események nagyvonalú ábrázolásával rögzíthetőek a valóságnak az igazságot megközelítő képei. Apróságok gyakrabban célravezetőek. Különösen a nemlegesek. Mondja, miért nem készít egy kis szótárt a sajátos, csakis argentin kifejezések pontos magyarázatával?

– Unom a fecsegést! — mondtam tatumnak. Arra gondoltam, hogy ittlétem óta — hallgatag házigazdáimat kivéve — mennyi informátorom is akadt, aki kérdezetlenül is mondja, egyre mondja a magáét. Franciául, spanyolul,

németül, magyarul, ki hogy. Pedig én annyira szeretem a csendet, hogy minden élőlények között is a hallgatag fákat imádom, a szótlan növényzetet, mely magától sohasem fecseg-locsog, nem beszél, s hangot csak akkor ad, ha a szél zúgatja, veri, nyögeti, zörgeti. Az állatok között meg, bizonyára nem véletlenül, kedvenceim a néma halak. Milyen meghatóan tud néma lenni a hal.

– Hihi! — vihogott közbe a tatu. Néma hal? Netán úgy szíveskedett rágondolni, mint valami megnyugtató szólásmondásra, hogy talán emberben is az olyanokat kedvelné, aki — néma, mint a hal? Hát bizony, hogy minálunk egyáltalán *nem* néma minden hal, den nem ám! Vagy nem járt ön a csodálatos Deltában? Járt! Horgásztak is bizonyára. Nem mondom, a dorado nevű, fél méterre is megnövő, aranyló pikkelyes halfajta, melyből a Deltában oly bőségesen sok akadhat horogra, nem beszédes, ő a hangtalanok közül való. De nem gondolja, hogy járatlan idegenek számára már a neve is félrevezető ennek a halnak? *El dorado.* Az aranyos! Egybeírva úgy, hogy Eldorádó, akik bejárták az északi Misiones tartományt, egy városkára gondolnak, a Rio Iguazu és a Piray Mini összefolyásánál. Eldorádó az egy helység. Argentin méretek szerint nincsen is túl messze San Ignaciótól, tudja ahol az egykori jezsuita atyák kolostorának hatalmas épülete *nem* maradt fenn az utókor számára. Csak a romjai.

– Nem vette észre, hogy erről a különleges romvilágról az argentin turista-prospektusok alig-alig tesznek, említést? Nem tudok róla, hogy e régi, derék
atyák hősi tetteiről regényt, himnuszt dicsőítő költeményt írtak volna valaha is argentínaiak. Más nemzetek írói annál többet és szebbet, úgy hallom. Nem áll, hogy a 17. és 18. századi jezsuiták odafönt északon csakis térítettek volna, tűzzel-vassal, erőszakkal propagálva hitüket, nem. Azok dolgozni is tanították a megtért indiókat. Százezerre becsülik azoknak a megkeresztelt guaraniknak a számát, akiket Szent Ignác fiai harminc közösségi intézményben különítettek el.

Nem rezervációban őrizték és nem mutogatták őket, mint például manapság az észak-amerikaiak a maradék navajo indiánokat, nem! A reductionok keresztény közösségi munkatáborok voltak, ahol egyfajta keresztény kommunitásban éltek, dolgoztak és védve voltak ezek a bennszülöttek a spanyol comanderik brutalitásaitól. Telepeik virultak. És mindezért nem dicséretet és hálát és nem elismerést nyertek az egykori jezsuita atyák, dehogy! Hányban is volt? Rémlik, úgy 1767 körül, hogy a spanyolok a Jezsuita Társaságot eltörölték, és az indiók mentésén és nevelésén buzgólkodó atyákat láncra verve vitték vissza Európába. Nem maradt hazám északi részén érdemleges emléke működésüknek. A nyomok és a romok még megtalálhatóak, nem sokáig, mert eltünteti azokat a növényzet — az a néma, melyet ön úgy kedvel —, a misionesi őserdő eléggé némán, de Brazília felől feltartóztathatatlanul előretörő bozótjai.

– Ne üljön föl kérem, lehetőleg soha költők híreszteléseinek! Még akkor sem, ha költő mivoltuk mellett oly nagy filozófusok is, mint ama Voltaire nevű francia volt, aki éppen ezen a vidéken találtatta meg Candide-dal szerelmes Kunigundáját abban az érdekes irányregényében, a *Candide-ban*. Még hogy aranyból épült paloták lettek volna ott fönt az erdők között! Voltaire, mintha az elveszett paradicsomot lelte volna meg Misionesben, a merő aranyból valót. Eldorádónak emlegette azt a helyet! Nem hinném, hogy a 18. századi guarani indiók spanyol jezsuita atyák vezette virágzó telepe éppen eldorádó lett volna, ha amúgy a békés munkálkodás, a fejlődés boldog telepe volt is. Vagy ön azon a nézeten volna, hogy ott van eldorádó, ahol szabadon, békésen, háborítatlanul élhetnek saját hazájukban a boldog bennszülöttek? Lehetséges. De ilyen nézet politikus nézet, ugyebár? Voltaire meg nem mindig nyíltan, inkább körmönfont áttételességgel politizált akkor is, mikor a boldog országról, mint Aranyföldről, Eldorádóról beszélt.

— Eldorádó, úgy mint finom húsú *halfajta* rengeteg cubban-surran a Delta szomorúfűz szegte folyócskáiban. Meg sem mukkant, mikor kifogták, igaz? Úgy látszik, a dorado hal az európai közmondáshoz tartja magát, ő néma! Bezzeg a boga! Fogtak bogát is, ugyebár? Volt szívük partra vetni ezt a nem is oly omlós pecsenyéjű, szálkásabb, ezüstös halat? *Ez sír, mikor horogra akad*. Nyí, nyüszít, mit cifrázzam? Síró hangot ad, talán ahogyan a levegő kifele sípol belőle? Ezt nem tudom, de tény, hogy *nálunk nem néma ám általánosan a hal.* Ha kifogják, síró hangot hallat a boga rokona, a kis bogra is.

— Még mindig nem akar a nemlegességek jelölésével argentin kifejezésekből kis szótárat készíteni, asszonyom? Pedig szívesen feldiktálnék egy-kettőt, hogy azok ismeretében könnyebben tájékozódjék.

— Például? — kérdeztem végtére is.

— Hát például! Elefanteria!

— Elefánt rezerváció? Vagy elefánt temető?

— Ugyan, ugyan. Argentínában csak az állatkertekben van elefánt. Az elefanteria, az annyi mint: majdhogynem elefánt nagyságú *fókák* rezervációja a patagóniai Valdés-félszigeten! Majd meglátja, ha arra jár.

— Remélem, hogy nemsokára odautazunk. Egyelőre a lakodalomra készülök.

— No, ott ugyan nem fogják az egyik legpompásabb argentínai édességgel traktálni, mert hogy az afféle olcsó, minden egyszerűbb presszóban pár pesóért kapható meleg ital, nem előkelő lakodalomba való. Ha városjárás közben elfárad, kérje bármelyik közönséges kávémérésfélében, de nehogy csokoládénak kérje, mert akkor langyos kakaót kap. Mondja csak nyugodtan: — Por favor un *submarino*!

— Tengeralattjárót igyam? Melegen?

— Csakis. Az a neve. Nem jár az tenger alatt. Egy nagy pohár, a presszógépből habosan kinyomott forró tejbe, akár a tengeralattjáró a mélybe, úgy belemélyed a pincér egy mozdulatára egy szelet finom, pillanatok alatt feloldódó

valódi csokoládé. Még ki sem fut a tej barnára színeződött habgallérja a pohár peremén, ön már ihatja is.

Van valami kis igaza tatumnak: nem elég egy idegen nyelv szavainak szótári jelentését megtanulni. Ételeknek, árucikkeknek gyakran adnak olyan elnevezést, mely a szó eredeti jelentéséből sehogyan sem volna megfejthető. És én még azt hittem, hogy már kezdek tudogatni kasztezsánó spanyolul! Legutoljára egy hazaküldött levelemben még el is dicsekedtem ezzel.

– Dicsekedni eredményeinkkel, azt kell, az szükséges, asszonyom — mondta a tatu. — Nálunk az öndicséret nem büdös, mégcsak nem is szagos. Az öntudatos dicsekedés nemes argentin tulajdonság. Csak dicsekedjék, ha az argentinséghez — a jobb megértés kedvéért — hasonulni kíván. Dicsekedni, azt igen.

– Solamento: *no escupir por el colmillo!*

– Tessék? Hogy „ne köpjek a szemfogam fölé? vagy keresztül az agyaramon?" Mi?

– Perdóneme — mondta a tatu —, a hencegést azt így fejezik ki nálunk: „escupir por el colmillo". Mi szerény tatuk sohasem köpködünk fölfelé. Más leköpni valakit vagy valamit lenézéssel s megint más fennhéjázóan ph, ph! fölfele nyálat fröccsenteni. Nekünk egyébként nincs is agyarunk. Jó szórakozást a lakodalomban!

– Isabel esküszik örök hűséget Francescónak? Áldásom rájuk. Nem mondom, hogy sohase váljanak el, mert nálunk válni amúgy sem lehet, csak azt kívánom nekik, ne éljenek tartósan separacióban, azaz külön.

– Bizonyára több Isabel és Francesco is fog esküdni azon a napon. Mondja, megfigyelte, hogy nálunk a női neveknek ritkán — többnyire nincsen — becéző-töntyörgő változata? Azt, hogy egy szép női nevet elmásítsanak, elgyerekesítsenek, úgy látszik, az argentin női fennköltséghez méltatlannak találná egy igazi criollo. Rövidítő becenév helyett inkább két-három női keresztnevet méltó és illő egybekapcsolni. Divatos és megtisztelő a nőket minél hosszabb neveken szólítani. Például:

Beatafeliciaimmaculata — nem, pardon, nem! Az Immaculata név, az mostanság nem nagyon divatos. De például: Isabel-marguritacita, ez igen, így már igen. Míg Francescót bizonyára mindenki csakis Panchónak hívja. Tessék vigyázni! Ha bizalmas barátságba kerülne a vőlegény Francescóval, nehogy Pancho helyett ponchót találjon neki mondani. A poncho, ugye, az egy lámaszőrből készült bebújós háromszegletű kendő, míg Pancho az a Ferencek beceneve. ..

AZ ESKÜVŐN

Európai szemnek szokatlan látvány a legtöbb latin-amerikai templomban, kápolnában az, hogy majdnem mindenikben a Szűzanyát ábrázolja a főoltárkép. A Megváltó képe, szobra vagy a feszület csak valahol oldalt, ha Mária fölött, akkor nagyon apró formájában, mintegy mellékesnek hatóan van jelen. Nagyon sok templomocskának neve is az isteni Anyáé. Argentin ismerősök azt mondják, hogy ez nemcsak a spanyol mintára keletkezett, fokozott Mária-tisztelet miatt van így. Az Anyának már-már imádata, a hazátlan, az apátlan, a régi időkben csak anyát ismerő gauchók sorsának az öröksége. Az argentin Máriakultusz *nem* csak általában a nőiség-, hanem az anya-tiszteletből eredne.
Isabelék kerületében, a lakásukhoz legközelebb eső kápolna, ahol esküvőjüket tartják, kivételesen nem Mária nevét viseli. A főoltár képe itt is a Virgené. Maga a kápolna a mi Árpád-házi Szent Erzsébetünknek a tiszteletére létesült, természetesen nem így nevezve az egykori Árpád-házi királylányt, hanem Isabel del Thuringiának. A jobb oldali oltár fölött a kötényében fakadt rózsákat tartó thüringiai királyné olajba festett képe volna látható, ha az Isabel esküvőjére összegyűlt templomi sokaságtól alaposabban megnézhetném. Így, a két padsor mögött is tömött sorban

álló közönség feje fölött csak a kötény csücskét és egy-két virágot szemlélhetek.

Bal oldalon, az ugyancsak sűrű sorokban álldogálók fejei fölött viszont teljes nagyságában látható az a mozaik ablak, amelyikbe a vizet fakasztó Szent Lászlót alkotta meg egy argentínai magyar képzőművész (D. Szabó László).

Isabelnek és Francescónak Anarosa barátságán kívül a magyarokhoz semmi köze sincsen. Ez a kápolna van hozzájuk a legközelebb, ide jelentkeztek be egy péntek délutáni esküvőre (ez a házasságkötések kedvelt napja Argentínában). Mint a templomocska elé kifüggesztett hirdetőtáblán olvasható, ők ma a hatodik házasságkötő pár. Utánuk még négyen esküsznek ma ugyanitt.

Nem mondhatnám, hogy futószalagon folynak Buenosban az egymást követő esketések, mert a futószalag kifejezéshez a gyorsaság fogalma társul, márpedig az argentin esküvő *első fele* végtelen lassú ceremónia. Az orgona megszólal. Az ajtóban percnyi pontossággal, leendő apósa karján megjelenik a menyasszony és — megáll. Mélyen lehajtja a fejét. Föntről, a Szent László ablak magasságában, egy emelvényre felkapaszkodott fényképész ráirányítja a gépét. Dolgozik. Isabel kérőn pillant apósára. De nem mozdul. Az após bólint. Erre lassan emeli a fejét és három lépést tesz befelé. Mintha álmában járna. Megáll. Félig megfordul, mintha szemérmesen vonakodna az oltárig menni. De nem indul visszafelé, csak hátranéz. Fényképezik. Mire elkattan a gép, és Isabel újabb három lépést tett, az ajtóban megjelenik a frakkos vőlegény, leendő anyósa karján. Isabel megint szemérmesen vonakodik, egy lépést vissza is retten. De már a templom közepe táján jár, ahol a padok szélén állnak koszorúslány barátnői, akik most mind felemelik a kezüket, mintha bátorítóan integetnének neki. A jelenetet fényképezik.

Vonulásuk közben egy ideig inkább a mozaikablak szép keretornamentikáját bámultam, de aztán, úgy öt perc múltán, csak odaérkezett végre az oltár elé a menyasszony, majd két perc múlva a vőlegény, mögötte a két tanú és a két másik

szülő. A fiatalokat mély fejbólintással átadta egymásnak az őket bevezető anyós és após, mire felerősödött az orgona, és sietős léptekkel bejött a sekrestyéből az ornátusos pap, két segédlettel. A fiatalok letérdeltek, az orgona elhallgatott, és ezekután két perc és tizenöt másodperc alatt össze voltak adva, hogy a lassú jelenetekkel kezdődött szertartás gyors futószalagként pergesse le a végső jelenetet. Fölkeltek, megcsókolták egymást, az újra felzengő, gyors ütemű orgonaszóra szinte futva mentek kifelé; a pap az oltár mellől kétszeres áldást intett utánuk, már sietett is vissza a sekrestyébe. Az új párra kíváncsiak csak a templom előtt várakozó taxik mellett jutottak hozzá, hogy megtapsolják a fiatalokat, mikor azok a kocsiba beszálltak. A kiürült templomba máris betódult az a közönség, mely Isabelék esketése alatt odakint sorára várakozott. A következő menyasszony sietve ment a templom ajtajáig leendő apósa karján, ott megállt, mintha odacövekelték volna, majd lassan egyet lépve, megállva, ceremóniás vonakodással ő is megindult az oltár felé.

A FOGADÁS

A fogadás három óra hosszat tartó szertartását Isabel fontoskodó gonddal és aggályos körültekintéssel végezte. Számos teendője között egyszer sem ért rá elmosolyodni. A bérelt palotában, a III. Carlos stílusban berendezett kisszalónban, ahol a névjeggyel felszerelt és az árakat is feltüntető cédulákkal együtt a megtekintésre kirakott ajándéktárgyakat vette számba, végig komor, szigorú maradt. Francesco-Pancho egy, úgy látszik, egyenesen neki szánt, műanyagból készült, összehajtható csónaklétra láttán legalább elvigyorodott. A körös-körül tükrös falú teremben csak öt percig valcereztek, külön-külön forogva egymás előtt, akkor összefogóztak, és együtt kerengtek húsz percen át. Nem láttam, hogy a magnó merre volt, honnan szólt.

Zenekar persze nem volt a palotában. Mi a termen kívül, a nyitott ajtókban álldogáltunk, és mikor éppen nem táncoltak, hanem megálltak, és míg egy újabb valcer hangzott volna fel, addig csókolták egymást; ilyenkor illett nézni és tapsolni őket. A csokordobás kissé félresikerült. Isabelt fényképezték abban a nagy pillanatban is, evégre túl soká igazgatta maga körött ott fönt a lépcső tetején a fátylát (míg táncolt, azt a karjára tekerte), de most leengedte úgy, hogy a lépcső néhány fokán is aláhulljék, s mivel eléggé soká szöszmötölt, a fotográfus meg nagyon izgett-mozgott, végre túl nagy lendülettel vetette a csokrot a háta mögé, az túl repült a lent várakozó kislányok fején is, elgurult a másik terem küszöbéig, ott egy ugyancsak bérbe vett, idősecske szobalány kapta fel, de gyorsan a hozzá legközelebb álló kislány kezébe nyomta, most aztán nem tudni, melyikük is fog következőleg férjhez menni, a szobalány-e vagy a kislány? Esetleg mind a ketten egymásután, talán éppen ugyanahhoz a férfiúhoz?

A büfét nem az anyós, nem az após, nem a menyasszony nyitotta, hanem a fehérfrakkos maitre d'hótel, inkább ugyan szabályos pincérnek nézett ki, mint maitre d'hótelnek. Elsőnek ő rázott kezet a vőlegénnyel, majd a kétemeletes tortát segített megszegni a menyasszonynak. Erő is kellett ahhoz, igazi, kemény, ropogós tortaépítmény volt. A maitre d'hótelszerű ember átfogta fehérkesztyűs kezével a menyasszony kezét, és így, egyesült erővel ketten vágtak bele a tortatoronyba. A pezsgő rózsaszínű volt. Mendozai. Kétszázan voltunk hivatalosak. A nők nem hosszú estélyit viseltek, hanem minit, de azt selyemből.

Vajon milyen lehet az argentin temperamentum? Ilyen lassú ceremóniás, unalmas, szomorkásán komor? Lehet, hogy ettem Timbalettes de Lenguát, de nem biztos. Amit ettem, az rózsaszínű, apró gömböcske volt és reszketett. Egy vendégnek különben sem illik sokat ennie, csak illedelmesen csipegetnie. A kék szendvicsféléről

elhatároztam, hogy az lehetett a Tocitinos del Cielo, le lehetett nyelni, íze nem volt, finom pezsgőt ittam rá, mendozait.

A vendégek egy része akkor kezdett táncolni, mikor a fiatal pár búcsú nélkül eltűnt, hogy — mint Isabel anyja mondta, akinek muchas felicidadest kívántunk — vadonatúj lakásukban, a számukra ott kikészített útiruhákba átöltözzenek, miután az új lakás küszöbén, Francesco, ahogyan az illik, feleségét ölében átemelte. De csak egy órát töltenek a fiatalok az új lakásban — kevés pénzű, szegény gyerekek nem repülőgéppel mennek nászútra. Isabel anyjának a kényelmes és olcsó autóbuszon sikerült számukra két egymás melletti helyet biztosítani. Éjjel kettőkor indul a társaskocsi az argentin nászutasok paradicsomába, az ország lcgbűbájosabb vidékére, a mediterrán klímájú Mendozába.

MENDOZÁRÓL

Buenostól Mendoza (a tartomány hasonnevű fővárosa) repülővel mindössze egy óra harmincöt perc. A társaskocsi, sok megállás után, egy nap alatt érkezik oda. Látványra éhes utazónak — ha teheti — személykocsival bölcs érkeznie, úgy, hogy a városba napfölkeltekor hajthasson be. Kora reggel, mikor a nap megvilágítja Mendoza fölött az Andok csúcsait.

A két Amerikát végigszelő hegyláncolat legszebb része Argentínának jutott; mintha az ország hátat fordítana annak a kőcsontos, hosszú hátgerincnek, amely nyugati oldalába mélyed. Huszonkét tartománya közül nyolc mintegy erre a kő-hátgerincre, az Andokra támaszkodik.

Buenosban vagy körötte a Pampa Gringán (a bevándoroltak telephelyein) úgy tesznek az emberek (általában), mintha ők volnának világuk közepeként az igazi Argentína megteremtői és legősibb lakói. Bár bőven

tanulták, hiszen sehol sem tanítanak annyi részletes honi történelmet, mint éppen Argentínában, úgy látszik, mégis elfelejtik, hogy az igazi, az első Argentína éppen az andesi vidék. Az argentin nemzet, egy új emberfajta összeötvöződése valójában az Andok mentén történt, abban az egykori spanyol—perui Argentínában, ahol a mediterrán partokról érkezettek megszokott, ismerős *éghajlatot* és nyomban otthont kínáló földet találtak.

Mendoza az argentin Andok vidékének legnagyobb, legszebb és leggazdagabb tartománya. Ugyanez a földrajzi tájegység La Riója, San Jüan, részben Catamarca meg Neuquén is.

Anta — kecsua-indiánul fémet jelent. Szófejtők magyarázata szerint az Andok (Andes) neve ebből a szóból ered. A Cordillerra de los Andes valóban végtelenül gazdag számos fémfajtában. Amerika legnagyobb hegységének a Mendoza város fölött fehérlő csúcsát, az Aconcaguát közel hétezer méteresnek jelzik. A kőszikla-rengetegen Chilébe átvezető számos hágó, hegyszoros közül azt a kettőt, mely Mendoza területén van, annak is „illik" bár névről ismernie, aki sohasem járt arrafelé: ezek az Uspallata-hágó és a Planchon-hegyszoros. A nagy hegyláncnak a Kordilleráknak lefele lejtő, alacsonyabb, de még bőven északi-Kárpátok méretű, fűrészfogas kőhegy-nyúlványait sierráknak nevezik.

Ritka vendég itt az eső. A Rio Coloradóba torkolló vizeket a havasok gleccserei táplálják. Magának, Mendozának földjét pedig a nagy folyókból kivezetett öntözőcsatornák éltetik. Mendoza: olajfaligetek, szőlőskertek, gyümölcsösök szuperoázisa a kőrengeteg tövében. A csatornázatlan szomszéd tartományok — különösen San Jüan egy részének eukaliptusz-erdeit kivéve — kietlen sivatagok.

A hegység állatvilága szegényes, ez a vidék csak nagy ragadozó madarakban bővelkedik. A szirti sasok és a büszke kondorkeselyűk birodalma.

Csak odafönt, a nagy csúcsok között, a hegyi hágóknál nagy a hideg, gyér és száraz a levegő. A völgyekben

argentin télen is enyhe az idő. Csak a szikkasztó nyári szelet, a zondát ki ne fogja a boldog turista, aki Mendozába látogathat! A bennszülöttek a hegyvidék nyáron tomboló másik szelét, a fehér szelet — el viento blancót — könnyűszívvel látszanak viselni.

Hogy a Kordillerák, az Andok hatalmasságáról valaminő fogalmat szerezhessen, a turista rendszerint San Martín egykori katonáinak útvonalára tér. Másfél százada már, hogy a híres lovas hadsereg Mendozából útra kelt, hogy áthatolva az Andokon, Chile felszabadítására siessen.

Ma ugyanott visz át a pánamerikai út, és az út mentén egészen bizonyosan a világ legkeskenyebb vágányú sínpárján kapaszkodó fogaskerekű vasút, ahol San Martín vezette át seregét.

Alig indult meg a vonat, máris gránit boltozatok alatt halad. Csúcs-nem-látszik-magasságú hegyoldalra kaptat. Az utas azt vélné, hogy ott van máris a hegyvilág kellős közepén. Pedig ezek még csak az Elő-Kordillerák. Jó száz kilométert mászik föl, egyre fönnebb a kisvasút, megáll Villavicenzio gyógyfürdő állomásán; újabb viaduktokon, szakadékok fölött halad egyre fönnebb és csak, ha Uspallatáig érkezett, akkor jutott az igazi Kordillerákig.

Ott azután szemébe robban a szörnyű, a félelmetes sziklarengeteg. Olyan ez, mintha a pampák végtelen laposságára valami bősz, eget ostromló kihívás, visszavágás lenne. Kő, kő, kő mindenütt.

A levegő száraz. A napfény reszkető vitustáncot jár.
Villog, rezeg, kápráztat.

Körös-körül harmadkori kavics-lerakódás tornyai. Millió milliárdnyi tonna szikla, kőhalmaz, kőomladék. Egyetlen fűszál, egyetlen bokor, egyetlen élőlény sehol. Mindent eláraszt a kő. Napszemüveggel is káprázik a szem. A sziklarengeteg színjátszik: csillan sárgából csokoládébarnába, villan okkerből bronzba. Most mintha völgyben járnának, de talán mégis egy gigászi teremben, melynek falai kősziklából valók és az égig érnek? A kő-völgy

sziklatorokká szűkül; a sziklatorok falán ezüstösen, feketén, vörösen vibrál a rezgő napfény. Lejtő következik, széles kőmező. A kőmezőn torony magasságú kőalakok egymás mellett, mintha kámzsás búcsúsok, nem, mintha térdeplő vezeklők volnának. Úgy is hívják ezeket a sziklákat: Los Penitentes, a Vezeklő sziklák kőmezeje. És túl a kőmezőkön egyre csak nem szűnik ez a geológiai részegség. Az emelkedéstől zúgó fülek hajszálereit pattantóan nő, növekszik a csend, az ásvány-mindenség hallotti csendje. Hangtalan kőtani szimfónia, kövekből írt sziklahimnusz — valami ilyes az Andok borzalmas fensége.

És mintha semmi remény sem volna rá, hogy valaha is vége szakad, úgy érezzük, hogy ebből a kőkáoszból kikerülni élve nem is lehet. Ha itt kellene maradni, sínektől távolabb, egyedül! Hol lehet borzalmasabb magányosan elveszni? Az úttalan, útjelzés nélküli, egyhangú pampa füves rengetegében-e, vagy itt, a pillanatok alatt alakot váltó sziklarémek között?

Megkövült víz? Mozdulatlan gleccser volna az a szakadékot áthidaló, nem ember építette hídszerű ív, melyen átmegy a vonat? Hogy nyomban egy alagútba fusson, illetve egy alagútszerű hosszú vájulat mellett kecmeregjen, amit hullámpalából emberkezek fűrtak a szikla mentén, hogy óvják a júliusi hótól a pályát. Háromezerkétszáz méteren kanyarog a fogaskerekű Chile felé, aztán egyetlen, meredek, nyolcszáz méteres kaptatón feljut végre arra a szélverte, híres hágóra Argentína és Chile között, amelyen a *Cristus Redentor* szobra áll.

Mindig vannak lelkesültségükben túl optimista turisták, akik azt állítják, hogy a szoborkolosszus háta mögül ők már szabad szemmel is meglátják odaát, Chilében a Csendes-óceánt.

Fél százados ez a Krisztus-szobor. A keresztet, mint valami hatalmas pásztorbotot vagy harcieszközt a kezében tartja, mintegy rátámaszkodik. Felirata azt állítja, hogy

elébb omlanak össze az Andok hegyóriásai, mintsem szétbomolnék az argentínai és a chilei nép barátsága.

– Bezzeg, a chilei—argentínai határvitákról mit sem szól a felirat! — jegyzi meg egy csípős kedélyű francia.

Az Aconcagua, az amerikai kontinensnek ez a magasságbajnoka, mintha egészen közel volna ide, fehérlőn és feketén uralkodik a többi hegycsúcs fölött. Alig látszik havasnak, és oly közelinek rémlik, mintha megmászása gyerekjáték, kellemes séta lehetne hatezer méter magasból indulva neki.

– Puente del Inca csak pár kilométer ide! — mondja a kirándulás vezetője. Érdemes, és úgy hiszem, illő is meglátogatni. Szerény kis temető van ott; csakis azok nyugosznak benne, akik, mint andisták jártak szerencsétlenül az Aconcagua nem eléggé megfontolt és óvatos megmászása közben. Puente del Inca csakis az ő számukra fenntartott, exkluzív temető.

NAPFÉNY ÉS JÓ BOROK FÖLDJE

Mendoza tartomány határában egy oszlopra szögezett felírás hirdeti ezt így. Pontos híradás. Mendozában évente legalább háromszáznegyvenöt napon át melegít a nap. És eső olyan ritkán esik benne, hogy például Mendoza város taxijainak nincs is szélvédőablak-törlője. Minek? Ha véletlenül mégis esős napon taxiznék a kiránduló, akkor 50%-os viteldíj többletet fizet. Ami:

— Magától értetődik, asszonyom. A vizessé lett szélvédőt meg is kell tisztítani használat után. Az pedig extra munka, ugyebár?

Mendoza tartomány régi indián szóval mondva a Cuyo birodalmába tartozik és az Andok tövében ma is földrajzi tájegység volna a Mendozával határos San Luis és San Juan provincia is. De San Luis a gazdag Cuyo szegény rokonává züllött a hiányos, rossz öntözőcsatornái, a máig sem

megépített duzzasztógátak miatt. San Juan pedig, Sarmiento híres szülőföldje, földrengéssújtotta romjait eltüntette már, de olyan intenzív gazdálkodásba, mint Mendoza, máig sem fogott.

Mendozának több, jól kiépített öntözőrendszere van. Acequiasai, mint valami folyékony ideghálózat, ágazzak be. Nem újkori találmány ez az öntözőrendszer. Neve is indián: a Guaymallen-csatornák feltalálója a hasonnevű indián kacika volt.

A Guaymallen-csatornák meghatározott napokon a tartomány más és más területét öntözik meg. Mendozában minden fa, minden hajtás öntözés eredménye, öntözik itt a dús lombú platánfákkal szegett sugárutakat, a parkokat, olajfaligeteket, gyümölcsöskerteket és mindenekfölött Mendoza tartomány mesés gazdagságának forrását, a szőlőskerteket. Az öntözés valóságos szuperoázissá varázsolta ezt a provinciát a sivatag közepén. Mert amint elhagyjuk a zöldövezetet, mely hegyoldalon, hegytetőkön valóságos zöld alagutat formál, elkezdődik a víztelen kopárság. Mendozától délre, kétszáz kilométeren át minden kiszáradt, egy fűszál se kél, s még sokáig utazzék a Cuyo világjárója, hogy még délebbre, San Rafael nyárfái közé vagy ha észak felé indult, át a sivatagon, San Juan eukaliptuszai és füzesei közé jusson.

Mendoza előtt, Mendoza mögött sivatag. A város fölött, ahol az „Andok sziklahadserege" uralkodik, van egy kilátómagaslat, a Cerro de la Glória. Onnan nézve egyfelől kopár, repedt, fűrészfogas kőerdő, másfelől a dús, zöld hegyiligetek láthatók. A zöld ligetekből rózsaszínű lakóházak villannak elő. Mendoza városképe nemcsak igen szép, hanem hasonlíthatatlanul egyéni jellegű is, talán ez az ország egyetlen városa, melynek elhelyezésében, építkezésében nincsen semmi argentínai szokványosán összevissza újkeletű.

Lakóinak zöme szőlőhegy- és pince birtokos, szőlőmunkás, borkereskedő. Ha a zonda nevű szél

megindul, ha jégeső fenyeget, az egész népesség egy szívvel reszket, hiszen a borért, a borból élnek, és tudományuk a nagy andesi titok: hogyan lehet a vizet (a csatorna vizét) minél jobb borrá változtatni. Mendozában van a világ legnagyobb egy darabban levő szőlője, itt vannak a föld legnagyobb bor-pincéi, Argentína teljes bortermésének 80%-a innen indul a világkereskedelem útjára. Az ország a bortermelő országok között a ranglistán a negyedik helyen áll. A mendozai szőlő francia telepítés. Talán azért ragaszkodnak ahhoz, hogy pompás boraikat ma is francia borok nevével márkázzák, mintha csupa burgundi, beaujolaist-t, alsace-it termeltek volna.
Az indiánokra települt spanyol-criollo őslakosság itt olaszokkal és franciákkal keveredett. A mendozai szőlősgazda — általában — akár egy Grenoble környéki francia „szaktársa", maradi világszemléletű kispolgár, majdhogynem feudális-kiskapitalista. S ezért-e vagy éppen ennek ellenére, Mendoza és San Juan az a két tartomány, ahol — mint arról a Mendozában alkalmi idegenvezetőként felbukkant Fernando értesít —, míg törvényesen működhetett, meglehetősen jól meghonosodott a kommunista párt. Fernando szerint nem a mendozai szőlősgazdák ennek a mozgalomnak a hívei, hanem azok a mendozai iparosok, akik a szőlészet monokultúrájából ki akarnak keveredni. Utóvégre petróleum is van Mendozában, cementgyárakat is kell építeni és a fém bányászatot is fel kellene lendíteni.

SAN LUISIAK MENDOZÁBAN

A mendozai kirándulóvonaton, az Aconcagttát bámuló turisták között egyetlen nászutasnak vélhető pár sem látható. Pedig tele van velük a város. Az olajfaligetek rózsaszínre festett, erkélyes szállodáinak minden szobája foglalt. Hogy a

platánfák alagútjában estefelé kéz a kézben andalgó ifjú szerelmespárok új házasok-e vagy házasság előtti nászutasok, ki kérdené? A rózsaszín oszlopos táncteraszokon esténként busszal vagy repülőgéppel ideérkezett száz és száz Isabel és Francesco milongázik. Csupa apró termetű, csinos Isabel nyújtja fel a karját és kulcsolja át hosszúra nőtt Francescója nyakát. A park kioszkjában csinos tangóénekes szívkeservét harsogja a hangerősítő. Csupa idősebb, csöppet sem nászutasnak ható pár hallgatja. És mennyi magányos, félfiatal nő jár-kél Mendozában. Együtt, csoportosan. Egyik csoportról kiderül, hogy San Luisból átrándult, hajadon sorban levő tanítónők.

Nyári vakáció van. Azt is abban az unalmas, munkátlan San Luisban töltsék? Nem elég unalomnak, hogy tanév alatt is alig van mit csinálniuk? Szinte több maestra van odaát San Luisban, mint tanuló. Fejenként egy-két órát tanítanak naponta. Kivel barátkoznának, kihez mehetnének férjhez abban az isten háta megetti tartományban? Hogy szép vidék az is? Hogyne volna! De nincsen divatban. Mostanra valahogyan elfeledett, elnéptelenedett, sivár hellyé lett. No már társadalmilag az — magyarázza az egyik San Luis-i maestra.

— Pedig mi mindent lehetne San Luisból csinálni! Ásványi kincsekben sokkal gazdagabb, mint Mendoza, de az ásványkincs még kiaknázatlan. Ha legalább igazi turistaforgalma volna San Luisnak! Az egy La Olla-vulkán tövében fakadt melegvizű forrásfürdőjén kívül nincs is más propagált nevezetessége, pedig még hány La Olla-szerű termálfürdőt lehetne ott létesíteni. San Luis vadállománya hasonlíthatatlanul gazdagabb, mint Mendozáé. De nem használják ki — mondja a negyven körüli, szomorkás hölgy.

– San Luis csupa szunnyadó kisvároskából áll. Mi van ott igazán nevezetes? A kukoricatermelés. Más semmi. Nem vagyunk San Luis-iak — mondja —, csak oda neveztek ki, napot lopni, lesni-várni, hogy legyenek végre népes

iskoláink, ahol dolgozhatnánk is végtére. Albérletben élünk. Olcsó a lakás ott, az igaz; jószívű nép lakja. Az albérlő az egész házat használhatja, nemcsak a szobáját. Hogy mit csinálunk egész nap? Hát, azután, hogy azt az egy-két órát letanítottuk, összejövünk valamelyikünknél. Jó klímájú San Luis, kiülünk a szellős patióra, tervezünk és reménykedünk.

– Miben? — kérdi Fernando.

– Hogy miben? — kérdi vissza a San Luis-i maestra —, miért ne remélnénk, hogy abba a 18. századi, álmos San Luisba is beköszönt egyszer valahára a 20. század!

A 20. századi mendozai tangó-dalénekes dalolja örökzöld szívkeservét. A San Luis-i maestra gunyorosan bólogat.

Az aszfaltos országúton a leghuszadikszázadibb motoros járművek sora pöfög: mozgó borsajtolók egy szüretelő szövetkezetből. Valamelyik szőlősgazda, kinek korán érő szőlője van, megrendelte a gépi szüretelőket, és azok már most éjszaka felhajtanak, hogy kora hajnalban munkába állhassanak.

TARTOMÁNYOK VETÉLKEDÉSE

Vakációzó látogató nem szállhat vitába a meglátogatott ország hivatalos statisztikájával, mely Argentína esetében azt állítja, hogy az ország 97%-ban fehér bőrű emberből áll. A magát portenónak nevező lokálpatrióta buenosinak azonban szeretné odamondani, hogy a gőgös lokálpatriotizmus néha — vakít. Hittem magam is statisztikának, porté fiók hencegésének, s míg az Első Provinciából, Buenos Airesből ki nem mozdulhattam, még a szememnek is, hogy ez az egész ország, mint a fővárosa is, csakugyan fehér bőrűek birodalma.

„Kanadától délre az egyetlen tiszta fehér ország Argentína" — mondja a porteno hírverés. Talán kevés porteno van, aki bejárta országuknak északi provinciáit is? Vagy amelyik ott járt, az csak az Andok szépségét, a pisztrángozásra jó tavakat, tóparti sivatagok kaktuszerdeit, no meg az északi tartományok spanyol-koloniális emlékeit vette észre? És nem látta meg a lámát tenyésztő egészen indiánokat, az öszvérrel fuvarozó félindio hegylakókat, az északi cukornádültetvények indio jellegű munkásait? Rejtve vagy nyilvánvalóan elkeveredetten, vagy átütő jelleggel az *indián maradék* északon mindenütt jelen van.

Lent, a pampán, úgy látszik, csakugyan kiirtódtak az egykori pampa indiánok, szinte nyomtalanul. Fönt, északon, különösen öt tartományban: Tucumánban, Catamarcában, Jujuyban, Saltában, Santiago del Esteróban a függetlenség kivívása előtt, nyomban a hódítások kezdetén, városok keletkeztek, melyeknek spanyol alapítói inkább beolvasztották, mintsem irtották a bennszülötteket. Ma kasztezsánó-spanyolt beszélnek az északiak is, de beszédükbe számos indián jövevényszó vegyül, s vannak indió falvak, ahol maguk között még valamely rontott indián nyelvjárást használnak.

A függetlenség kivívása után az északi tartományok még hosszú ideig nemcsak hogy önálló kormányzattal rendelkeztek, hanem teljes decentralizáltságban éltek, az ország többi tartományától szeparáltan egy-egy északi caudillo „atyai" szigorú diktatúrája alatt. A vasút csak 1876-ban ért el a legalsó északi tartományig.

Sajátosan mássá fejlődött hát az Andok vidéke földrajzi adottságai, történelme sorsformáló ereje, népességének jellege folytán, mint a közép-pampa vidék. Különbbé-e vagy csak mássá? Nem a látogató dolga eldönteni. Erről csak az a megjegyzendő — amit lehetetlen észre nem vennie annak, aki tartósabban él Argentínában —, hogy a tartományok, *mintha versenyben volnának egymással,* önmagukról szóló

híradásaikban szinte kérkedően mondják el — mindig csupa szuperlativuszban — a legeslegelsőbbrendű ulajdonságaikat.

A TARTOMÁNYOKRÓL TÚRISTAPROSPEKTUS ÉS KÉPES LEVELEZŐLAP STÍLUSBAN

Tucumán

Arról híres, hogy fővárosában, Tucumánban tartották azt a kongresszust, mely kimondta Argentína függetlenségét. Ez az ország legkisebb, de legsűrűbben lakott provinciája. Az egyetlen az északi 'artományok között, ahol nem sivatagi a klíma. Tucumán „A köztársaság legdúsabb kertje" büszke címet viseli, cukornádültetvényei a legkülönbek Argentínában. Itt maradtak meg a koloniális építkezés legszebb házai, itt tartják évente az argentin néprajzi napokat. A Casa Tucumán egyszerre néprajzi táj és történelmi múzeum. Egyetemének történelmi és néprajzi tanszéke világhíres.

Jujuy

Ő az ország legészakibb tartománya, rajta megy át a Baktérítő. Itt tenyésztik a jujuy indiánok a legtöbb lámát, itt szövik lámaszőrből a legszebb pipacspirosra festett ponchókat. Ez a leghíresebb indián népművészeti-háziipari cikkeket gyártó vidék. Indián népi táncot bámulni, charanga zenét hallgatni ide kirándul a legtöbb külföldi turista. Ennek a tartománynak a legegyenletesebb a klímája, lévén az az egész évben egyformán *igen meleg*. Jujuy termálfürdői, vadászati és halászati területei a legsajátosabbak, sehol sincsenek olyan pompás vaddisznók és akkora pisztrángok,

mint erre. Jujuyban látható a legszebb és legnagyobb Függetlenségi Emlékmű, a legindiánabb nevű helységben Humahuacában. Jujuyban maga Belgrano generális alapított iskolát 1836-ban, és azt a Szabadság Iskolájának nevezte el. Jujuyban kapott Perón mindkét választáskor legtöbb szavazatot (no, meg a szomszédos Salta tartományban).

Saíla tartományban

sok törpebirtokos, állattenyésztő él, mosolygó, jóindulatú, kevés beszédű, lassan mozgó, alig-alig dolgozó emberek. Sehol annyi ócska, tákolt, düledező parasztkunyhót nem látni, mint Saltában. A legigazibb criollo földművesek országa Salta. Ma is ők a „peronizmus" legodaadóbb hívei.

La Riója

A termékeny talaj La Riójában a legvörösebb. A legkopárabb, pirosas sziklák között itt a legkékebb a hegyi tavak színe. Itt szegik a tópartokat öreg jegenyefa magasságú kaktusz hengerek. Szőlőskertje is bőven van La Riójának, de nem borral nyeri a vetélkedőt, hanem narancs-ligeteivel. A narancsligetek fölött magasló Andok La Riójában a leghavasabbak. Higgyék el, kedves otthoniak, hogy La Riója Argentínának legszínpompásabb tartománya. Melegvizű termálfürdő itt van-e a legtöbb az országban vagy máshol, ezt nehéz eldönteni, de hadd jegyezzem fel — mintha én fedezném fel, hiszen mig nem jártam ebben az országban, nem tudtam, nem hallottam róla: Argentína melegvizű termálfürdőinek százai miatt a földnek gyógyfürdőkbeni leggazdagabb országa. La Riójában van talán a legszebb melegvíz forrás, a Santa Teresita. Egy szentjánoskenyérfa-erdő kellős közepén szökik fel a vörös talajból a forró kénes víz negyven méter magasra, és reumások szelíd úszkálására pompás, széles tóban

langyosodik el, nem túl messze attól a terméskőből rakott remetelaktól, mely a 17. századból maradt fönn, s ahol az indiánokat evangelizáló solanói Szent Ferenc remetéskedett.

Santiago del Estero

A tartomány hasonnevű fővárosa azt állítja önmagáról, hogy ő Argentína legrégibb, legelső városa. Az argentínai népzene, a tangó Santiago del Esteróban született meg, és santiagói legendák szerint az ő földjükön keletkezett mindaz a népi muzsika, mely idővel a fél világot bejárta és meghódította: a gato, a vidala, a chacarera. Ma is népi tánc-bemutatók csábítják Santiagóba az idegent, no meg a pompásan felszerelt termálfürdők, melyekből — az egymással vetekedő prospektusok híradása szerint — Santiago del Esteróban van a legtöbb és leghatékonyabb.

San Juan

Ezt a tartományt sújtotta a legtöbb földrengés, erről írta elkeseredett nagy szülötte, Sarmiento, hogy nem épül újra, mert „az emberek szeretnek romokban lakni". Két évtizede hófehér házakkal újraépült. A magas Kordillerák kietlen világa ez. Olyan sokoldalú, nagy férfiú sehol sem látott napvilágot, mint itt. Tudós volt, kultúrállamférfi, író egy személyben, Sarmiento volt! Aki harcba hívta a civilizációt a barbárság ellen San Jüanban, ahol a bősz Kordillerák meredek kő-ösvényein a legvérengzőbb fenevadak settenkednek, hogy alant a tüskés-bogáncsot legelésző, legszelídebb, legigénytelenebb juhnyájból maguknak zsákmányt ragadjanak. San Jüan akkora, hogy a kietlen kő-mezőkön és sivár legelőkön kívül még áldott, termékeny völgyei is bőséggel vannak.

Misiones

Mégis nem Misiones-e a leghíresebb e tartományok között? A Brazíliából kiinduló őserdő, dél felé terjedve, itt tört előre feltartóztathatatlanul. Neve onnan ered, hogy itt volt valaha a jezsuita atyáknak indiánok számára alkotott keresztény kommunitása, munkatelepei. Misiones őserdeje fonja be, bontja le, tünteti el a jezsuita kolostor rommaradékait. Fővárosában Posadasban vannak az ország legnagyobb fafeldolgozó üzemei, Misionesbe szivárog át a legtöbb erdei munkás Paraguayból. A második világháború kivetettjei, száműzöttjei, menekültjei első megélhetésüket többnyire e határszéli tartományban lelték, mint fakitermelők. (Különösen németek.) (Misionesbe bújt el Idával szegény, drága Letíciám ma már hűséges, akkor hűtlen hitvese, Ákos.)

— Járt már a Cataratasnál? — kérdi Buenosban a fodrásznő, a hentes, a trafikos, a szomszéd, a patikussegéd, a turistairoda vezetője, az ismerős, az ismeretlen beszélgetni szerető.

— Ó las Cataratas! A vízesések!

Nem járt Argentínában, aki nem látta az Iguacút! Az észak-amerikai Niagara gyerekeknek való nevetséges apróság az Iguacú kettőszáznegyvenöt zuhatagához képest — mondja többnyire az, aki sohasem látta a Niagarát. A Niagarát körbe épített ocsmány gyárakkal, mesterséges fénnyel világítják, mélységeihez zakatoló liften szállítják le a sárga meg fekete gumiköpenybe öltöztetett, vezetett turistákat. Az Iguacúnál ilyen nincs. Ott a maga eredeti vadságában zuhan le a legszélesebb vízfal a síkegyenesen megszakadt mederről, négyszer akkora mélységbe, mint a Niagara, és a vad Iguacú-Paraná száz meg száz helyen fürdőzésre, úszásra pompás tóvá szélesül. De azért edzett, folyami ember legyen, aki egyik vízeséstől a másikig csónakon szeli át meg végig az Iguacú-Paranát.

És valóban fenségesebb, zordonan szebb a misionesbeli Iguacú vízesés *környéke,* mint a már agyoncivilizált Niagaráé.

Corrientes

Északkeleti tartomány. Egyik oldala terméketlen, földje eróziós. Másik fele, látszólag minden átmenet nélkül, annál gazdagabb hu-muszú. Dohány, rizs, narancs terem itt oly bőséggel, hogy az egész ország dohány-, rizs-, narancstermésének egyharmada innen való. Corrientest a Paraná, ez az ország északi felét hosszában átszelő, és azt mellékfolyóival keresztben is behálózó folyam öntözi. Ahol öntözi! S nem hagyja ki, terméketlenül. Nem tudom, hogy a Paraná árterülete hány száz kilométer lehet, de olvastam arról, hogy ez a folyam 1966-ban akkorát áradt, hogy még a szokott árterületén túl is kétszáz kilométeres sávot árasztott el, visszavonulása után megtermékenyítve hagyta az eladdig aszályos részeket is.

Corrientes földmívesei talán a legtisztábban indiánok. Kemény munkában élő, küzdelemre gyors, általában szegény emberek. Itt beszél a legtöbb ember indián nyelvjárást. Nyelvtudósok szerint a guarani-kecsua indián keverék nyelvét.

Corrientesnek egyetlen nevezetesebb, modern nagyvárosa van, az is Corrientes nevű, szemközt a nyomorult, szegény, hírverésben a leg-mostohábban kezelt Chaco tartomány lagunás, gőgös fővárosával, Resistenciával. Nagyváros csak egy van itt, de több a latinos-argentínos helységnevekhez képest ma már egzotikusnak ható, valójában régi, indián nevet őrző falu és község, mint például: Curuzú Cuatiá vagy Itati.

De miért ne volna Corrientesnek is egy, minden tartományok fölött álló legeslegnagyobb büszkesége?

Olyan, amiben vele egyetlen más provincia sem versenyezhetik? Van.

Corrientes tartományban született a legnagyobb argentin. Maga San Martin, a későbbi országfelszabadító. Egy kicsiny városkában, melynek ősi indián neve: Yapeyu. És amit most: Yapeyu El Gloriosónak, a Dicsőséges Yapcyúnak neveznek.

CORDOBA

Argentínának vajon melyik tájegysége egységes valóban? Eleddigi tapasztalatok szerint leginkább csak a pampák. A nedves pampa, a félszáraz, a száraz pampa, a fennsíki területek végtelen nagy mesetái. Azok ugyanolyanok beláthatatlan kilométereken át. De a legtöbb más tartomány, noha lehetőleg földrajzi tájegységek szerint alakult, ön-magában legalább ötféle tájvariációt mutat.

Córdoba tartomány földrajzi megjelölése szerint az Interiornak, a belső országrésznek a llanurájához, síkságához tartoznék, Santiago del Estero alatt, La Riója szomszédságában, a La Pampa nevű, valóban síksági tartomány fölött. Lehetséges, hogy andesi mértékkel mérve csakugyan „lapos". Hullámzó dombjai, a Sierrák *csak* kétezerötszáz méter magasak. Sierra sziklás hegyláncot jelent, az Andok Kordilleráinál jóval alacsonyabb hegyvonulatot.

Córdobában ritkán esik az eső, földje általában szik és homok, legelőin bogáncs nő. De hogy az argentin tájegységek meglepően változatos voltát ez a tartomány is bizonyítsa, a sovány legelők között itt bukkannak fel a „legmeglepőbben gazdag oázisok".

Córdoba a váltakozó irányú széljárásokban is a legelső, a leggazdagabb. Három felől fújja a szél. Nyugatról a szikkasztó száraz zonda nevű, Santiago felől az északi

nedves, a keleti partokról a nedveshideg keleti szél. A frissítő hűs széljárat nem Córdobát boldogítja, az alatta keletkezik. A pampero az, mely többnyire csak elvonul Córdoba alatt. De nagy ritkán jut belőle ennek a tartománynak is. És Córdoba az a tartomány, melynek noha négy széljárása van, mégis ő dicsekedhetik a Sierras de Córdoba ezer-kétezer méteres hepehupái közt megbúvó legszélvédettebb völgyoázisokkal. Córdoba „közel" van Buenoshoz. Repülőgéppel másfél óra, autóbusszal tizennégy. A Sierras de Córdoba a „vakáció földje" kedves elnevezést viseli.

MESOCRACIA CÓRDOBÁBAN

Fernando, a történelemtanár felfogása szerint az egész jelenlegi Argentínában mesocracia van. Hogy mi a mesocracia? Szó szerint középosztály-uralmat vagy a burzsoázia vezette uralkodást jelenti. Azt viszont, hogy mi mindenből tevődik össze a középosztály, hogy a kis-és nagypolgárság közé számítható-e az egyházat fenntartó feudális nagybirtokosság, mely most kezd iparra áttérni vagy hogy az ország politikai vezető rétege, a katonaság középütt áll-e, azt nem egyszerű megérteni. Fernando attól tart, hogy Argentínában jelenleg még a szakszervezetekbe tömörült ipari munkásság is — jelenlegi szervezettsége fokán — életérzésében, szemléletében kispolgárrá, középosztály-lyá válni kívánó. Szerinte csak a peonok, a parasztok, az indián maradékok, az ide-oda vándorló alkalmi munkások nem mesocracia szelleműek. És példaként is azt fejtegeti, hogy az egész országban sehol sincsen olyan jellegzetesen kifejlett középosztály-uralom, mint Córdo-bában. A córdobai középosztályt a papság, a córdobai jogászok hada és a diákság vezette és fémjelezte

évszázadokon át. (Córdobában létesült a mai Argentína földjén legelőször tudományegyetem, 1613-ban.)

„Sehol sem lehetett annyi csuhás férfit látni és annyi éneklő beszédű, deklamáló ügyvéddel találkozni, mint Córdoba tartomány ugyancsak Córdoba nevű fővárosában" — idézte egy tanulmányából Fernando.

CÓRDOBA, MA

Mind a mai napig Córdobában van a legtöbb kupolás, barokkos templom, a legtöbb jezsuita kolostor. Az utóbbi két évtizedben itt egy sereg, templomtoronynál magasabb gyárkémény emelte fel a fejét. A rendházak földre lapult viskókká váltak az építkezések szögletes felhőkarcolói között.

Córdoba város évtizedeken át vetekedett az országnak területileg és lakossága száma szerint második legnagyobb városával: Rosarióval.

Ma, úgy tetszik, „győzött" Córdoba. Hírben, rangban ő lett a főváros után következő második.

Córdobának sokáig nem volt ipara, hacsak nem tekinthető iparnak a híres córdobai mézeskalács gyártás. Ma Córdoba az argentin autógyártás centruma. „Ipari láz rázza Córdobát" — mondja Fernando.

A córdobai diákság a maga nonkonformista hevületében úgy akarja itt a lateiner középosztály „mesocraciáját" megdönteni, hogy ő, mint nem lateiner, hanem mint vezető műszaki értelmiség kerüljön az élre és diktálja a fejlődés irányát. Manapság jogásznak alig iratkozik itt be valaki. Elektromérnök, gépészmérnök lenne lehetőleg mindahány iatal. Sztrájkot itt a diákság azért kezd, mert nem arra a szakra veszik 1, amelyikre kívánkozott. Úgy sztrájkolnak, hogy bevonulnak a emplomokba, leülnek ott padra, földre, pad tetejére, éheznek és mekelnek tisztes, templomba illő énekeket. Nyernek módszerükkel.

Templomokba mégsem lehet könnyfakasztó bombákat vetni, míg az utcán tüntető, rosarióbeli egyetemistákat (akik általános tanügyi reformokért tüntetnek) elsöpri a terekről a rendőrség könnyfakasztó bombája. Nem kétséges, hogy mostanság egyetemi sztrájk sikeres szervezésében a córdobai diákság vezet.

Córdodában, ebben az élettől lüktető, legősibb és legmodernebbül, legrohamosabban változó-fejlődő fővárosban van a legtöbb koldus (minden városok között). Gyerekkoldusok. Sápadt arcú, vézna gyerekek, senki sem mondaná meg, milyen nemzetiségűek. Egyetlen ca-fecito elköltése közben, a kávéházba betérőt legalább három rimánkodó, kéregető kisgyerek fogja körül.

A városban csak úgy pezseg az élet. Úttesten torlódó járművek, gyalogjárón tipródó sokaság kora reggeltől késő éjszakáig állandó csúcsforgalom. Valamelyik templomban mindig harangoznak. De óránként legalábbis. Hajdani perzsabazár-sorokon sem lehetett annyi édességet áruló kioszk, bódé, bodega, sátor, mint Córdoba utcáin. A kis srácok édességre valót koldulnak, nem rongyosak. Egy sem mezítlábas. Sehol annyi idős, az utcán sebesen, leszegett fejjel járó feketeruhás pap, szerzetes. Córdoba hemzseg. Mint mikor a méhek vihar előtt sietve hazatérnek, és egymást taposva kerengenék, tülekednek a kaptár bejáró rése körött. De ez csak a főváros pillanatképe.

AZ IDILLIEN CSÖNDES CÓRDOBAI VIDÉK

Ha az ország déli sík vidékéről indul valaki Córdoba felé, hétezer kilométer pampát hagy maga után, mire elérkezik a Sierras de Córdoba földjére. Lassú emelkedőkön juthat el odáig, és a Sierrák vidékének első látványa: lejtős utcák, enyhén spanyolos külsejű, kétcsúcsú házak sora, majd utána

egy egyhuzamban kétezernyolcszáz méter magasságig emelkedő hegyi országút. Ebben a régióban egyre kanyargósabbak lesznek az utak, ligetes, erdős részek következnek: szomorúfűz-ligetek zuhatagos folyócskák mentén. Mondtam már, hogy a legtöbb szomorúfűz Argentínában nő? Nos, a legeslegtöbb az argentínai Córdobában terem ebből az ágait víz fölé csüngető, a világ legtöbb népétől bánatos jelenségnek gondolt-nevezett, gyorsan szaporodó fából.

A córdobai vidék kedves, bájos. „Magnitúdót" a legnagyobb igyekezettel sem lehet fölfedezni benne. Semmi nagyszerűség. De a Sierras de Córdoba vidéke becsületesen fel van szerelve a középszerű turizmus számára.

Córdobában kellemesen lehet horgászni, vadászni (apróvadra). Folyóin, tavain jól lehet vízisízni. Nyaralótelepi villakertjeinek majd mindenikében van egy-egy langyos vizű úszómedence. Magánhasználatra. Az üdülőhelyek vendéglőiben európai ízű — haza is vihető — házikosztot főznek. Középszerű magángazdaságokban egy-egy régen letelepült, európai bevándorolt kertészetet tart, gyümölcsöt termel és értékesít. A legtöbb európai stílusú baromfifarmot Córdobában létesítették. A Córdobai vidék „középosztályú" birtokosok területe, és a fővárosi, közepes nagyságú erszénnyel rendelkező középosztálybeliek kedvelt vakációzó helye. Európai nosztalgiától megvert, legtöbb fővárosinak — ha teheti — éppen Córdobában van egy európaias vidéki háza, nyaralója vagy esetleg egy kisbirtoka is.

Córdobában szövik a legszolidabb, legtartósabb, nem rikító színű, legvidékiesebb, egy feltűnni nem vágyó középosztálybeli maestra által is nyugodtan viselhető, bebújós, rojtos lámakendőket.

Karácsonyra nekem is egy Córdobában szőtt, puha, meleg, diszkrét színezésű ponchóval kedveskedtek házigazdáim. Ők, európai származású keresztények lévén, Szentestén szoktak ajándékot osztani, mint mi. A porteno, a

bennszülött criollo nem ismeri a karácsonyi ajándékozás szokását.

AJÁNDÉK: REYESKOR

Reyeskor, azaz három királyok napján (a mi vízkeresztünkkor) szokás Argentínában ajándékozni, mivel a betlehemi három király is azon a napon vitte el ajándékait a gyermek Jézusnak. A karácsonyi ünnepek december 24-től január 6-ig tartanak, megszakítás nélkül. Hatodika előnapján, Reyes vigiliáján az üzletek éjjel is nyitva tartanak, az utcákra, mint búcsúban, kirakodó asztalok, sátrak telepednek. Egész éjjel le- és föl hullámzik az utcákon ilyenkor az ajándékot váró vagy vásárló, a Reyest ünneplő tömeg. Az argentínai nyári nagy vakáció karácsonytól farsangig, illetve az utolsó februári karnevál napig tart.

A nyári nagyvakáció idejére Anarosa córdobai keresztanyjához utazik. Anarosa hasonló társadalmi helyzetű osztálytársai, barátnői, azok a korabeli fiúk, akikkel tanév folyamán egy-egy születésnapi alkalommal együtt táncolt, többnyire mind a „vakáció földjén", Córdobában töltik a nyári szünidőt. Anarosa kedves keresztanyja, aki a córdobai mesocraciának egyik dolgos, élelmes, kis vidéki gazdaságot vezető, terményeit ügyesen értékesítő tagja, sok fővárosi rokont nyaraltat ingyen, barátságból. Engem is meghívott a córdobai világ látására.

DE A TATU KÖZBESZÓLT

— És mi lesz a több tartomány látogatásával, tanulmányozásával és leírásával, asszonyom? — így

rezzentett fel jegyezgetéseim munkagőzének gomolyából, rámszólva a tatu.

— Nem ír jellemzést a csodálatos folyamközről: Entre Riosról? No, és mi lesz az argentin városokkal, a többivel? Nem gondolja, hogy egy külön tanulmányt érdemelnének meg, mondjuk csak a Paraná menti nagyobb városok? Nem tudna semmit Rosarióról, Santa Féről? Kimarad az ismertetésből odafönt északon a kis Formosa tartomány? Nem túl érdekes hely, nem mondom, de azért Pilar, Formosa, Asunción városokról nem ártana némi továbbadható ismeretet szereznie. Hogy az északi határvidék izgalmas területeiről ne is beszéljek! A paraguay—argentínai határvidék! Roppant izgalmas hely az, asszonyom. Nem jutott még eszébe, hogy a Paraná-deltából átcsónakázzék a Paraná folyamra, onnan rá a Rio Uruguayra? Hiszen, ha nem megy át a szomszéd országok közül bár csak a kis Uruguayba, hogy onnan nézzen meg minket, argentinokat, no meg a keleti és északi határvidék ismerete nélkül vajmi féleges fogalmai lesznek hazánkról. Lehetséges volna, hogy noha ön Argentínát latin-amerikai lépték szerint szeretné tanulmányozni, útlevelében nincsen uruguayi, brazíliai, paraguayi vízum? Részvétem, asszonyom.

— De, ha már a szomszéd országokat nem tudja bejárni, legalább az ország belsejét ismerje meg alaposan. Lehetséges-e például, hogy ön még San Carlos de Barilochéban sem járt? Távolról sem olyan, mint a róla készített képes levelezőlapokon.

— A Déli-Andok gleccser borította világa, a barilochei tavak körött az emberkéz nem érintette erdők zord szépsége, a vadszeder-erdők misztikus bozótja képekben legfennebb akkor volna ábrázolható, ha tőlük egy Ingmar Bergman filmalkotó géniusza ihletődnék meg. Hogy mondaná ön az arayanafa nevét az ön nyelvén? (A szótáramban „mirtuszfának" írtán találtam, de bizonyosan nem az, valami más!)

— Azt ugyebár tudja, hogy bolygónkon egyedül Barilochében vannak arayanafa-erdők. Walt Disney teljesen beleszédült a látványukba, mikor arra járt. Sehol olyan hűs-hideg, karcsú, merev törzsű fákat! Maga rajzolta és rajzolta őket órákon át.

Még nem jártam Barilochében. Nem egyszerű oda is eljutnom. Repülőgépen hozzánk három óra. Autóval, a nehéz terep miatt, három nap oda az út. Túl drága, túl előkelő hely, no már ahhoz, hogy fedél is kerüljön a fejem fölé. Nem olyan, mint a kedves, szelíd, Córdoba.

— Ne essék túlzásba, asszonyom — biztatott a tatu. — Nem kell lenézni Córdobát. Pöffeszkedő alakok szokták azt mondani, hogy: „Córdoba a szegények Barilochéja." Szó sincs róla! Nem szegény ám, aki bár Córdobában vakációzhatik. Bariloche persze nem juthat akárkinek.

Éppen juthatna, gondoltam, ha nem is úgy, hogy odarepüljek, és a világ legpompásabb nyaralópalotájában, **a** Llao-Llaóban lakjam. Nem vagyok én peso-milliomos. De egy szerényebb barilochei „palotában" gondnoknő egy jó ismerősöm ismerőse. Magyarországról elszármazott asszony, azelőtt tanítónő. Igaz, még nem ismerem. Hogyan és miért is hívna meg engem egy félingyen, félolcsó szállásra? Ugyan! — mormogtam elutasítóan —, de a tatu csak súgott tovább.

LOS DICTADOS DEL TATU — BARILOCHERÓL

— Nyáron *nem* minden vendégpár nászutas Barilochében. Csak minden ötödik. Télen nincsen ott nagy forgalom. A sípályák olyan vadmeredekek és kiképzetlenek, hogy nem vonzzák az igazi sportolókat, csakis a sí-kultusz különceit. A turistákat elsősorban két helyre csábítják nálunk: Mar del Platára és Barilochéba. Nézetem szerint Mar del Plata: blöff, humbug, fennhéjázó divathóbort. Bariloche nem. Nem

csalódik, aki eljut oda. Barilochéhoz egészen közel van a chilei oldal Csendes-óceánja. Nem a skandináv fjordokat látja ott, asszonyom, ha mégis odajutna. Azt a száz meg száz fűrész fogú öblöt az Andok gleccserei metszették.

— Ember-honfitársaim a Bariloche közötti Andok felülmúlhatatlan szépségére olyan büszkék, mintha minden tó, minden szikla saját két mellső lábuk alkotása volna. Hagyján! A nem magad teremtette szépségre, nagyságra büszkének lenni: emberi dolog. Én ezt elnézem nekik. Csak ne volnának ezek az argentinok oly igen kisebbrendűségi érzéssel megverve. Nem tudják a boldogtalanok meghatározni, hogy önmagukban milyenek, és éppen nem tudják azt kifejezni, hogy természeti kincseik, pazar szépségeik micsodásak. Azt mondják: Bariloche az argentínai Svájc. Meg azt, hogy: „ez svájcabb Svájcnál!" Ezt a zonzo-ságot! Már bocsásson meg, de elragadott az indulat. Aki nem ismeri Svájcot, az honnan az ördögből tudja, hogy mitől különb annál Bariloche? Még egyszer elnézést a heveskedésemért, belátom, ez nem illik hozzám, az én természetem a hűvös objektivitás.

— Bariloche mélységes varázsa éppen onnan ered, hogy ott svájcias agyoncivilizáltságnak nyoma sincsen. Emberkéz nem érintette helyek.

Emberláb nem tapodta rengeteg. Ismeri ezt a kifejezést: az idők kezdete? Barilochéban megtalálja. A levegőt ott sehol máshol nem lelhető madárrajok szelik át meg át; ornitológiai szakkönnyvei utazzék oda, hogy megtanulja, melyik mi is lehet? Az erdőkben nincsenek ösvények, nemhogy utak volnának, mint abban az agyonépített unalmas Svájcban! Az átlátszó, tiszta tükrű, nagy tavakat semmi sem szennyezi. Megszámlálhatja a rezdületlen tükrük mélyén lapuló ezüstpisztrángok hátán a piros pettyeket.

— Nem könnyű eljutni Barilochéba, aszonyom, az kétségtelen. Ott szobát tíz hónappal előre tanácsos foglalni, mert kevés a szálloda, nem építették tele a tündéri tópartokat ronda emberfészkekkel. Van nagyszálló. Egy. De az

legalább palota az Andok fenségéhez, nagyságához méltó. A barilochei nagy tó, a Nahuel Hulapi nem hasonlítható bolygónk egyetlen másik tavához sem. Aki nem látta, ne is kísérelje képekről elképzelni. Úgy emlékszem, ön azt jegyezgette — amint írásába belekukkantottam, észrevettem —, hogy Rio de Janeiro öblét találta eddigi dél-amerikai útja alatt a legszebb látványnak. Hát nem! Nem bizony! Engedelmével, nemet diktálok. A Llao-Llao-palotaszállodából, mely egy magasan fekvő félsziget csúcsán épült, tökéletesebb panorámát láthat, mint eleddig bárhol is, de sajnos, ön nem juthat el Barilochéba. Megjegyzem, az egész környező területet nemzeti parknak nyilvánították, rezervációnak. Tigris és oroszlán, az nincsen arrafelé. A safarira érkező, egyesült államokbeli, németországi vagy franciaországi milliomosok ott tízágú szarvasbikákra, vadkanra, pumára, dámvadra és guanakóra szoktak vadászni; elsősorban guanakóra, az ős-állatra. Oly régen él ő ezen a kontinensen, akár mi: ősbennszülött tatuk. Hogyne volna rengeteg guanakó a Bariloche körötti erdőségekben, hiszen Bariloche Patagóniában van, pontosabban Rio Negróban, Patagónia szíve közepéhez, Chubút tartományhoz eléggé közel.

— És éppen oda készülök! — torkoltam le a tatut. — Nem éppen milliomosok módján a Llao-Llaóba, csak jó barátaim szíves meghívására, szerényen, fáradságos és takarékos utazással, de az egész Közép-Patagóniába. Köszönöm, de elég volt a nemleges diktandókból! Trelewbe hívott meg házigazdáim jó barátja, egy ottani kataszteri mérnök. Trelew pedig Patagónia Chubut nevű tartományában található, a keleti oldalon, közel az Atlantihoz, de már ott olyan keskeny Argentína, hogy a nyugati oldalon levő Bariloche nem lehet több, mint nyolcszáz kilométeres távolságban s ha két és fél napos vonatozás után eljutunk Trelewbe, akkor! Nem hiszi, hogy kétezerötszáz kilométer vonatozás után még elbírunk nyolcszáz kilométert? Valami jó szerencse adta járművön,

hogy. . . — a tatu nem felelt. Eltűnt. Nyomtalanul. Búcsú nélkül otthagyott.

Uramisten! Mit is tudok Patagóniáról? Csak valami gyerekkorban hallott, olvasott rémmese-töredék sejlik fel a patagóniai nagy lábú óriásokról, a patagónokról.

A valóság mindig, minden mesénél, képzeletnél szebb és meglepően igazibb.

Ozdiéktól, egy buenosi magyar bőröndkészítő mestertől, csodálatos, világosbarna, valódi argentin tehénbőr bőröndöt kaptam, Reyes-napi ajándékba. Nagy bőrönd, olyan finoman kikészített, mintha súlya sem volna.

— Szélsőséges klíma! Nagy nyárra és kemény télre való holmit! — vezényel János, mialatt Gretivel lázasan csomagolunk.

PATAGÓNIÁBAN

AZ ELEFANTERIÁBAN

Akkora szeme volt a csordától néhány méterre odább sütkérező kis elefántfókának, mint egy csészealj. Olyan kerek is. Az óriás pióca idomúra dagadt kis fekete szörnyeteg lustán feküdt a nedves homokon; feneke beleért az óceán sekély vizébe, melyben megannyi kráternyílásszerű koral-kör, alig egy-két méter mély fürdőmedenceszerű képződmény látszott. Vonzott a feketeszürke bundás pofából koromnál feketébben kiragyogó szeme. Gyermekes együgyűséggel bámult maga elé. Két méterre közelíthettem meg. A társaságból egyszerre vagy öten is rám kiáltottak: — vigyázz, nagy fóka!

Sikerült odébb ugorva *felfele* szaladnom néhány lépést az omlós homokhegyen az öreg fóka támadása elől. A Cadillac kocsi nagyságú csordafőnök fortyogva dobálta *lefele* barna bundájú hájhullámait. Szája két oldalán dühös indulatában

agyarszerű, megnyúlni képes bőrképződménye is fenyegetően előrenyúlt. Öt lépés után, fönt a fókacsorda fölötti homokdombon, lihegve, de a „magaslaton" teljes védelemben, biztonságban nézhettem a családi jelenetet. Lehet, hogy megszidta a kis fókát az öreg fóka törzsfőnök? Engem már nem döfhetett meg. Visszaszívott ormánya helyett szájával, orrával kissé odébb lökdöste a víz felől a fókagyereket.

Fölfelé, a szárazon a fóka végtelen lassan, kínnal közlekedik, s csak ha nagyon muszáj.

A Peninsula Valdés legészakibb pontján, a Valdés-félszigetnek ebben a Punte Norte nevű fókarezervátumában, a mintegy hatvan kilométer hosszú homokhegyes tengerparton ötven-hetven főből összeállott több fókacsorda él. Egy-egy csapat egymástól legalább kilométeres távolságra. Méretük, színük, agyarszerű képződményük miatt nevezik őket elefántfókáknak. Az ezüstösen csillogó homokhegyek oldalára kapaszkodnak ki a tengerből, s a szárazon párzanak, ott ellenek és szoptatják kölykeiket. Táplálékért a tengert szelik. Egy-egy fóka-háremnek több felnőtt hímje is van. Legelőször a párzó, a szaporító nagyfőnök, azután **a** fóka-hárem hölgytagjait csak időnként és esetleg boldogítható póthímek, kettő, négy egy-egy ötven-hatvan főnyi csoportban. Ezek a póthímek a csapat őrszemei is. A csordához egészen elöregedett hímek is tartoznak, de azok, mivel nem szaporítanak és nem őrködnek már, nem másznak fel a szárazra, mikor a csorda odatér, hanem közel hozzájuk, a víz szélén egy-egy kör alakú medencébe ülnek bele, lehetőleg kettenként. Mit mívelhetnek? A kiöregedett fókahímek páronként, a csordától elvonuló barátságában valami egynemű-postszexuális érdeklődés látszik lenni egymás iránt. Különös módon egy ilyen laguna-szerű lyukban ülve, két öreg elefánt hímfóka édelgett egymással a valdési rezervátum általunk meglátogatott területén is. Ezek a kivert, félrevonult öregek már csak meghalni másznak fel néhány méternyire a homokhegyre. A sütkérező, párzó, szopó csordánál mindig

fönnebb valamivel. Ott, a pihenő csorda fölött tele van a homok öreg fókatetemek csontvázaival.

PATAGÓNIAI HÁZIASSZONYUNK

Coca, trelewi házigazdánk negyedindió, bűbájos felesége hegyes kődarabokat emel ki a homokból. Azt állítja, hogy azok egykori, itt elhullott indián kőnyilak. Odább, a homokhegyek laposabb tetején, még sokkal több indián nyílhegyet gyűjthet, aki akar. Coca csak tudja. Művelt, kedves kis asszony a trelewi kataszteri mérnök felesége és azonfelül Trelewben tanítónő is. Dehát Patagóniában még kevesebb dolga van a néptelen iskolákban egy-egy tanítónőnek, mint Argentínában bármerre is, és bőségesen ráér, hogy tanítónősége mellett a férjének, Luisnak fénymásoló gépén térképeket készítsen. Most mérik fel Patagóniában is a földbirtokokat, és Luis magánirodája szorgosan dolgozik Coca és néhány munkatárs segítségével. A földmérés nagy szezonja éppen most, patagóniai januárban van, de szerencsére mérnökék mégis tudnak időt szakítani, hogy Közép-Patagóniának ezekre a sajátságos területeire elkalauzoljanak. (Néhány órára magam is beálltam a trelewi fénymásolóba „tolni" a gépet, hogy hamarabb legyen szabad időnk a kirándulásokra.)

A FÓKÁK EGYKOR ÉS MOST

A patagóniai fókarezervátum egyedülálló jelenség. Az Atlanti-óceán partján csak ezen a területen élnek elefántfókák ilyen nagy mennyiségben.

Irtani őket csak mintegy húsz éve tilos. Ezekkel a behemót nagy állatokkal évszázadokon át könnyűszerrel elbánt a bennszülött vagy a fókaprémre,-zsírra áhítozó, meggazdagodni vágyó, bevándorolt kalandor. Fölfele a

hegyen mászni is alig tud a fóka, nemhogy támadni vagy védekezni tudna. Irtásukhoz elég volt egy kőbalta, de még egy súlyosabb bunkósbot is. A fókavadász lefelé ereszkedve a homokhegyről a menedékes parton heverő, párzó vagy kölykét szoptató fókák fölé került, és föntről, a fóka háta mögül fejbe vágta az állatot. Az óriás test kicsiny koponyáján az „ügyes" vadász egy suhintással eltalálta azt a gyenge pontot, ahol betört a koponya, vagy legalábbis elszédült az ütéstől az állat, aztán késsel, könnyűszerrel végzett vele. Ma fókát semmiféleképpen nem lehet vadászni, törvény védi őket ezen a vidéken. Mondják, milliókat irtottak ki belőlük valaha. Mennyi fóka volna ma, ha sohasem pusztítják őket? Itt, a valdesi parton mintegy kétezer szokott tanyázni. Egyazon csordába tartozó fókáknak is más-más a színük és a méretük. A fiatalok prémje fekete; rőt barna a felnőtteké. A négyéves hím tízszer akkorára nő meg, mint az ugyancsak négyesztendős nőstény. Háromezer kiló súlyú, hat méter hosszú hímfóka nem ritkaság. A már kialakult fóka-háremben is kis tehertaxi nagyságú egy-egy vezér hím, egy-egy tehénnek feje, lába nélküli nagyságát érik el a fóka-sszonyok.

GYALOG AZ ÓCEÁNBAN

Van a Valdés-félszigetet ölelő tengeröbölben, egy-két kilométerre a parttól néhány csonkakúp alakú, két-háromszáz méter magas homokkő sziget. A patagón fennsíkra, a mesetára jellemző cserje nagyságú vadfű, bogáncsot termő kilimbaj borítja az oldalait. A gyéren nőtt bokrok között a száraz, kavicsos homokon, egy kis nekifohászkodással a menedékes, szerpentines feljutást keresve (mert út, persze nincsen; a szerpentint maga tapossa magának a turista), fel lehet kaptatni a tetejére is. Ha nem éppen költés idejében érkezik oda az ember. Ezek a szigetek

ugyanis megannyi madártelepülés. Sok ilyen sziget van. Pingvinek élnek az egyiken; kormoránok guanójától fehér minden szál cserje, fű a másikon. Csak egy száz méter magas szigetdombocska a sirályoké. De költés idején egyik madársziget sem közelíthető meg biztonságosan. A kormoránok különösképpen hajlamosak rá, hogy fészkeiket odahagyva, csapatostól támadjanak a hívatlan látogatóra, és addig vagdossanak feléje csőrrel, szárnnyal, míg az megfutamodik. A már kikelt fiókák védelmében nem olyan harciasak, mint amikor tojásrablástól tartanak. Egy kis elszántsággal, no meg a tengergázló megbízható vezetővel meg lehet látogatni a vadmadár birodalmakat. Dagály idején olyan magas a víz a félsziget száraza és a madársziget csúcsa között, hogy csónak nem vág neki az útnak, mert a meredek, víztől síkos, fátlan homokhegyen nem is volna hová kikötnie. Apály idején a madárszigetek és a szárazföld közti víz annyira elapad, elhullámzik, hogy csak térdig, bokáig, esetleg combtőig ér. Percre ki kell várni az apály mélypontját, akkor a hórihorgas vezető (aki azért világért sem „patagón óriás", csak egy megtermett criollo halász) int. Őt kell, nem éppen nyomon követni, hanem odalépni, ahová rendeli. Ha pontosan az ő nyomában lépkednénk egymásután, lépéseink megmélyítenék lesüllyesztenék a tengerfenék homokos alját. A szigeten annyi ideig lehet madarakat csodálni, fényképezni vagy birokra kelni velük, ha éppen támadó kedvükben volnának, míg az árapály meg nem fordul. Ha lekésne valaki a visszaindulás idejét, ott kuksolhat a madarak között, míg egy újabb tengergázló társaság érkezik a következő apály idején, és azokkal a tengeren át visszagyalogolhat.

A madársziget látogatása után, a Valdés-fészsziget legszebb helyén, az ezüstszínű, homokkő piramisok által körbe zárt, csendes, szélvédett tengeröbölben úszhattunk egy nagyot és jólesőt. Puerto Pyrámides ennek a településnek a neve. Ezért

a patagóniai csendes tengeröbölért magáért érdemes volt Buenostól kétezerötszáz — nem! háromezer kilométert utazni vonaton, autóbuszon, autóval egyvégtében két és fél napon át.

CARMENCITA BUNGALÓJÁBAN

minden ágy foglalt, ez azt jelenti, hogy az elvarázsolt „üveghegyek" birodalmában, Puerto Pyrámidesben pár száz őslakó és harminc turista vendég lézeng. **A** bungaló éjszakára telik meg a fókalátogató, a madárrajongó, a víz alatt vadászó, békaúszó, nagy horgász vendégekkel. Két ifjú geológa is itt időzik Puerto Pyrámidesben. ők már hetek óta itt élnek, szakdolgozatukhoz gyűjtenek adatokat a homokkő piramisok különös birodalmában: köveket ládákba, hátizsákjaikba. Jegyzeteiket hason fekve készítik kint, a bungaló előtti kertecskében vagy törökülésben kuporogva, a Carmencita-bungaló emeletes ágyainak valamelyikén. Hát ezért is érdemes volt Patagóniába jönnöm, hogy magányosan (férfikíséret nélkül) utazó, fiatal argentin tudósnőjelölteket láthassak.

Szeretnék elaludni a bőbeszédű Carmencita kőkemény surgyéján, ki is fáradhattam utazástól, fókakalandtól, tengergyaloglástól, no meg a pompás fürdéstől is, de túl sok volt az élmény, a változatos látnivaló. Alvás helyett a három utazási nap alatt megbámult természeti képek vonulnak a szemem előtt hol visszafele sorrendben, hol egymás után. Dehát hogy is kerültem ide, a föld fenekére? Ez az. A föld barátságos, biztonságos, homokkőpiramisokkal körbezárt fenekének egy kis csücske. Még nem a vad, az igazi, a jeges „világvége": messzi ide a Tűzföld. Ez a szelídebb Patagónia.

Egészen biztosan Patagóniában vagyok, nem a Kelet-Afrikai Kenyában. Az az obeliszk-szerűség, amely mellett Trelewből idejövet elhajtottunk, patagón-bálna felállított, előrehajló csontjából készült és valódi bálnacsontból való,

nem műkőből, mint a mombasai elefántagyart utánzó diadalív. Nincs odaírva, hogy ki vadászta azt a nagy-csontú vízirémet, csak szerényen ráállították a homokos, sivár patagón mesetán átvezető országút oldalára. Verne, aki annyi izgalmasat írt a patagón bálna-, fóka-, kormoránvadászokról, vajon csakugyan járt is itt vagy csak szokása szerint híven képzelte el és ábrázolta a romantikusan valódit?

Trelewből idejövet Puerto Madryn volt első állomásunk, a Valdés-félsziget legdélibb csücskén az Új Golf-árammal telő csendes tengeröböl mellett. Hétezer lakosú, nagy forgalmú horgászparadicsom, a legpompásabb víz alatti vadászatra alkalmas hely ez a kis kikötőváros. A Valdés-félsziget felderítésére rendszerint innen indul el a turista, kocsival a szárazon, jachton a tengeren át vagy éppen „gyalog járva a tengerben", ha apály idején a madárszigeteket látogatja. Puerto Madrynból lehet felkeresni a San Jose egykori erődítmény romjait is, ékes történelmi bizonyságát annak, hogy Patagóniát a spanyoloknak éppen csak felfedezniök és ott indiánokat irtaniok sikerült, de ezt az országot az országban, Patagónia mára dúsgazdaggá vált szíve közepét valójában nem ők kolonizálták, s nem ők tették azzá, ami mára lett.

PATAGÓN LEGENDÁK

Úgy vettem észre, hogy a mai Argentínában nem nagyon emlegetik a nagyon régi patagón legendákat. Még gyermekmesékként feldolgozót-tan is alig-alig szólnak a tűzföldi struccvadász indiánokról, akik kenuikban égő kanócokkal járták a vizet, hogy azzal csalogassák lehetőleg zátonyra az idegen, a betolakodó hajósokat. S hogy ezekkel találkozott európaiak nevezték volna el Argentína déli csücskét Tűzföldnek.

MAGELLÁN NAGYLÁBÚI ÉS A TÖRTÉNELEM

Magellánról, persze annál több szó esik. Kisiskolások tankönyveiben csakúgy, mint Patagóniáról szóló turistaprospektusokban. Mikor Magellán 1520-ban felfedezte a déli tengerszorost, járt a „Tűzföldön" is, és egyszer, mint azt ő maga hírül adta:

„Expedíciónkat egy napon egy óriás kereste fel. Akkora volt, hogy a derekáig értünk. Tetőtől talpig be volt festve."

Magellán meglepő híradása után többé senki sem említette, hogy ezen a földrészen óriásra nőtt embereket látott volna, és manapság úgy magyarázzák a Magellán-féle óriáslegendát, hogy a felfedezőt nem is az itt lelt emberek termete, hanem képtelenül nagy lábfeje ámította el; a tűzföldi indián Magellán idejében több egész guanako bőréből készített magának lábbelit. Lehetséges, hogy a lábfejére, lábszárára többrendűen rátekert szőrös állatbőr magasította is az ona indiánt. A lábfeje mindenesetre óriás lábnak rémlett. Mintha nem emberé, hanem szőrös medvéé volna. „Medvelábú" — ezt jelenti a „patagón" szó. A név rajtaragadt nemcsak a képzeletbeli lakókon, hanem a valóságos indiánokon is, majd a „patagónok földje" elnevezést nyerte el az itt egyre keskenyedő Argentína egész nagy területe a Déli-sarkig. Ma Patagónia alatt három tartomány értendő: Rio Negro, Chubut és Santa Cruz.

Magellán 16. századi csodálatos találkozása óta az „óriásokkal" nem túl sok világrengető esemény történt errefelé. Patagóniában, sőt lent a Tűzföldön is elég nagy számban éltek nomád indiánok a 16. században; pontos számukat nem tudja senki. A 17. századra már rendkívül el-szaporodtak azok a juhok, melyeket spanyolok telepítettek a juh-tartásra kiváló patagón mezőkre. Az indiánok nem

lelkesedtek túlságosan magánterületeik elfoglalása láttán, a behozott juhok fogyasztására viszont lassan, de alaposan rászoktak.

Nem legenda, hitelt érdemlő feljegyzések tanúsítják, hogy az „indiánt vadászok" intézménye már a 18. században létrejött. Fizetett állássá lett indiánt pusztítani, és a fizetség a legyilkolásért ekkor még fejpénzben számoltatott el. Egy beszolgáltatott indiánfejért egy bizonyos összeg járt. A 19. század elején már megelégedtek a vadászokat tartó gazdák, hogyha az indiánt irtó alkalmazottjuk egy-egy levágott indián füllel számolt el.

A Patagóniában lelhető arany hírére a 18. század vége felé kezdtek ideszállingózni kisebb-nagyobb csoportok. Nevezetesebb kalandot a 19. század derekán élt át e tájon egy képzeletdús francia, bizonyos Antoine de Tounens, aki — hogy hogy nem, talán védelmüket ígérve — rávette az akkoriban még e tájon lelhető pár ezer indiánt, két törzset, hogy őt királyukká válasszák. Tounens, mint Araucania és Patagónia királya 1860-ban lépett „trónra". Nem tudni, mennyi dicső, talán pár hónapi uralkodása után a chilei és argentin hatóságok megfosztották trónjától a nagy álmú férfiút, és kizsuppolták Patagóniából. Oly rövid ideig uralkodott, nem juthatott hozzá, hogy guanakó-bocskoros, festett mellű, bőrkötényes alattvalóiból írástudókat, éppen udvari krónikásokat neveljen, így aztán Tounens királyságáról nem maradtak fenn „hiteles" történelmi feljegyzések. Tounens királysága után másfél évtizedig a világ egy szót sem hallott Patagóniáról. Akkor aztán elkövetkezett a sivatag hősének, Roca tábornoknak legdicsőségesebb korszaka: az indiánt irtó, határmegállapító nagy honi háború. 1879-ben Roca meghódította és az országhoz csatolta egész Patagóniát is. A Roca-hadsereg katonái közül nem egy maradt ott a meghódított területen, mint patagóniai aranykutató.

PATAGÓNIA IGAZI KISKIRÁLYA

1890-ben egy spanyol származású férfi, bizonyos José Menendez, foglalkozására vaskereskedő, arra vállalkozott, hogy juhtenyésztést kezd Patagóniában. Menendez megtelepedett, dinasztiát alapított. Birtoka ma kétmillió hektárnyi juhlegelő, hús-, gyapjú-, és bőrfeldolgozó gyárai tömegéről nem is beszélve. Menendez az igazi kiskirály Patagóniában, nem az a múlt századi romantikus, kelekótya indián-király, Tounens.

A Menendez királyságban századunk első évtizedeiben meglehetősen zajos és nyomorúságos volt a munkásság élete. 1920-ban történt, hogy Santa Cruz tartomány Rio Gallegos nevű városában a húshűtő üzemeinek munkásai, peonjai Munkásegyesületet alapítottak, és nyomorúságos fizetésük szerény emelését kérték. „Lázadásuk" leverésére az üzem gazdái a Liga patriotica (hazafias liga) ott állomásozó katonáinak segítségét hívták; akkor történt, hogy a „lázadó" hűtőgyári munkásokkal megásatták saját sírjukat és egyenesen a nyitott sírba lőtték őket. Éppen a nagy Irigoyen, a radikális-liberális volt az elnök, s mondják, hogy mivel a megtörtént eseményen nem segíthetett, a mészárlás szemérmes elhallgatását rendelte el; csak 1963-ban írták meg először és publikálták is ennek a munkásirtásnak hiteles történetét *Patagón tragédia* címen.

Haladó gondolkodású argentinok szerint abban az időben, egy Ismael Vinas nevű bíró volt az egyetlen becsületes ember, aki szót mert emelni, ha eredménytelenül is, a peonok lemészárlása ellen. A kiirtottak között alig akadt bennszülött indián. Argentína más vidékeiről odavitt alkalmi munkások voltak ezek a peonok. Buenosi hivatalos személyek szeretnek afölött sóhajtozni, hogy Patagóniába „senki sem akar leköltözni", Patagóniát benépesíteni szerfelett nehéz. A valóság az, hogy a Menendez birtoküzemeinek, melyek mára mind részvénytársaságokká

alakultak át, elégséges és közepesen jól fizetett munkástábora van.

PATAGÓNIA GAZDAGSÁGA

Patagónia már a 18. században kezdett népesedni a dúsan lelhető arany hírére, de mire itt jelentősebb népesség gyűlt volna össze, az arany nagy része elfogyott. És még „időt kellett hagyni az időnek", hogy kiforogja magát, és elpörögjön az igazi patagón kincs felfedezéséig: az *olajmezők megtalálásához.*

Van Patagóniában szárazföldi mélyfúrással felkutatott olajlelőhely, de rengeteg, tengerfenéki olajmező is. Comodoro Rivadaviában, a patagón mesetára épült, hatalmas olajvárosban azért inkább csak muszájból vagy isten ne adja! büntetésből élnék, mert azt a „naftabűzt", ami ennek a gyártömkelegnek lakótelepét lepi el, még a patagóniai viharok szele sem képes elhordani. Márpedig ez a szelek országa.

Az egyenletes szélsőségek világa: hat hónapig tél dermeszt, hat hónapig tombol a vihar. Mondják, télen olyanféle a klíma itt, mint a Lappföldön.

A MÁSIK PATAGÓN KINCS

A Déli-sarkvidékről felfelé törő hideg tengeráramlat a halaknak olyan bőségét sodorja, szállítja magával Közép-Patagónia partjaira, melyhez fogható halbőség állítólag a világon sehol máshol nem lelhető. Gazdag világ ez a látszólag oly kietlen-kopár földrész. A föld legtöbb és legdúsabb kavicsbányái, a tengerparti városokban felállított rengeteg hal- és alga-feldolgozó üzem található itt. S hátha még, kitermelhetnék végre, ahogy tizenöt éve tervezik, az ugyancsak itt lelhető, felszíni vasat tároló hegyeket! A

duzzasztógátat a reménybeli vaskitermelő üzemhez már megépítették.

Mi rekkenő nyárban üdülünk Patagóniában. S nem lent Menendez senor Santa Cruz-i birodalmában, nem is a Déli-Andok és Kordillerái araucaria-erdőkkel ékes, hegyi tavas, „svájcias" világában, hanem az igazi, a Közép-Patagóniában.

Én csak a szélén jártam a Szaharának, de itt, most, mintha éppen a belsejében volnék, mert homokfelleget fúj a forró, a tikkasztó nyári szél.

PORMÉRÖ

Ilyen nincs a Buenostól, át a gyönyörű, nedves pampán, le Bahia Blancáig, onnan a száraz patagón mesetán San Antonio Oestéig futó gyorsvonaton, de ha argentin volnék, én azon lennék, hogy feltaláljam, feltaláltassam a pormérőt, és elrendeljem kötelező alkalmazását a patagóniai vasút- és autóbuszvonalakon. Jelentést is illenék kiadni egy ilyen remek gyorsasággal civilizálódó országban a napi pormennyiségről. Nem mintha védekezni lehetne ellene egyelőre, de hátha idővel azt is feltalálnák?

Hálókocsijegyet nem sikerült kapnunk a Constitucion főállomásról induló patagón gyorsra. A termes kocsiban két-két lecsatolható, szembeforgatható s kis képzelőerővel ágynak is kinevezhető, bőrhuzatú, öblös karosszék jutott mindegyikünknek. Étkezőkocsi három is jár ezen a vonalon, és az ablakok gondosan csukva vannak. Ventillátor is működött. Az, a második osztályú szalonkocsiban; hőszabályozó az első osztályúban. Az ablakok igazán pontosan zártak mindenütt, de még ki sem jutottunk a Buenos Airest övező, hangzatos *angol* neveket viselő kertvárosok állomásairól, máris milliméternyi porréteg borította hajunk, ruhánk, a karosszékeket, a tányért az étkező asztalán. Nem lehet azt

egyszerűen elmondani, milyen itt a porszálldogálás. Szálldogált a por kintről befele akkor is, mikor a megművelt pampák gyönyörű mezeire ért a vonat; meg nem foghattam, hol hatol be? Az ablaküvegeket kívülről nem lepte el annyira, hogy ne láthattuk volna odakint a száz kilométer hosszú, éppen viruló, sárga repcetáblákat. Két óránál hosszabban futott **a** vonat a kis szirmú, nagy magtányérú napraforgók mezei között. Órák múltán a zöldellő búzamezőt sem lepte szürke por, hiszen a nedves pampán, az igazin, a gazdagon gurultunk, a legnagyobb pampaföldi kikötőváros, Bahia Blanca *ezüsttomyú* felé. Nem ezüstből voltak persze. Csillogó alumínium fedte azt a több száz toronymagas hengert, amely a tengerparti város legfőbb kincsét tárolja: a Bahia Blanca-i silókban gyűlő gabonát.

A silóerdők mögött, a kikötő körül hófehér toronyházak. Lehetséges, hogy az argentinok előbb kitalálták az *arkologiát,* mint az egyesült államokbeli Soler nevű híres építész, és máris alkalmazzák? Soler arkológiája — architektúra plusz ekologia kifejezésekből keletkezett fogalom — az életlehetőségeket bölcsen kihasználó építészeti irányzat. Fő elve, hogy csakis vertikálisan építkezik. Soler egy kilométer magas toronyház-városokat tervez, amelyekben a jó életfeltételekhez szükséges minden technikai vívmány is benne legyen, de csakis egymás fölött és alatt, hadd maradjon szabadon a termőföld, legyen a házak között elég terület kertek, parkok, játszóterek létesítésére. Nos, hát még nem éppen egy kilométer magasak a Bahia Blanca-i háztomyok, s még csak nem is chicagói százemeletesek, de a maguk húsz-harminc emeletével amazoknál is égbe bökőbb ormoknak hatnak, mert egy olyan tizenkét órás gyorsvonati utazás után tűnnek fel egyszerre a síkságon, amelyen órák során át egyetlen élő lelket, egy fát, egy bokrot, egy állatot, de még csak egy madarat sem láttunk, csak a lapos, lapos, sárga-zöld, nedves pampa csak növényi élettel teljes, különben üres, végtelenül üres egyhangúságát.

És a por eddig talán csak a nedves pampa után következő száraz fennsíknak, a patagón mesetának volt egynapi vonatos-járóföldre előreküldött üdvözlete, hogy szokjunk jelenlétéhez?

Egész utunk alatt, úgy rémlik, csak a Rio Negro vidékén nem szitált a por. A Negro folyam szélvédett völgyét, öntözőcsatornákkal átszelt mezeit, zöldellő kertjeit legalábbis mintha pornyelés nélkül csodálhattam volna a rövid időre le is engedett vonatablakon át.

A MESETÁN

Bahia Blanca után délre fordulnak a sínek, és elkezdődik és tart ameddig csak visz a vonat, vagyis egészen a kis San Antonio Oeste kikötőváros szikes mezejéig, az *üres pokol.* Illetve nem üres, hanem milyen is? Huszonnégy órai döcögés alatt két üregi nyulat, egy struccot lehetett látni összesen, majd San Antonióban egy kis csapat vadludat. Láthattunk a száraz fennsíkon, a patagón mesetán, a szikkadt talajon egymástól úgy két méter távolságra, barna porlepte, bokor nagyságú, bogáncsos „füveket". Egyik mint a másik. Állítólag juhok is élnek benne valahol messze bent, a szigorúan ránk meredő szögesdrótok mögött. Két négyzetkilométer száraz meseta füve tart el egy darab juhot. Mekkora a patagón meseta, mikor tizennyolcmillió juhot tart rajta számon a statisztika? Hogy nem legelnek a vasúti sín közelében, és azért nem láthatóak, az még csak érthető, de hogy mitől híznak meg s mitől lesz olyan gyönyörű szép a gyapjú rajtuk? Hja, a kilimbajtól — mondják útitársaim. Az a rusnya, barna porlepte, bokros bogáncs a kilimbaj, mely millió hektárnyi földet áraszt el. Kitűnő juheledel. S hogy *ezt* az egy teljes napi úton át látott, egyhangú, kietlen, barna laposságot én a száraz mesetának képzelem? Szó sincsen róla. Ez itt csak a félszáraz, a poros. Az igazi, földhöz tapadt, apró füvű, száraz meseta odalent van Santa Cruzban. Ott egészen száraz a föld, és ott van még csak igazi

juhparadicsom. Annak a tizennyolcmillió argentin juhnak kétharmada odalent legel a mai, az „igazi" patagón király birodalmában.

HOGY IS KERÜLTEM IDE?

Idáig vezető utunkat Carmencita Puerto Pyrámides-i bungalójában gondolnám végig, visszatekintve az elmúlt két és fél napos utazásra. Itt béke honol. Az öblöt a mozdulatlan, ezüstös homokhegyek — mint megannyi szép földvár — nagy méltósággal fogják körül. Napnyugtakor a hegyek ezüstje orgona- és ibolyalila színekben káprázik. A levegő tiszta, jó tengervíz illatú. Itt, a hegyek között szellő sem rezdül. De hiszen a San Antoniótól Trelewig nyolc óra hosszat tartó autóbuszút alatt sem a szél hordta be a kocsiba a port. Hanem vajon, mi? Bahia Blancától San Antonióig becslésem szerint mintegy négy milliméter vastag porréteg gyűlt a vonatba. Megült orrunkban, fülünkben, az összefordított székeken; kiflialakban töltött félszendergés után a szempillámat úgy kellett két ujjal „föltámasztani". A portól leragadt. Hogy tudtunk mégis lélegzeni? San Antoniótól Trelewig az autóbuszon az ajtó is nyitva volt, éjszaka is. Azt a pormennyiséget, ami akkor ott lepett el, szemmel nem mérhettem.

Különös lény az ember. Nem fulladtunk meg. De mintha az állkapcsom sem mozgott volna, s a hang, mikor jött végre belőlem, mintha egy dohos pince üres hordójából kongana. Hogy a port könnyebben nyelhessük, egész úton ittunk, coca-colát, indián tonicot, teát, sört, amit csak lehetett.

Luis, a termetes szőke argentin mérnök, vidám házigazdánk, remek, igazi poroldó, hűs ásványvizeket bontott érkezésünkkor. Felesége, a pici, tűzrőlpattant, kávébarna criolla pedig púpozott tányérnyi, hirtelen főtt, apró, hámozott rákokat, langustinókat tett elébünk; az is jó a patagón por közömbösítésére. Hát ha a két és fél nap alatt elfogyasztott ital mennyiségével mérhető az általunk lenyelt

por mennyisége, akkor számításom szerint két és fél nap alatt fejenként legalább tizenöt liter poroldót kortyoltunk. Jóféle por ez a patagóniai, kutyabajom sem lett.

CHUBUT TARTOMÁNY

Chubut a közepe, a szíve Patagóniának. A spanyolok csak felfedezték, meg-meglátogatták, telepítettek oda néhány juhot, megfúrták aranylelőhelyeit, fosztogatták egy kissé két évszázadon át — s magára hagyták. III. Károly spanyol király adja először parancsba 1778-ban, hogy márpedig ezt a tartományt népesítsék be. Három erődöt építtet, az egyiket, a San José nevűt, éppen az áldott, csendes Valdés-félszigeten. Ott a spanyol telepesek hozzá is fognak a szarvasmarha-tenyésztéshez, bőrkikészítéshez, kereskednek is, ahogy tudnak. A palánkvár erődítménybe lajton kell hordaniok az ivóvizet. Építenek kikötőt is, de alig készülnek el a letelepedéssel, elsöpri őket a föld színéről **a** malón. így hívják itt az egykori indián bennszülöttek „fondorlatos támadását", gyakorlatilag azt, hogy a patagón indiánok — minden különösebb fondorlat nélkül — nem tűrik a betolakodókat, és három év alatt, 1778—1780-ig mind a három erődítményt, raktárakat, állatokat, hajókat felprédáltak, az embereket leölték.

1854-ig fehér ember nem teszi be a lábát a patagón romok közé. Akkor egy Henry Libanus Jones nevű férfiú, kereskedő újból nekifog. Kolonizálni kezdi Chubutot. Alapít. Invesztál, két év alatt belebukik kísérleteibe. Nincsenek szállítási eszközei; nincs ivóvíz. Chubut tartományban vagy éppen árvíz van, vagy aszály. Ha éppen egyik sem sújtott, még mindig vannak betolakodókat, civilizálást nem tűrő bennszülöttek.

- Fracaso, fracaso! — sóhajt az argentin krónikás Chubut történelmi múltjáról, a kolonizálási kísérlet csődjéről — a fracasóról szólván.

A CHUBUTI CSODA

1862 körül Nagy-Britannia walesi tartományából egy csapat bányászcsalád kerekedik fel, hogy nyomorult bérét és mindennél hőbben szeretett hazáját otthagyva, Patagóniában keresse szencséjét? Nem! A csodálatos az, hogy a walesiek — az argentinok galesnek mondják őket — szerencsét *hoztak* Chubutnak. Tengerentúli vándorútjukra hozzájuk csatlakozott néhány ellenzéki érzületű, az óhazái kormányzattal elégedetlen értelmiségi férfi. Ők vezették ide ezeket a walesi bányászokat. A walesiek hazát alapítottak a patagón mesetán. Nem mint harcos honfoglalók s nem mint kalandor bevándorlók. Törvényesen. 1865-ben engedélyt kaptak az argentin főhatóságoktól, hogy Chubutban walesi kolóniát alapítsanak. Tizenegy éven át külön, saját köztársaságuk is volt, önálló közigazgatással; a még itt lelt indiánmaradékokkal szövetséget kötöttek. Kik voltak ezek a békés honfoglalók?

A Trelewhez közeli walesi városkában, Gaimánban lelhető múze-mukban látható, hogy: száz év előtti kezdetleges varrógépet, kapákat, primitív írógépet, walesi nyelvű bibliát, családi daguerrotypeket, néhány, száz év előtti ruhát, kalapot, esernyőt hoztak „hódító" eszközül Patagóniába. Gátat építettek a Chubut folyón, öntözőcsatornákat ástak, városokat alapítottak. Kertgazdaságot, intenzív mezőgazdaságot, állattenyésztést kezdeményeztek. Mára gyáraik vannak. 1893-ban a chicagói világkiállításon első díjat nyert a chubuti „galesek" által termelt búza. 1895-ben pedig a párizsin a patagón-walesi árpa, melyből manapság Argentína elsőrangú söreit készítik. Walesiek építették a vasutat, az ugyancsak általuk alapított Trelew város és Puerto Madryn között. Tizenegy év után önálló köztársaságuk betagolódott az egységes Argentínába, de önkormányzatuk még évtizedekig fennállott. Mind mai

napig walesi nyelvű iskolákat tartanak fenn (elemi fokúakat) s dalárdáik vannak, sőt walesi nyelven alkotó költőik is. Patagóniai walesi bárdok!

Száz év előtt két kis hajóval érkeztek pár százan. Ma sincsenek ötezernél többen. Egy sivatagból országot, egy idegen országban maguknak hazát, a befogadóknak gazdag országrészt varázsoltak. Fő-fészkükben, a Chubut folyóparti kertes városkában, ahol Patagónia első kórházát is ők állították fel, s ahol még egy ówalesi stílusban épített teabárban is élvezhetik ők és vendégeik az óhazai ízeket, szokásokat, jókora obeliszket emeltek. Ezen walesi nyelvű felírás hirdeti a száz év előtti kolónia-alapítás emlékét. A feliratok a honalapító walesi bányászokkal ideérkezett, őket összetartó, szervező vezetőik között elsősorban Lewis Jones, egykori jogász és Ábrahám Mattheus lelkipásztor nevét dicsőítik.

A walesiek ma mind beszélik az ország hivatalos nyelvét, a spanyolt. Kulturális autonómiájuk megtartása mellett az ország lojális polgárai. A múlt
század végén még katonai dicsőséget is szereztek kis „nemzetüknek", nem éppen emberirtásban vitézkedve, hanem úgy hogy részt vettek a „Los Rifleros del Chubut", a chubuti karabélyosoknak a Déli-Kordillerákat kutató expedíciójában, és az ő csapatuk fedezte fel e hegyvidéknek egy eladdig ismeretlen, ma „16 de Octubre"-nak nevezett völgyét. Részt vettek az 1902-es Chile—Argentínai határ-megállapító hadjáratban is.

A walesiek patagón kolóniájának megalakulása kezdette vonzani odatelepülésre az újabb bevándorlókat. Nyomukban búrok (dél-afrikai hollandok) telepedtek át Chubutba a búr háborúk után. Majd nagyobb számban érkeztek ide olaszok, németek. És ma egy színcriollónak, egy valaha spanyol fővárosi értelmiséginek sem esik nehezére Patagóniában élnie, ha nem a kietlen Santa Cruzba kell elszegődnie a Menendez részvénytársaság valamelyik üzeméhez, hanem a walesiek által civilizált Chubutba mehet.

Ezt doktor Álarcon mondta így, aki spanyol—argentinként megelégedetten él és rendel szép villalakásában a walesiek Gaimán nevű városkájában, ahol mikor először meglátogattuk, egy Busi névre hallagató fekete puli üdvözlése fogadott.

TRELEWI HÍRADÓ

A csak tizennyolcezer lakosú walesi alapítású Trelew város, noha kis létszámú, olyan nagyvárosiasán forgalmas, hogy egyik általam eleddig ismert nagy kisvároshoz sem hasonlítható. A csak mintegy százszázhúsz éve itt összeverődött lakossága ellenére is valódibb, össze-ötvözöttebb Argentínának hat, mint a főváros vagy valamelyik másik Interior. Kereskedelmi központ, az állattenyésztés elosztó csomópontja, a patagón mezőgazdaság termékeinek bevásárló és továbbító helye. Vasútja csak vicinális vasút, de országközi autóbuszállomása, rádióleadója, két napi-, egy hetilapja, középfokú iskolája, idegenforgalmi irodája van. Forgalmára jellemzően csak elsőrendű szállodája nyolc. Repülőtere a Tűzföldről induló, az ország északi részéből, a fővárosból, Comodoro Rivadaviából érkező gépek találkozóhelye.
Főutcája a kora reggeli órákban telve van elég jól öltözött, sötétes arcbőrű, fiatal munkással. Indián-néger keveréknek látszó, sima hajú, alacsony, izmos férfiak ezek. Kora reggel a protestáns imaházakból, metodistáktól, baptistáktól sereglenek kifele, és csapatostól vonulnak munkahelyeik: a textilgyárak, a halfeldolgozók, a bőrgyár, az algaüzem, a kötszövöttáruház felé. A díszes-tágas neoklasszikus, katolikus templomban már kora reggel harangoznak. Don Boscónak, Patagónia védszentjének ünnepe van. A templom különös módon jellemzően a hetvenhat százalékában katolikus Argentínának erre a régi walesi

és új protestáns felekezetektől ellepett tartományára — üres. Négy öregasszony ájtatoskodik benne mindössze.

EGY NAP ESEMÉNYEI CHUBUTBAN

Naso olasz kertész a Trelew melletti Gaiman városkából öntözött kertjének remekbe termelt császárkörtéit kis teherautóján pöfögteti be a sarki gyümölcskereskedő komájához; olasz az is. Naso úr már itt született, de ma is úgy hadrikázik olaszul a komával, mintha odahaza volnának, Szicíliában. A kertöntözést a walesi szomszédoktól tanulta el; az európai facsemetéket, melyeket kertjében meghonosított és gyümölcseit patagón méretű, jóízű óriásokra növesztette, egy francia kertésztől szerezte, Rio Negro tartományból.

Olasz az átelleni sarkon a kávéházas is. A helyisége már kora reggel tömve; nők, férfiak reggeliznek benne: argentin submarinót, olasz eszpresszókávét, hússal töltött, forró olajba sütött pogácsát, empanadát, főtt, hámozott, langusztinót, majonézzel nyakon öntve. A vendégek nagy része banktisztviselő. A bank itt csak délben nyit. Akárcsak Buenosban. Trelew ebben teljesen fővárosias. Délig csak el kell tölteniük az időt, és reggelizni jó. Hölgyek is vannak jelen szép számmal. Mintha Európában volnánk? Nem egészen, mert legtöbbjük nem dolgozó, csak feleség, tartozék. Trelewben szokás a későn nyíló hivatalokban, bankba készülő férjet elkísérni az olaszhoz, s ott reggelizni vele a déli nyitás idejéig. A fegyveres rendőrök ott állnak a még csukott banképület előtt hajnal óta. Valószínűleg őrködtek éjszaka is.

Az olasz reggelizőhely legkitartóbb törzsvendége nő. Johannesburgi. Messziről tizenhat évesnek látszik, közelről negyvennek, valójában hatvankettő. Vállig érő, kibontott szőke hajzatot visel, selyem miniszoknyát, magas sarkú

szandáljának görög módra térdig csavart zsinórját aranyozott műrózsabimbócskák díszítik. Az egyik bank elnökének neje. Johannesburgban a modern táncok tanára volt. Itt most valamilyen helyi előkelőség. Férje spanyol-francia, ő maga angol-hollandnak mondja magát. A kis Trelewben, mintha ki tudja kinek a gyámhatósága alá tartozó kolónia főtisztjének a dísz-hitvese volna. Az olasz kávéházában a helyi újságot megvetően félretolja, magával hozott angliai képeslapot vesz elő, annak is ajk biggyesztve nézegeti a képeit.

NASOÉK SZOMSZÉDAI

Naso úr nagy ramazurira érkezik haza, a közeli Gaimánba. Szép, gondozott kertjének háza előtt, csillapíthatatlanul bömböl hatéves unokája. Naso úr fényképezőgépet vett neki, a kicsi azt el is tudja már kattintani, már egészen sok felvételt készített, de most egy nagyon érdekeset akart. Nasoék kertjéhez közel, a platinafénnyel csillogó homokhegy tövében két - *ne* mondjuk hogy casa miseria van! mert a lakók értenek spanyolul. Az útszéli hajlékokat nagy kövekből rakták össze. Senki sem tiltotta és senki sem kérdezte meg építőiktől, honnan jöttek és miért éppen Gaimánba? A homokkövet fejteni is könnyű, összerakni is. Majd csak kapnak a férfiak valami munkát is. A két nyomorfészekben hét gyerek van, két asszony és a Naso úrékhoz közelebb települt szomszéd egy kis vörös macskát is hozott magukkal.

— Terribilel Estos peonos bestiales! — kiáltja Naso úr az „új" nyomortanya lakóiról a maga olasz-spanyolján. A kis unokája igazán csak fényképezni akarta a ház előtt sütkérező macskát, nem ellopni. Igaz nagyon közel ment hozzá. De Naso úr szerint a szegény ember mind tolvaj és a tolvaj magából indul ki, tehát azt hiszi, hogy aki csak

megközelíti, tőle már az is lopni akar. A rongyos szomszéd nem verte el a kis Luciát, még az kellett volna! De a gépét kikapta a kezéből, többször földhöz vágta, és azt mondta, játsszék a saját macskájukkal, velük ne gúnyolódjék.

Alarcon doktor sem tudja, hogy a legújabb nyomorkőviskólakók miből élnek, hogy kerültek ide. Nála nem jártak. Őt „házhoz„ nem hívták. Ha megbetegszenek, és van, aki azt jelentse, a kórházacska őket is ingyenesen befogadja. Talán még el is viteti. Hogy szabadfoglalás alapján vertek-e itt házat maguknak vagy bejelentkeztek valahol? Nem, azt nem tudja. A walesiek türelmes emberek. De a közigazgatásiak már nem közülük kerülnek ki. Alarcon doktor többet nem tud mondani. Különben is elhívják. A közelben Naso úr egy másik, ugyancsak olasz eredetű kisbirtokos szomszédjánál rosszul lett a háziasszony.

KISGAZDA OLASZÉK PEONJA

Golyvás, eltorzult arcú, magasvérnyomásos öregasszony a rosszul lett szomszédnő. A férje is idős már. Van egy kis birtokuk, nem sok az egész, ötven hold. Állatok, düledező pajták, elrozsdásodott gépek — ez a vagyonuk. A gyerekeik otthagyták a vidéki életet, magukra maradtak. Barátjuk az az egy láncon tartott kutyájuk, csak azt ne bántotta volna az a nyomorult peonjuk! Muszáj volt fogadniok valakit már a lovak miatt is. Micsoda két gyönyörű ló volt! Becsületes embernek látszott, az asszony legalábbis annak látta. Még hasonlított is egy kissé a kisebbik fiára. A férje mondta, hogy nem jó lesz, mert az az ember indiovér, látszik rajta. Magas a pofacsontja, ferdés a szeme, a színe is olyan szürkés. Papírja? Nem, az nem volt semmi. Csak beállított, ahogy ezek a vándorpeonok szoktak. Az asszony még örvendett **is**, hogy csak egymaga jön, nem egy egész

családdal. Cuzliónak mondta a nevét. Adtak ők neki fizetést, hogyne adtak volna. **És** enni! Mennyit megevett, a pajtában hált, de rendes ágyon, még paplant is adott az asszony neki. Szabadnapja? Az nem. De nem is kért. Hogy is lehetne egy gazdaságból csak úgy elmenni szabadnapra, s hagyni éhen-szomjan veszni az állatokat? Ő már csak a tyúkoknak bír szemet szórni. A lóitatást, a csutakolást az öregje sem győzi. Nem panaszkodott az a Cuzlio, hogy túl sok a munka egyetlen embernek? Nem. Nem volt az beszédes. Ebből is tudhatták, hogy indio, mert azok olyan némák. Nem dalolt az soha. Csak tette a dolgát, amíg tette.

— Aztán sem mondott fel, vagyis hogy nem írásban. Nem tudott írni, azt mondta, hogy nem tud. Csak az izenete az istálló földjén! Azt mázolta oda az isten átkozottja, a lovak vérével, megölte, jaj, mind a két szépséges lovunknak elmetszette a nyakát.

— Hogy mi semmit sem hallottunk? Nem. Aludtunk. A kutyánk meg. .., Chicita a neve, mert leánykutya volt. Ne boncoltassák fel, drága doktor úr, csak azt ne! Anélkül is tudom, hogy birimbajfű-főzettel mérgezte meg.

— Honnan tudom? Tudom. Ezek az indiók olyanok. Mérgeket tudnak. Altatókat. Aztán eltűnnek. Nyomtalanul. Ez olyan csendesen járt, ez a Cuzlio, nem is tudom már tovább mondani, megint szorít, itt a mellemben, Chicitának adjon előbb valami injekciót, kedves doktor ur, ha őt életre tudná hozni, a lovaknak már egészen vége.

— Tessék, tessék, azt meg lehet nézni, amit Cuzlio az istálló földjére mázolt, vérrel, rontásjel, én tudom, a férjem azt mondta, hogy nem, ez üzenet. Ezek így szokták. Ezek az indiók, ezzel izenik, hogy kitellett neki nálunk, mert nem szeretett nálunk. így ment el a nyomorult.

A kutya még élt délután háromkor. Úgy látszik, csak alszik. Alarcon doktor a rendőrségre telefonált.

RAWSONBAN

Hogy ez a város is walesi alapítás, annak itt már semmi nyoma. Kawson Chubut tartomány fővárosa. Kisebb, mint a kereskedelmileg forgalmas Trelew. A kormányzó „palotája" hatszobás, földszintes villalakás, kertben, fák között. A középületek modern kockaházak. A kikötő hatalmasan kiépült, ezt használja Trelew és az egész környék is.

A tengerparton éppen ott kezdődik a strand, ahol az egész tartományon végigkanyargó, örvényes, fürdésre tilalmas Chubut folyó az Atlanti-óceánba torkollik. A torkolattól kiindulóan, hosszú kilométereken át, pazar kivitelű víkendház víkendházat ér a parton. Ezek többnyire trelewi módosak luxus vityillói. A johannesburgi, miniszoknyás, hatvankét éves tünemény már itt is van. A tengerparti háza előtt napozik egy hintaágyon. Csak napozik, mert hát ahhoz, hogy itt valaki úszni is képes legyen a szélkorbácsolta óceánban, nem elégségesek a tánctanári múltban szerzett izmok sem. Mi is próbálkozunk a vízzel. Köves, sziklás a meder. Gretit csak szelíden eldönti egy vad hullám, engem a parti kövekhez csap, hogy majd belesántulok. Itt csak a Coca mutatta indio módra, kell és tanácsos fürdeni: hogy valaki egyszerre vesse magát a hullám alá, s nagy lélegzettel bírja, míg az ide-oda sodorja, majd aztán alóla felbukhat valahol már a nyugalmasabb mélyben, és ottan úszhat. Ehhez képest elég kevesen fürdenek. A kikötőből halászbárkák indulnak, érkeznek. Mindenki fog, akkora itt a halbőség, aki nem látja, annak elképzelhetetlen. A parton bódékban, nagyban és kicsiben árulják a langusztinót, másféle rákokat, halakat, nyersen, sütve, főzve, ahogy óhajtja a vevő. Az indián tonic nevű üdítő ital palackjának a kupakját senki sem szórja a strand homokjába. Nemcsak a part, az egész Rawson tiszta, rendezett, szinte kínosan tiszták a városnak majdhogynem néptelen utcái is. A kinevezett kormányzó palotája előtt nem áll rendőr.

Rawsonban élénk élet a föld alá épített, a föld felett szalmatetős mulató-bungalók ban folyik.
Nagyjában egész Argentína lakossága későn vacsorázik. A színházi előadások este tízkor kezdődnek, s nemcsak a fővárosban, hanem — argentin mintára — itt, a föld fenekén levő Patagóniában is, késő éjszaka kezdődik a szórakozás.
Néhány lépcsőn kell lemenni a föld alá épített mulatóba ahová — mivel sokadik születésnapom is éppen Patagóniában ért — ezt a tényt felfedező barátaim elvittek. Az éjjeli lokál mennyezetét valamely borzalmasan vadzöld és kéregbarna műanyagból cseppkőbarlangot utánzóra képeztette ki az eredetieskedő tulajdonos. A tangó-énekes itt is hallgató-nótának recitálja a maga balladás mondókáját. Fiatalok, öregek egyaránt nekilódultan milongáznak. A johannesburgi öreg tündér itt is jelen van. Olyan sötét bőrű fiatalokat, amilyeneket bőven láttam munkába sietni kora reggel, egyik mulatóban sem találtam. A szórakozóhelyeken csakis a fehér bőrű, argentin-nemzetköziség van jelen.

MÉG EGYSZER AZ INDIÁNOKRÓL

Marco Saco az a ritka, spanyol-olasz, patagóniai szülőktől született férfi, aki noha a rosariói egyetemen tanulta a szociológiát, még nem szakadt el a szülőföldjéről. Éppen otthon vakációzik, Rawsonban. Apja a kinevezett chubuti kormányzónak valaminő főtisztviselő-házgondnokféléje. Saco nyári szünideje alatt az argentin őslakosság törzsenkénti megoszlásáról szóló dolgozatát készíti. Számszerű adatokat arról, hogy meghatározott időszakokban egyes indián törzseknek mennyi tagja lehetett, neki sem sikerült gyűjtenie. (Még hozzávetőleges népszámlálás sem jegyezte fel a 19. században még ki nem irtott indiánokat.) De a hat egykori indián törzs argentínai települési helyéről, lakásáról, arról, hogy mit ettek, hogyan ruházkodtak, mivel foglakoztak és minő fegyverzetük volt, jellemző adatokat

sorol fel senor Marco Saco tanulmánya, melyből — engedelmével — feljegyeztem egyetmást, és eszerint:

A *diaguita indián törzs* Jujuyban, Saltában, Catamarcában, La Riójában, San Juanban, részint Santiago del Esteróban, Córdobában és San Luisban élt.

Nádfedelű, kőből rakott viskóban lakott.

Burgonyával, tökkel, kukoricával, babbal, lámahússal, guanakóval, vadmadarakkal, erdei gyümölccsel táplálkozott. Erjesztett italokat fogyasztott és dohányzott.

Térdig érő ingben, ponchóban, lyukacsos bocskorban (ojotosban) járt.

Fazekasmesterséget, földművelést űzött, ismerte a tüzet, feldolgozta az aranyat, ezüstöt és rezet, a guanako- és a lámaszőrt. Fegyverzete íj, nyíl, parittya és fejsze volt.

A *guarani indiánok* Misionesben, Corrientesben, Entre Riosban táboroztak.

Marco Saco úgy nyomozta ki, hogy ezek félnomádok voltak. Fatörzsek vájulataiban, ágkunyhókban laktak, náddal, szalmával, toldták-foldták lakhelyeiket. Húst, vadmadarakat, halat és erdei gyümölcsöt ettek. Meztelenek voltak, mezítlábasak, csak ágyékkötőt viseltek.

Halászásból, vadászásból és háborúskodásból éltek. Furkósbottal, husánggal, íjjal-nyíllal és egy kőbuzogányfélével hadakoztak.

A *kuerandi vagy puelcsa* indiánok a mai Buenos Aires tartomány és általában a pampák őslakói.

Félnomádok, ágkunyhókban, bőrsátorban laktak. Kedves ételük a nandu (vadmadár) húsa, a mezei nyúl, a borz. Alkoholisták. A lábuk között bogra kötött bőrgatyaszerűségben, ponchoban, bőrbocskorban járnak. (Kezdem már érteni, hogy utódaiknak, a pampa gauchóinak egykori ruházata honnan vette mintáját.) Szőttek. Kezdetleges szövőszékeik voltak, vadásztak és bőrt csereztek. Az ő ősi fegyverük a boleador (a háromágú golyós lasszó), íj, nyíl és fejsze is.

Az *araukánok* Mendozát, Neuquént és Rio Negrót birtokolták. Sárból rakott, szalmafedelű viskókat csináltak. Ülő foglalkozásukat otthon űzték (szövést), de míveltek földet, termeltek gyümölcsöt is. Bőr-ponchóban, bőrsaruban jártak. A bőrcserzés és korongolás is főfoglalkozásuk közé tartozott. Fegyverük fejsze és boleador (lehetséges, hogy az araukánok az egyedüli indián törzs, mely nem nyilazott? Vagy csak Marco Saco elfelejtette megemlíteni?)

A chubuti Rawsonból származó, a régi indiánok életmódját kutató tudós-jelölt a legbensőségesebben szüldőföldje őslakóinak felderítésével foglalkozik, és tanulmányában felemlíti, hogy itt, Chubutban és részint Rio Negróban meg Santa Cruzban is az idővel patagónoknak nevezett indiánok eredeti törzsi neve tehuelcsa.

Ezek a *tehuelcsa* indiánok voltak a *valódi nomádok,* ők találták fel e földrészen, hogy a bőrt meg lehet varrni. Alkoholisták voltak. Hal- és húsevők. Tüzet nem ismertek. A bőrt a guanakóról nyúzták le kő-késeikkel. Kitűnő kőfegyvereket készítettek. Ma is találni Chubutban tehuelcsa indián, ölésre-éles kőkéseket. Az ő fegyverük volt az ugyan-csak kőből készített szigony is, amivel bálnákat is öltek.

Az *ona indiánok* odalent a Tűzföldön már csak kevéssel tettek túl — Marco Saco szerint — vadságban, nomádságban a patagón chubutiakon. Ezek indián csónakokban laktak vagy vermekben, barlangokban. Csakis hússal éltek, és azon forrón itták a leölt állat vérét. Szőtt ingük, bőrponchójuk és szőrös, óriási papucsaik voltak. Halásztak, vadásztak és kenukat készítettek. Késsel és szigonnyal hadakoztak.

Marco Saco maga rekonstruálta-rajzolta képein mind a hat törzs indiánja hosszú, sima hajat viselt, amit a homlokán egy bőrszalaggal kötött le.

Szegény, egykori, argentínai indiánok! Sehol egy szó említés se róla, hogy lettek volna módosabb, már sajátos kultúrájú argentínai indiánok is, mint például a palotákat, utakat, templomokat építő, egykori mexikói mayák, aztékok.

Az ona indiánokból őseredeti állapotukhoz hasonlatosan megmaradt mára odalent a Tűzföldön, mintegy háromszáz bőrchiripás ember.

SAJTÓHÍREK CHUBUTBAN

Trelewbe repülőgépen érkezik — ha ugyan s akinek — a fővárosi sajtó néhány példánya. 1969 februárjában egyik sem közöl izgalmas belpolitikai híreket. Luis érdektelennek találja a fővárosi lapokat. Két hét óta Buenos Airesben mindössze három bankrablás történt. Izgalmasabbak annak a természettudományi közlönynek a hírei, melynek Luis előfizetője. A legfrissebb példányából az derül ki, hogy a napokban — már megint! — óriási tatut fogtak! A múltkorit Formosában kerítették kézre. Jelenleg Santa Féből érkezik a hír — Patagóniába. Az újság izgalmasan írja le a páncélos állat megfogását. Mireflores községtől harminc kilométerre, a műút mellett látta meg a tatut a szerencsés megtaláló. Csak lasszóval sikerült elfogni, ötven centiméter magas, orrától farkáig egy méter hosszú, mindössze harminchét kilogramm súlyú volt ez a nagy tatu, de olyan elszántan menekült az odúja felé, majd olyan erővel cövekelte a földhöz magát, hogy nem tudták elmozdítani. Miután végre elfogták, lóval kellett elvontatniuk. A tatut teherautón szállították tovább, útközben visszautasított minden élelmet. Nem sikerült élve állatkertbe hurcolni. A lasszó által okozott sérüléseibe belehalt. Így csak a La Platai-i múzeumba fog kerülni bebalzsamozott teteme.

A TŰZFÖLDRŐL

Luis — mielőtt megtelepedett volna a chubuti Trelewben — a Tűzföldön is járt. Egy hónapig kísérletezett vele, ha vajon meg tudja-e ott szokni és érdemes volna-e odatelepednie. Már csak ezért is, mert eleinte azt hitte, hogy könnyűszerrel sokra viheti olyan országrészben, ahová senki sem megy

szívesen, tehát mindenféle szakemberben nagy a hiány. Nem bírta ki.

Ushuaia, Tűzföld fővárosa nedves és hideg. Igaz — mondta Luis —, az élet ott már nem éppen olyan kétségbeejtően szomorú, mint akkor volt, mikor Ushuaia csak a fegyházáról volt nevezetes. Most az argentin tengerészetnek is flottabázisa ez a legdélibb főváros, és 1958-ban még francia apácák is befészkelték magukat oda. Hiába. A 42. déli szélességi fok körül „szabad zónának" nyilvánított területtől sem északra, sem délre csak nem akar tűrhetően kellemes élet kialakulni. A tűzföldi kincs mindmáig a gyapjú, a juhok. Itt lent egy-egy mérhetetlen nagybirtok már nem is latifundium, hanem nemzeti terület. Százezer hektáros területek. Ügykezelőik az egész év folyamán el vannak szakítva egymástól. Az egyik nagy juhtelep lakója a másikkal rádiózás útján érintkezik. Naponta négyszer juhhúst esznek errefelé — mondta Luis. A juhtenyésztés kezdetén erre a vidékre a legelszántabb vad fickók, skót, baszk, gall pásztorok szegődtek el, mostanáig vannak már chilei, argentínai, sőt jugoszláviai pásztorok is. A népsűrűség még mindig végtelen csekély, két négyzetkilométerre egy személy esik.

LUIS KÖZLÉSEI

Luis tizenöt éve él Chubutban, ma már szereti, megszokta. Háza, kis birtoka, autói vannak. Úgy találja, hogy ez az ország legbékésebb tartománya. Azt mondja, hogy itt még Perón visszatérésének néhány hónapja is meglehetősen zavartalanul zajlott le. Végleges elűzetése előtt néhány nappal Rawsonban és Trelewben is bemázoltak ismeretlen kezek kátránnyal néhány házat. Hogy miért? Hogy ezzel jelöljék meg azokat a lakásokat, melyeknek lakóit szeretnék megsemmisíteni. Azt mondja Luis, hogy erre szerencsére nem került sor. Perónt remélhetőleg végképpen elűzték. De ha nagyon iparkodom és megkeresem, láthatok még egy-két

kátránnyal jelölt házat. Nagy szorzójelek vannak rajzolva egy-egy ház falára. És úgy látszik, a lusta háztulajdonosok még máig sem vakarták azt le onnét.

DON BOSCONAK, PATAGÓNIA VÉDSZENTJÉNEK ÜNNEPSÉGEI TÖBB NAPIG ELTARTANAK

Egyik este a Don Bosco templomához közeli iskola udvarán a környék fiataljai cserkész-találkozójukon többek között népi tánc bemutatót is tartanak. Különböző kosztümökbe öltözött kis táncosok mozognak Don Bosco tiszteletére és emlékezetére. Mutatványaikban nem azoknak a produkcióknak van a legnagyobb sikere, melyek olyanszerű ugrán-dozások, mintha indián táncot is utánoznának, hanem annak, amit ők vélnek — és hirdetnek, őseredeti argentin népi táncnak. Különös élmény. Tízéves kislányok, földig érő tunikás ruhákba bújtak, tizenkét éves kisfiúk frakkba meg apró generális ruhákba — és páronként 19. századi menüettet lejtenek.

A DÉLI-SARKRA!

Luis arról beszél, hogy egyik nyáron el kell mennie a Déli-sarkra. Felesége, Coca, a kitűnő partner, Luis minden tervébe lelkesen beleegyezik. Coca szabad idejében máskor is együtt mennek terepjáró autójukon, olykor messze föl a Kordillerák őseredei közé, ahonnan további útjukra már csak lóháton indulhatnak el. Coca segít Luisnak olyan kiszállásokkor is, ha annak az erdőméresnél, földmérésnél, mint alkalmi geodéta-tanonc, a mérőlécet tarthatja.

Nagyobb, nehezebb expedíció a Déli-sarkra egy magánembernek eljutnia, de ma már lehet. Évente egyetlen

kirándulóhajó indul oda, kevés utast visz jól felszerelt, jól fűtött kabinjaiban. Csak az évnek egyetlen nyári hónapjában s akkor is mindössze két hétre lehet Argentínából argentinoknak odautazni. Punte Arenasig, a déli-sarki haditengerészeti támaszpontig viszi el a kirándulóhajó az argentin utast. Egy személy számára ezért az utért a jól kereső Luisnak egy havi teljes jövedelmét kellene odaadnia. De azért egyszer csak kirándulunk oda! — biztatja magát Luis, a férje minden tettét helyeslő Coca lelkes bólogatása közben.

MEGLEPETÉS

Luisék kis chacrája asadozásra is alkalmas, kellemes birtokocska. A fűzfák szegte Chubut folyó mentén van. A Chubut végigkanyarogja az egész tartományt. Mielőtt az Atlanti-óceánba ömlenek, Trelew és Rawson között egy nagy kanyart vet, a félkörben folyó víz két partján egy gondozott, parkosított, szép birtok terül el.

Nem olyan aprócska, mint Luis part menti tanyája. Egy igazi szép kis-nagybirtok. Spanyol eredetű gazdája éppen nincsen otthon. A telepőr a magára maradt birtokot most nem őrzi; fontosabb dologgal van elfoglalva. Sátrakat segít felállítani a fűzfaligetes, parkos, vízparti birtok egy szép kis tisztásán. Mikor Rawsonból visszahajtunk Trelew felé, már készen, felhúzva állnak a sátrak. Kéken, pirosan virítanak ki a fák közül. Campingnek nézné őket a gyanútlan utazó, és meglepődve látja, hogy az egyik sátor csúcsán ismerős színekből álló zászlócskát lobogtat a szél. És valahonnan, a sátor mélyéből, fáradt, öregesen vékony, de magnószalagról felerősített hangja hallatszik — Kodály Zoltánnak, magyarul:

.. .„a népdal és az irodalom ismerete és művelése az egyetlen, mely összekötheti, ápolja egymástól távolra szakadt nemzetiségiek szellemi közösségét, kultúráját. . ."

Huszonkét Buenos Aires-i, magyar szülőktől származott cserkészlány táborozik a Chubut folyó partján. Huszonnégy éves a rajparancsnokuk, tizenkét éves a legkisebbik gyerek. Mikor meglátogatjuk őket, kiderül, hogy a kisebbek inkább már csak énekelni tudnak magyarul, mint beszélni, de azt csengő kislány-hangon annál lelkesebben dalolják, hogy: „elindultam szép hazámból. . . szememből a könny kicsordult".

Az egykori patagón rémmesék megelevenedése helyett ezzel, ilyenféle valósággal találkoztam Argentínának ebben a tartományában. Mondanom sem kell, hogy néhány órára otthon éreztem magamat ezek között a gyerekek között. A magyar ének gyakorlása után, néhányan a kisebbek közül elindultak, hogy „munkatervük" szerint patagóniai indián kőnyilakat gyűjtsenek. Készültek a walesi múzeum, a Valdési elefanteria látogatására is. Részt vettek a Don Bosco ünnepére felvonult argentin cserkészek ünnepén. Táborozás végével a nagyobb lányok nekivágtak egy a szülőföldjüket, Argentínát felfedező külön utazásnak. Elindultak, hogy majd mennek autóstoppal, ahogy lehet, az Andok világába, Esquelbe, Barilochéba. Hátha sikerül nekik, mint alkalmi pincérnőknek, mosogatóknak hozzájutniuk annak a ritka szép, előkelő, gazdag tájnak a megismeréséhez is.

B Ú C S Ú Z Á S K O R

Késő nyári forróság tombolt Buenosban, amikor Patagóniából oda visszatértünk. Egy délelőtt az olvadó aszfalt szagú Florida utcában Carlotával akadtam össze. Döbbenten tekintett ábrázatomra. Kezét gyöngéden vállamra

tette, s mielőtt megszólalt volna, kétszer is megcsóválta ránctalan arcú, fehér hajú fejét.

– De kedvesem — mondta végre —, ezt nem kellett volna tennie. Maga tűző napon járkált Patagóniában! Nem használt védőolajat? — S egy hangos lélegzetvétel után:

– Csak nem Fernando adott el magának valami nem egészen elsőrendűt?

Bizonygattam, hogy nem Fernando a hibás, én nem vigyáztam eléggé magamra, majd csak elmúlik. Elmúlik-e vajon csakugyan? Egészen már aligha. Szaporodtak arcom redői a patagóniai kirándulás előtt is, vagy ahogyan azt argentin—spanyolos udvariaskodással Carlotta fejezte volna ki: — már azelőtt sem volt arcbőröm egészen sima. Mostanra dombormívű térképpé alakult. Akkor fedeztem ezt fel, mikor a meseták porából kimosakodva, először a tükörbe néztem. A barázdák völgye sápadt-fehér maradt, a hegyvonulatokat indián-feketére festette a patagóniai napsütés. Carlotta máris vitt volna a sarki farmaciába valaminő hámlasztó kenőcsért.

– Ne napozzék, aki bánja, hogy ráncait a lesülés tovább rútítja! — Úgy udvariaskodtam, mint aki csekély fizetségnek találja annyi élményért azt, hogy aszalt szilvához kezd hasonlítani. Majdcsak lekopik az indián szín a domborulatokról. De ha meg is maradna arcomon a sok újonnan szerzett ákombákom, nem érte-e meg? Nem szabad hálátlannak lennem. Félesztendő alatt egyszer sem voltam beteg ebben a szélsőséges éghajlata ellenére is oly egészséges klímájú országban. Itt nincs malária, hogy beleestem volna (mint amikor Kenyában kujtorogtam, a bambuszerdős luo faluban).

Igaz, hogy nem jártam be a mérges pókok, kígyók, mérgező füvek ősi rengetegét Misionesbcn; nem ismertem meg személyesen a Tűzföld jeges poklát, nem hajóztam bálnavadászokkal Santa Cruz tartomány vizein, nem aludtam rothadó deszkákból tákolt viskókban, ahol dokk-munkások laknak egymás hegyén-hátán. Chacóban nem

vadásztam jaguárra. Élő kondorkeselyű fiókát sem fogtam-loptam az Andok kő-rengetegében lelhető sziklafészkekből, hogy netán állatkertünknek hozhattam volna azt haza. Nem állhattam be gyárimunkásnőnek Rosario vagy Santa Fé valamelyik üzemébe, hogy úgy éljem át, tanuljam meg e nők életformáját. Nem mentem el kisegítő mosogatónak valamelyik buenosi vendéglőbe, mint a mi Remenyik Zsigmondunk, aki éppen itt, Buenos Airesben kezdette annyi vésszel és kalanddal terhes írói pályáját a húszas évek legelején.

Kerestem a rozzant szállodát, valahol a Casa Rosada és a Plaza de Mayo között, melyről Remenyik a *Vén Európa Hotel* című színdarabját írta. Nem találtam. S természetesen a húszas évek Argentínájával sem találkozhattam ittlétem alatt. De hiszen az megvan nekünk! Remenyik annyi latin-amerikai tárgyú, emlékű, ihletésű könyvében maradandóan megírta: az első világháború hajótöröttjeinek, a Latin-Amerikába vándorolt sokféle európainak, kalandra éhes hollandnak, az európai kapitalizmus kínos életformájából elmenekült, Dél-Amerikában új, kizsákmányoló kapitalistává züllő német hoteltulajdonosnak, a húszas évek elején ide sodródott politikai menekülteknek és a latin-amerikai „alvilágnak" vésszel, kalanddal, bűnökkel sújtott életét. Remenyik első könyveit éppen spanyolul publikálta a szomszédos Chilében. (Mostanában készült egy nagy tanulmány a kétnyelvű Remenyikről Puerto Ricó-ban.) Remenyik írt megdöbbentő történeteket a húszas évek latin-amerikai indiánjairól. Közöttük élt. Kis indio munkásleány lett a felesége is, és néhány évig együtt éltek, míg az asszony el nem pusztult a maradék indiánok „szokásos" bajában: tüdővészben.

Argentína lakossága — mint betelepülése során több hullámban is — az első világháború után a „vén" Európa menekültjeivel, sérült lelkű, csalódott emberekkel gyarapodott. Ezek itt új életformát kerestek, reménykedve érkeztek, újat akartak alapítani. Hogy mennyi reményt

vesztettek, mit csalódtak, az Remenyik regényeiben és novelláiba olvasható.

A második világháború után ideözönlöttek seregéből jó néhánnyal találkozhattam. Egyik csoportjuk ideérkezésének történetét Letíciám mondotta el. Azt az Argentínát, amely a negyvenes évek derekán kezdett megint más, új arcot ölteni, nem láttam magam, nem jártam benne. Hallomás, könyvekből szerzett értesülés, amit *erről* az időszakról tudhatok.

Többnyire bevándoroltak láttatták velem az 1968-1969-es, a mai Argentínát is. Legrégebben itt élő, bennszülött informátorom Fernando és Carlota volt. Őket vélem az igazi argentinoknak. De már Spilster úr, kitől az első útbaigazító tanácsokat kaptam ideérkezésemkor, miért is volna az „igazi" argentínai? Mert az öregapja is itt született, ő maga is mindig itt élt, itt iskolázott? Most, hogy búcsúzom Argentínától, úgy érzem Spilster úr túl sommás, túl egyéni vélekedést hallatott az „argentin lelkiségről". Eredetieskedve általánosított, mikor az argentin ember túlzásba vitt, már-már mazochista bűntudatáról, a nemzeti nagy múlt után sóvárgó tehetetlen kínjairól beszélt. Vagy csak én nem kerültem össze *ilyen* argentinnal?

Nem ártana találkoznom Spilsterrel, mielőtt elmegyek innen, s neki mondanom el a magam tapasztalatait, hadd mérjem le reagálásából, hogy amit láttam, azt szerinte jól láttam-e?

Már hazafelé tartva Trelewből, a porlepte vonalon azon gondolkoztam, miket is fogok Spilsternek mondani? Hogy úgy láttam: a különböző nemzetiségekből keveredett országban az összeötvöződés lázas, fortyogó folyamata mára megállt, mintegy megmerevedett. Húsz év majdnem egy emberöltő, és azóta nem érkezett ide újabb bevándorló tömeg. Akik húsz, huszonnégy éve jöttek ide, úgy látszik, azok is beilleszkedtek valamelyik tartósnak remélt, argentínai életformába. S hogy: a társadalmi változást — úgy vettem részre — sokkal inkább azok kívánják, azok

készítenék elő, akik régebben itt élő családok sarjai. Pedig a történelem eddigi bizonysága szerint, valamely országba háborúk után bevándorolt emigránsok szoktak új, társadalmi változásokra serkentő, izgató eszméket importálni. Megkérdezném most Spilstertől: hol vannak azok a régmúlt dicsőséget visszasíró, „nemzeti bűntudatban" gyötrődő emberek, hogy azokkal egy közönséges látogató véletlenül sem akadhat össze? Megkérdezném, de. . .

Lakásomon levél várt. Az Egyesült Államokban élő közeli hozzámtartozóim, kik ehhez az argentínai nagy kirándulásomhoz hozzásegítettek, úgy gondolják, eleget időztem már idelent, és különben is: itt időzésem alatt Észak-Amerikában élő családunk egy kis lánnyal gyarapodott. Ideje, hogy megismerjem az első unokámat.

Nagyon is mennék már, fel, északra, Chicagóba. A Pan American légijáratára szóló jegyem is megérkezett. De rengeteg elintéznivalóm is támadt most egyszerre itt, hogy elém állt a távozás határideje. Mielőtt elhagyom Argentínát, mégiscsak el kellene búcsúznom barátaimtól, ismerőseimtől. Házigazdámnak nincsen autója, hogy azon rohanhatnám be az egymástól több órás távolságban lakókat. S ha volna, sem érnének rá, hogy engem furikázzanak. Letíciáék kocsijával most Ákos ment el valahová a „sötét" Interiorba. Maradna a „közeli": mindössze két-három órányira lakó barátaimhoz — például a külkertvárosi nyaralójába kiköltözött Spilsterhez — a piros buszok odaillő járata; nyolc-tíz órás búcsúlátogatás lebonyolításához — például Semseyékhez — a távolsági collectivo.

El is indultam a Condor nevű collectivón. Fehér oldalára kiterjesztett szárnyú kondorkeselyűt festettek. Tágas, kényelmes belsejét léghűtőkészülékkel is felszerelték. A négy irányú szél városában ezen a napon meg sem rezzent a levegő. Mintha a hőség oszloppá sűrűsödött volna felettünk, és súllyal nyomná a fejünk tetejét.

LLUVIA

A busz vezetője kikapcsolta a léghűtést. Mondta is, hogy 40 Celsius-fokos hőségben egészségtelen a kocsit hűteni, akkor betegednénk meg, mikor a hűtött kocsiból a forró földre kiszállunk. Márpedig a távolsági busz háromóránként megáll 15 percre, egy-egy kellemes kávézó, út menti kisvendéglő előtt. Ilyenkor ki szokás szállni. Harmadik órája főttünk a személyenkénti másfél üléses, kényelmes collectivo finoman rugózott ülésein, és nem sokkal a harmadik óra letelte *előtt* meg is álltunk. Nem éppen egy kellemes kisvendéglő előtt, hanem a műút kellős közepén, szerencsénkre az út egy kis emelkedőjén. Ennek köszönhettük, hogy öt perc leforgása alatt csak kerékagyig élő lluviá-ban áztunk és álltunk. Álltunk három teljes óra hosszat. A lluvia esőt jelentene közönségesen, ha közönséges eső volna a lluvia. Nem szó rá a fellegszakadás sem. A mi lluviánkat inkább mondanám özönvíznek.

Mintha majdnem előbb villámlott volna, semhogy befellegesedett. Egy perccel azelőtt, hogy a kénsárga villám fénye belövellt az ablakokon, azok még szemvakítóan csillogtak-villogtak; a fellegfüggöny egy pillanat alatt sötétítette el az ablakokat. A mellettem ülő utas egy perccel a villámlás előtt még olvasott, a *Nacion* harmadik oldala volt kitárva előtte. Távollátó szemüvegemet a közelre látóval óvatosan kicserélve, még éppen belestem a szomszéd senor újságjába. Még nappali világosságnál olvastam ki hangzatos, gúnyos címét egy bizonyára politikai cikknek:

„Los Argentinos sufrinos una grave Enfermedad: la atonia Civica y Politica." — Még le is fordítottam gyorsan magamban, hogy no lám: súlyos betegségnek nevezi a cikkíró az argentinok „polgári és politikai" renyheségét. Atoniáját. Vagy közönyt jelentene ezúttal az atonia szó? A szomszéd csak a címet olvasta el, renyhe, unott közönnyel ásított. Fogfémtömésektől csillogó, jókora szája éppen tátva

volt, mikor a villám fénye belövellt. De akkor máris jégeső géppuskázott a busz tetején. Már álltunk. Pár pillanatig koromsötétben. Senki sem szisszent fel, senki sem idegeskedett. A sofőr rágyújtott egy cigarettára. Pillanatig csak az ő ellobbanó gyufájának fénye világított. Aztán — gondolom úgy két szippantás után, mert látni nem láthattam — bekapcsolta a busz villanylámpáit. Azok háborítatlanul működtek. A szomszéd újfent ásított, ezúttal a száját veregetve. A sofőr bekapcsolta kisrádióját is. Működött az is, a vihar ellenére. Tangó-dalt közvetített. A lluvia dübörgött, dobolt, csattogott a busz tetején.

Néhány utas álomba fészkelte magát a kényelmes üléseken, minden látható emóció nélkül. Két hét-nyolc éves fiúcskát egy ülésre fektetett össze az anyjuk, összekuporodva feküdtek egymás mellett fejtől lábig. A mama egy-egy zsebkendőt borított szemükre, hogy a nagy kivilágítás ne zavarja alvásukat. Álltunk. Most az északi ablaksort ostromolta a lluvia, már nem jégesőként, hanem folyékonyan, mintha egy kisebb vízesés alatt állanánk. A busz villanylámpái világítottak. Órám déldélután hármat mutatott. Délután négy körül lehetett, mikor a sofőrt a busz rádió-telefonján értesítették, hogy csak várjon nyugodtan. Vártunk. A sofőr ismét rágyújtott, a rádió-telefon hívásának ideje alatt kikapcsolt kis rádióját ismét bekapcsolta, az zenélt, a lluvia csapkodta a kondorkeselyű rajzos busz bádogoldalát, tetejét, ablakait.

A sofőr vigyorgott, majd túlharsogva muzsika és vihar zenebonáját, derűsen közölte az utasokkal:

– Negyven busz állt le előttünk. Két órai kellemes pihenést kívánok por las damas y por los caballeros.

Ez a lluvia — mialatt mi békésen álldogáltunk és „kellemesen" pihentünk — személykocsik százait borította fel Buenos Aires elővárosaiban; a vihar utakat szegélyező fákat csavart ki, a fővárosban a víz elárasztotta a földalatti vasút nem egy lejáróját, de alólunk, hogy, hogy nem este fél hétre lefutott a víz. A műút torlaszait is eltakaríthatták, mert

végre csak meg tudtunk indulni. Lassan, cammogva, meg-megállva mentünk, és éjjel tizenkettőre oda is érkeztünk, ahová délután fél ötre kellett volna. Nem tudni, hogyan közlekedhettek a fürge argentin riporterek abban a fergetegben; helikopteren aligha, hogy onnan fényképeztek volna. A hajnalra megjelenő lapok már mind hozták a lluvia áldozatainak fényképeit: kül-kertvárosok vízben álló házairól, felborult autóból kimászni, kiúszni próbáló férfiról; egy víz borította úton haladó mentőcsónakról, melynek szélébe egy nő kapaszkodott. Hoztak az újságok képeket leszakadt háztetőkről, kidőlt fák ágai közt megakadt kocsiról, a tengerré változott műúton úszó kutyáról. A földalatti vasútnak négy lejárata maradt napokra használhatatlan. Utazásunk utolsó szakasza alatt a mi lluviánk már csöndes, „országos" jellegű esővé nemesedett. A fergeteg kitombolta magát. A hőmérséklet 40 fokról 1 5 fokra esett.

A „kellemesen" kipihent utasok között a lassú újra elinduláskor kezdődött a terefere. Most, hogy már a vihar veszélyes szakasza elmúlt, régebbi nagy viharok történetét mesélgették egymásnak. Beszélt szomszédom is, nem éppen egyenesen hozzám, inkább monologizálva, de hogy én is hallgassam, ha akarom.

– A lluvia jó — mondta —, áldott jó lluvia. — És egy kis idő múltán:

– Ötvenötben is finom volt. Perónt is a lluvia buktatta meg végképp. A lluvia az áldott. Bizony. Mikor a dicatatúrája fracasalt (megbukott), egyetlen híve sem bújt ki a lluvia miatt, hogy a támogatására siessen. Egy se. Akkor négy napig szakadt az eső.

Mikor három nappal a nagy vihar után indulnom kellett, már csak ősziesen szemerkélt. Nem is kísért ki a repülőtérre annyi barát és ismerős, mint amennyi érkezésemre várt, de két jó „hívem" mégiscsak akadt (házigazdáim), hogy az

Egyesült Államokba tartó Pan American nonstop járatára fel tegyenek.

Már a váróteremben meglepett a nagy üresség, öt utas várt rá kívülem, hogy az óriás gépbe szálljon. Nem utaznának argentinok az Egyesült Államokba?

— Inkább csak valamelyik saját, nemzeti járatunkon, Nem jenki gépen! — mondta kérdésemre önérzetesen az egyébként nagyon udvarias útlevélkezelő.

Az, hogy a Pan American New Yorkba tartó luxusgépét éppen bojkottálták az argentinok, számomra nem kellemetlen, hanem kellemes lett. A kevés utas miatt dologtalan, fürge légikisasszonyok ráértek különös figyelemmel foglalkozni az utasokkal. Turista osztályú ülésem fölött is bekapcsolták a színes televíziót, fülembe dugták a hallgató készüléket, dupla vacsorát hoztak,
az italokért mit sem számítottak fel, majd a három ülésből remek ágyat készítettek, lefektettek, mint egy gyöngélkedőt, maguk kapcsolták derekamra a biztonsági övet, betakargattak; soha még jártomban-keltemben repülés közben olyan jót nem aludtam, mint a tízórás Buenos Aires—New York-i út alatt.

Mikor a már ismert New Yorkból másnap az először látott Chicagóba megérkeztem, új élmények, új látnivalók hatására jó időre szinte elfeledtem: milyen is volt Argentína? Mitha idővel, távolsággal nem mérhető messzeségben maradt volna el mögöttem valahol, a majdan felszínre törő emlékek mélytengerében.

Ha kép-élményeim egy időre elfedődtek, elhomályosultak is, argentin hangzatok egyre csak bennem bongtak-zengtek észak-amerikai tartózkodásom idejében is. Legtöbbet az idegtépőén érzelgős, kínkeservesen szívfacsaró argentin tangók dallamemléke kísért.

És hallani véltem, álmodtam is a géppuskázásként hangzó jégverést autóbuszunk tetején. Ez a hangemlék azóta sem tompult, csitult el bennem. Ha Argentínából már 1969

őszén s azóta egyre sűrűbben érkező közéleti híreket hallok vagy olvasok — az a szerencsésen átélt természeti vihar jut eszembe, mely oly váratlanul szakadt ránk.

Fellegek gyülekeznek mostanság Argentína politikai egén? Ha ebből közéleti viharnak kellene kirobbania, azt kívánnám: éljék át szerencsésen. Ha szükséges volt a vihar, legyen hát termékenyítő; az argentinok rátermettjeinek esze, ügyessége védje népüket, hogy a viharban ne pusztuljanak, hanem megújuljanak, frissüljenek, legjobb magukra találjanak.

Tudom, hogy Letíciám s mindazok, akik hozzá hasonlóan magánemberi problémáikkal küszködve, lelki, érzelmi viharzásaikat viselve élnek ott, messze lent, Argentínában, nem tartanak sem természeti, sem közéleti fergetegektől. Őket — hitük vagy babonájuk szerint — külső bajok ellen az „argentin települést oltalmazó" Lujáni Virgen pártfogása védi.

A Lujáni Virgen parányi szobrocskájának képe csak nem törlődik ki emlékezetemből. Mert olyan piciny, mert olyan nagy magasságba állították, hogy alig lehet meglátni abban a hatalmas, óriási, kongóan üres katedrálisban.

S hogy végtére is, mint látvány mi volt a legszebb Argentínában?

Már jó ideje Chicagóban éltem, mikor egy ízben a Michigan-tó egyik hajójáról a város fele nézve, a part menti felhőkarcolók láttán — a látottak helyén — Buenos Aires egyik képe merül fel bennem. A chica-cagóiakéinál törpébbek a buenosi felhőkarcolók; a Michigan-tó kékeszöld színével nem vetekedhetik a sárgasáros színű Paraná-delta, de ahogyan a delta vizén álló csónakunkból egykor Buenos felé néztem, szebbet láttam, mint a chicagói felhőkarcolók sorát. A Paraná-delta-torkolatából nézve, mintegy húsz kilométeres messzeségben a buenosi fehér házsor — mintha délibáb emelte volna, mint elmozduló vetített, hívogató-csalóka kép: „ilyen szép tudok lenni" — lebegni látszott.

Nem délibáb volt, hanem messziről-szép-valóság. Olyanformán, mint talán minden, közelről is látott, de messziről láttatott világ.

Szerettem volna Argentínát közelről és távolból is szavakba rajzolni. Helyszínen készült jegyzetekből és Argentínától már távoli helyeken felmerült emlékképekből készült ez a leírás.

Budapest, 1970 június